و وزارت
ستون
علومو پوهنځی

حقوقو بنسټونه

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب نوم: د حقوقو بنسټونه

مؤلف: پوهندوی احمد ګل واثق درانی

کمپوز چارې: نصرت ارمان

ډیزاین چارې: صادق الله صادق

خپرندوی: مازیګر کتاب پلورنځی

لومړی چاپ: ۱۳۹۲ل / ۲۰۱۳م

دویم چاپ: ۱۳۹۳ل/۲۰۱۴م

چاپشمېر: ۲۰۰۰

خپرونو لړ: ۱۸

پته: مازیګر کتاب پلورنځی، لاندیني پوړ، اسحاقزی مارکېټ، بزازي، څلور لارې - جلال آباد: ۰۷۹۸۰۴۰۹۱۰

د چاپ حقوق خوندي دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

دغه علمي اثر خپل ګران شهيد، مجاهد پلار او د هغه د حق د لارې د سنګر ملګرو شهيدانو او غازيانو ته چې د دين، هېواد او خپلواکۍ لپاره يې سرونه د الله تعالی حضور ته نذرانه کړي

هغه قهرمانو مجاهدينو ته، چې اوس هم په نړيواله سطحه د دغه شهيدانو او غازيانو په نقش قدم باندې روان دي.

خپلې مهربانې مور ته چې غېږ يې زما د ښوونې او روزنې لومړۍ پوړۍ وه او ما سره يې د ژوند په هر پړاو کې نه هېرېدونکې هلې ځلې کړې دي، ډالۍ کوم.

ا. واثق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کوروداني!

تر ټولو دمخه د خالق لايزال شکر او حمد ادا کوم، چې ما عاجز بنده ته يې د دې کتاب د راټولولو او ليکلو توفيق راکړ، بلکې د ژوند ټولې ښېګنې او نعمتونه چې زه يې په خپل ځان کې د هغه د کسبولو توان او طاقت نه ګورم، راباندې لوروللي دي.

د الله تعالى له حمد او ثناء څخه وروسته د خپل محبوب پيغمبر محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم او د هغه د حق د لارې سربښندونکو صحابه وو رضي الله عنهم او ټولو مجاهدينو، چې د خپلو وينو په قربانۍ سره يې تر موږ پورې د اسلام مقدس دين راورسولو، شکر ادا کوم.

همدارنګه د خپلو ټولو قدرمنو او معززو استادانو څخه چې زما په روزنه کې يې ډېرې هلې ځلې کړې دي، خاصتاً د ډېر قدرمن استاد پوهاند دوکتور حفيظ الله چې د ټول افغانستان وياړ دی، واقعاً د څلور کلنۍ دورې او اوس مهال د ماسترۍ برنامې د تکميل په برخه کې زموږ خاصه روزنه کړې ده.

او داسې روزنه او تدريس يې راته کړی، چې نن ورځ زه دا جرائت کوم، چې د يو حقوقي کتاب په راټولونه اقدام وکړم.

د الله تعالى په فضل او کرم سره دا کتاب، چې اوس ستاسې په لاس کې دی، تکميل کړ.

د دې ترڅنګ محترم ورور عالم زيب او شمس الحق دوست، چې د کتاب په تصحيح کې يې راسره پوره همکاري وکړه، همدارنګه نصرت ارمان، چې د کمپوز او صادق الله صادق چې د دې کتاب په ډيزاينولو کې يې ځانونه ستړي کړي او ټولو استادانو او دوستانو څخه چې زه يې د دې کتاب ليکلو ته هڅولی يم، مننه کوم.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه کتاب لیکل زه خپل ابتکار او ذکاوت نه گڼم، بلکې د لوی الله تعالی خاصه لورېینه ده، که گران لوستونکي په دې کتاب کې کوم قوي نظریات یا خوبیانې گوري، په حقیقت کې دا د محترم استاد پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش علمي هلې ځلې دي، چې د افغانستان په سطح یې کړې دي او دا د نوموړي استاد تکالیف موږ دلته رانقل کړي دي او که احیاناً کومه اشتباه په لیکنه کې گورئ، نو هغه به له ما څخه شوې وي

نو ټول قدرمن لوستونکي دې د اسلامي ورورگلوۍ له مخې ټول متني او شکلي خطاگانې په نښه او له موږ سره دې یې شریکې کړي په پای کې بیا خپلو ټولو استادانو، خاصتاً پوهاند دوکتور حفیظ الله ته د حیاء، عزت، عفت او د ژوند او سعادة الدین غوارم

په درنښت

واثق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلړ

موضوع	مخ
د حقوقو بنسټونه	۱
د حقوقو مفهوم	۴
د حقوقو مانا:	۵
د حقوقو د مبادي پېژندنه	۱۲
لومړۍ برخه	
آفاقي حقوق	۱۵
لومړی څپرکی	
د آفاقي حقوقو پېژندنه	۱۵
دویم څپرکی	
حقوقي قواعد	۲۱
لومړی مبحث- د حقوقي قاعدې ځانګړتیاوې	۲۱
دویم مبحث-له نورو علومو سره د حقوقي قواعدو اړیکې	۲۲
درېیم مبحث-د علم ځانګړتیاوې	۲۷
څلورم مبحث- د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره	۲۸
درېیم مبحث- د طبعي علومو او حقوقو تر منځ اړیکې	۳۹
درېیم څپرکی	
د آفاقي حقوقو وېشنه	۴۱
لومړی مبحث-ملي حقوق	۴۳
دویم مبحث-بین المللي حقوق	۷۸
څلورم څپرکی	
د آفاقي حقوقو منابع	۹۰
لومړی مبحث- اصلي منابع	۹۱
په اسلامي ممالکو کې څرنګه له اسلامي شریعت څخه	۹۲
د قضایاوو په حل او فصل کې د قرآن کریم څه رول دی؟	۹۷

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی -لویه جرګه........................ ۱۴۱
دویم- مقننه قوه(ملي شورا یا پارلمان)........................ ۱۴۴
درېیم-د دولت د ریاست مقام........................ ۱۵۰
څلورم-د وزیرانو شورا........................ ۱۵۲
دویم مبحث-د آفاقي حقوقو فرعي منابع........................ ۲۲۱
دویمه برخه
عندي یا ذاتي حقوق........................ ۲۴۲
لومړی څپرکی
د عندي حقوقو پېژندنه........................ ۲۴۳
لومړی مبحث-د عندي حقوقو تعریف........................ ۲۴۳
دویم مبحث-عندي حقوق اعتبار دی او که اصطلاح؟........................ ۲۴۵
درېیم مبحث-د عندي حقوقو ځانګړتیاوې........................ ۲۴۶
څلورم مبحث-د عندي حقوقو بنسټ........................ ۲۴۸
دویم څپرکی
د عندي حقوقو موضوع........................ ۲۵۰
لومړی مبحث-حقیقي یا فزیکي اشخاص........................ ۲۵۰
دویم مبحث-حکمي، معنوي یا حقوقي اشخاص........................ ۲۲۵
درېیم څپرکی
د عندي حقوقو منابع........................ ۲۷۳
لومړی مبحث- حقوقي اعمال........................ ۲۷۳
دویم مبحث- حقوقي حوادث........................ ۲۸۳
څلورم څپرکی
د عندي حقوقو ډولونه........................ ۲۸۹
لومړی مبحث-سیاسي حقوق........................ ۲۸۹
دویم مبحث-عمومي حقوق........................ ۲۹۰
درېیم مبحث-خصوصي حقوق........................ ۲۹۱
اخځلیکونه........................ ۲۹۵

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو بنسټونه

الحمد الله الذی ارسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهر علی الدین کله ولو کره الکافرون، و لصلاه و السلام علی رسوله الامین و قاید المجاهدین محمد و علی اله و اصحابه اجمعین؛ و بعد.

الله تبارک و تعالی په خپلو بنده ګانو باندې ډېر زيات مهربانه دی او د خپلې زياتې مهربانۍ او لورينې له مخې يې خپل بنده ګان (انسانان) تر نورو ټولو مخلوقاتو غوره او اوچت پيدا کړي، شرافت يې ورکړی، پيريانو او ملايکو ته يې د تعظيم د سجدې امر کړی، په ځمکه کې يې خپل خليفه ګرځولی دی او آن تر دې چې نور مخلوقات يې د انسانانو د خدمت او ګټې رسولو لپاره پيدا کړي دي.

بل دا چې انسانان ټولنيز مخلوقات دي، په ډله ييز ډول په ټولنه کې ژوند کوي او نشي کولای چې په يواځې ځان له نورو څخه په منزوي ډول ژوند وکړي، بلکې مجبور دي چې ټولنيز ژوند وکړي، دا ځکه چې په يواځې ځان ورته يا ژوند کول ناممکن دي او يا دا چې په مطلوبه طريقه ژوند سر ته نشي رسولای.

په دې ټولنه کې هر فرد د پته ضرورت لري چې داسې اعمال او حرکات وکړي چې د هغې په نتيجه کې:

- خپلې اړتياوې او ضرورتونه پوره کړي
- له ځان څخه دفاع وکړي يانې له خپلو حقوقو څخه ګټه پورته کړي
- د نورو حقوق تلف نه کړي
- نورو خلکو ته د ګټې رسولو هڅه وکړي او داسې نور.

چې د دغه پورته ذکر شوو اعمالو اجرا به په ټولنه کې کوي او مجبور دی چې له نورو انسانانو سره اړيکي او روابط ولري، د دغو اړيکو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتون په ټولنه کې اړین دي او د ټولنيز ژوند لپاره د ملا د تير حيثيت لري، چې د نه شتون په صورت کې ئې انسانان په ټولنه کې داسې ژوند نشي کولای چې خپل ضروريات او احتياجات پوره کړي او د کمال درجې ته ورسيږي.

ددې لپاره چې په ټولنه کې ټول ټولنيز روابط منظم او ترتيب شي، هر شخص خپلې اړيکې په منظم شکل پر مخ بوځي، يو د بل په حقوقو تعرض او تيری و نه کړي، په ټولنه کې نظم او دسپلين موجود وي، انکشافات او پرمختګونه رامنځته شي نو يو لړ قواعد، مقررات او نورمونه بايد موجود وي چې د انسانانو اړيکې ترتيب او تنظيم کړي او دغه روابط بايد په داسې شکل باندې وضع شي چې خلک يې په خپله خوښه او رضا باندې قبول کړي او دا کار هله شوني دی، چې نوموړي مقررات د خلکو د دين، مذهب، عرف، عاداتو، رسم، رواج، ملي افتخاراتو او حتی جغرافيوي جوړښت سره په ټکر کې نه وي.

د دغو پورته اهدافو لپاره اوس په ټولنه کې، خاص ټولنيز قواعد، مقررات او اصول وضع شوي دي چې د حقوقي قواعدو او مقرراتو په نامه يادېږي، چې په پخوا وختو کې دا قواعد او مقررات موجود نه وو بلکې اخلاقي او عنعنوي مقرراتو شتون درلود، لکه عرف، عادات، رسم، رواج او داسې نور.

نن ورځ په ټوله نړۍ کې د حقوقو قواعد او مقررات دومره غښتلي او پېچلي دي، چې په ملي او بين المللي سطحه د دولتونو، خصوصي افرادو، بين المللي سازمانو او نورو ټولو حقيقي او حکمي اشخاصو روابط ترتيب او تنظيموي.

همدارنګه د خصوصي افرادو صلاحيتونه او واکونه ټاکي، چې د دغې پراخې ساحې د ترتيب او تنظيم له امله حقوق په ډېرو زياتو رشتو او برخو باندې ويشل شوي دي، چې د حقوقو مبادي (بنسټونه) د ټولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوقو د بنسټ ډېره ده او د حقوقو د علم له ډېرو مهمو او عمده علومو څخه ګڼل کېږي، دا ځکه چې له يوې خوا د ټولو حقوقو له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي، بل دا چې د حقوقو د مبادي علم په اساس د نورو حقوقي علومو په پوهېدلو کې اسانتياوې او سهولتونه رامنځته کېږي او تر ټولو مهمه خو يې دا ده چې د حقوقو د مبادي په اساس د ټولو حقوقو د موضوعاتو په رابطه عمومي معلومات تر لاسه کېږي او د حقوقو د زده کړې اسانتياوې رامنځته کېږي.

همدا علت دی چې نن ورځ د حقوقو مبادي په نامه مضمون يوازې د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي کې بلکې د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي تر څنګ د شرعياتو، اقتصاد، ژورناليزم او عامه اداري پوهنځيو کې هم د اساسي مصمون پتوګه تدرئيس کېږي.

ددې لپاره چې د حقوقو مبادي (اساساتو) په رابطه بهتره معلومات ترلاسه کړو او د حقوقو مبادي اصلي موضوعات (افاقي حقوقو او عندي حقوقو هر اړخيزه څېړنه) تر بحث لاندې ونيسو، پکار ده چې د مقدماتي معلوماتو پتوګه لومړی د حقوقو د کليمې په معنی او مفهوم او بيا د حقوقو د مبادي کليمې په معنی او مفهوم د دوه جلا جلا عنوانو په ترڅ کې بحث وکړو.

د حقوقو مانا او مفهوم

د حقوقو د مبادي مانا او مفهوم

لومړی: د حقوقو مانا او مفهوم

په دغه عنوان کې په ښکاره ډول دوه ټکي ښکاره کېږي، يو مفهوم او دويم مانا، چې موږ هم لومړی مفهوم او په دويم قدم کې په مانا باندې بحث کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو مفهوم:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه چې انسانان ټولنيز مخلوقات دي او په ټولنه کې ژوند کوي، نو لازمي خبره ده چې يو له بل سره به روابط او اړيکي ولري چې د دغه اړيکو او روابطو په نتيجه کې حقوقي قواعد او مقررات رامنځته کېږي، يا دا چې حقوقي رابطې رامنځ ته کېږي، دواړو خواو ته يې انسانان وي، چې يو د بل په مقابل کې حقوق او وجايب لري په دې مانا چې يو شخص به د حق، صلاحيت، قدرت او امتياز خاوند وي او بل شخص به يې په مقابل کې مکلفيت او وجيبه لري، چې هېڅ يوه حقوقي رابطه له داسې حالاتو څخه خالي نه وي، د مثال په ډول:

احمد غواړي چې بکر ته کور په کرايه ورکړي، چې په دې صورت کې يوه حقوقي رابطه رامنځ ته شوه، دلته ګورو چې احمد د حق او صلاحيت خاوند دی او هغه دا چې د کور کرايه به اخلي، اوس له احمد څخه پرته بل څوک دا صلاحيت او واک نه لري، له بلې خوا بکر وجيبه لري او هغه دا چې د کور کرايه به ورکوي، بل څوک دا وجيبه نه لري، ددې برعکس احمد وجيبه لري چې بکر ته کور تسليم کړي او بکر صلاحيت او حق لري چې په دغه کور کې و اوسېږي.

په دغه مثال کې مونږ وليدل چې د حقوقي رابطې دواړه خواوې حقوق او وجايب لري، يوه حقوقي رابطه هم له دې څخه خالي نه وي، نو ددې لپاره چې حقوق تلف نه شي او هر سړی خپل مکلفيت او وجيبه په ښه شان تر سره کړي، يو سلسله مقررات او قواعد بايد موجود وي، چې دغه ټول روابط ترتيب او تنظيم کړي او هم هر شخص ته خپل حقوق او وجايب و ټاکي چې د دغه قواعدو او مقرراتو څخه سرغړونه مدني تخلف رامنځ ته کوي، په دې مفهوم سره حقوق له قانون سره ورته والی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا کوي، د حقوقي روابطو اجرا او رعایت یې د دولت له خوا تضمین کېږي، چې هدف یې د ټولنیز ژوند ترتیب تنظیم، د عدالت تامین، ټولنیز پرمختګ، انکشاف او سوکالي ده، دا په مجموع کې د حقوقو مفهوم شو.

د حقوقو مانا:

د حقوقو علم لکه څرنګه چې معلومېږي له ټولنیزو علومو څخه یو برجسته او مهم علم دی چې تر اوسه پورې یو واحد تعریف نه لري او هر چا ورته جلا جلا تعریفات کړي دي چې موږ یې ځینې د نمونې په شکل دلته ذکر کوو.

ـ کانت وایي: حقوق د هغو ټولو شرایطو مجموعه ده چې د هغې په اساس د یو شخص اراده د ازادۍ له اصل سره سم د نورو د ګډې ارادې او ګټو سره یووالی مومي.

ـ مایوس مک دوګال وایي: حقوق د قدرت لرونکي مقام هغه احکام دي چې د اغېزمن څواک او قوي کنټرول سره یو ځای وي (سبحاني، حقوق مبادي، ۴ مخ).

حقوق هغه مقررات دي چې د ټولنیز نظم د تنظیم لپاره رامنځ ته شوي وي.

حقوق عبارت له هغه اختصاص څخه دي چې اسلامي شریعیت هر فرد ته د هغه تسلط او قدرت ورکړی وي.

حقوق هغه مقررات دي چې دولت په رسمیت پېژندلي وي او په عدلي محکمو کې تطبیق کېږي.

یا په بل عبارت حقوق یو امتیاز دی چې یو شخص یې په ټولنیز ژوند کې د نورو په مقابل کې پیدا کوي او مقررات یې تضمین ورکوي لکه څرنګه چې ولیدل شو د حقوقو په اړه علماء مختلف نظریات

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، اما تر کومه حده چې معلومه شوې، د حقوق دغه وړه کلمه چې د (ح، ق، و، ق) او یا د حق کلمه چې له (ح او ق) حروفو څخه جوړه شوې او مروجه کلمه هم ده چې ټول خلک یې په خپل ورځني ژوند کې ډېره زیاته استعمالوي، تر اوسه پورې علماء په دې نه دي توانیدلي چې په یو واحد تعریف سره موافق شي او حتی دا چې ټول دې نتیجې ته رسیدلي، چې داسې یو تعریف چې د حقوقو مفهوم په ټولنیزه افاده کړي شوني نه دی، نو ځکه یې لومړی په دوه برخو وېشل کړي او بیا هر یو ته یې جلا جلا تعریف کړی دی، چې موږ هم په دې ځای کې لومړی د حقوقو لغوي تعریف او وروسته د علماوو له خوا هر یو وېشل شوی برخه جلا جلا تعریفوو.

د حقوقو لغوي مانا:

حقوق یوه عربي کلمه ده چې د حق جمع ده، په پښتو او دري ژبو کې هم همدغه کلمه استعمالېږي او زیاتې مانا ګانې لري چې ځینې مهمې ماناوې یې په لاندې ډول ذکر شوې دي

۱ــ حق د الله ج له نومونو څخه یو نوم دی.

۲ــ حق د باطل د ضد په مانا دی، لکه چې الله ج فرمايي (وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ. بقره ۴۲). ژباړه: او مه پټوئ حق په باطل سره.

۳ــ حق د ملکیت په مانا دی، مثلاً نثار وايي چې دا قلم زما حق دی او دا ځکه چې دا زما ملکیت دی.

۴ــ حق د برخې او حصې په مانا دی: مثلاً عدنان په کور کې د عاطف په څېر حق لري، په دې ځای کې له حق څخه مقصد برخه او حصه ده دا ځکه چې دواړه وررونه دي.

۵ــ حق د رښتیا په مانا دی: کله چې یو سړی رښتیا خبره وکړي نو نور خلک ورته وايي چې حق خبره یې وکړه، چې په دې ځای کې له حق څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هدف ربښتيا دی.

۶_ حق د واقعيت او حقيقت په مانا دی. لکه چې وايي شاکر په دې تجارتي معامله کې حق په جانب دی، دا څکه چې دا حقيقت او واقعيت دی.

۷_ حق د وړتيا په مانا دی. کله چې نصرت د حقوقو بنسټونو په مضمون کې پوره نمرې واخلي، نور ملګري يې دا خبره کوي چې حق يې دی، څکه چې وړتيا پکې شته

۸_ حق د نېکۍ په مانا دی. لکه خلک وايي ضيا د هر حق شناس سړی دی.

۹_ حق د عوض او بدلې په مانا دی. احمد په يو پوهنتون کې قرار دادي استاد دی، هغه وايي چې زه د يو ساعت تدريس په مقابل کې پنځه سوه افغانۍ حق الزحمه اخلم يانې د يو ساعت په عوض کې پنځه سوه افغانۍ اخلم

۱۰_ حق د انصاف او عدالت په مانا دی. کله چې محکمه د عدل فيصله وکړي او حق خپل حقدار ته ورکړي، نو خلک ددې په ځای چې د عدل فيصله ووايي وايي چې حق فيصله يې وکړه.

۱۱_ حق د ماليې او ټکس په مانا دی. لکه حق العبور.

۱۲_ حق د سلطې، امتياز او صلاحيت په مانا دی. مثلاً پلار خپل زوی ته وايي چې: ته بايد نن ورځ بازار ته لاړ شې او يو کار ورته په ګوته کوي چې دا کار به وکړې، دا څکه چې پلار حق لري

۱۳_ حق د يقين په مانا دی. لکه الله ج چې په قرآن کريم کې فرمايي: أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا (انفال_٤).

ژباړه: خاص دغه کسان مومنان دي په حق سره_ احسن ا لکلام، ۴ جلد، ۴۴۹ مخ.

۱۴_ حق د حکمت په مانا هم راغلی. لکه الله ج چې فرمايي: كَمَآ أَخْرَجَكَ

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ ۠ (انفال_۵).
ژباړه: څکه چې وویستلې یې رب ستا د کور ستانه په حکمت سره.(احسن الکلام_۴ جلد_۴۵۰مخ)
۱۵_حق د جنګ په مانا هم راغلی لکه چې الله ج فرمائي: يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ (انفال_ ٦).
ژباړه: بحث کوي دوی تا سره په باره د جنګ کې، (احسن الکلام_۴ جلد-۴۵۱ مخ).
۱۶_حق په مانا د ثبوت او ظهور هم راځي لکه د الله ج کلام کې: وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ (انفال_ ۷).
ژباړه: او غوښته الله ج چې ښکاره(ثابت) کړي حق. (احسن الکلام_۴ جلد_۴۵۲ مخ).
۱۷_حق په مانا د غالب هم راځي لکه الله ج چې فرمائي: لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ (انفال_۸).
ژباړه: ددې لپاره چې غالب کړي حق(احسن الکلام،۴ جلد، ۴۵۲مخ).
۱۸_حق په مانا د لازم لکه: كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِيْنَ (یونس، ۱۰۳).
ژباړه: دغسې لازم دي پر موږ چې بچ کوو به مومنان(احسن الکلام، ۵ جلد، ۸مخ).
په خلص ډول وایو چې د حق کلمه مصدر دی او د نوم په بڼه هم استعمالېدای شي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حقوقو اصطلاحي مانا:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته هم اشاره وشوه چې حقوق له ټولنيزو علومو څخه يو علم دی چې تر اوسه پورې علماؤ ورته له يو داسې تعريف کولو څخه عاجز شوي دي چې د حقوقو ټولې خواوې معرفي کړای شي، ځکه چې حقوق هم د فرد او هم د ټولنې لپاره د سلطې، امتياز او صلاحيت ورکولو تر څنګ د ټولو روابطو ترتيب او تنظيم هم کوي، نو په همدې اساس علماو لومړی حقوق په دوه برخو ويشلي کړي او بيا يې هرې برخې ته جلا جلا تعريف کړی، چې هغه له آفاقي حقوقو او عندي حقوقو څخه عبارت دي چې موږ هم هر يو جلا جلا دلته تعريف کوو.

دا فاقي حقوقو تعريف: آفاقي په نسبتي(ی) د افاق څخه اخيستل شوی دی، افاق يوه عربي کلمه ده، چې د اطراف، چاپېريال، ما حول او ټولنې مانا ورکوي، چې په دې ځای کې ترېنه هدف ټولنه ده، آفاقي حقوق د هغې اجباري قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود دي او د ټولنې ټولې برخې ترتيب او تنظيموي.

د عندي حقوقو تعريف: د عندي کلمه عربي کلمه ده چې د ذاتي او نفسي مانا لري، عندي حقوق عبارت له هغه صلاحيت، قدرت او امتياز څخه دي چې يو شحص يې د بل شخص يا يو شخص يې د يو شي يا جنس په مقابل کې لري.

دا چې موږ او تاسې آفاقي او عندي حقوق دواړه و پېژندل ، اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې آفاقي حقوق ډېر مهم دي او که عندي حقوق؟

په دې اړه علماؤ درې نظريې وړاندې کړيدي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی نظر دا دی چې عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتر دي، دویم نظر دادی چې آفاقي حقوق تر عندي حقوقو بهتر دي، درېیم نظر دا دی چې دواړه یو له بل سره لازم او ملزوم دي، یانې دا چې دواړه ډېر مهم دي، چې دغه درې نظریات یا تحلیلونه جلا جلا ذکر کوو.

لومړی تحلیل: ددې تحلیل له مخې نظر لاندې دلایلو ته عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتر دي.

۱ـ دلیل: عندي حقوق قدامت لري، یانې د انسانانو له پیدایښت سره سم منځ ته راغلي دي او آفاقي حقوق د عندي حقوقو په نظر کې نیولو سره ډېر وروسته منځ ته راغلي دي.

۲ـ دلیل: دویم دلیل دا دی چې آفاقي حقوق مورد ته ښایي چې له عندي حقوقو څخه څرنګه استفاده وشي، په دې مانا چې آفاقي حقوق د عندي حقوقو د خدمت لپاره پیدا شوي، که چېرې عندي حقوق نه وای نو آفاقي حقوقو ته به هېڅ ضرورت نهٔ، د دغه دواړو دلایلو په اساس دا حکم شوی چې عندي حقوق تر آفاقي حقوقو بهتره دي.

دویم تحلیل: ددې تحلیل په اساس آفاقي حقوق تر عندي حقوقو بهتر دي، نظر لاندې دلایلو ته

۱ـ دلیل: آفاقي حقوق دي چې د عندي حقوقو د استفادې لارې چارې ترتیب او تنظیموي او دا را په ګوته کوي چې له عندي حقوقو څخه څرنګه استفاده وشي.

۲ـ دلیل: د عندي حقوقو د عدم رعایت په صورت کې آفاقي حقوق رسیده ګي کوي، همدغه آفاقي حقوق دي چې د عندي حقوقو د اجرا تضمین کوي او که چېرې څوک له عندي حقوقو څخه سرغړونه وکړي، په دې صورت کې ځینې لازم تولنیز عکس العملونه پېش بیني کوي، چې د دغه دواړو دلایلو له مخې دا حکم کېږي چې له عندي حقوقو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

آفاقي حقوق ډېر مهم دي.

دریېیم تحلیل: دریېیم تحلیل او نظر دادی چې عندي حقوق او آفاقي حقوق دواړه یو بل لپاره لازم او ملزوم دي او د یوه په نه موجودیت کې بل یا بالکل منځته نه راځي او یا دا چې که منځ ته راشي هغه به ناقص او نیمګړی وي.

بل دلیل دا دی چې د عندي حقوقو او آفاقي حقوقو د اهمیت ثابتول ډېر مشکل کار دی یانې ددې حقوقو تفکیک او جلا والی ډېر مغلق دی او حتی که وو ایو امکان نه لري، ځکه چې دواړه څانګې یو له بل سره تړلي دي او د یوه حقوقو د نه موجودیت په صورت کې دویم ته ضرورت نه لیدل کېږي، په دې مانا که عندي حقوق نه وي، آفاقي حقوقو ته ضرورت نشته او که آفاقي حقوق نه وي، عندي حقوق نه عملي کېږي، نو همدا قوي نظر دی چې دا دواړه حقوق یو له بل سره لازم او ملزوم دي او د یوې ټولنې د پرمختګ او انکشاف لپاره دواړو رشتو ته اشد ضرورت دی چې همدا رایه موږ هم قبوله کړې ده.(حفیظ الله دانش).

دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې د آفاقي حقوقو او عندي حقوقو تر منځ څه توپیرونه (فرقونه) شتون لري؟

د دغه دواړو حقوقو تر منځ لاندې توپیرونه شتون لري:

۱_ عندي حقوق همېشه د قدرت، صلاحیت، امتیاز او سلطې په مانا سره استعمالېږي، په داسې حال کې چې آفاقي حقوق همېشه د مقرراتو، قواعدو، اصولو، پرنسیپونو، موازینو او... نورو په مانا استعمالېږي

۲_ په عندي حقوقو کې د حقوقو کلمه جمع ده او کله مفرد ته هم استعمالېږي، لکه موږ وایو چې د پلار حق، د مور حق، د استاد حق او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور، اوس دغه هر يو لفظ مفرد دی او کله چې مورږ وايو حقوق، نو هدف ترېنه جمع ده.

په داسې حال کې چې په آفاقي حقوقو کې د حقوقو کلمه همېشه مفرده ده: لکه مورږ او تاسې چې کله يو مفرد لپاره هم دغه د جمع کلمه استعمالوو. د مثال په ډول، د جزا حقوق، يا اداري حقوق، موږ کله هم نه وايو چې اداري حق يا د جزا حق، مالي حقوق کله هم نه وايو چې مالي حق، نو ځکه وايو چې په آفاقي حقوقو کې چې کله د حقوقو کلمه استعمالېږي، اکثره مفرد وي جمع نه وي، يا په لنډ ډول وايو چې په آفاقي حقوقو کې مفرد ته هم جمع استعمالېږي.

۳ـ عندي حقوق همېشه فرد پورې تړاو لري او مستقيماً د ټولنې پورې کوم خاص تړاو نه لري او آفاقي حقوق همېشه د ټولنې پورې تعلق لري، د يو فرد او شخص پورې تعلق نه لري.

د حقوقو د مبادي پېژندنه:

په دې کې په عمده ډول په دوه موضوعاتو رڼا اچول شوې يو د حقوقو د مبادي تعريف او دويم د حقوقو د مبادي د مطالعې ګټې.

۱ـ *د حقوقو د مبادي(حقوقو بنستونو) تعريف:* د حقوقو مبادي ته که و ګورئ له دوو کلمو څخه جوړه شوې، يو مبادي او بل يې حقوق دي، چې په لومړی قدم کې دغه دواړه جلا جلا تعريف شوي او وروسته د حقوقو د بنستونو تعريف شوی دی.

د مبادي پېژندنه: مبادي د مبدا جمع ده او يو عربي کلمه ده چې د اصل په مانا استعمال شوې ده چې اصل د بنياد، تهداب، بنسټ، اساس او نورو په مانا سره راځي او په دې ځای کې مبادي د حقوقو د علم د اساس، بنسټ، او تهداب په مانا سره راغلی.

دويمه کلمه حقوق ده، چې په دې رابطه مخکې بحث شوی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس راځو د دې ته چې د حقوقو مبادي څه ته وايي؟
د حقوقود مبادي په اړه مختلف تعریفات شوي دي، خو موږ له هغې څخه دلته یوازې دوه تعریفات مطالعه کوو.

۱ـ د حقوقو مبادي:

عبارت له هغه علم څخه دی چې د حقوقو د ټولو برخو سره ارتباط لري، چې د هغوی عمومي پرنسپونه او مختلفې څانګې معرفي کوي، د بلې خوا د حقوقو د علم مختلفې څانګې د دغه څانګو په خپل مینځ کې او نورو علومو سره روابط مطالعه کوي او د هغوی تر منځ شریکې نقطې ټاکي.(۱۲ مخ د/د محمد نذیر د مبادي حقوق اول جلد).
یا په بل عبارت: د حقوقو مبادي علم عبارت له هغه علم څخه دی، چې د حقوقو د علم له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي(حفیظ الله دانش).

د حقوقو د مبادي علم ګټې: د حقوقو د مبادي علم مطالعه لاندې ګټې او فایدې لري
۱ـ لکه څرنګه چې د نورو علم له نوم څخه معلومیږي چې دا علم، د نورو حقوقي علومو لپاره، اساس، بنسټ، تهداب او مقدمه ده، نو ځکه ددې علم مطالعه شخص دې ته اماده کوي چې په نورو حقوقي علومو باندې اسانه او ساده پوه شي.
۲ـ ددې علم د مطالعې په اساس د حقوقو د نورو علومو په هکله عمومي معلومات تر لاسه کیږي.
۳ـ ددې علم د مطالعې په نتیجه کې د نورو ټولو حقوقي رشتو په رابطه په دې پوهیږو چې په کوم مضمون کې په کومو مسایلو باندې بحث کیږي.
۴ـ د حقوقو مبادي د مطالعې په نتیجه کې موږ په دې پوهیږو چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوقو علم کومې رشتې لري او دا رشتې په خپل منځ کې او د نورو انساني علومو سره څه ارتباط لري؟

۵ـ د حقوقو مبادي په خپل ذات کې یو ډېر جالب او په زړه پورې مضمون هم دی.

A ۶ـ په دې علم کې د هغه قواعدو او مقرراتو څخه بحث کېږي چې د ټولنیزو چارو ترتیب او تنظیم لپاره مفید او ګټور وي او هم یې د اشخاصو لپاره حقوق او مسوولیتونه ټاکلي وي.

د حقوقو د مبادي موضوع

د حقوقو مبادي د حقوقو له اساساتو او بنسټونو څخه بحث کوي چې عمده موضوع یې خپله د حقوقو د علم او د هغوی د رشتو مطالعه ده.

مخکې هم دې خبرې ته اشاره وشوه، چې د حقوقو مبادي خپله له حقوقو څخه بحث کوي او دا هم مخکې مطالعه شول چې د حقوقو لپاره علماء په دې و نه توانیدل چې یو واحد تعریف وکړي، نو ځکه یې لومړی په دوه وو بشل چې هغه عبارت دي له آفاقي او عندي حقوقو څخه او وروسته هر یو ته جلا جلا تعریفات وشول، چې موږ په دې مضمون کې هم دغه دواړه حقوق په جلا جلا ډول مطالعه کوو چې په لومړۍ برخه کې آفاقي حقوق او په دویمه برخه کې عندي حقوق مطالعه کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه
افاقي حقوق

ددې لپاره چې د آفاقي حقوقو په رابطه بهتره او ښه معلومات تر لاسه کړو نو لازمي ده چې لاندې سرليکونه مطالعه کړو.

د آفاقي حقوقو پېژندنه، د آفاقي حقوقو ځانګړتياوې، د آفاقي حقوقو ويشنه، د آفاقي حقوقو منابع او د آفاقي حقوقو د علم اړيکې د نورو علومو سره، چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

لومړۍ څپرکی
د افاقي حقوقو پېژندنه

آفاقي حقوق (Objective Law) د ټولنيزو علومو له جملې څخه يو علم دی او خپله د ټولنې، چاپېريال او اطراف مانا هم ورکوي، چې د علماء و له خوا ورته ډېر زيات اصطلاحي تعريفات شوي دي، مونږ يې د نمونې په توګه يو څو تعريفونه دلته ذکر کوو.

۱ــ تعريف: آفاقي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې په يوه سياسي ټولنه باندې حاکميت لري، د افرادو رابطه تنظيموي او د دولت له خوا يې تضمين کېږي (۱۱ مخ، داد محمد نذير، *حقوق مبادي اول جلد*).

۲ــ تعريف: آفاقي حقوق د دولت صريح او مشخص بيان دی، چې ټولنې ته خبر ورکوي چې کوم کارونه بايد اجرا شي؟ او څرنګه بايد اجرا شي؟ (۴۱ مخ، *صانعي*).

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳_ تعریف: آفاقي حقوق د هغه مقرراتو مجموعه ده، کوم اشخاص او افراد چې په ټولنه کې ژوند کوي، پر هغوی حکومت چلوي (بشیر دودیال، احصایه، ۲۲ مخ).

۴_ تعریف: آفاقي حقوق د قوانینو، نظامونو او عاداتو مجموعه ده چې د خلکو په اعمالو او اړیکو باندې حاکم دي او د ضرورت په صورت کې دولت افراد د هغې په رعایت باندې مجبوروي (۲ مخ، علي شایګان، حقوق مدني ایران، دویم چاپ، اول جلد).

۵_ تعریف: د سیسرون له نظره: آفاقي حقوق د منطق د لوړ حد د قواعدو مجموعه ده چې په طبیعت کې نغښتې او د اعمالو د تر سره کولو حکم ورکوي چې باید صورت و نیسي اما برعکس حال یې نه مني.

۶_ تعریف: د علمي نظره حقوق په لومړۍ مرحله کې یو لړ قواعد دي چې د ټولنې د ننه انساني ژوند رهبري کوي چې رومیانو د (jus) اصطلاح ورکړې وه. (۱۱ مخ، ستانکزی) چې د نن ورځ (Justice) یا عدالت کلمه هم ورڅخه اخیستل شوې ده. (۸ مخ، سجاني).

ددې په څېر نور ډېر زیات تعریفات د آفاقي حقوقو لپاره شوي دي خو زما په نظر تر ټولو ښه تعریف، د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځی استاد دوکتور حفیظ الله (دانش) کړی دی چې ډېر جامع تعریف دی.

پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش وایي:

آفاقي حقوق د هغه جبري قواعدو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود وي او د ټولنې ټولې برخې ترتیب او تنظیموي

یا په بل عبارت: آفاقي حقوق د هغه اجباري قواعدو مجموعه ده، چې په انسانانو تطبیق کېږي او د دغه انسانانو د ژوند ټول اړخونه په ملي او بین المللي سطحه، د دولت د مداخلې او نه مداخلې په صورت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ترتیب او تنظیموي

له پورته تعریفاتو څخه کوم چې دانش کړی دی، په لاندې کرښو کې یادونه کولای شو.

آفاقي حقوق د هغه اجباري قواعدو مجموعه ده چې په ملي سطحه د یو خصوصي فرد رابطه د بل داخلي خصوصي فرد سره، یا د یو خصوصي فرد رابطه د داخلي دولت سره، یا د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي.

همدارنګه په بین المللي سطحه د یو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت د خصوصي فرد سره، یاد خارجي دولت سره یا د دولتونو روابط په خپل منځ کې یا د دولتونو او بین المللي سازمانونو تر منځ روابط او یا د بین المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي

چې د ښه پوهېدو لپاره موږ پورته ذکر شوې اړیکې او روابط سره د مثالو په لاندې ډول ډول تشریح کوو.

-په ملي سطحه د خصوصي افرادو روابط:

هغه مقررات او قواعدو مجموعه چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل داخلي خصوصي فرد سره ترتیب او تنظیموي، دا عبارت له هغه قواعدو څخه دی چې د انسانانو روابط په ملي سطحه د دولت د نه مداخلې په صورت کې ترتیب او تنظیموي

لکه یو افغان ځوان د یوې افغانې جلۍ سره نکاح کوي، یا دا چې یو افغان تجار د بل افغان تجار سره یوه تجارتي رابطه لري، البته ددې خبرې یادونه هم باید وکړو چې دغه روابط به د افغانستان د قلمرو په داخل کې منځ ته راغلې وي

په پورته ذکر شوې رابطه کې و لیدل شو چې نه خارجي عنصر لري او نه پکې دولت مداخله کوي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د يو خصوصي فرد رابطه د داخلي (خپل متبوع) دولت سره:

دا عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دی چې د يو خصوصي فرد رابطه د داخلي (خپل متبوع) دولت سره ترتيب او تنظيموي لکه: د يو محصل رابطه د پوهنتون د اداري، يا د پوهنتون د اداري سره د استاذ رابطه، يا دا چې يو افغان غواړي چې د تابعيت تذکره واخلي، نو يو خوا خصوصي فرد بل خوا ته د خپل متبوع دولت يوه اداره ده، د دغه ډول روابطو په ترتيب او تنظيم کې و ليدل شوچې دا هم خارجي عنصر نه لري، ولې يوې خوا ته خصوصي فرد او بلې خوا ته متبوع دولت قرار لري.

- د يو دولت د داخلي اداراتو روابط په خپل منځ کې:

دا عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دی چې د يو دولت د يوې اداري رابطه د بلې اداري سره ترتيب او تنظيموي.

لکه د حقوقو او سياسي علومو پوهنځي رياست رابطه د ننګرهار پوهنتون رياست سره، يا د ننګرهار پوهنتون د رياست رابطه د لوړو زده کړو وزارت سره، له ښکته څخه پورته او د پورته له خوا ښکته روابطو ترتيب او تنظيم.

- په بين المللي سطحه د روابطو ترتيب او تنظيم:

د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي خصوصي فرد سره:

دا د هغه قواعدو له مجموعې څخه عبارت دی چې د يو شخص رابطه د بل خارجي دولت له تابع شخص سره ترتيب او تنظيموي، په دې شرط چې د دولت مداخله په کې نه وي.

د مثال په ډول يو افغان زلمی غواړي چې د يوې تاجکې پيغلې سره واده وکړي، يا دا چې يو افغاني تجار ځي او په چين کې له يو چينايي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجار څخه ځينې تجارتي اجناس اخلي. دلته وليدل شوچې، دواړو خواو ته خصوصي افراد دي، دولت په کې مداخله نه لري، له بلې خوا ليدل کېږي چې د دواړو تابعيت د بېل، بېل دولت پورې تړلی دی يانې له يو دولت څخه نه دي او خارجي جنبه لري.

- د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت سره:

د هغه قواعدو له مجموعې څخه عبارت دي، چې د يو شخص رابطه د غير متبوع دولت سره ترتيب او تنظيموي.

د مثال په ډول: يو افغان غواړي چې يو بل خارجي دولت لکه انګلستان، جرمني او يا سعودي عربستان ته سفر وکړي، يا دا چې يو افغان غواړي چې د استراليا په هېواد کې مېشت شي، ياد ا چې غواړي د امريکا متحده ايالتو په يو دولتي پوهنتون کې زده کړې وکړي، يا دا چې غواړي د کاناډا د دولت تابعيت واخلي، چې په دې ټولو صورتونو کې د يو دولت تابع شخص د بل غير متبوع دولت سره رابطه لري او دغه رابطه چې ترتيب او تنظيموي هغه عبارت د آفاقي حقوقو له مقرراتو څخه دي.

- د يو دولت رابطه د بل دولت سره:

دا عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د يو دولت رابطه د بل د ولت يا نورو دولتونو سره تر تيب او تنظيموي.

د مثال، به ډول د افغانستان دولت د تاجکستان دولت سره د برق په رابطه يو يو تړون امضا کوي، چې دا او ددې په شان نور روابط د همدغه حقوقي قواعدو په اساس ترتيب او تنظيم کېږي.

- د يو دولت رابطه د بين المللي سازمانونو يا د بين المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې:

دا هغه قواعد دي چې کله کله يو دولت غواړي چې د يو بين المللي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سازمان سره رابطه ولري او هغه ترتيب او تنظيم کړي

لکه، د هند په دولت کې سيلا بونه راغلل او زيات خلک له کورونو څخه بې ځايه شول، په دې صورت کې د هند دولت، د يو بين المللي سازمان، د مثال په ډول (يونسيار) يا د (UN) د يو سازمان سره د خيمو او کمپلو يا نورو شيانو قرارداد کوي، يا يوه رابطه کوي چې دا او ددې په شان نور روابط ترتيب او تنظيم کړي

(لنډيز)

ددې فصل لنډيز دا شو، چې آفاقي حقوق هغه قواعد او مقررات دي چې په ټولنه کې شتون لري او د ټولنې ټولې برخې ترتيب او تنظيموي دا چې يواځې د يوه دولت د قلمرو پورې تړلې وي او که د ډېرو دولتونو پورې، ياني له قلمرو څخه دباندې روابط هم ترتيب او تنظيموي

بل دا چې کله نا کله داسې روابط وي چې خپله د رابطې د اجرا په وخت کې دولت ته ضرورت نه ليدل کېږي او يواځې خصوصي افراد يې تر سره کوي او ځينې وخت داسې وي چې پرته له دولت څخه نه تر سره کېږي او همدارنګه ځينې روابط دي چې خصوصي افراد پکې، هيڅ قسم رول نه لري او يوځې دادولت له خوا تر سره کېږي چې د غه ټولې اړيکې د آفاقي حقوقو په اساس ترتيب او تنظيمېږي

پوښتنې :

۱- د آفاقي حقوقو لغوي مانا وليکئ؟

۲- د آفاقي حقوقو لپاره ستاسې په نظر درې غوره تعريفات وکړئ؟

۳- آفاقي حقوق له عندي حقوقو سره څه توپيرونه لري بيان يې کړئ؟

۴- د حقوقو مبادي ولې مطالعه کوو ؟

۵- د حقوقو مبادي څه ته وايئ؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

حقوقي قواعد

ددې لپاره چې حقوقي قواعد او د هغوی جلا والی د نورو قواعدو سره کوم چې په فرد او ټولنه حاکم وي ښه و پېژندل شي، نو لازمي ده چې په لومړی قدم کې د حقوقي قواعدو ځانګړتياوې او په دويم قدم کې د حقوقي قواعدو اړيکې د نورو علومو او قواعدو سره مطالعه کړو.

لومړی مبحث- د حقوقي قاعدې ځانګړتياوې

ددې لپاره چې د نومونړې موضوع په رابطه په ښه ډول پوه شو، نو بهتره به وي چې لومړی د حقوقي قاعدې لپاره تعريف وکړو.

حقوقي قاعده: هغه الزامي او جبري قاعده ده چې، د ټولنې د نظم، ټولنيز ژوند، ثبات، د عدالت د تطبيق، اسقرار په ټولنيز ژوند او حقوقي سستم باندې حاکم وي او د اجرا تضمين يې دولت کړی وي، عبارت له حقوقي قاعدې څخه دی.

يا په بل عبارت: افراد په ټولنيز ژوند کې حقوق، وجايب، امتياز او صلاحيتونه لري نو هر هغه امر چې دغه حقوق، وجايب، امتيازات او صلاحيتونه ټاکي عبارت له حقوقي قاعدې څخه دي(۵۸_۵۹ مخ،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارتو زیان، مقدمه علم حقوق).

لکه څرنګه چې مخکې هم دې خبرې ته اشاره وشوه چې حقوقي قواعد د نورو ډېرو قواعدو سره نږدې اړیکي لري لکه دین، مذهب، عرف او عادات، اخلاق او نور.

ولې ددې لپاره چې په دقیق ډول و کولای شو چې حقوقي قواعد له نورو څخه جلا کړو نو لازمي ده چې د حقوقي قواعدو ځینې ځانګړتیاوې او خصوصیات چې له نورو څخه یې تفکیک او جدا کوي، په لاندې ډول تر بحث لاندې ونیسو.

لومړی مطلب- د حقوقي قاعدې د الزامي والي ځانګړتیا (خصوصیت):

ددې لپاره چې حقوقي قاعده خپل اصلي هدف ته کوم چې عبارت د ټولنې د نظم، ثبات او د عدالت د تطبیق استقرار څخه دی، ورسېږي او تطبیق شي، نو باید د حقوقي قواعدو رعایتول اجباري وي دا ځکه چې د حقوقي قواعدو هدف دا نه دی چې حقایق بیان کړي یا دا چې پېښې اعلان کړي، بلکې هدف یې دا دی چې یو تعداد افراد د ځینو اعمالو په اجرا باندې مکلف کړي او د ځینو اعمالو له اجرا څخه یې منع کړي، چې د همدغه اعمالو د تحقق او اجرا د تضمین اجباري والی یو طبیعي ضرورت دی، چې د حقوقو ذاتي صفت ورته هم وایي.

نو په لنډ ډول وایو چې آفاقي حقوق همېشه په جبري ډول په انسانانو باندې تطبیق کېږي او هر شخص چې د آفاقي حقوقو قواعد و نه مني مسوولیت ورته راجع کېږي او دولت په هغه باندې مؤیدات تطبیق کوي، اما په دې حقوقي قواعدو کې یو سلسله استثنات هم شته چې هغه عبارت د اطفالو، لیونیانو او مکره اشخاصو په رابطه دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مطلب: د اجرا د تضمين ځانګړتيا

هر هغه قواعد چې اجرا يې د دولت له خوا تضمين نشي، نو حقوقي قواعد نه شمېرل کېږي، دا ځکه که چېرې يو شخص د خپل عمل د اجرا او امتناع په صورت کې يا د حقوقي قواعدو د اجرا په هکله اختيار ولري او د متجاوز په صورت کې هېڅ قسم مؤيدات و نه ګوري، نو دغه حقوقي قاعده په ټولنه کې نظم، ثبات او د عدالت د تطبيق استقرار نه پيدا کوي، نو ددې لپاره چې حقوقي قواعد تطبيق شي پکار دي چې که د يو شخص له حق څخه انکار وشي نو دولت بايد هغه اجرا کړي او که چېرې يو شخص خپل مسووليت تر سره نه کړي، نو په دې صورت کې هم بايد دولت مداخله وکړي او چا چې دغه قواعد نه وي رعايت کړي، هغه بايد مجازات شي، همدا علت دی چې حقوقي قواعد د نورو قواعدو لکه اخلاقي قواعدو څخه جلا کوي، دا ځکه چې اخلاقي قواعدو لپاره د اجرا تضمين نه ليدل کېږي.

پورته توضيحات په لاندې مثالونو کې ښه روښانه کېږي.

۱ـ که چېرې څوک مريض ډاکتر ته يوسي او ډاکتر په دې ځای کې خپل مسووليت تر سره نه کړي، چې هغه عبارت د مريض له علاج څخه دی او مريض خپل ژوند د لاسه ورکړي، په دې صورت کې حقوقي قواعدو د هغې لپاره جزا ټاکلې ده، چې دغه جزا د اجرا له تضمين څخه عبارت ده.

۲ـ که يو سړی دروغ ووايي، يا دا چې وعده خلافي وکړي نو په دې صورت کې ليدل کېږي چې دا اخلاقي قاعده ده او شخص نه مجازات کېږي، ځکه چې اخلاقي قواعد د اجرا تضمين نه لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم مطلب: د ګڼلي والي ځانګړتیا:

د آفاقي حقوقو د قواعدو له ځانګړتیاو څخه یوه ډېره مهمه ځانګړتیا دا هم ده چې حقوقي قاعده همېشه په عام ډول وضعه کېږي، چې د یو شخص، قوم او قبیلې په نوم نه وضع کېږي او هره حقوقي قاعده په طبعي ډول ګڼلي وي، چې مقنن نه شي کولای چې د هر شخص د حقوقو او وجایبو په اړه جلا جلا قاعده وضع کړي(۵۳۲ مخ، *فلسفه حقوق، اول جلد*)، بلکې د ټولو لپاره به یو شان وضع کېږي، چې دا حقوقي قاعده د رسم او رواج سره فرق لري

ځکه چې رسم او رواج په یوه سیمه مثلاً په یوې ولسوالۍ کې موجود وي او په بله کې نه وي

په دې ځای کې لاندې پوښتنې مطرح کېږي

یوه پوښتنه داسې مطرح کېږي چې د رئیس جمهور، قاضیانو و کیلانو، یا وزیرانو لپاره خاص اصول وضع شوي دي، ایا دا د حقوقي قاعدې ګڼلي والي سره په ټکر کې نه دي؟

ددې پوښتنې په ځواب کې باید ووایو چې: حقوقي قواعد چې کله هم وضع کېږي د هغه په اساس کېدای شي اشخاص په مختلفو طبقو طبقه بندي شي، او د هرې طبقې لپاره ځانګړي حقوقي قاعده وضع کېږي، نه د یو فرد لپاره، لکه: د قاضیانو مصئونیت، نو دلته لیدل کېږي چې هر قاضي چې په دغه ګروپ کې شامل شي د هغې لپاره دا حکم صدق کوي، یا دا چې ټول وزیران، لکه د لوړو زده کړو وزیر، یا دا چې اطفال، نو ټول انسانان چې د ۱۸ کلنۍ عمر یې نه وي پوره کړی هغې ته شامل دي، نه د یو خاص ماشوم په نوم، چې دا خپله ګڼلي والی دی

دویمه پوښتنه دا مطرح کېږي چې: په انګلیسي یا امریکایي حقوقي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستمونو کې حقوقي قواعد له مخکې څخه نه ټاکل کېږي او کله چې محاکم د یو شخص په اړه حکم وکړي، له هغې څخه وروسته یو حقوقي قاعده منځ ته راځي ایا دلته د کلي والي ځانګړتیا لیدل کېږي؟

ددې په ځواب کې باید ووایو چې په دغه حقوقي سیستم کې چې کوم حکم کېږي دا حکم هم قضات په خپل سر نه کوي، بلکې ددې لپاره یو لړ اصول او قواعد له مخکې څخه معلوم وي او د هغې په نظر کې نیولو سره حکم کوي، البته دغه قواعد لیکلي او تدوین شوې بڼه نلري، چې هغه قواعد هم کلي والی رعایتوي.

څلورم مطلب: د ټولنیز والي ځانګړتیا

د حقوقي قواعدو اصلي هدف د ټولنیزو روابطو ترتیب او تنظیم دی، که ولیدل شي د یو شخص ژوند دوه مختلفې خواوې لري، یو یې ټولنیز ژوند دی او بل یې انفرادي ژوند دی.

د انفرادي ژوند له مخې یو شخص خپل خاص ضرورتونه او تکلیفونه لري، چې هغه د آفاقي حقوقو په قلمرو کې شامل نه دي، لکه د جسم او روح سلامتي، یا د بشري نواقصو پوره والی د اخلاقو سره، ولې د فرد د ټولنیز ژوند اداره کول حقوقي قواعد پر غاړه لري، چې همدغه مطلب د حقوقو په ځینو تعریفاتو کې ذکر شوی دی.

حقوق هغه قواعد دي چې په اشخاصو ددې له مخې حکومت کوي چې دغه شخص د ټولنې جز دی(۵۴۰، *فلسفه حقوق*).

پینځم مطلب: د استناد وړ والي ځانګړتیا:

ټول آفاقي حقوق د استناد وړ والي خاصیت لري، یانې ټول عدلي او قضایي ارګانونه یا نور رسمي ارګانونه او مراجع د تصمیم نیولو په وخت کې یا د پرېکړو په وخت کې حقوقي قاعده د سند په توګه راوړي او په هغه باندې استناد کوي، لکه یو سړی د زهرو په اساس بل سړی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووژني، نو محاکم چې کله پرېکړه کوي هغوی به خامخا ذکر کوي چې د جزا قانون د ۵۹۵ مادې د حکم په اساس په اعدام محکومېږي، چې دلته یې په ۵۹۵ مادې باندې استناد وکړ.

اما ددې خبرې یادونه باید وکړو چې په اسلامي شرعي محاکمو کې اکثره او قانونو کې په شرعي نص باندې استدلال کوي لکه دا چې: یو سړی غلا وکړي، نو باید چې لاس یې قطع شي او دلیل یې یا استناد یې په لاندې ایات کریمه باندې کوي.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْٓا اَيْدِيَهُمَا.

ژباړه: د غله سړي او غلې ښځې لاسونه قطع کړئ.

تبصره؛ د امري والي ځانګړتیا:

یو شمېر علماء وایي چې له پورته ځانګړتیاوو څخه سربېره یوه بله ځانګړتیا هم شته او هغه د امري والي ځانګړتیا ده، آفاقي حقوق همېشه امر کوي هغه که د کولو لپاره وي او که د نه کولو لپاره، یانې آفاقي حقوق همېشه وایي چې دا کار وکړئ او دا کار مه کوئ.

د امري والي ځانګړتیا د اجباري والي سره فرق لري، اجباري والی په دې مانا چې که د کولو حکم وي او هغه و نه کړي نو جزا پرې تطبیق کېږي او که د نه کولو حکم وي او هغه وکړي نو په هغې هم جزا تطبیقېږي، چې دا کار د امر والي سره فرق لري (حفیظ الله دانش).

دویم مبحث - له نورو علومو سره د حقوقي قواعدو اړیکې

انسانانو د پیدا ښت له ورځې څخه تر نن ورځې پورې د ژوند په ټولو برخو کې پرمختګ او انکشاف کړی دی او د انساني ټولنې د پرمختګ، انکشاف، دسپلین او ترقۍ اصلي منبع دي، په دې مانا که علم موجود نه وي، نو انسانان پرمختګ او انکشاف نه شي کولای.

هغه ټولنې چې له علم سره یې علاقه زیاته وي او ښه شرایط د علم د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حاصلولو لپاره ورته برابر شوي دي، هغوی په ټولنه کې خود کفا ژوند کوي، بلکې د یادار په څېر ژوند کوي او خپل ضروريات، احتیاجات او حتی تحسینات یې په خپل کور کې پوره دي او بل چا ته محتاج نه دي او هر هغه ټولنه چې هغوی له علم سره علاقه نه لري او یا دا چې د علم د حصول لپاره ورته شرایط نه دي برابر شوي، نو هغوی د بې علمۍ په تورو تیارو کې سوځي په خپل ژوند کې هېڅ استقلالیت نه لري، ټول ژوند په احتیاج کې تېروي او د نورو لاس ته ناست وي

د علم د اهمیت په اړه نور ډېر بحث نه کوو راځو خپل اصلي بحث ته چې د حقوقو د علم اړیکي دي د نورو علومو سره، چې د دغه موضوع د ښه پوهېدو لپاره لاندې څلورسرلیکې تر مطالعې لاندې نیسو.

درېیم مبحث -د علم ځانګړتیاوې

ټول علوم لاندې ځانګړتیاوې لري

۱-وده او انکشاف:

لکه مخکې چې هم ورته اشاره و شوه چې علم د يوې ورځې نه بلې ورځې ته د پرمختګ او انکشاف په حالت کې دی، که موږ او تاسې وګورو له نن څخه څو لسیزې پخوا علم او تکنالوژۍ دومره پرمختګ نه و کړی لکه نن ورځ یې چې کړی دی.

۲-د علومو په خپل منځ کې اړیکې:

د ټولو علومو له خصوصیاتو (ځانګړتیاو) څخه یوه ډېره قوي ځانګړتیا دا ده چې ټول علوم په خپل منځ کې په مستقیم یا غیر مستقیم ډول رابطه لري، یواځې دا نه چې یو د بل سره رابطه لري بلکې په اکثره مواردو کې د یو علم د نه موجودیت په صورت کې بل علم خپل موجودیت هم د لاسه ورکوي په دې مانا چې مفیدیت نه لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د علم د ویشنې له حیثه:

یوه مهمه ځانګړتیا چې په علومو کې شتون لري هغه دا ده چې ټول علوم په لومړي قدم کې په دوه لویو برخو باندې ویشل شوي دي، چې هغه عبارت له طبعي او ټولنیزو علومو څخه دي.

چې دغه دواړه ځانګې په خپل وار سره په نورو برخو باندې ویشل شوي دي او د علم هره یوه برخه به له دغه پورته دوه رشتو څخه د یوې پورې تړلې وي، چې د حقوقو علم هم د نورو علومو په څېر له دغه ویش څخه نه شي بېلېدای، چې خپله په ټولنیزو علومو کې شامل دی او له ټولنیزو علومو څخه علاوه د طبعي علومو سره هم ډېره نږدې رابطه لري.

ددې لپاره چې په دغه موضوع باندې ښه پوه شو، نو لومړی د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره، په دویم قدم کې د نورو ټولو ټولنیزو علومو سره او په درېیم قدم کې د حقوقو د علم اړیکې (روابط) د طبعي علومو سره تر مطالعې لاندې نیسو.

څلورم مبحث- د حقوقو د علم اړیکې د دین، اخلاقو او عدالت سره

چې د ښه پوهېدو لپاره یې په درې جلا جلا عنوانو کې تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب- د حقوقو د علم اړیکې د دین سره:

دین له هغه اوامرو او نواهیو څخه عبارت دی چې د الله ج له خوا وضع شوی او پیروان یې په تطبیق باندې ځانونه مکلف بولي، ددې لپاره چې په دې موضوع باندې ښه پوه شو، لومړی د دین د احکامو په ډولونو باندې بحث کوو.

د دین احکام په لاندې برخو ویشل شوې دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ جز: اعتقادیات:

دا عبارت له هغه احکامو څخه دي چې د عقیدې پورې تړلي وي، لکه (اوه مؤمن به شیان) امنت باالله و ملائکتهٔ و کتبه و رسوله ...

او دا پداسې شکل چې اقرار په ژبه او تصدیق په زړه سره وي چې دا موضوعات په دې ځای کې په جزئاتو سره نه مطالعه کوو.

۲ جز: اخلاقي احکام:

د دین پیروان مجبور دي چې، اخلاقي قواعد قبول کړي او فضایل کسب کړي لکه: صداقت، وفا په عهد، امانتداري او له رزایلو څخه ځان و ژغوري لکه: خیانت کول، وعده خلافي کول، دروغ ویل او داسې نور.

۳ جز: عملي احکام:

له هغه احکامو څخه عبارت دي چې د بنده ګانو د حسي افعالو پورې تړاو لري چې دا په خپل وار سره په دوو برخو باندې وېشل شوي دي، یو هغه دی چې د الله ج او بنده ګانو تر منځ رابطه ده، لکه: عبادات، چې دغه عبادات په لاندې برخو باندې وېشل شوي دي

بدني عبادات، لکه: لمونځ روژه او نور. مالي عبادات، لکه: زکات، صدقات او نور. بدني، مالي او ټولنیز عبادات لکه حج.

دویم هغه احکام دي چې د بنده ګانو تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي، چې په لاندې ډول دي

هغه احکام چې د دعوت د حفظ او تامین لپاره اجرا کېږي لکه: جهاد.

هغه احکام چې د کورنۍ د نظم او دسپلین لپاره دي لکه نکاح او طلاق.

هغه احکام چې د خلکو تر منځ معاملات ترتیب او تنظیموي لکه: بیع اجاره، ګروي او نور.

هغه احکام چې د عقوباتو پورې تړاو لري، لکه: حدود، قصاص،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیت، تعزیرات او کفارات.

هغه احکام چې د دولتونو تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي، لکه: د دولتونو تر منځ معاهدات او قرار دادونه

هغه احکام چې اقتصادي نظام ترتیب او تنظیموي هغه احکام چې سیاسي نظام ترتیب او تنظیموي، په دې ځای کې لیدل کېږي چې یواځې دا نه چې د دین او حقوقو تر منځ روابط شتون لري، بلکې حقیقت دا دی چې حقوق د دین یوه ډېره وړه برخه ده او د حقوقو اکثره برخې له دین څخه اخیستل شوي دي

دویمه خبره دا ده چې د دین د احکامو ساحه د حقوقو د احکامو له ساحې څخه ډېره پراخه ده، لکه: د حقوقو احکام یواځې د دنیا پورې تړلي دي او د دین احکام د دنیا او اخرت د واړو پورې تړلي دي لکه مجازات.

درېیمه مهمه خبره دا ده چې د دین احکام د الله ج له خوا وضع شوي دي د ژوند ټولې برخې پکې په شامل او کامل ډول داخل دي او سرحدات نه لري، په داسې حال کې چې حقوقي قواعد د انسانانو په لاس وضع شوي او د انسانانو د ژوند ټولې خواوې پکې کیدای شي شامل نه شي او که احیاناً چېرې داخل وي، د یو دولت او بل دولت تر منځ فرق شتون لري.

دویم مطلب- د حقوقو د علم اړیکې د اخلاقو سره:

په پخوا وختو کې د اخلاقو او حقوقو تر منځ هېڅ جلا والی موجود نه ؤ، بلکې دواړو به د انسانانو اړیکې تنظیمولې، سربېره پردې په هغه زمانه کې به اخلاز مانه کې به اخلاقي او دیني مقرراتو ټولنیزو او شخصي اړیکو ته ځواب ورکاوه او د یو فرانسوي عالم(ژان ژاک روسو) په وینا دې ته اړتیا نه وه چې حقوقي قواعد وضع شي، څکه چې دیني

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

عقاید او اخلاقي پرنسیپونه د خلکو له خوا په ټینګه مراعات کېدل.

چې دغه حالت تر دریمې میلادي پېړۍ پورې دوام وه خو وروسته بیا کرار، کرار حقوقي او اخلاقي قواعد او پرنسیپونه سره بېل شول ددې لپاره چې په دې موضوع باندې ښه پوه شو، ښه به دا وي چې لومړی د اخلاقو تعریف او وروسته د اخلاقو اهداف او د حقوقو سره یې توپیرونه تر مطالعې لاندې ونیسو.

څرنګه چې اخلاق هم د ټولنیزو علومو یا فنونو له جملې څخه یو علم یا فن دی، یو تعریف یې ډېر مشکل کار دی، نو ځکه هر عالم ورته جلا جلا تعریفات کړي، چې موږ یې دلته د نمونې په ډول څو تعریفات ذکر کوو.

۱-د ښو او بدو د توپیر معیار ته اخلاق وایي.

۲-د انسانانو هغه اعمال چې د ښو او بدو تفکیک او جلا والی کوي عبارت له اخلاقو څخه دي.

۳-یا د انسانانو له هغه اعمالو څخه عبارت دي، چې په ټولنه کې یې تر سره کوي او د هغوی په مقابل کې ټولنیز عکس العمل څرګند ېږي، چې دغه عکس العمل به یا داسې وي چې د خلکو په مینځ کې به مینه او محبت پیدا کېږي او یا به داسې وي چې د خلکو په مینځ کې به ورسره نفرت پیدا کېږي، د مثال په ډول که چېرې په ټولنه کې د خلکو له خوا ورسره مینه او محبت را مینځته شو ددې مانا دا ده چې د دغه شخص اخلاقي معیارونه ښه شوي دي او که چېرې برعکس خلکو ورڅخه نفرت او کرکه کوله، نو په دې پوه شئ چې اخلاقي معیارونه یې کمزوري شوي دي، یانې د ښو او بد.و خلکو د مینې، محبت او کرکې او نفرت سبب ګرځي.

۴-اخلاق له هغه قواعدو څخه عبارت دي چې په یو ځانګړی ځای او ځانګړي وخت کې د ټولنې د اکثره خلکو له خوا یې رعایت کول لازم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، خو د اجرا لپاره يې کوم تضمين موجود نه وي، يانې په دې مانا چې اجرا کول يې نېکي ګڼل شوې وي او د وخت په تېرېدو سره په حقوقي مقرراتو باندې بدل شوي وي.

په دې ځای کې دوه مهم نقاط ذکر شول، يو دا چې د اجرا لپاره تضمين نه لري، د مثال په ډول: رښتيا ويل اخلاق دي که څوک عادي دروغ ووايي په دنيا کې نه مجازات کېږي، يا دا چې په وعده وفا کول عبارت له اخلاقي معيار څخه دی، خو که چېرې څوک په خپله وعده باندې وفا و نه کړي، البته په عادي حالاتو کې نو دغه شخص نه مجازات کېږي.

دويمه خبره دا ده چې اکثره مهم اخلاقي معيارونه د وخت په تېرېدو سره په حقوقي قواعدو باندې بدلېږي، لکه: قاتل د مقتول له ميراث څخه محروميدل.

د پورته توضيحاتو او تعريفاتو په نظر کې نيولو سره اخلاقو ته لاندې دوه تعريفات ذکر کوو، چې يو لغوي او بل اصطلاحي تعريف دی.

لومړی: د اخلاقو لغوي مانا: اخلاق د خلق جمع ده چې د خوی، عادت او طبعيت په مانا دی.

دويم: د اخلاقو اصطلاحي مانا: اخلاق د هغه غير کتبي ټولنيزو قواعدو، پرنسيپونو او معيارونو له مجموعې څخه عبارت دي چې د اجرا لپاره کوم خاص تضمين نه لري، خو په ټولنيز ژوند کې د نېکۍ او بدۍ تفکيک او جدا والی پرې کېږي او هم يې په مقابل کې ټولنيز عکس العمل چې عبارت د مينې او محبت، کرکې او نفرت څخه دي شتون لري.

څرنګه چې په لومړي سر کې دې خبرې ته اشاره وشوه چې په لومړيو وختونو کې د حقوقي او اخلاقي قواعدو تر مينځ هېڅ جلا والی موجود نه و، لکه، کله چې په نړۍ کې سياسي او اقتصادي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعې انکشاف وکړ، د يوې ټولنې اخلاقو د بلې ټولنې له اخلاقو څخه فرق کاوه او ټولنو يو د بل سره ډېر نږدې روابط درلودل، چې يوازې اخلاقو نه شو کولای چې دغه روابط ترتیب او تنظیم کړي، نو ځکه د اخلاقو تر څنګ حقوقي قواعد ایجاد شول او یو له بل څخه جلا شول، نو موږ په دې ځای کې د اخلاقو او حقوقو د قواعدو په توپیرونو باندې رڼا اچوو.

لومړی توپیر: (د هدف له حیثه)

د حقوقي قواعدو هدف په ټولنه کې نظم او دسپلین دی او د اخلاقي قواعدو هدف د وجدان او باطنې افکارو پاکي ده.

دویم توپیر: (د اجرا د تضمین له حیثه)

د حقوقي قواعدو لپاره د اجرا تضمین ټاکل شوی دی، پداسې حال کې چې د اخلاقي قواعدو لپاره د اجرا تضمین شتون نه لري

دریيم توپیر: (د وضع کېدو له حیثه)

حقوقي قواعد د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي او اخلاقي قواعد د قدرت لرونکي مقام له خوا نه وضع کېږي

څلورم توپیر: (د شکل او بڼې له حیثه)

حقوقي قواعد تحریري وي یانې په لیکلې ډول وي، په داسې حال کې چې اخلاقي قواعد لیکلي نه وي

پینځم توپیر: (د پلي کېدو د ساحې له حیثه)

د حقوقي قواعدو ساحه محدوده وي په داسې حال کې چې د اخلاقو ساحه ډېره پراخه وي، د مثال په ډول حقوقي قواعد یو شخص په دې مکلف کوي چې خپل نږدې خپلوانو ته به نفقه ورکوي، پداسې حال کې چې اخلاقي قواعد ځینې اشخاصو ته وایي چې خپل او پردي ټولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

غریبانو ته به نفقه ورکوي

شپږم توپیر: (د ظاهر والي او باطنوالي له مخې)

حقوقي قواعدو کې ظاهر ته اعتبار ورکول کېږي لکه چې څوک تخلف کوي، خو اخلاق ظاهري بڼه نه لري او یوازې په باطني ډول د خلکو د کرکې او نفرت سبب کېږي

اووم توپیر: (د مجازاتو له حیه)

په حقوقي قواعدو کې مجازات یوازې دنیا پورې تړلي وي، په اخلاقي قواعدو کې اخروي مجازات ورکول کېږي

دریم مطلب-د حقوقو د علم اړیکې د عدالت سره:

په دې مطلب کې هم درې نقاط په ډېر لنډ ډول بیان شوي، د عدالت تعریف، د عدالت او حقوقو رابطه او په دریم قدم کې د عدالت او حقوقو توپیرونه، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي

ا - *د عدالت پېژندنه:* عدالت لغوي او اصطلاحي تعریفات لري چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

د عدالت لغوي مانا: عدالت په لغت کې انصاف، عدل او عادل کېدلو ته وائي.

د عدالت اصطلاحي مانا: د عدالت لپاره چې څومره تعریفات شوي د ارسطو د تعریف سره ډېر کم تفاوت لري چې همدغه تعریف له ارسطو څخه وروسته رومي حقوق دانانو لکه (اولپین، Ulpien) او سیسرون تکرار کړی دی

د ارسطو په نظر: په کارونو کې اعتدال چې فضایل په ټولو کارونو کې شامل دي، څکه هر څوک چې په ناخوښه کار باندې اقدام وکړي هغه ظلم کړی او په خاص ډول هر چا ته خپل حق ورکول عبارت د عدالت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه دی.

سیسرون ورسره یو بل څه هم ورزیاتوي

هر چاته خپل حق ورکول په دې شرط چې د عمومي منافعو په زیان ته نه وي، له عدالت څخه عبارت دی.

۲-د حقوقو او عدالت تر مینځ رابطه

دولت هلته پایدار وي چې هلته عدل حاکم وي او د خلکو سره په انصاف چلند وکړي، خلک تر هغې چې د دولت د عدالت نه ډاډمن نه وي، اطاعت یې نه کوي او په داسې اعمالو لاس پورې کوي چې د ټولنې نظم مختل شي او که چیرې حقوقي قواعد په عدالت باندې استوار وي خلک هغه مقررات په ډېر ورین تندي قبلوي او مخالفت یې نه کوي

د حقوقي قواعدو د ایجاد هدف دا دی چې، ټولنیز روابط ترتیب او تنظیم شي، چې د عدالت د نه شتون په صورت کې دغه امن او اطمنان د منځه ځي نو دواړه یو د بل سره رابطه لري

۳-د حقوقي قواعدو او عدالت تر مینځ فرق

۱_حقوقي قواعد همېشه نه شي کولای چې د هر مورد ټول جزیات او خصوصیات پیش بیني کړي، نو حقوقي قواعد مکلف دي چې د مصالحو د جلب او د مفاسدو د دفع لپاره قواعد وټاکي

پداسې حال کې چې دغه ډول موارد ځینې وختونو کې د عدالت سره په ټکر کې وي د مثال به ډول: د دوه ورونو په میراث کې عدالت مساوي وېشنه ده، چې کله نا کله دغه معیارونه ډېر عادلانه په نظر نه راځي: د مثال په ډول: یو فاسق، فاجر او خاین، مال داره ورور او بل مسکین، فقیر، نادار، صالح، عابد ورور تر منځ مساوي ویشنه عادلانه نه ښکاري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_کله، کله د نظم د تامین لپاره حقوقي قواعد د دې ایجاب کوي چې د عدالت سره برابر نه وي، لکه د وخت د پوره کېدو په صورت کې اعتراض نه قبلول، په داسې حال کې چې واقعاً د هغه حق تلف شوی، خو اوس یې اعتراض قابل د قبول نه دی.

څلورم مطلب- د حقوقو د علم اړیکې د اقتصاد سره:

لکه څرنګه چې معلومېږي د اقتصاد علم د بشر د اړتیاو او د هغوی د مسایلو د حل په هکله بحث کوي، یاني عایدات، مصارف، اموال، شتمني، بودیجه، د بودیجې د ویش لارې او طریقې او داسې نور مسایل تر بحث لاندې نیسي.

چې پخوا داسې فکر کېده چې اقتصاد له ټولنیزو علومو څخه بېل دی او د حقوقو سره هېڅ ډول اړیکې نه لري، دا ځکه چې اقتصاد خپل خاص اصول لري او پرته له حقوقي قواعدو څخه رامینځ ته شوی، ولې د ۱۹ او ۲۰ پېړیو اقتصادي مشکلاتو او ستونزو دا ثابته کړه چې پخوانی تصور د اقتصاد په رابطه صحیح نه ؤ، ولې د ۱۹ او ۲۰ پېړۍ او پخواني نظریات یې رد کړه او دا یې ثابته کړه چې، د دولت د مداخلې پرته د اقتصادي مسایلو تنظیم او ترتیب امکان نه لري، همدارنګه د اقتصادي تړونونو امضا کول پرته له حقوقي قواعدو څخه امکان نه لري

د بلې خوا که چېرې اقتصادي منابع موجود نه وي دولت او نظام همدارنګه د حقوقي قواعدو ایجاد ممکن نه وي

له پورته توضیحاتو څخه په ډاګه دا خبره ثابتېږي چې حقوق او اقتصاد یو له بل سره ډېره نژدې رابطه لري تر دې چې یو د بل سره لازم او ملزوم دي

د مثال په ډول که چېرې، د اقتصاد علماء و غواړي چې بهترینه لاره د زیاتو تولیداتو او د ثروت د عادلانه وېش لپاره غوره کړي، مجبور دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په هغه حقوقي قواعدو باندې پوه شي، چې په دې مسايلو باندې حاکم وي او د بيعې وپشل، اجاره، ګروي، مضاربت، ربحه چې د اموالو د انتقال او د ګټې لاسته راوړنې وسيله ده پوه شي.

همدارنګه هغه حقوقي قواعد چې د ټولنې د نظم لپاره وضع کېږي، لازمي ده چې اقتصادي ضرورتونو ته متوجه شي او که چېرې دغه قواعد د اقتصادي علومو سره په ټکر کې وي نه شي کولای چې په ټولنه کې نظم راولي او کله چې هم پدغه قواعدو کې بې نظمي او بې تناسبي رامينځته شي د ټولنې نظم مختل او تر دې چې په ټولنه کې د انقلابونو سبب کېږي.

پينځم مطلب-د حقوقو رابطه د سياسي علومو سره:

حقوق او سياسي علوم يو د بل سره دومره نژدې رابطه لري چې يو له بل څخه يې جلا کېدل ممکن نه دي يا دا چې د يو علم د نه شتون په صورت کې دويم علم خپله د منځه ځي او استفاده ترېنه نه کېږي او داسې دی لکه روح او بدن، په دې مانا چې حقوقي قواعد، سياست ته په عملي ميدان کې مشروعيت ورکوي

د مثال په ډول: د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون کې دا روښانه شوې چې په افغانستان کې به رياستي رژيم وي، نو که چېرې رئيس جمهور د درې واړو قواوو په راس کې شتون لري، نو دغه مشروعيت ورته د حقوقي مقرراتو له خوا ورکول شوی، بالمقابل که موږ وايو چې د افغانستان قانون، يا دا چې حقوقي قواعد بيانوو، نو د دغه قواعدو ايجاد پرته د نظام، حکومت او ملي حاکميت څخه نا ممکن دی، ځکه چې سياسي علوم په ټولنه کې د حکومت روش مطالعه کوي او همدغه حکومت بيا د حقوقي مقرراتو ايجاد ته زمينه برابروي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم مطلب - د حقوقو اړیکې د تاریخ د علم سره

تاریخ او حقوق یو د بل سره ډېره نژدې رابطه لري او هغه په دې مانا چې تاریخ هغه علم دی چې د تېرې زمانې واقعات موږ ته بیانوي، یوازې دا نه چې موږ ته تېر واقعات او پېښې بیان کړي، بلکې د تېرو واقعاتو په نظر کې نیولو سره هغه واقعات چې د ټولنې د پرمختګ، انکشاف، نظم او دسپلین... سبب شوي وي، یا دا چې د تېرو واقعاتو په اساس چې په ټولنه کې ګډوډي، بې نظمي، ظلم، فساد... رامینځ ته شوي هغه هم موږ ته بیانوي، چې حقوق د دغه مثبت او منفي نقاطو په نظر کې نیولو سره حقوقي قواعد او مقررات وضع کوي، هغه مقررات چې د پرمختګ، انکشافاتو ،نظم او سوکالۍ سبب شوي، مراعات کوي او هغه مقررات چې ددې برعکس وي له هغې څخه خود داري کوي

بله مهمه خبره چې دلته ترېنه یادونه کوو هغه دا ده چې د تاریخ د علم د مطالعې په اساس د حقوق پوهانو ذهنیت انکشاف کوي او معلومات یې پراخه کېږي، سره ددې چې د تاریخ مطالعه د هرې ټولنې لپاره ګټوره ده، ولې د نړیوالو عمومي حقوقو لپاره تر ټولو زیاته ضروري او لازمي ده، همدارنګه حقوق د ټولنپېژندنې، اروا پوهنې، جعرافیې او نورو علومو سره ډېره نژدې رابطه لري، چې په دې ځای کې یې له مطالعه کولو څخه تېرېږو.

کورنۍ دنده:

د حقوقو د علم رابطه د جعرافیې، ټولنپېژندنې، اروا پوهنې او خپله د قانون سره پیدا کړئ.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم مبحث- د طبعي علومو او حقوقو تر منځ اړیکې

له ټولنیزو علومو څخه علاوه حقوق له طبعي علومو سره هم نژدې اړیکې لري چې دغه روابط دلته یواځې د طب، کیمیا، فزیک، ریاضي او نورو سره جلا جلا مطالعه کوو.

۱- د حقوقو د علم اړیکه له طب سره:

د طب علم عمدتا په درې برخو باندې وېشل شوی دی، چې هغه عبارت دي، وقایوي طب، معالجوي طب او عدلي طب، چې په دې ځای کې یواځې د عدلي طب رابطه د حقوقو سره مطالعه شوې ده.

عدلي طب هغه علم دی چې د جنايي پېښو د روښانتیا او د جنايي پېښو د واقع کېدو له حقیقت څخه بحث کوي

د حقوقو علم یو ډېر مهم هدف دا دی چې عدالت تطبیق شي، مجرم محاکمه او مجازات شي او بې ګناه شخص له محاکمې او مجازاتو څخه خلاص شي، چې دا کار د عدلي طب له همکارۍ پرته نشي کولای او په دې برخه کې عدلي طب د حقوقو د علم سره همکاري کوي د مثال په ډول: د ضرب او جرح جرایم او اخلاقي جرایمو د کشف لپاره ډېر ګټور او مفید دي، د بلې خوا حقوق نه یواځې دا چې عدالت تطبیق او ټولنیزې چارې تنظیم کوي، بلکې د طب او طبابت ساحه هم ترتیب او تنظیموي، د مثال په ډول، د مریضانو د تداوي په هکله د ډاکترانو مسوولیت او عدم مسوولیت د حقوقي قواعدو په چوکاټ کې تنظیمېږي

۲- د کیمیا او حقوقو د علم تر منځ اړیکه:

د کیمیا علم هم حقوق جزا ته ډېر دقیق او قوي معلومات په لاس کې ورکوي، په دې مانا چې د یوې جزائي قضیې په اړه عدلي او قضائي ارګانونو ته دقیق معلومات ورکوي او حقوق جزا له دغه معلوماتو څخه په استفادې سره عدالت په ښه شان تطبیق کوي، د مثال په ډول

په طول د تاریخ کې لیدل شوي چې له زهرو څخه د ژوند پر ضد جرایمو کې د یوې سلاح په حیث استفاده شوې ده. چې حقوق پوهان زهرو ته داسې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف هم کوي چې زهر عبارت له هغه موادو څخه دي چې په لنډ یا اوږد وخت کې د انسان ژوند ته خاتمه ورکوي، چې د دې تعریف په اساس زهر یو جرم دی چې د نتیجې پورې تړلی نه دی.

نو اوس حقوق پوهان، یا د عدلي او قضایي ارګانونو لپاره دا دې ضرورت دی چې زهر وپېژني چې دا کار یوازې د کیمیا د علم په اساس کیدای شي، لکه د زهرو پېژندل، د زهرو مقدار، مضره مواد، نیشه یي موادو پېژندنه او نور.

چې په مقابل کې حقوق بیا د کیمیا د علم د چارو د ترتیب او تنظیم لپاره او همدارنګه د کیمیا له علم څخه د اعظمي استفادې لپاره یو سلسله قواعد او مقررات وضع کوي، چې د دغه قواعدو د نه شتون په صورت کې د کیمیا علم پرمختګ او انکشاف نه شي کولای او کوم اهداف چې لري هغه هم نه شي تر لاسه کولای.

۳- د فزیک د علم او حقوقو ترمنځ اړیکه

فزیک هغه علم دی چې د برق د حمل او نقل وسایل چې زمیني، هوایي او بحري څخه عبارت دي، همدارنګه د وسلو جوړول او له نورو څخه بحث کوي چې له دغه حمل و نقل وسایلو څخه زیاته استفاده په تجارتي حقوقو کې کېږي او په مقابل کې له نومړو وسایلو څخه د استفادې لپاره د مقرراتو ترتیب د حقوقو له خوا صورت نیسي.

۴- د ریاضي د علم اړیکه له حقوقو سره

ریاضي هغه علم دی چې حسابات، امار او ارقام مطالعه کوي، چې له دغه حساباتو او ارقامو څخه په استفادې سره د ریاضي د میراث حقوقو او په نورو کې فوق العاده تاثیر لري او که د ریاضي علم موجود نه وي، د میراث حقوق تحقق نه پیدا کوي، بالمقابل د حقوقو علم ریاضیاتو ته د اختراعاتو او کشف حق ثابتوي.

همدارنګه د تکنالوژۍ او نورو سره هم اړیکه لري چې د دې اړیکې پیدا کول د کورنۍ د ندې پټو ګه ستاسې پر غاړه ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی
د افاقي حقوقو وېشنه

لکه چې مورډ د آفاقي حقوقو په تعریف کې ولوستل چې:

آفاقي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې په ټولنه کې موجود دي او د ټولنې ټولې برخې ترتیب او تنظیموي، یا دا چې په ټولنه کې د نظم او د سپلین اړوند ټول موضوعات تر بحث لاندې نیسي، پداسې شکل د غه موضوعات تر بحث لاندې نیسي چې یا به د دولت له قلمرو او سرحد څخه تېرېږي او یا به د دولت د قلمرو یا سرحداتو په داخل کې وي، یا به یوازې د خصوصي افرادو تر منځ اړیکې وي او یا به دولت په کې دخیل وي.

د پورته تعریف په نظر کې نیولو سره چې یا د دولت د سرحداتو په داخل کې وي، یا به له سرحداتو څخه د باندې چې د همدې نقطې له مخې مورډ مجبور یو چې حقوق په دوه برخو باندې ووېشو، یو به هغه قواعد وي چې د یو دولت پورې تړلې اړیکې ترتیب او تنظیموي، چې دا به د ملي حقوقي قواعدو په نوم یاد کړو.

بل هغه قواعد دي چې د یو دولت له قلمرو یا سرحداتو څخه د باندې په نورو دولتونو کې مداخله کوي، یا دا د چې د خارجي عنصر لرونکي اړیکې ترتیب او تنظیموي، چې دا قواعد او مقررات به د بین المللي حقوقي قواعدو په نوم یاد کړو.

د پورته توضیحاتو په نظر کې نیولو سره مورډ کولای شو چې د ملي والي او بین المللي والي له حیثه حقوق طبقه بندي کړو چې هغه له ملي حقوقو او بین المللي حقوقو څخه عبارت دي

دویم شکل چې د دغه حقوقي روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره لازم دی، هغه عبارت له دې څخه دي چې یا به پدغه حقوقي روابطو کې د دولت

Scanned by CamScanner

مداخله وي او یا به یې نه وي، که چېرې د حقوقي روابطو په ترتیب او تنظیم کې د دولت مداخله موجوده وه، هغه به عبارت له عامه حقوقو څخه وي، البته دې خبرې یادونه باید وشي چې په ملي سطحه وي او که په بین المللي سطحه، تفاوت نه لري

یا به داسې وي چې په دغه حقوقي روابطو کې به دواړه خواوې خصوصي افراد وي، یانې د دولت مداخله به پکې نه وي، که چیرې د حقوقي روابطو په ترتیب او تنظیم کې د واړه خواوې خصوصي افراد وي، نو دا به عبارت له خصوصي حقوقو څخه وي

له همدې وجې مونږ په لومړي قدم کې آفاقي حقوق په دوه برخو وېشو، چې هغه له ملي حقوقو او بین المللي څخه حقوقو عبارت دي او بیا همدغه ملي او بین المللي حقوق د دولت د مداخلې او نه مداخلې له مخې په دوه برخو وېشو، چې له خصوصي حقوقو او عمومي حقوقو څخه هغه عبارت دي، چې دا هر یو بیا په خپل وار سره په نورو برخو باندې وېشل شوي دي، چې لومړی د حقوقو ټولې رشتې او برخې د یو جدول او چارت په شکل لیکو او له هغې څخه وروسته په هر یو باندې جلا جلا بحث کوو.

د آفاقي حقوقو وېشنه

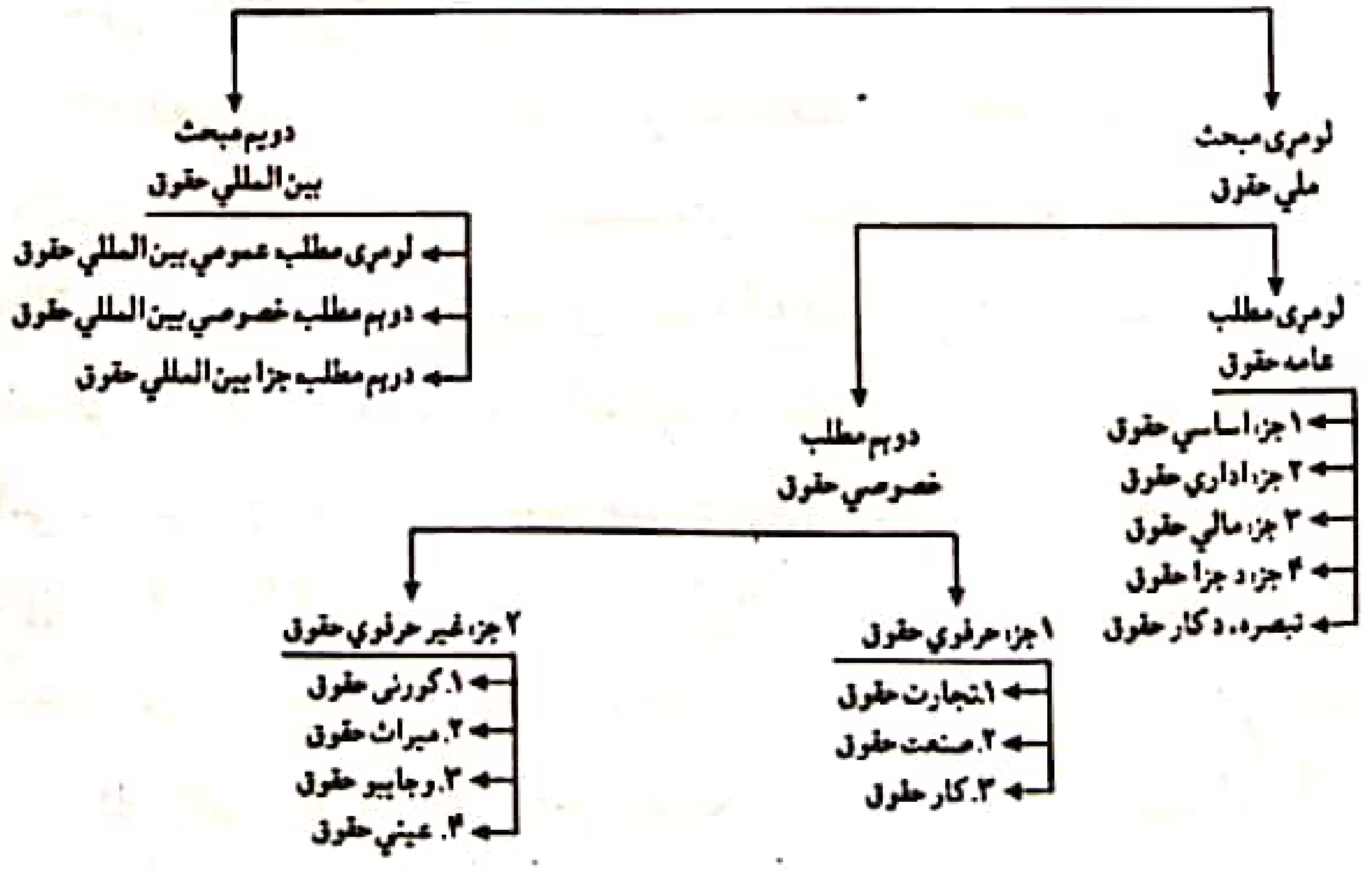

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مبحث - ملي حقوق

ملي حقوق عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې په ملي سطحه د انسانانو ټولې اړیکې ترتیب او تنظیموي، یا په بل عبارت ملي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې ټولې هغه اړیکې ترتیب او تنظیموي چې هیڅ خارجي جنبه و نه لري، یا بین المللي جنبه نه لري او یواځې داخلي جنبه لري، یانې هر هغه موضوع چې هیڅ خارجي عنصر و نه لري هغه عبارت له ملي موضوع څخه ده.

یا په بل عبارت آفاقي حقوق د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل خصوصي فرد سره، یا د یو خصوصي فرد رابطه د خپل متبوع دولت سره، او یا د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتیب او تنظیموي (دانش درسي مواد).

یا په بل عبارت ملي حقوق هغه قواعد دي چې د تطبیق ساحه یې د یوه هېواد په جغرافیه کې محدوده وي *(حقوقو ویشنه، ۹ مخ)*

بین المللي حقوق:

دا د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولتونو او نورو حقوقي شخصیت لرونکو ارګانونو روابط په هر ډول حالاتو کې ترتیب او تنظیموي، سره له دې چې د ولتونو د بین المللي حقوقو د اصلي تابعینو په توګه خپل موقعیت او دریځ ساتلیخو په عمل کې داسې دولتونه هم شته چې د پخوا په شان ورته کلک تابع نه دي *(کاولاس ۳۴ مخ)*. دولتونو و کولای شو، د نړیوالو حقوقو څخه په استفادې سره ټولنیز مشکلات حل کړي، همدغه د بین المللي حقوقو ا غېزه وه، چې د هر دولت د انفرادي تلاش پر ځای یې د ډلیز اقدام پایله

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنه وه. (سجاني، ۱۰۲)

يا په بل عبارت بين المللي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي، چې په بين المللي سطحه د افرادو ټول روابط ترتيب او تنظيموي، يا بين المللي حقوق عبارت د هغې مقرراتو او قواعدو له مجموعې څخه دي چې له ټولو هغه موضوعاتو څخه بحث کوي چې ملي جنبه ولري او په رابطه کې خارجي عنصر بايد موجود وي.

يا په بل عبارت بين المللي حقوق عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې يواځې د يو هېواد په قلمرو کې محدود نه وي بلکې د هېوادونو له قلمرو يا پولو څخه دباندې هم د تطبيق وړ دي او شخصيتونه يې له ملي حقوقو څخه توپير لري.

يا بين المللي حقوق عبارت د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د يو خصوصي فرد اړيکه د خارجي دولت له خصوصي فرد سره، يا د يو خصوصي فرد رابطه له خارجي دولت سره يا د دولتونو اړيکې په خپل مينځ کې، يا د دولتونو اړيکې د بين المللي سازمانونو سره يا د بين المللي سازمانونو اړيکې په خپل منځ کې ترتيب او تنظيموي.

په دې ځای کې اوس لاندې درې پوښتنې مطرح کېږي:

لومړۍ پوښتنه: ملي حقوق او بين المللي حقوق يو له بل سره څه توپيرونه او مشابهتونه لري؟

دويمه پوښتنه: د ملي او بين المللي حقوقو موضوعات کوم دي؟

درېيمه پوښتنه: ملي موضوعات او داخلي موضوعات يو د بل سره څه توپير لري؟

د دې پوښتنو لپاره د هرې پوښتنې ځواب جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړۍ پوښتنې ځواب: څرنګه چې لیدل کېږي چې په دې پوښتنه کې دوه خواوې شتون لري چې یو یې توپیرونه او بل یې مشابهتونه دي چې موږ هم په لومړي قدم کې توپیرونه او په دویم قدم کې مشابهتونه تر مطالعې لاندې نیولي دي.

د ملي او بین المللي حقوقو توپیرونه:

۱- ملي حقوق داخلي جنبه لري او بین المللي حقوق خارجي جنبه لري.

۲- ملي حقوق د یو دولت د قلمرو په داخل کې داخلي موضوعات ترتیب او تنظیموي، پداسې حال کې چې بین المللي حقوق د یو دولت له قلمرو څخه د باندې روابط ترتیب او تنظیموي او کله چې ولیدل شي، چې د یو دولت په داخل کې موضوع واقع شوې، نو کیدای شي یو خارجي عنصر په کې موجود وي.

د ملي او بین المللي حقوقو مشابهتونه:

۱- ملي حقوق هم د افرادو تر مینځ روابط ترتیب او تنظیموي او بین المللي حقوق هم د افرادو تر مینځ روابط ترتیب او تنظیموي.

۲- ملي حقوق هم قواعد او مقررات دي او بین المللي حقوق هم قواعد او مقررات دي.

۳- د ملي حقوقو اصلي وظیفه هم د روابطو ترتیب او تنظیم دی او د بین المللي حقوقو اصلي وظیفه هم د روابطو ترتیب او تنظیم دی.

د دویمې پوښتنې ځواب: په دویمه پوښتنه کې ویل شوي وو چې ملي او بین المللي موضوعات کوم دي؟ چې په لاندې ډول لیکل شوي دي.

د ملي حقوقو موضوعات:

په ملي حقوقو کې ټول هغه مسایل، موضوعات او پېښې تر غور او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحث لاندې نیول کېږي چې یو اخې او یو اخې د یو دولت پورې ارتباط ولري، خارجي عنصر پکې موجود نه وي، د یو دولت د قلمرو په داخل کې واقع شوی وي.

بين المللي موضوعات:

په بین المللي حقوقو کې ټولې هغه قضایاوې، روابط او اړیکې، مسایل او موضوعات ترتیب او تنظیمېږي چې:

د یو دولت پورې تړاو و نه لري او خارجي جنبه ولري، خارجي عنصر پکې موجود وي، د سرحد تفکیک او جلاوالی پکې شتون لري

درېیمه پوښتنه:

درېیمه پوښتنه د ملي او داخلي موضوعاتو د فرق پورې مربوط وه، چې په دې رابطه یې لاندې ځواب ویل شوی دی.

ملي مسایل او داخلي مسایل یو د بل سره فرق لري او هغه داسې چې هره ملي مسئله یوه داخلي مسئله کیدای شي، ولې هره داخلي مسئله بیا یوه ملي مسئله نه شي کیدای، ځکه چې:

ملي مسایل عبارت له هغه مسایلو او موضوعاتو څخه دي چې د ټول ملت یا ټول قلمرو تر منځ شریک او موجود وي لکه: ټول ملي افتخارات.

داخلي مسایل او موضوعات عبارت له هغې موضوعاتو څخه دي چې د یو قلمرو په داخل کې واقع شوې وي، یانې ټول هغه مسایل چې د یو قلمرو یا د دولت د سرحداتو په داخل کې واقع شوي وي اما د ټول ملت تر منځ شریک نه وي، بلکې د یوې سیمې او منطقې پورې تړاو لري، لکه: د یوې خاصې سیمې رسم او رواج، چې په نورو سیمو کې بیا دغه رسم او رواج شتون نه لري داخلي ورته ځکه وایو چې داخل کې واقع شوي، خو ملي ورته ځکه نه وایو چې د یوې خاصې سیمې او منطقې پورې تړاو لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثال په ډول مېلمه پالنه، د ټولو افغانانو ملي افتخار دی، چې دا یوه ملي موضوع ده، د بلې خوا په دریمه ورځ هدیرې ته د ښځو تلل دا کیدای شي د یوې خاصې سیمې رواج وي، چې اوس موږ ګورو چې مېلمه پالنه هم داخلي موضوع ده ځکه چې داخل د سرحداتو کې ده او هم ملي موضوع ده ځکه چې ټول افغانان په دې کې سره شریک دي، برعکس هدیرې ته د ښځو تلل دا داخلي موضوع ده او هغه ځکه چې د قلمرو په داخل کې واقع کېږي، خو ملي موضوع نه ده او دا ځکه چې ټول قلمرو کې نه تطبیق کېږي

دا چې د ملي او بین المللي حقوقو په روابطو او ډولونو باندې پوه شو، لازمي ده چې د ملي حقوقو اقسام جلا او د بین المللي حقوقو ډولونه جلا تر مطالعې لاندې ونیسو.

د ملي حقوقو وېشنه

لکه مخکې مو چې یادونه وکړه ملي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې یو اړخې او یو اړخې داخلي یا د یو دولت د قلمرو پورې مربوط مسایل، یا دا چې په ملي سطحه ټول روابط ترتیب او تننظیموي

ملي حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي چې هغه عبارت دي، له ملي خصوصي حقوقو او ملي عمومي حقوقو څخه، چې دغه د خصوصي حقوقو او عامه حقوقو وېشنه ډېره پخوانۍ سابقه لري، چې په لاندې ډول روښانه شوې ده.

دا چې ملي حقوق په عامه او خصوصي حقوقو باندې وېشل شوي او دا وېشنه ډېره پخوانۍ او تاریخي قدامت لري، د ښه پوهېدو لپاره یې په دري سرلیکونو کې تاریخي سیر مطالعه کوو. په پخواني وخت کې، له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته او په شلمې پېړۍ کې، چې هر یو جلا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلا مطالعه شوي دي

الف: د عامه او خصوصي حقوقو ويشنه په پخواني وخت کې:

د پخواني روم په حقوقو کې هر هغه شی چې هغه به د دولت د عمومي سازمان پورې مربوط و، هغه به د عمومي حقوقو په نوم يادېده او هر هغه څه به چې د افرادو د خصوصي ګټو پورې مربوط ؤ هغه به د خصوصي حقوقو په نوم يادېده.

ولې دغه تفکيک او جلا والی مطلق او ګڼلي نه ؤ، بلکې يو له بل سره يې نژدې تړاو هم درلود او هغه داسې چې:

هر وخت چې مقننه قوې د دولت عمومي حقوق وضع کول، نو په دې صورت کې د خصوصي افرادو ګټې هم په نظر کې نيول کېدې، چې له همدغې وجې دواړو رشتو يو د بل سره تړاو درلود، يا دواړو رشتو يو له بل سره اړيکې درلودلې.

ب: له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته د خصوصي او عمومي حقوقو وېشنه:

ددې لپاره چې له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته د حقوقو په وېشلاتو باندې پوه شو د يو مشهور فرانسوي عالم (منتسکو) نظريات په ډېر لنډ ډول دلته بيانوو.

عمومي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د افرادو او دولت تر مينځ روابط ترتيب او تنظيموي.

خصوصي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو تر منځ روابط ترتيب او تنظيموي.

د دغه نظرياتو په نظر کې نيولو سره نوموړی عالم عمومي حقوقو ته سياسي حقوق او خصوصي حقوقو ته مدني حقوق وايي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: په شلمه پېړۍ کې د عمومي او خصوصي حقوقو وېشنه:

په شلمه پېړۍ کې عمومي حقوق داسې تعریف شوي دي

عمومي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو او دولت تر مينځ روابط او همدارنګه د دولت د اداراتو روابط په خپل منځ کې ترتيب او تنظيموي، چې اوس هم دغه تعریف اعتبار لري

خصوصي حقوق یې داسې تعریف کړي دي

خصوصي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه له بل خصوصي فرد سره ترتیب او تنظيموي

له پورته تعریفاتو څخه داسې معلومېږي چې د عامه حقوقو په روابطو کې خامخا باید یو طرف ته دولت وي او په خصوصي حقوقو کې دواړو خواوو ته خصوصي افراد موجود وي او د دولت مداخله نه وي

له پورته توضیحاتو څخه معلومېږي چې حقوق له ډېر پخوا وختو څخه په دوه برخو باندې وېشل شوي دي چې هغه عبارت له عمومي او خصوصي حقوقو څخه دي

پورتنۍ هره څانګه بیا په خپل وار سره په نورو برخو باندې وېشل شوې ده، چې د بنه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا مطالعه کېږي

لومړی مطلب-عامه حقوق:

مخکې هم تعریف وشو، چې عامه حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دیو خصوصي فرد رابطه له خپل متبوع دولت سره یا د دولت د اداراتو روابط په خپل مینځ کې ترتیب او تنظيموي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه حقوق په خپل وار سره په لاندې برخو وېشل شوي دي.
اساسي حقوق، اداري حقوق، مالي حقوق، د جزا حقوق او په ځنې دولتونو کې د کار حقوق، چې هر يو د بنه پوهېدو لپاره جلا جلا مطالعه شوي دي.

لومړی جز- اساسي حقوق:

اساسي حقوق چې د عمومي حقوقو له څانګو څخه يوه ډېره مهمه او اساسي څانګه ده، يوازې دا نه چې په اساسي حقوقو کې د دولت او افرادو پورې مربوط ډېر اهم موضوعات بيانېږي، بلکې په عين حال کې د نورو حقوقو لپاره هم اساس او بنياد ګڼل کېږي او نور ټول حقوقي قواعد د اساسي حقوقو په رڼا کې جوړېږي او ټول هغه حقوقي قواعد چې د اساسي حقوقو سره په ټکر کې وي، هېڅ اعتبار نه لري، دا چې اساسي حقوق ډېر مهم دي نو په همدې اساس د عمومي حقوقو له څانګو او رشتو څخه لومړنۍ څانګه او رشته ده، د اساسي حقوقو په رابطه علماء وايي چې د اساسي حقوقو موضوعات د هر دولت په اساسي قانون کې انعکاس پيدا کوي، د بلې خوا نه په اساسي قانون کې د دولت مهم او اساسي موضوعات تر بحث لاندې نيول کېږي، چې په هغې کې خپله د دولت سياسي رژيم، د دولت درې ګونې قواوې په تفصيل سره بيا نېږي چې دا خپله ددې مانا ورکوي چې په اساسي حقوقو کې د يو دولت ټول حقوقي نظام او سيستم تشريح کېږي او په ټولنه کې نظم، دسپلين، امنيت، پرمختګ، انکشاف، ښه حکومت داري، د خلکو د حقوقو او وجايبو رعايتول، د ګډوډيو مخنيوی کول، د بې نظمۍ له منځه وړل، د خلکو د ضروریاتو او احتياجاتو پوره کول، د اتباعو د حقوقو رعايتول او نور اهم فکتورونه هغه وخت منځ ته راځي چې هلته نظام وي، قوي دولت موجود وي او ټول دولتي سيستمونه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال وي، دغه پورته ټول اهداف د اساسي حقوقو په اساس منځ ته راځي، چې په اساسي قانون کې په ماده واراو جز وار شکل بیا نېږي

اساسي حقوق د نورو عمومي حقوقو لپاره اساس او بنسټ جوړوي، نو ځکه د قوت په لحاظ اول دي او موږ په دې کتاب کې د عمومي حقوقو په سر کې لیکلي دي

د اساسي حقوقو د تعریف په هکله زیات نظریات او تعریفونه ورکړل شوي دي، چې دا خبره کله دومره پراخه او ړاندې ځي چې د علماو نظریات یو د بل سره متضاد وي، د نظریاتو توپیرونه یو اځې د یو دولت د حقوق پوهانو تر مینځ نه، بلکې د ټولو حقوق پوهانو تر مینځ شتون لري، خو موږ د دې لپاره چې د اساسي حقوقو په اړه بنه پوه شو یو څو تعریفات په دې ځای کې ستاسې لپاره راوړو.

۱- اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې ځخه عبارت دي چې انساني ټولنو ته نظم او دسپلین ورکوي

۲- اساسي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې ځخه عبارت دي چې د دولت پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي *(نهاد های سیاسي، ۲۳ مخ)*

۳_ مارسل پریلوټ (Marcel Prelot) وایي ټول هغه قواعد چې هدف یې د ولت ته د یو جوهر او جوړښت ورکول وي، د اساسي قانون کړنې بلل کېږي *(سبحاني_۹۵ مخ)*

په پورته تعریفاتو کې لیدل کېږي چې اساسي حقوق څوک د ټولنې د ټولو چارو تنظیمونکي ګڼي، او ځینې نور علماء یې په سیاست پورې تړي او سیاسي مسایل او سیاسي قدرت یې ګڼي او د پورته تعریفاتو په نظر کې نیولو سره موږ نشو کولای چې اساسي حقوقو باندې بنه پوه شو نو مجبور یو چې نور تعریفات هم د اساسي حقوقو لپاره په دې ځای کې بیان کړو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جعفر جعفر په خپل کتاب (مقدمه عمومي علم حقوق) کې اساسي حقوق داسې تعریف کړي دي: اساسي حقوق هغه مقررات دي چې د حکومت او دولتي سازمانونو شکل او د دولت حدود او وظایف ټاکي. (جعفري ۸۷)

د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي استاد پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش وايي چې:

اساسي حقوق د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت مهم او عمده مسایل ترتیب او تنظیموي

زما په نظر دا تعریف غوره دی، چې الفاظ يې لنډ او د اساسي حقوقو ټول مسایل پکې ځای په ځای شوي دي، دلته یو سوال مطرح کېږي او هغه دا چې، د دولت عمده مسایل کوم دي؟

په تعریف کې وویل شو چې: د دولت مهم موضوعات او مسایل يې عبارت دي له:

۱- دولت او د دولت د سیاسي رژیم پېژندنه:

په اساسي حقوقو کې دولت معرفي کېږي دولت کوم سیاسي رژیم لري، یانې د دولت شکل او بڼه مورد ته راپېژني لکه: شاهي، جمهوري، دیموکراتیک، غیر دیموکراتیک، مذهبي، غیر مذهبي، پارلماني، ریاستي، نظامي او نور.

د افغانستان د دولت په اړه راځي چې افغانستان اسلامي جمهوریت دی چې د دیموکراتیک جمهوریت خصوصیت په لرلو سره واحد او مستقل هېواد دی، چې رئیس جمهور یې د درېواړو قواوو په رأس کې قرار لري چې د ریاستي رژیم یو حصوصیت يې ځانته غوره کړی دی.

۲- د دولت درې ګونې قواوې:

په اساسي حقوقو کې د دولت د درې ګونو قواوو مقننه، اجرائیه او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايا په اړه لاندې موضوعات تشريح کيږي

د درې ګونو قواوو تشکيل، صلاحيتونه، واکونه او مسووليتونه، د هغوی ترمنځ د وظايفو وېش، د دغه قواوو ترمينځ اړيکې او استقلاليت

همدارنګه رئيس جمهور، لويې ښارنوالۍ، مرکزي بانک او سرې مياشتې په رابطه بحث کوي

۳- د اتباعو حقوق، آزادي او وجايب:

په اساسي حقوقو کې د اتباعو اساسي حقوق، د هغوی ازادي او کوم وجايب چې په ګوته شوي ترتيب او تنظيموي

۴- ځينې نور متفرقه موضوعات:

لکه ملي ژبه، ملي سرود، ملي بيرغ، پولي واحدونه، اضطراري حالات او نور موضوعات او مسايل ترتيب او تنظيموي

لکه مخکې هم دې خبرې ته اشاره وشوه چې د اساسي حقوقو موضوعات په اساسي قانون کې منعکس کيږي، چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال د جدي د ۱۴ نېټې په اساسي قانون کې چې ۱۲ فصلونه او ۱۶۲ مادې لري، دا مسايل تشريح شوي دي

دويم جز- اداري حقوق:

د اداري حقوقو په اړه هم مختلف تعريفات شتون لري چې مونږ ترېنه د نمونې په ډول دلته ځينې يادوو.

۱- اداري حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې اداري حقوقي شخصيتونه، د وزارتونو تشکيلات او وظايف، ښاروالي، د دولت د ولاياتو او ولسواليو تشکيل او له اتباعو سره د دغه سازمانونو روابط ترتيب او تنظيموي (داد محمد، نذير، مبادي حقوق، ۵۵ مخ)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې ليدل کېږي اساسي حقوق او اداري حقوق يو له بل سره د موضوعاتو په اساس ډېرې نژدې اړيکې لري، نو د همدې وجې اداري حقوق د اساسي حقوقو پسې متصل ذکر شويدي.

د اداري حقوقو په اړه هم دوکتور حفيظ الله د انش ډېر لنډ او ساده تعريف کړی دی.

اداري حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د ادارې پورې مربوط مسايل يا اداري مهم مسايل ترتيب او تنظيموي *(حفيظ الله، دانش، مبادي حقوق)*

د ادارې پورې مربوط مسايل او نور موضوعات عبارت دي له:

- د افرادو رابطه د ادارې سره: لکه د محصلينو رابطه د پوهنځي د ادارې سره، يا د استادانو رابطه د ادارې سره او داسې نور.
- د يوې ادارې رابطه د بلې ادارې سره:

لکه: د حقوقو او سياسي علومو د پوهنځي، د خصوصي حقوقو ديپارتمنت رابطه د پوهنځي د رياست سره، د پوهنځي د رياست رابطه د پوهنتون له رياست سره، د پوهنتون د رياست رابطه له وزارت سره، په همدې شکل د دغه ډول اداراتو تر منځ د سلسله مراتبو په نظر کې نيولو سره روابط ترتيب او تنظيموي

-د يو دولت د داخلي اداراتو تشکيلات په عمومي شکل د يوې ادارې داخلي تشکيلات، د مثال په ډول

په عمومي شکل د افغانستان په اداري سيستم کې دوه ډوله ادارې موجودې دي، مرکزي ادارې او محلي ادارې، د مرکزي ادارې تشکيلات او د محلي ادارې تشکيلات جلا جلا ترتيب او تنظيمېږي

که چېرې موږ يوه وړه اداره په نظر کې و نيسو لکه د ننګرهار پوهنتون د حقوقو او سياسي علومو پوهنځی، نو ليدل کېږي چې يو رئيس، معاون، ديپارتمنتونو امرين، ، تدريسي مدير، اجرائيوی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدير، تحويلدار، مستخدم او استادانو څخه تشکيل شوې ده، چې پورته ذکر شوي ټول موضوعات د اداري حقوقو پورې تړلي دي

د حقوقو پوهنځي په کريکولم کې اداري حقوق په څلورم صنف کې تدريس کېږي او ځينې مسايل يې ډېر مهم دي، په دې ځاى کې ځينې پوښتنې مطرح کېږي او د هغوى لپاره ځواب ويل شوى دى.

اداره څه ته وايي؟ د ادارې منابع کومې دي؟ د يوې سالمې ادارې اصول څه شى دي؟ د يوې سالمې ادارې ځانګړتياوې کومې دي؟

چې دا پورته پوښتنې په ډېر لنډ ډول ځوابوو.

۱- اداره هغه علم او هنر دى چې يو زيات شمېر خلک خپلې لار ښوونې تر کنترول لاندې راولي او په ډلئيزه توګه هغوى د يو ټاکلي هدف په لور سوق کوي

۲- اداره له هغه فعاليتونو څخه عبارت ده چې دولت يې په مستقيمه او په غير مستقيمه توګه د عمومي نظم د ساتنې او يا د عامه اړتياوو لپاره تر سره کوي، تر ټولو لوى اداري شخصيت په خپله دولت دى چې د هغې وروسته کابينه، د ښاروالېو، ولسواليو او ناحيو شوراګانې شاملېداى شي.

د اداري منابع:

په عمومي شکل د اداري منابع په درې برخو وېشل شوي دي

_ بشري منابع: متخصصين او خدماتي کارکوونکي.

_ فزيکي منابع: تعميرات، ماشينونه، د دفترونو اثاثيه او نور.

_ مالي منابع: بوديجه، نقدې پيسې او نور.

د يوې سالمې ادارې مشخصات

د يوې سالمې ادارې مشخصات په لاندې ډول دي

۱- د مقرراتو، لوايحو او اصولو په نظر کې نيول

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- اداري تشکیل د لازمو اړتیاوو سره برابروي

۳- د کارکوونکو په انتصاب، انتخاب، تبدیلی، معاشونو کې تعادل، تخصص او ګټورتوب په نظر کې و نیول شي او سلسله مراتب مراعات شي.

۴- اداره باید د تقلب او بیروکراسی څخه پاکه وي

۵- کار اهل کار ته وسپارل شي.

۶- په اداري کې همغږي، د کنټرول ښه سیستم، د آمرینو ښه اطاعت باید موجود وي

د اداري اساسي اصول:

۱- د هدف یووالی.

۲- د سلسله مراتبو رعایت

۳- تخصص

۴- د امر د صادرولو وحدت

۵- د نظارت بشپړوالی.

۶- صلاحیت او مسوولیت

۷- د تعادل موجودیت

۸- د انصاف او نرمښت منلو اصل او د کار تداوم

۹- اغېزمن کار.

- د اداري جوړښت

د اساسي قانون (۱۳۶_۱۴۲) مادو له مخې اداري په درې برخو وېشل شوې دي

۱- مرکزي اداري

۲- محلي اداري

۳- د ښاروالیو او ولسوالیو واحدونه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریېیم جز- مالي حقوق

مالي په مانا د مادي یا پولي، چې هدف یې عایداتي منابع او د هغوی مصارف دي چې په اساس یې د دولت مالي امورات ترتیب او تنظیمېږي

مالي حقوق هم د دولت له ډېرو مهمو او عمده موضوعاتو څخه بحث کوي، چې په اړه یې علماو مختلف تعریفات کړي دي

۱- مالي حقوق د هغې قواعدو او مقرراتو مجموعې ته وایي چې له مخې یې د دولت کارکوونکي او مامورین د یو هېواد د خلکو او اتباعو څخه مالیه اخلي، همدارنګه د عمومي بودجې د تصویب، لګښتونو او عوایدو په اړه بحث کوي *(ستانکزی، مبادي حقوق، ۱۸ مخ)*

۲- مالي حقوق له هغه قواعدو څخه عبارت دي چې د دولت له عایداتي منابعو څخه بحث کوي *(دانش، عمومي حقوق، اول جلد)*

په خلص ډول ویلی شو چې مالي حقوق د عمومي حقوقو پورې مربوط یوه څانګه ده، د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت مالي چارې او امورات ترتیب او تنظیموي

یانې د دولت عواید او د عایداتو د لاسته راوړلو لارې چارې، مصارف او د مصارفو د کولو لارې چارې، بودیجه او د بودیجې ډولونه، مالیه، د مالیاتو جمع کول، د مالیاتو ډولونه، د مالیاتو د لارې د دولت د عوایدو سرچیني، د عامه شتمنیو ساتنه، د دولت په مالي چارو باندې د کمیت او کیفیت له مخې جدي نظارت کول او داسې نور د مالي حقوقو له موضوعاتو څخه شمېرل کېږي

فلهذا مالي حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د دولت عواید او د عوایدو د لارو چارو ترتیب او تنظیم، همدارنګه د دولت مصارف او د مصارفو د لارو چارو تنظیم، بودیجه او د بودیجې له ډولونو څخه بحث کوي

په دې مانا چې د دولت مکمل مالي نظام ترتیب او تنظیموي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې د مالي حقوقو د بحث موضوع د دولت عوايد او مصارف دي چې د عمومي بوديجې په چوکاټ کې انعکاس مومي او د دولت مالي منابعو لپاره لازم قواعد وضع کوي، چې دغه دواړه موضوعات په ډېر لنډ ډول ستاسې خدمت ته وړاندې کوو، يو د دولت عوايد، دويم د دولت عمومي بوديجه

- د دولت د عوايدو سرچينې:

د ولت په عمومي ډول پنځه ډوله عايداتي منابع لري چې عبارت دي له مالیات، پورونه، پولي وسايل او د خدماتو بيعې او غير مالياتي عوايد چې له تشريح او توضيح څخه يې صرف نظر شوی دی.

- د دولت عمومي بوديجه:

عمومي بوديجه چې په هغه کې د دولت عوايد او مصارف د دولت د مالي سياست د هدفونو پر اساس تنظيمېږي او د يو مالي کال ټول عوايد او مصارف پکې انعکاس مومي.

بودجه په دوه برخو باندې وېشل شوې ده.

عادي بوديجه او انکشافي بوديجه، چې له تشريح او توضيح څخه يې صرف نظر شوی دی.

څلورم جز- د جزا حقوق:

د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د جرم، مجرم او جزا ګانو څخه بحث کوي *(دانش، عمومي حقوق جزا، اول جلد)*

يا د جزا حقوق د هغه مقرراتو مجموعه ده چې دولت يې د ټولنې د تنظيم لپاره له هغوی څخه په ګټه پورته کولو د جزا ګانو د تطبيق صلاحيت او واک پيدا کوي، دا ځکه چې د هغه اعمالو تعقيبول کوم چې د ټولنې نظم او امنيت ته صدمه او زيان رسوي يواځې او يواځې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت وظیفه ده، چې د نظم د ساتلو لپاره داسې اصول وضع کړي، چې د هغه په رڼا کې هیڅ ورانکاري و نه شي کړای، د قانون په چوکاټ کې له مجازاتو څخه ځان خلاص کړي

په پورته توضیح کې لیدل کېږي چې په لومړي برخه کې له جزا څخه په دویمه برخه کې له مجرم څخه او په درېیمه برخه کې جرم ته اشاره شوې ده.

له دې څخه معلومېږي چې د جزا حقوق د هغه قواعدو مجموعه ده چې د جزا ګانو پورې مربوط ټول مسایل هم حل او فصل کوي

یا په بل عبارت د جزا حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې ټول جرمي حرکات او اعمال ټاکي او د هغوی په مقابل کې لازم ټولنیز عکس العملونه پېش بیني کوي او دغه لازم ټولنیز عکس العملونه په مرتکبو اشخاصو تطبیقوي، د جزا حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه د عمومي حقوق جزا او اختصاصي حقوق جزا څخه عبارت دي

د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کې د حقوق جزا موضوعات چې عبارت له جرم، مجرم او جزا ګانو څخه دي په اته مضامینو کې لوستل کېږي، چې له دغه اته مضامینو څخه یو شمېر داسې دي چې، د حقوق جزا د اصلي علومو او یو تعداد د حقوق جزا د معاونه علومو په نامه یادېږي

موږ هم په ډېر لنډ ډول په لومړي قدم کې د حقوق جزا اصلي علوم او په دویم قدم کې د حقوق جزا معاونه علوم په ډېر لنډ ډول در پېژنو.

- *د حقوق جزا اصلي علوم یا حقوقي جنائي علوم:*

عبارت له هغې علومو څخه دي چې د جرایمو له متن او محتوی څخه بحث کوي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجهول

د حقوق جزا اصلي علوم په لاندې ډول دي

عمومي د جزا حقوق

اختصاصي د جزا حقوق

د اسلام د جزا حقوق

د جزا د حقوقو تاريخ

بين المللي حقوق جزا

جزا پېژندنه

(د جزائي محاكماتو اصول)

له دغه پورته اووه مضامينو څخه يو اځې تعريفات او موضوعات په لاندې ډول در پېژنو.

۱ - د جزا عمومي حقوق:

د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې ټول هغه مسايل او موضوعات ترتيب او تنظيموي، كوم چې په ټولو جرايمو كې شريک وي او س پوښتنه دا ده چې د عمومي جزا حقوقو موضوع او مسايل څه شی دي؟

عمومي د جزا حقوقو مسايل او موضوعات عبارت دي له:

د جرم او مجرم پېژندنه:

د جرايمو عمومي متشكله عناصر چې عبارت له قانوني، مادي او معنوي عنصر څخه دي

د جرايمو ډولونه د متشكله عناصرو له حيثه

مشروطه ازادي، تعليق د مجازاتو، عفوه او تخفيف د مجازاتو او نور. *(دانش، عمومي حقوق جزا)*

۲ - د جزا اختصاصي حقوق:

دا عبارت له هغې جرايمو څخه دي چې د هر جرم لپاره ځانگړی

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف، اوصاف، متشکله عناصر او مجازات پیش بیني کوي، په دې مانا چې د هر یو جرم لپاره ځانګړې تعریف کوي، د هر جرم ځانګړې خصوصیات بیانوي، د هر جرم ځانګړي متشکله عناصر بیانوي او د هر جرم لپاره ځانګړي مجازات پیش بیني کوي

۳- جزا پېژندنه:

عبارت له هغې حکم څخه دی چې په اساس یې هغه مسایل او موضوعات چې د مجازاتو د اجرا، تطبیق او اړوند اصول څیړي، چې د هغه په مرسته د مجرمینو د وضعې ښه والی او د هغې د دوباره اصلاح او تربیت موضوعات په محابسو کې، د مجرمینو ساتنه په محابسو کې، د مجرمینو د حقوقو ساتنه او داسې نور، مسایل او موضوعات ترتیب او تنظیموي

یا په خلص ډول باید ووایو چې: جزا پېژندنه د هغې قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د جزا ګانو پورې مربوط ټول مسایل ترتیب او تنظیموي یا حل او فصل کوي

یا دا چې جزا پېژندنه له هغه علم څخه عبارت دی، چې: د جزا ګانو پېژندنه، د تطبیق د حالاتو او موثریت څخه بحث کوي *(دانش، جزا شناسي)*

موږ په دې ځای کې په ډېر لنډ ډول د جزا ګانو د ډولونو څخه یادونه کوو.

جزا ګانې د مختلفو وجوهاتو له حیثه په مختلفو ګروپونو باندې وېشل شوي دي لکه د خپل مینځۍ اړیکې له حیثه، د محل له حیثه، د وجوب له حیثه او د جرایمو له حیثه چې، هر یو یې جلا جلا مطالعه کوو.

- د خپل منځي رابطې له حیثه: ټولې جزا ګانې په څلورو برخو وېشل شوي دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- اصلي جزاګانې:

له هغې جزا ګانو څخه عبارت دي چې خپله د همدغه جرم لپاره ټاکل شوي وي، لکه: غلا لپاره د لاس پرېکول، شرابو لپاره ۸۰ درې وهل، زنا لپاره سنګسارول او داسې نور. (د جزا قانون)

۲- بدلي جزاګانې:

عبارت له هغو جزا ګانو څخه دي چې د اصلي جزا د نه ورکولو په صورت کې ورکول کېږي، لکه: د قتل جزا قصاص ده، کله چې قصاص نه تطبیق کېږي، نو په مقابل کې بیا دیت ورکول کېږي، چې د یو نفس په مقابل کې ۱۰۰ اوښان دیت لازمي دي (حقوق جزا اسلام)

۳- تبعي جزا:

تبعي جزا یا پیوسته او تړلې جزا عبارت له هغې جزا څخه ده، چې د اصلي جزا د تطبیق په صورت کې بې د قاضي له حکم څخه پرته په اتوماتیک ډول خپله تطبیق کېږي لکه: د قذف د جزا د تطبیق په صورت کې تبعي جزا د شهادت نه قبلیدل دي، چې په دې صورت کې د قاضي حکم ته ضرورت نه لیدل کېږي

۴- تکمیلي جزا:

له هغې جزا څخه عبارت ده چې د اصلي جزا تر څنګ که چېرې قاضي مناسب و ګڼي د تکمیلي جزا حکم هم کوي، لکه: د غلا د حد د تطبیق په صورت کې، عوځ شوی لاس مرتکب ته په غاړه کې اچول او په بازار کې ګرځول

- د وجوب له حیثه:

د وجوب له حیثه جزا ګانې په دوه برخو وېشل شوي دي، له یو حده او څو حده څخه عبارت دي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه حده جزاګانې:

دا عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې په اسلامي شریعت کې یې اندازه ټاکل شوې وي او قاضي پکې کمی او زیاتی نه شي کولای.

څو حده جزاګانې: دا عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې په اسلامي شریعت کې یې اندازه نه وي ټاکل شوي

ـ د محل له حیثه ټولې جزاګانې په درې برخو باندې وېشل شوي دي

بدني جزاګانې:

عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې صدمه یې مستقیماً بدن ته رسېږي، لکه د لاس پرېکول، په درو وهل، او نور.

مالي جزاګانې:

عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې صدمه یې مستقیماً مال ته رسېږي، لکه ضبط، مصادره، جریمه او نور.

روحي او نفسي جزاګانې: دا عبارت له هغې جزاګانو څخه دي چې صدمه یې د شخص روح او نفس ته رسېږي، لکه نصیحت، تهدید، حبس او نور.

ـ د جرایمو په اعتبار سره ټولې جزاګانې په څلورو برخو باندې وېشل شوي دي، حدود، قصاص او دیت، تعزیرات او کفارات (*حقوق جزا اسلام*)

۴ـ د جزا د حقوقو تاریخ:

په دې علم کې د حقوق جزا وضع او حالات په مختلفو دورو کې تر مطالعې لاندې نیسي، لکه پخوانی پېړی، منځنی پېړی، نوې پېړی او حاضره پېړی، چې پدغه هره دوره کې د حقوق جزا وضعه او حالات په جلا جلا ډول تشریح شوي دي (*دانش، حقوق جزا تاریخ*)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- بین المللي حقوق جزا:

دا عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې ټول هغه جرایم او مجرمین تر څېړنې لاندې نیسي، چې یا یې د جرم صدمه یو دولت ته رسیدلې وي او خارجي عنصر پکې موجود وي او یا دا چې له دوو دولتونو څخه د زیاتو دولتونو نظم ته یې صدمه رسولې وي، چې د همدې وجې بین المللي د جزا حقوق په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې یو یې خصوصي بین المللي د جزا حقوق، چې پکې ټول هغه جرایم مطالعه کېږي، چې په یوه دولت کې واقع شوي، اما خارجي عنصر پکې موجود وي لکه: یو افغان په پاکستان کې یو ایرانی وژني او له هغې څخه وروسته دغه افغان هند ته فرار کوي، لیدل کېږي، چې نظم د یوه دولت د منځه تللی، خو خارجي عنصر پکې شتون لري

- د جزا عمومي بین المللي حقوق:

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د جرم د ارتکاب په صورت کې دوه، یا له دوو څخه زیاتو دولتونو ته پکې صدمه رسیدلي وي، چې د بین المللي حقوق جزا موضوعات عبارت دي، د جرایمو رسیده ګي لپاره د ذیصلاح دولت تعین، د مجرمینو استرداد او نړیوال پولیس یا انټرپول.(دانش، حقوق جزایي بین المللي)

۶- د جزایي محاکماتو اصول:

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي، چې جرایمو ته د رسیده ګی د پروسیجر له اصولو څخه بحث کوي، په دې مانا چې د جرم له وقوع څخه د جزا تر تطبیق پورې ټول مراحل ترتیب او تنظیموي، لکه د پولیسو اجراات، د څارنوالۍ اجرات، ابتدایه محکمه، استیناف محکمه او ستري محکمې اجراات او د جزا تطبیق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د محبس د اداري پورې تړلې دي ټول اجراات ترتیب او تنظیموي (دانش، اصول محاکمات جزایي).

۷- د اسلام د جزا حقوق:

دا هغه قواعد او مقررات دي چې د اسلامي شریعت د احکامو په نظر کې نیولو سره د هر جرم لپاره ځانګړي مجازات، ځانګړي د حرمت دلایل، د ثبوت وسایل، د جزا د تطبیق شرایط او نور تر مطالعې لاندې نیسي (حقوق جزای اسلام).

چې مهم موضوعات یې د حدود، قصاص، دیت او تعزیراتو د مجازاتو څېړنه ده.

د حقوق جزا معاونه علوم: غیر حقوقي جنائي علوم: دا عبارت له هغه علومو څخه دي چې خپله له جرم، مجرم او جزا ګانو څخه بحث نه کوي، بلکې د جرم، مجرم او جزاګانو په پېژندنې او ثبوت کې مرسته او همکاري کوي.

دا هغه علوم دي چې، د حقوق جزا سره مرستندوی دي او د حقوق جزا د اهدافو په لاسته راوړلو کې کومک او همکاري کوي.

کریمنولوژي، کریمنالستیک او عدلي طب:

کریمنولوژي: هغه علم دی چې د جرایمو د وقوع علل او عواملو او د هغوی د مخنیوي له لارو چارو څخه بحث کوي.(۱)

کریمنالستیک: د جرایمو له کشف او اثباتیه وسایلو څخه بحث کوي.

عدلي طب: دا هم هغه علم دی چې د جرایمو د اثباتیه وسایلو له کشف څخه بحث کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: (د کار حقوق)

عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي چې د کارګر او کارفرما تر منځ اړیکې ترتیب او تنظیموي، یا د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د کار پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي، چې د کار پورې اړوند مهم موضوعات په اساسي قانون کې ذکر شوي دي

د افغانستان د اساسي قانون (۴۸) ماده حکم کوي چې:

کار د هر افغان حق دی. د کار د ساعتونو ټاکل بامعاشه رخصتي، د کارګر او کار فرما حقوق او د هغې سره نورې چارې د قانون په اساس تنظیمېږي، د قانون د حکمونو په حدودو کې د کار او کسب انتخاب آزاد دی. په همدې ترتیب (۴۹) دا ډول حکم کوي چې: جبري کار منع دی، په اطفالو د کار تحمیل جواز نه لري *(اساسي قانون AF)*

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د کار حقوق عامه حقوق دي او که خصوصي حقوق دي؟

په نړۍ کې د اقتصادي نظامو په نظر کې نیولو سره هغه هېوادونه چې اشتراکیت باندې معتقد وي، په دې مانا چې فردي ملکیت نه قبلوي او هر څه د دولت ملکیت ګڼي او دولت په دې مکلف ګڼي چې خپلو اتباعو ته د کار زمینه برابره کړي، د اتباعو د کور، کالي او ډوډۍ مسوولیت دولت په خپله غاړه اخیستی او هر څومره انسانان چې کار کوي نو دا کار د دولت لپاره کوي دلته لیدل کېږي چې په ټولو کارونو کې یو طرف خامخا دولت قرار لري، نو پدا سې نظام کې د کار حقوق د عمومي حقوقو له څانګو څخه یوه څانګه ده.

او که اقتصادي نظام سر مایه داري وي نو په دې صورت کې هر سړی فردي ملکیت لري، آزاد بازار شتون لري او هر شخص چې په هره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

طریقه هر څومره ګټه لاسته راوړی شي، اجازه لري او په دې سیستم کې اکثره کارونه د خصوصي افرادو لپاره کېږي، و ګورئ ترانسپورت خصوصي، ساختماني شرکت شخصي، مکتب او پوهنتون شخصي، فابریکه او زراعت شخصي کله چې دا ټول شخصي شي نو لیدل کېږي چې انسانان د نورو انسانانو سره کار کوي او دواړو خوا وته خصوصي افراد قرار لري، چې دغه حقوق د خصوصي حقوقو په نوم یادېږي، خو په هر صورت داسې وایو چې د کار حقوق په مطلق ډول مو ړ نه شو کولای چې یا یې یواځې د عمومي حقوقو او یا یې یواځې د خصوصي حقوقو پورې و تړو بلکې دا مشترک حقوق دي

دویم مطلب -خصوصي حقوق:

د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د یو خصوصي فرد رابطه د بل داخلي خصوصي فرد سره د متبوع دولت د قلمرو په داخل کې، ترتیب او تنظیموي

لکه یو افغان د جلال اباد په ښار کې د یو بل افغان تجار سره یوه تجارتي معامله تر سره کوي

خصوصي حقوق په خپل وار سره په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې د حرفوي (مسلکي) حقوقو او غیر حرفوي حقوقو څخه عبارت دي چې دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز-حرفوي حقوق

د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې د خصوصي افرادو روابط د هغوی د مسلک پېشې او شغل په نظر کې نیولو سره ترتیب او تنظیموي، په حرفوي حقوقو کې ټولې هغه حرفوي او مسلکې اړیکې ترتیب او تنظیمېږي چې له دغه مسلک او پېشې څخه راپیدا شوي وي *(دانش، مبادي حقوق)*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه تجارت، ترکاني، د توکرانو اوبدل او نور چې د هر مسلک پورې تړلې خاصې اړیکې ایجادېږي او خاص حقوق او وجایب لري، چې د حرفوي حقوقو په اساس ترتیب او تنظیمېږي، چې په خپل وار سره په درې برخو باندې وېشل شوې دي، د تجارت حقوق، د صنعت حقوق او د کار حقوق.

لکه څرنګه چې مخکې د عمومي حقوقو په بحث کې د کار حقوق د یوې تبصرې په ضمن کې مطالعه شول نو په دې ځای کې د کار د حقوقو په اړه بحث نه دی شوی او یواځې د تجارت حقوق او د صنعت حقوق جلا جلا تر بحث لاندې نیول شوي دي.

الف: د تجارت حقوق

د تجارت حقوقو له ډېر پخوا څخه د انسانانو تر منځ رواج درلود، په ابتدایي ټولنو کې انسانانو خپلې اړتیاوې په مستقیم ډول نه شوې پوره کولای، ولې په غیر مستقیم ډول هغوی خپلې اړتیاوې او ضروریات د اخیستلو او خرڅولو له لارې پوره کول.

په هغه وخت کې چې صنعت، زراعت او پولي واحدونه موجود نه و، په هغه وخت کې د تجارت حقوق هم موجود نه و، مګر کله چې زراعتي محصولات منځته راغلل نو د زراغتي محصولاتو جنس په جنس تبادله شروع شوه، کله چې پرمختک رامنځته شو او صنعتي مصنوعات هم منځ ته راغلل نو په دې صورت کې هم جنس په جنس تبادلې جریان درلود، چې د تجارت د حقوقو بنیاد له همدې ځای څخه شروع کېږي، کله چې پولي واحدونه ایجاد شول، په پولي واحدونو باندې تبادله چې عبارت، له اخیستلو او خرڅولو څخه دي شروع شول، د تجارت حقوقو لپاره اصول او مقررات وضع شول، البته د دې خبرې یادونه باید وکړو چې د تجارت حقوقو لومړني قواعد او مقررات په ډېر ابتدایي شکل وو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دومره غښتلي نه وو، د وخت په تېرېدو سره په تجارت کې چې څومره پرمختګ او انکشاف رامنځ ته کېده په همغه اندازه د تجارت د حقوقو قواعدو او مقرراتو هم پرمختګ او انکشاف کاوه، چې په دې ځای کې د دغه انکشاف تاریخي سیر ته اشاره شوې ده.

تجارت ډېر پخوانی تاریخ لري او همغه دا چې بابلیان په ۲۰ قبل میلاد پېړۍ کې د (دجلې) او (فرات) په غاړو کې ژوند کاوه، اکثره یې تجاران وو، د حمورابي قانون کوم چې خپله د حمورابی له خوا چې په ۲۱۲۳ ق م کې په بابل کې باچا ؤ، وضع شوی، په همغه کې د تجارت په اړه ډېرو احکامو شتون درلود، لکه: د کشتیو په کرایه ورکول او نور.

له دې څخه وروسته په انګلستان او فرانسه کې تجارت رواج پیدا کړ، له دې څخه وروسته د نړۍ په نورو هېوادونو کې تجارت رواج پیدا کړ او په اکثرو هېوادونو کې عام شو، د وخت په تېرېدو سره یې انکشافات رامنځته شول، کله چې په تجارت کې انکشافات رامنځته شول نو همغه ؤ چې په هر دولت کې یو سلسله قواعد او مقررات وضع شول چې په لاندې ډول ترېنه یادونه کوو.

په المان کې په ۱۷۱۲ م کال کې د تجارت لپاره یو سلسله مقررات وضع شول، په ۱۸۹۲ م کال د تجارت لپاره په فرانسه کې یو لړ قواعد او مقررات وضع شول، په ۱۳۲۴ ه ش کال کې په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د تجارت اصولنامه وضع شوه، چې له یوې ورځې څخه بلې ورځې ته د تجارت حقوقو په اړه مختلف انکشافات رامنځته شول، همغه ؤ چې د تجارت حقوقو لپاره پرمختللي مقررات وضع شول چې بلاخره یې ننی شکل غوره کړ.

د تجارت حقوقو پېژندنه:

لومړی باید تجارت و پېژنو!

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارت د منقولو اموالو اخیستلو او خرڅولو څخه عبارت دی چې د ګټې په مقصد په دوامداره ډول د شغل او پېشې په شکل یې صورت نیولی وي.

له پورته تعریف څخه لاندې نقاط استنباط کېږي:

۱-مال یا جنس باید منقول وي

(۱)ځینې دولتونه د غیر منقولو اموالو اخیستلو او خرڅولو ته هم تجارت وایي.

۲-منقول اموال باید اخیستل شوي وي او که داسې نه وي، یوازې خرڅول یې تجارت نه ګڼل کېږي، لکه: یو سړی د خپلې ځمکې محصولات په بازار کې خرڅ کړي دا تجارت نه دی *(منقول مال: هغې مال ته وایي چې د انتقال وړ وي)*

۳- ټول اخېستل شوي شیان باید بېرته خرڅ کړي، که چېرې یوازې اموال یې اخیستې وي هغه هم تر هغه وخت پورې چې بېرته یې خرڅ نه کړي، تجارت نه ګڼل کېږي، لکه: یو سړی د خپل ضرورت لپاره ځینې اجناس اخیستي وي

۴-معامله باید د ګټې په منظور تر سره شوي وي، که چېرې داسې نه وي هغه هم تجارت نه ګڼل کېږي، د مثال په ډول یو سړی درې بوجۍ غنم اخیستي دي اوس ترېنه یوه بوجې اضافه کېږي او بیرته یې په څو چې اخیستي وي، په همغه قیمت پلوري، دا تجارت نه دی

۵-اخیستل او خرڅول باید په دوامدار ډول وي، که چېرې د یو ځل لپاره څوک یو شی واخلي او بیرته یې د ګټې په مقصد هم خرڅ کړي دا تجارت نه دی، تر څو یې چې په دوامداره ډول یې نه وي تر سره کړی.

۶-اخیستل او خرڅول به یې خاتنه د شغل او پېشې په شکل ګرځولي وي

کله چې دغه پورته شپږ نقاط موجود شي تجارت بلل کېږي

راځو دې ته چې؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارت حقوق څه ته وايي؟

د تجارت حقوق د حرفوي حقوقو څانګه ده، نو په دې اساس يو واحد تعريف نه لري او هر عالم ورته جلا جلا تعريفات کړي دي؛ چې د نمونې په ډول يې دلته څو مثالونه ذکر کوو.

۱- د تجارت حقوق: د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د تجارت پورې مربوط ټول مسايل حل او فصل کوي

۲- د تجارت حقوق: د تجارت د پراختيا، د خلکوو د احتياجاتو د پوره کولو، همدارنګه په تجارت کې د تقلب او جعل کارۍ، د منځه وړلو په خاطر، د تجارتي او شرکتي مسايلو د ترتيب او تنظيم په خاطر، د مقرراتو وضع کول عبارت د تجارت له حقوقو څخه دي

۳- د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له رشتو څخه يوه رشته ده او د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د تجارتي او اقتصادي اړيکو، تجارتي مؤسسات او د هغوی فعاليتونه ترتيب او تنظيموي

بيا هم يو شمېر علما په دې تعريفاتو باندې قانع نه دي او د تجارت حقوقو په اړه دوه نظريې موجوې د دي، چې يو ته يې نفسي يا شخصي نظريه او بل ته يې آفاقي نظريه وايي.

د شخصي يا نفسي نظريې په اساس لومړی تاجر او وروسته تجارتي معامله تعريف کېږي، که دا نظريه قبوله شي نو د تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې تاجر مطالعه کوي، د المان علماء همدغه نظريه قبلوي

آفاقي نظريه چې د نفسي يا شخصي معکوسه نظريه ده، د دې نظريې په اساس د تجارت حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې لومړی تجارتي معامله او وروسته تاجر مطالعه کوي، چې فرانسې او افغانستان همدغه نظريه قبوله کړې ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او س دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

تجارتي معامله څه ته وايي؟

د افغانستان اسلامي جمهوریت د تجارت اصولنامي په (۴۱) ماده کې تجارتي معامله داسې تعریف شوې ده.

تاجر یا غیرتاجر کسان چې منقول مالونه پلوري یا بل چا ته يې په اجاره ورکوي تجارتي معامله ګڼل کېږي

د تجارت حقوقو منابع

د تجارت حقوقو منابع عبارت دي له:

- اسلامي شریعت
- قانون
- عرف او عادات
- قضايي رويه او دکتورین

ب- د صنعت حقوق

هغه مقررات دي چې صنعت پورې مربوط ټول مسایل حل او فصل کوي، د کار حقوق چې مخکې پرې بحث شوی دی، په دې ځای کې ترې صرف نظر شوی دی

دویم جز- غیر حرفوي حقوق:

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی، چې پرته له شغل او پېشې څخه د افرادو روابط ترتيب او تنظيموي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

الف- د کورنۍ حقوق

ب- د میراث حقوق

ج- د وجايبو حقوق

د- عيني حقوق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د بنه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

الف_د فاميل حقوق يا کورنۍ حقوق

دا عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د کورنۍ پورې مربوط ټول اهم مسايل او موضوعات حل او فصل کوي، يا دا چې د کورنۍ پورې مربوط مسايل ترتيب او تنظيموي، مخکې له دې چې د کورنۍ د حقوقو په اړه بحث وکړو، ښه به دا وي چې لومړی کورنۍ وپېژنو.

د افغانستان د اسلامي دولت د مدني قانون له مخې کورنۍ په دقيق ډول نه ده معرفي شوې، ولې په (۵۲) ماده کې داسې صراحت وجود لري د انسان کورنۍ د هغه له خپلوانو څخه مشکله ده چې د يو شريک اصل په وسيله سره جمع شوي وي خو د هغه سربېره د حقوقو په علم کې کورنۍ له هغه افرادو څخه عبارت ده چې نسبي خپلوان، خپله شخص او د هغه د ژوند شريک يو ځای وي.

د کورنۍ اصطلاح د هغه افرادو په مجموعي باندې اطلاق کېږي، چې د واده او خپلوۍ له لارې يو له بل سره متحد شوي وي،د شخص او مالي حقوقو تر مينځ اړيکې يوازې د کورنۍ د ځينو غړيو تر منځ شتون لري، کورنۍ په کلي توګه نه د حقوقي شخصيت درلودونکي او نه په خپل ځان پورې د منحصر مال څښتنه ده.

د کورني حقوقو (فاميل حقوقو) موضوعات عبارت دي له.

۱-نامزدي (کوژدن)

۲-ازدواج او د ازدواج اثار

۳-د ازدواج د عقد اعلان او اثار يې

۵-نفقه

۵-نسب

۶-حضانت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷-ولایت

۸-وصایت

پورته یاد او داسې نور واړه فرعي موضوعات به ان شاء الله تاسې په درېیم ټولګي کې د کورني حقوقو په مضمون کې په تفصیل سره ولولی او موږ بې په دې ځای کې له مطالعې څخه صرف نظر کوو.

ب-د میراث حقوق

د میراث کلمه په لغت کې یا د مفعول د اسم په توګه راځي چې په دې صورت کې مؤرث یا متروکه مانا ورکوي او یا هم د میراث کلمه د مصدر په توګه راځي چې د انتقال یا لېږدولو مانا ورکوي

په اصطلاح کې د میراث حقوق عبارت د یو لړ قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه دي، چې د متوفی د مالونو، پورونو او وصیتونو بر خلیک ټاکي. په دې اساس که حق مالي وي او که غیر مالي وي دا ټول په میراث کې شاملېږي، لکه د قصاص حق، د عیب په خیار کېد مبیعي د مستردولو حق او داسې نور.

د اسلامي فقهاو له نظره د میراث علم عبارت له یو لړ حسابي فقهي قواعدو څخه دی چې د هغوی له لارې له متروکې څخه د هر وارث برخه معلومېږي

همدا شان د میراث د علم حکم کفائي فرض دی او منابع یې له قرآن کریم، احادیثو او اجماع څخه عبارت دي، د میراث احکام هغه وخت جاري کېږي چې د میراث شرایط، اسباب او ارکان وجود ولري، چې په لاندې دول یې د پر مختصراً ذکر کوو.

د میراث ارکان

میراث درې ارکان لري چې له مؤرث، وارث او له موروث څخه عبارت دي.

مؤرث هغه څوک دی چې وروسته له مرګ څخه یې مال ترکه کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وارث: هغه څوک دی چې د سړي مال ورته وېشل کېږي.

موروث: هغه مال دی چې د مړي نه پاتې شوی دی.

د میراث اسباب:

هغه اړیکې چې د تولد او تناسل له لارې د وګړیو تر منځ پیدا کېږي، هغې ته قرابت وایي چې خپلوي او قرابت د میراث لومړنی شرط دی.

خپلوي د اړیکو په پام کې نیولو سره په اصولو او فروغو وېشل کېږي، چې وروسته بیا په ذوالفروضو، عصبه او ذوی الارحامو وېشل کېږي.

ج: د وجایبو حقوق

وجیبه یو ډول مکلفیت دی، یانې هغه قواعد او مقررات چې د شغل او پېښې پرته د افرادو له حقوقو او وجایبو څخه بحث کوي

یا په بل عبارت د وجایبو حقوق د هغه قواعدو او مقرراتو مجموعه ده چې د افرادو حقوق او وجایب یو د بل په مقابل کې ترتیب او تنظیموي، اوس دلته یو پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

وجیبه څه مانا؟

وجیبه په دوه ډوله ده، یوې ته یې عامه وجیبه وایي او بلې ته یې خاصه وجیبه وایي، چې موږ هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- عامه وجیبه:

د نورو د حقوقو د احترام کولو له مکلفیت څخه عبارت ده، یا له هغې حالت او مجبوریت څخه عبارت ده، چې د نورو د حقوقو د احترام لپاره یې لري

لکه زموږ او ستاسې د کور تر څنګ یو بل څوک کور په کرایه نیسي، نو په دې ځای کې زموږ مکلفیت دا دی، یا زموږ وجیبه دا ده چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې حقوقو ته احترام وکړو او هیڅ ډول ضرر ورته و نه رسوو، یانې نور ګاونډیان به ورته ضرر نه رسوي، چې د غه ضرر نه رسول او د هغه د حقوقو احترام د ګاونډیانو وجیبه ګڼل کېږي.

۲- خاصه وجیبه:

عبارت له هغې رابطې څخه ده، چې د هغې رابطې په اثر یو شخص د بل شخص په مقابل کې د یو شي په سپارلو یا د یو کار په کولو او یا د یو خدمت په سر ته رسولو او یا په نه کولو مجبورېږي د مثال په ډول احمد محمود ته وصیت وکړ. نو دلته محمود باید دغه وصیت سر ته ورسوي ځکه چې دايې وجیبه ده، یا دا چې احمد غواړي یو کور جوړ کړي او محمود ساختماني شرکت لري او دهغه سره قرار داد کوي چې په یو کال کې به ورته کور جوړوي، اوس په دې ځای کې باید محمود په یو کال کې دغه کار سرته ورسوي، ځکه چې دا یې وجیبه ده.

د: عیني حقوق:

عیني حقوق د خصوصي حقوقو له رشتو څخه یوه ډېره مهمه رشته ده، چې عبارت له هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې د فرد رابطه او اړیکې د یو شي یا اموالو سره او یا دا چې د فرد رابطه د جنس یا شي په مقابل کې تاکي یانې تثبیتوي.

د عیني حقوقو اصلي موضوع ملکیت او د هغې پورې مربوط نور ټول حقوق دي چې موږ باید ملکیت هم وپېژنو.

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال د مدني قانون په (۵۵) ماده کې ملکیت داسې تعریف شوی دی:

((ملکیت داسې حق دی چې د هغه په مقتضا شی د شخص د ارادې او تسلط لاندې واقع کېږي، یوازې مالک کولای شي د قانون د حکمونو په حدودو کې د هغې استعمال، ګټه اخیستل او هر ډول مالکانه تصرف ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقدام وکړي)) د افغانستان د مدني قانون له مخې په عام ډول ملکیت په دوه ډوله وېشل کېږي، چې عبارت له منقول او غیر منقول ملکیت څخه دي، خو د حقوقو عالمانو بیا غیر منقول اموال په څلورو برخو باندې وېشلې دي

الف_ هغه اموال چې ذاتاً غیر منقول وي، لکه ځمکه

ب_ هغه اموال چې د انسانانو د اعمالو په نتیجه کې غیر منقول ګرځي لکه، د تعمیراتو اموال

ج_ هغه اموال چې د غیر منقول اموالو په حکم کې راځي، لکه (ونې)بوټي

د_ هغه چې د حکم په اساس غیر منقول وي لکه، زراعتي ماشین الات

چې د افغانستان د مدني قانون له مخې غیر منقول ملکیتونه د عیني حقوقو د بحث اصلي موضوع تشکیلوي

چې په دې اړه د لاندې موضوعاتو نومونه قابل د یادولو دي

تر تسلط لاندې راوړل، هر مباح مال چې مخکې چا تر لاسه کړه، هغه یې مالک دی (۱۹۸۵) ماده.

د مړینې په سبب د ملکیت انتقال: هغه اموال چې له مورث څخه په میراث پاتې کېږي

وصیت

چې یو شخص بل ته وصیت کوي چې دا درې ډوله د ملکیت لاسته راوړل وو.

شفع، حقابه(اوبو کولو حق) د مرور حق، د تلو راتلو حق او داسې نور.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث-بين المللي حقوق:

بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي، چې د يو دولت په قلمرو کې محدود نه وي، بلکې دباندې ووځي او د خارجي جنبې لرونکي وي، يا هغه قواعد دي چې خارجي جنبه ولري، يا په بل عبارت بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي فرد سره يا د يو فرد رابطه د خارجي دولت سره يا د دوو يا څو دولتونو تر منځ روابط، د بين المللي سازمانونو روابط په خپل منځ کې يا د بين المللي سازمانونو روابط د دولتونو سره ترتيب او تنظيموي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

د بين المللي حقوقو ډولونه

۱- عمومي بين المللي حقوق.

۲- خصوصي بين المللي حقوق.

۳- د جزا بين المللي حقوق.

چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مطلب-عمومي بين المللي حقوق:

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي کوم چې په هغه بين المللي موضوعاتو باندې تطبيق کېږي، چې جد اقل يو خوا يې دولت يا سازمان وي، يا په بل عبارت عمومي بين المللي حقوق له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دي چې د يو خصوصي فرد رابطه د خارجي دولت سره يا د دولتونو روابط په خپل منځ کې يا د دولتونو او بين المللي سا زمانونو روابط له افرادو سره ترتيب او تنظيموي.

ولې ددې لپاره چې په دغه موضوع باندې ښه پوه شو، بهتره به وي چې لومړی د عمومي بين المللي حقوقو منابع او له هغه څخه وروسته د عمومي بين المللي حقوقو موضوعات مطالعه کړو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمومي بين المللي حقوقو منابع:

عمومي بين المللي حقوق دوه ډوله منابع لري چې هغه عبارت دي له اصلي منابع او فرعي منابع، چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- اصلي منابع:

اصلي منابع په دوه برخو وېشل شوي، چې هر يو يې جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

الف: بين المللي قرارداد:

د عمومي بين المللي حقوقو عمده منبع له قراردادونو څخه عبارت دي چې د ملګرو ملتونو سازمان د بين المللي حقوقو کمېسون چې په ۱۹۲۳ کې قرارداد شوی دی قرارداد يې داسې تعريف کړی دی

هر هغه نړيوال مدون توافق چې په دوو سندونو کې په الحاقي سند کې راوړل شي او د دوو يا څو هېوادونو او يا يو څو نړيوالو حقوقي موضوعاتو په اړه وتړل شي او بين المللي حقوق په هغې کې واکمن وي، بې له دې څخه چې هغه په کوم خاص نوم لکه (تړون، معاهده، ژمن ليک، پروتوکول، ميثاق، منشور اساسنامه، اعلاميه، مذهبي موافقتنامه او نور ونومول شي عبارت له قرارداد څخه دی او د غه کمېسون لپاره د منلو وړ وي

يا په لنډ ډول بين المللي قرارداد د دوو يا له دوو څخه د زياتو هېوادونو يا بين المللي سازمانونو تر منځ يو توافق څخه عبارت دی، چې د حقوقو او وجايبو په هکله په بين المللي سطحه د بين المللي پرنسيبونو په رڼا کې تر سره کېږي

ولې ددې خبرې يادونه بايد وکړو چې ټول بين المللي قراردادونه د بين المللي عمومي حقوقو منابع نه ګڼل کېږي بلکې يواځې هغه قرار

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادونه منابع ګڼل کېږي چې، د نړۍ موجوده مستقلو هېوادونو امضا کړې وي او یا د هغه مندرج مواد د ټولې نړۍ د بشریت د سرنوشت پورې تړلي وي

بین المللي قرار دادونه د شکل، متعاهدو لوریو د شمېر، د نورو هېوادونو الحاق، ماهیت یا معیار له حیثه په مختلفو ډولونو وېشل شوي دي

ب: بین المللي تعاملات:

هغه حقوقي قواعد دي چې له ډېرې زیاتې مودې راهیسې د دولتونو او نورو شخصیتونو د نړیوالو عمومي حقوقو روش اداره کوي او د همدغه دولتونو له لارې لازمي او حتمي منل شوي دي، نو د یو تعامل د راتګ لپاره دوه حتمي او مهم شرطونه باید موجود وي.

۱- د یوې حقوقي قاعدې اوږدوالی او ډېر تکرار (USUS Langaeveus).

۲- د دولتونو عقیده د همدې تعاملاتو په حتمي توب او لازمتوب (Opinion necessitats) باندې

تعامل د ساده عرف سره توپیر لري، عرف هغه قاعده ده چې له ډېره وخته بیا، بیا تکرارېږي، خو منل یې حتمي خبره نه ده، نو ځکه د نړیوالو حقوقو له منابعو څخه هم نه بلل کېږي او یوازې د یو تعارف او یا بین المللي نزاکت په توګه کارول کېږي

۲ - (فرعي منابع)

هر وخت چې اصلي منابع وجود و نه لري له هغه څخه وروسته بیا له فرعي منابعو څخه استفاده کېږي، چې په لاندې برخو وېشل شوي دي

الف: د حقوقو عمومي اصول:

له عمومي اصولو څخه مطلب هغه حقوقي قواعد دي چې د نړۍ د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمدنو دولتونو له خوا په رسميت پېژندل شوي وي لکه:

۱- هېڅوک د خپل ځان په اړه قضاوت نه شي کولای.

۲- تاوان د جبران اصل دی.

۳- په ژمنه باندې وفا کول- او داسې نور.

ب- دوکتورين

د علماوو له نظرياتو څخه عبارت دي، خو په بين المللي حقوقو کې ترېنه د اصلي منبع په توګه استفاده نه ده شوې

ج- بين المللي قضائي رويه

قضايي رويه هم د يوې اصلي منبع په حيث نه ده منل شوې، يوازې په هغه وخت کې له قضائي روېې څخه استفاده کېږي چې اصلي منابع په دې هکله کومه تعاملي قاعده و نه لري.

دلته اوس يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د عمومي بين المللي حقوقو موضوعات څه شی دي؟

په بين المللي عمومي حقوقو کې معمولاً د بين المللي حقوقو شخصيتونه، بين المللي قرار دادونه، د نړيوالو حقوقو اصول، سرنوشت ټاکل، د بين المللي عمومي حقوقو عمومي اصول، بشر حقونه او عمومي بين المللي حقونه، د نړيوالو جګړو په هکله موضوعات د هغې حل او فصل د قلمرو تعين، بې طرفي او داسې نور، چې تاسې به يې انشاالله د رېيم ټولګي کې ولولئ.

دويم مطلب- خصوصي بين المللي حقوق

عبارت له هغه قواعدو څخه دي چې د يو فرد (وګړي) رابطه د بل خارجي فرد سره ترتيب او تنظيموي، يا په بل عبارت خصوصي بين المللي حقوق د خصوصي حقوقو يوه مهمه څانګه ده چې د يو ملت د افرادو روابط د پرديو سره ترتيب او تنظيموي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثال په ډول یو افغان غواړي چې له یوې پاکستانۍ سره واده وکړي

یا په بل عبارت خصوصي حقوق عبارت د هغه قواعدو او مقرراتو څخه دي چې د افرادو روابط په خصوصي ژوندانه کې د مرز یا سرحد د تفکیک په موجب ترتیب او تنظیموي

ددې لپاره چې د حقوقو د نوموړي رشتې سره بلدیت پیدا کړو، بهتره به وي چې په ډېر مختصر ډول لاندې سرلیکونه ولولو.

ـ د خصوصي بین المللي حقوقو مشخصات

ـ د خصوصي او عمومي بین المللي حقوقو مشترک وجوهات

ـ د خصوصي بین المللي حقوقو توپیرونه

ـ د خصوصي بین المللي حقوقو منابع

ـ د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات، چې د نیه یو هیلو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي.

۱ ـ د خصوصي بین المللي حقوقو مشخصات

ددې رشتې مشخصات په لاندې ډول دي

الف ـ کله چې یوه حقوقي رابطه منځ ته راځي، باید د خارجي عنصر لرونکې وي

ب ـ هغه چې په هغې باندې حقوقي رابطه برقرار ریږي، باید په خارج کې موقعیت ولري

ج حقوقي اعمال او حوادث چې د یوې حقوقي رابطې د تفسیر، تاسیس او د له منځه وړلو سبب کیږي، باید په خارج کې موقعیت ولري

۲ ـ د عمومي بین المللي ـ وجوهات په لاندې ډول دي:

الف ـ په دواړو رشتو کې د خارجي عنصر موجودیت شرط دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- په خصوصي بین المللي حقوقو کې علاوه له دې چې له داخلي منابعو څخه استفاده کېږي، د عمومي بین المللي حقوقو له منابعو څخه هم استفاده کوي، خاصتاً په بین المللي معاهداتو کې.

په هغه صورت کې چې د خصوصي بین المللي حقوقو د تنظیم په برخه کې د دولتونو تر منځ کوم اختلافات رامنځته شي، نوموړي اختلافاتو ته بین المللي قضایي مراجع رسیده ګي کوي او له عمومي بین المللي حقوقو د قواعدو او مقرراتو څخه استفاده کوي یانې مسایل پرې حل او فصل کوي.

۳- د عمومي بین المللي حقوقو او خصوصي بین المللي حقوقو توپیرونه:

دغه دواړه څانګې د لاندې نقاطو له مخې یو له بل سره توپیر لري، د فاعلینو له حیثه، د عمومي بین المللي حقوقو د منابعو له حیثه او د موضوعاتو او صالحو مراجعو له حیثه، چې هر یو جلا جلا روښانه کوو.

الف؛ د فاعلینو له حیثه:

د عمومي بین المللي حقوقو فاعلین دولتونه او بین المللي سازمانونه دي، په داسې حال کې چې د خصوصي بین المللي حقوقو فاعلین خصوصي افراد دي.

ب؛ د عمومي بین المللي حقوقو د منابعو له حیثه:

عمومي بین المللي حقوقو منابع عبارت دي له بین المللي قرار دادونه او کلي اصولو څخه او د خصوصي بین المللي حقوقو منابع له داخلي منابعو څخه عبارت دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: د موضوعاتو او صالحو مراجعو د توپیر له حیثه

د عمومي بین المللي حقوقو د موضوعاتو د اختلافاتو د حل په صورت کې د عمومي بین المللي حقوقو منابع رسیده ګي کوي، په داسې حال کې چې د خصوصي بین المللي حقوقو په موضوعاتو کې د اختلافاتو د حل په صورت کې د داخلي منابعو او په بعضې خاصو حالاتو کې د عمومي بین المللي حقوقو له منابعو څخه ګټه اخیستل کېږي لکه: د بین المللي محکمې د یوان و غیره.

د مبناء له حیثه

خصوصي بین المللي حقوق عموماً د یو هېواد اداره تشکیلوي او عمومي بین المللي حقوق حد اقل دوه هېوادونه تشکیلوي.

۴- د خصوصي بین المللي حقوقو منابع:

د خصوصي بین المللي حقوقو منابع عبارت دي له داخلي منابعو څخه او ځینې خاص موارد شته چې د بین المللي عمومي حقوقو له منابعو څخه پکې استفاده کېږي.

۵- د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات

د خصوصي بین المللي حقوقو موضوعات عبارت دي له تابعیت، د خارجیانو حقوق، د قوانینو تعارض، استوګنځی او... چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

(ا) تابعیت:

تابعیت او د هغه پورې مربوط قواعد د خصوصي بین المللي حقوقو د مهمو موضوعاتو له جملې څخه حسابېږي، ځکه چې د خصوصي بین المللي حقوقو قواعد او مقررات د هغه افرادو له مناسباتو او اړیکو څخه بحث کوي، چې د مختلفو تابعیتونو لرونکی وي، څرنګه چې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصي بين المللي حقوقو کې تابعيت يو مهم موضوع ده، نو تعريف او پېژندنه يې په لاندې ډول کوو.

د تابعيت پېژندنه:

د تابعيت د تعريف په هکله علماوو مختلف نظريات او تعريفات وړاندې کړي دي، چې په لاندې ډول يې مطالعه کوو.

تابعيت يو سياسي رابطه ده چې د دولتونو له حاکميت څخه منشاء اخلي، يا دا چې تابعيت يو سياسي رابطه ده چې په حقيقت کې د فرد سياسي وضعيت ټاکي، يانې دولت ټاکي چې افراد د هغې تابع دي يا دا چې د تابعيت لپاره کوم شرايط لازم دي

په عمومي صورت تابعيت له سياسي او حقوقي رابطې څخه عبارت دی، چې ددغه رابطې په ذريعه يو شخص د دولت تابع ګرځي.

د تابعيت اصول:

د لاهي قرارداد د تابعيت لپاره لاندې اصول وضع کړي دي

۱- د تابعيت لزوم

۲- د تابعيت وحدت

۳- د تابعيت د تغيير ورکولو اصل

د تابعيت ډولونه

تابعيت په دوه ډوله دی:

۱- اجباري تابعيت

۲- اختياري تابعيت

۱- اجباري تابعيت د لاندې دوه روشونو په اساس منځ ته راغلی دی، چې يو يې د وينې روش او بل يې د خاورې روش دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وينې روش:

په دې مانا چې له کوم مور او پلار څخه چې يو ماشوم په هره خاوره (هېواد) کې پيدا شي، نو د خپل مور او پلار متبوع هېواد تابعيت تر لاسه کوي، د مثال په ډول، د افغانستان قوانين يا د ايران قوانين او داسې نور هېوادونه چې د وينې رويش يې قبول کړی، ددې مانا دا ده، که له يو افغاني مور او پلار څخه چې په هره خاوره کې ماشوم تولد شي، هغه افغانی، يا دا چې له يو ايراني مور او پلار څخه چې په هر هېواد کې ماشوم تولد شي، هغه ايرانی دی او داسې نور.

د خاورې روش:

ددې مانا دا ده چې په کوم هېواد کې يو ماشوم تولد شي د هغه مور او پلار چې د هرې خاورې تابعيت لري نو موړی ماشوم د همدغه هېواد تبع دی، د مثال په ډولو ارجنټاين د خاورې روش قبول کړی، نو له هر مور او پلار څخه چې په ارجنټاين کې ماشوم تولد شي هغه د ارجنټاين دی.

۲ -اختياري تابعيت

ځينې وخت يو شخص غواړي چې د خپل متبوع هېواد تابعيت ترک کړي، که چېرې د خپل متبوع هېواد د قوانينو مطابق يې تابعيت ترک کړ او د بل هېواد د تابعيت غوښتنه يې وکړه او تابعيت يې ورکړ، دغه د تابعيت اخيستل له اختياري تابعيت څخه عبارت دي.

د مثال په ډول: د ايران د مدني قانون (۹۸۸) ماده صراحت لري چې که چېرې يو ايرانی غواړي چې د ايران تابعيت ترک کړي، بايد لاندې شرايط پوره کړي

۱-د ۲۵ کلنۍ عمر.

۲-د وزيرانو هيئت د شورا اجازه نامه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-د يو کال په جريان کې د غير منقولو اموالو انتقال.
۴-د عسکرۍ دوره.

د بې تابعيتۍ علتونه:

د بې تابعيتۍ علتونه په لاندې ډول دي

الف؛ د مجازاتو په اساس بې تابعيتي:

د مثال په ډول که يو ايټالوي تبع د بل غير متبوع وي يا که يو امريکايي په جنګ کې خيانت وکړي، يا د بل هېواد په انتخاباتو کې ګډون وکړي د امريکا تابعيت تر ېنه سلب کېږي.

ب؛ د هېوادونو د قوانينو اختلاف.

د هېوادونو د قوانينو د اختلاف له مخې هم ځينې وختونه يو شحص خپل تابعيت له لاسه ورکولی شي، لکه د ايران قانون چې د وينې روش قبلوي او د ارجنټاين قانون چې د خاورې په اساس تابعيت قبلوي، که چېرې له ارجنټايني مور او پلار شخه په ايران کې ماشوم تولد شي نو موړی ماشوم د هېڅ هېواد تابعيت نه لري.

ج؛ د يو تابعيت ترک کول او د بل نه اخيستل:

(۲) د خارجيانو حقوق: په دې موضوع کې د خارجيانو حقوق او وجايب چې په پردي هېواد کې ژوند کوي، د سياسي او حقوقي اړخونو له پلوه تر څېړنې لاندې نيسو.

(۳) د قوانينو تعارض:

په دې موضوع کې د وګړو اړيکې او ارتباطات تر مطالعې لاندې نيسي، چې په بين المللي سطحه په هغوی باندې کوم قوانين تطبيق کېږي، کومه محکمه د رسيده ګۍ صلاحيت لري او د قوانينو د اختلافاتو په صورت کې څه بايد وشي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

درییم مطلب-د جزا بین المللي حقوق:

دا یو واقعیت دی چې جرم داسې یوه پدیده ده، چې متاسفانه د تاریخ په مختلفو دورو کې په ټولو ټولنو کې موجود ؤ، اوس هم موجود دی او په اغلب ګمان په اینده کې به هم وجود لري، ولې د دغه جرایمو د ارتکاب په نتیجه کې کله د یو دولت اجتماعي نظم ته چې د داخلي او ملي عنصر لرونکی وي صدمه رسي، د مثال په ډول یو جرم په افغانستان کې واقع شوی، چې هم یې مجرم او هم مجني علیه افغانان دي، دلته موږ ګورو چې خارجي عنصر وجود نه لري او یوازې د افغانستان ټولنیز نظم ته صدمه رسېدلې ده، چې دا له ملي حقوق جزا څخه عبارت شو، چې مخکې پرې په تفصیل سره بحث شوی دی، ولې کله داسې جرایم واقع کېږي، چې له یو څخه د زیاتو هېوادونو پښه پکې دخیله وي، په دې مانا چې په جرم کې خارجي عنصر شامل دی او د بین المللي جنبو لرونکی وي، دغه قسم جرایمو ته د رسیده ګۍ لپاره یو علم ته ضرورت دی چې هغه علم د جزا بین المللي حقوقو د علم په نامه یادېږي چې په لاندې ډول یې تعریفوو.

جزایي بین المللي حقوق:

له هغه علم څخه عبارت دی چې په هغو جرایمو باندې تطبیق کېږي، چې بین المللي جنبې ولري، یانې بین المللي عناصر ولري، دلته اوس یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

په کومو حالاتو کې یو جرم د بین المللي جنبو لرونکی وي؟

لومړی حالت: د جرم د ارتکاب په نتیجه کې د یو هېواد نظم مختل شوی وي، ولې جرم د بین المللي عنصر لرونکی وي، د مثال په ډول جرم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جزا حقوق

د افغانستان په هېواد کې واقع شوی، ولې مجرم يو خارجي تبعه ده، چې په دې برخه کې د خاصې بين المللي حقوق جزا رشته رسيدګي کوي، چې په لاندې ډول يې تعريفوو.

خاصه بين المللي حقوق جزا د بين المللي حقوق جزا له هغې رشتې څخه عبارت ده، چې په هغه جرايمو باندې تطبيق کيږي، چې د خارجي عنصر لرونکي وي، يا دا چې جرم د خارجي جنبې لرونکي وي، خو د جرم د ارتکاب په نتيجه کې د يو واحد هېواد اجتماعي نظم ته صدمه رسيدلې وي، د ملي حقوق جزا او خاصې بين المللي حقوق جزا تر منځ فرق په دې کې دی چې په خاصه بين المللي حقوق جزا کې خارجي عنصر موجود وي، د بلې خوا دغه دواړه رشتې يو له بل سره ډېر شباهت لري، چې د خاصې بين المللي حقوق جزا قواعد په ملي حقوق جزا کې پيش بيني کيږي.

دويم حالت يې داسې دی چې د يو هېواد تولنيز نظم ته صدمه نه وي رسيدلې، يا دا چې نظم يې نه وي مختل شوی، بلکې د دوو هېوادونو يا د ډېرو د يو تعداد هېوادونو اجتماعي نظم ته زيان رسيدلی وي، لکه د مخدره موادو قاچاق، قتل عام، د انسانانو اختطاف، د انسانانو خريد او فروش، تروريزم او داسې نور، چې په دې باندې د بين المللي حقوق جزا علم تطبيق کيږي، خو د جزا عمومي بين المللي حقوق په لاندې ډول تعريفوو.

د عامه جزايي بين المللي حقوقو تعريف

عامه جزايي بين المللي حقوق له هغې رشتې څخه عبارت دی چې په هغو جرايمو تطبيق کيږي، چې د دوو نه زياتو هېوادونو، د يوې منطقې د هېوادونو او يا د ټولې د ټولو هېوادونو نظم ته يې صدمه رسولې وي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افاقي حقوقو منابع

د آفاقي حقوق سرچيني يا منابع هغه دي چې آفاقي حقوق ترې په خپل جوړښت کې الهام اخلي، ياني هر شی چې موږ ګورو هغه به له يوې مرجع څخه اخيستل شوی وي، يا دا چې په لاس به راغلی وي، چې دغه اساس د منبع يا سرچيني په نامه يادېږي، چې د آفاقي حقوقو منابع په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، يوډول ته يې اصلي منابع او بل ډول ته يې فرعي منابع وايي.

پورته دواړه منابع د خپلو خاصو ځانګړتياو په درلودلو سره يو له بل څخه جلا کېږي، چې د بنه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

اصلي منابع

اصلي منابع د آفاقي حقوقو له هغې منابعو څخه عبارت دي چې مستقيماً له هغه څخه استفاده کېږي، اجباري جنبه لري او استناد پرې کېږي

د اصلي منابعو ځانګړتياوې

۱- مستقيماً ترې استفاده کېږي

۲- اختياري نه دي او جبراً تطبيق کېږي، ياني اجباري او الزامي جنبه لري

۳- د حکم يا د تصميم نيولو په وخت کې په دغه منابعو باندې استناد کېږي او د سند په حيث راوړل کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرعي منابع:

عبارت له هغه منابعو څخه دي، چې مستقیماً ترې استفاده نه کېږي، الزامي او اجباري جنبې نه لري او هم پرې مستقیماً استناد نه کېږي

د فرعي منابعو ځانګړتیاوې

د فرعي منابعو خصوصیات د اصلي منابعو برعکس دی چې په لاندې ګرځنو کې یې لیدلی شئ.

۱- مستقیماً ترېنه استفاده نه کېږي

۲- اجباري جنبه نه لري

۳- استناد پرې نه کېږي

ددې لپاره چې په دغه منابعو باندې ښه پوه شو، نو اصلي منابع او فرعي منابع جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مبحث - اصلي منابع

د آفاقي حقوقو اصلي منابع په افغانستان کې له اسلامي شریعت، قانون، عرف او عاداتو څخه عبارت دي، چې موږ هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب- اسلامي شریعت

شریعت په لغت کې د اوبو څکلو ځای (ګودر) ته وایي او د سمې او سیده لارې په مانا هم راغلی دی، په دې مانا چې اوبه د ژوند حیاتي ماده ده او پرته له اوبو څخه ژوند امکان نه لري، نو څرنګه چې ژوندون بې له اوبو ناممکن دی، په همدې اساس اصلي هدف ته د رسېدو لپاره هم شریعت شرط دی او د شریعت احکام چې نه وي، هلته اصلي هدف ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه رسيږي، يا دا چې په اوبو کې ژوند او د بدن سلامتيا ده او سمه لار هم انسان د خير په لور بيايي، چې په دې کې د نفسونو حيات او د عقلونو تحفظ شته الله جل جلاله فرمايي:

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا. (سورة الجاثية، ۱۸)

ژباړه: ای پیغمبره چې ددې وروسته اوس موږ تاسو د دين په لور روښانه لاره (شريعت) باندې برابر کړې ددې لپاره چې په هماغه ښه لاره باندې لاړ شه

اسلامي شريعت هغه ټولو اوامرو او اعتقادي احکامو ته ويل کېږي، چې اسلامي نظام يې تطبيق د خپل اصلي اهدافو د پلي کولو لپاره په ټولنه کې واجب او حتمي ګرځوي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

په اسلامي ممالکو کې څرنګه له اسلامي شريعت څخه په قوانينو کې استفاده کېږي؟

ځواب: څرنګه چې اسلامي شريعت په عربي ژبه دی، دغه احکام په ځينو قوانينو کې منعکس کېږي، د سهولت او اسانتيا لپاره همدغه احکام په ملي ژبه ژباړل کېږي، دلته موږ ګورو چې ددغه قوانينو تطبيق په حقيقت کې د اسلامي شريعت تطبيق دی او دا ځکه چې د قرآن کريم احکام ژباړل شوي او د قوانينو په بڼه راغلي لکه نکاح، طلاق، ميراث او داسې نور.

او ځينې وخت کې داسې وي چې د اسلامي شريعت احکام نه ژباړل کېږي او په قوانينو کې ترېنه د قانون په څېر استفاده نه کېږي، بلکې د ضرورت په وخت کې خپله همدغه د شريعت د احکامو عربي لفظ تطبيق کېږي او په قوانينو کې ترېنه يادونه هم شوې ده. لکه حدود، قصاص، ديت او کفارات او ځينې نور موضوعات لکه منزل فرار او نور، چې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې هکله قوانین داسې صراحت لري چې باید خپله د شریعت احکام تطبیق شي، لکه: موږ او تاسې ګورو چې د افغانستان د اساسي قانون په (۱۳۰) ماده او همدارنګه د جزا د قانون په لمړیو مادو کې همدغه مطلب ارایه شوی دی.

موږ وایو چې په ټولو اسلامي هېوادونو کې اسلامي شریعت له ټولو څخه مهمه منبع ده، نو که د لته او س یوه پوښتنه مطرح شي او هغه هم داسې چې: *ولې تر ټولو مهمترینه منبع اسلامي شریعت دی؟*

ځواب: اسلامي شریعت د وضعي قانون په وړاندې لاندې امتیازات لري او د بلې خوا خپله زموږ وضعي قوانینو هم دغه امتیازات قبول کړي دي.

د اسلامي شریعت د احکامو امتیازات:

۱- اسلامي شریعت د الله جل جلاله له خوا وضع شوي، نو ځکه په نورو ټولو هغه قوانینو کې چې د انسانانو په لاس باندې وضع کېږي، غوره او بهتره دي.

۲- اسلامي شریعت له هر ډول اشتباهاتو څخه پاک او منزه دی او دا ځکه چې الله ج ازلي او ابدي علم لري او دغه شریعت یې رالېږلی دی، خو هر هغه قانون چې د انسانانو په لاس باندې جوړېږي، په هغې قانون کې بیا خلاوې او اشتباهات لیدل کېږي او دا ځکه چې د هغې جوړونکي انسانان دي او د انسانانو علم ناقص دی او ښایي ترېنه اشتباهات واقع شي.

۳- اسلامي شریعت په هر ځای او هر وخت کې قابل د تطبیق دی، خو که موږ وګورو د انسانانو په لاس جوړ شوي قوانین بیا دغه صفت نه لري، د هر ځای لپاره خپل خاص قوانین چې د ځای په تغییر سره هغه یو د بل سره فرق کوي لکه د افغانستان قوانین او د ایران قوانین

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د روس قوانین او د پاکستان قوانین او داسې نور...

د ځای په تغییر سره تغییر کوي، همدارنګه د وخت او زمان په تغییر سره هم قوانین یو د بل سره تغییر کوي، لکه د ۱۳۵۵ هـ ش کال قوانین او د ۱۳۸۸ هـ ش کال قوانین یا دا چې د ظاهر شاه د دورې قوانین د سردار محمد داود خان د دورې سره او همدارنګه د ترکي د دورې قوانین د برهان الدین رباني او همدارنګه تر نن ورځې پورې موږ او تاسې ګورو چې یو له بل سره تغییر کوي، ولې د الله جل جلاالله له خوا چې (۱۴۳۴) کاله پخوا کوم قانون راغلی، نن هم قابل د تطبیق دی او په راتلونکې کې به هم قابل د تطبیق وي.

۴- د اسلامي شریعت بل امتیاز دا دی چې: د اسلامي شریعت له مخې چې کوم موئیدات تاکل شوي، هغه د دنیا او اخرت دواړو لپاره دي، ولې کوم قوانین چې د انسانانو په لاس جوړ شوي دي، هغه یواځې او یواځې دنیوي موئیدات پیش بیني کوي او بس، د اسلامي شریعت د فضلیت بله موضوع دا ده چې د اساسي قانون له خوا د مهمې او باارزښته حقوقي منبع په حیث قبول شوی دی.

د افغانستان اسلامي دولت د (۱۳۸۲) هـ ش کال اساسي قانون چې د لیندۍ له (۲۲) څخه د مرغومي تر (۱۴) نېټې پورې په کابل کې د جوړې شوې لویې جرګې له خوا په (۱۲) فصلونو او (۱۶۲) مادو کې د رایو په اتفاق تصویب شوی او د سلواغې په (۶) نېټه د محترم رئیس جمهور حامد کرزي له خوا د کابل په ښار کې توشیح شوی دی، د اسلامي شریعت په هکله داسې صراحت لري:

لومړۍ ماده:

افغانستان خپلواک، واحد او نه بېلېدونکی اسلامي جمهوري دولت دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه ماده:

د افغانستان د اسلامي جمهوري دولت دین د اسلام سپېڅلی دین دی.

درېیمه ماده:

په افغانستان کې هېڅ قانون نه شي کولای چې د اسلام د سپېڅلي دین د معتقداتو او احکامو مخالف وي

همدارنګه د جزا په قانون کې دغه امتیاز قبول شوی دی، د ۱۳۵۵ ه ش کال جزا قانون په لومړۍ ماده کې داسې صراحت موجود دی چې((دا قانون یوازې تعزیري جزا ګانې تنظیموي، حدود، قصاص او دیت د اسلامي شریعت د حنفي فقهې په اساس تطبیق کېږي)).

قرآن کریم، نبوی صلي الله علیه وسلم احادیث، اجماع او قیاس، چې جمهور فقهاء په دې متفق دي چې د اسلامي شریعت مصادر(منابع) څلور دي

د تشریع مصادرو ته فقها د شرعي احکامو د استنباط دلایل وايي او په دې باندې جمهور علماء متفق دي، چې له دې څلورو دلیلونو څخه هر یو چې په کوم حکم دلالت کوي د هغه منل او عملي کول واجب دي، ولې د لومړیتوب له مخې یې ترتیب داسې دی، چې اول دې د هرې مسئلې حل په قرآن کریم کې ولټوي، که د دې د علم له مخې په قرآن کریم کې پیدا نه کړه، بیا دې په نبوی صلی الله علیه وسلم سنتو کې ولټوي، که هلته یې هم پیدا نه کړه، اجماع که په اجماع کې بیا حکم پیدا نه کړه، بیا به مسایل د قیاس په اساس حل او فصل کوي، چې د همدې ترتیب له مخې یې موږ په لاندې ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

۱ـ *قرآن کریم:* قرآن کریم د الله جل جلاالله هغه معجز کتاب دی چې د حضرت جبرائیل امین علیه السلام په ذریعه په محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم باندې نازل شوی دی، په پاڼو کې لیکل شوی، په سینو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ساتل شوی او موږ ته په تواتر باندې رارسیدلی، هېڅ قسم شک او شبهه پکې نشته، لوستل یې عبادت دی، ۱۱۴ سورتونه لري، دېرش پارې او (۶۶۶۶) ایاتونه لري، له سورهٔ فاتحې څخه شروع او په والناس باندې ختم شوی، ټول قرآن کریم په ۲۳ کلونو کې یو څه په مکه او یو څه په مدینه منوره کې د ضرورت په اندازه نازل شوی دی. قرآن کریم یوازې دا نه چې د اسلامي شریعت لومړنی مصدر دی، بلکې د ټول انسانیت لپاره د هدایت او لارښوونې کتاب دی او هم په ټول انسانیت باندې حجت او دلیل دی.

څرنګه چې قرآن کریم د الله جل جلا له کتاب دی او ددې خبرې ثبوت او دلیل چې قرآن کریم د الله جل جلا له کتاب دی دا دی چې دداسې کتاب جوړول د ټول انسانیت په توان او قدرت کې نشته. چې داسې یو کتاب خو څه چې یو ایات جوړ کړي، چې الله ج فرمایي:

وَإِنْ كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۲۳.

ژباړه: که چېرې یې تاسې په شک د هغه څه نه چې موږ نازل کړې دي په بنده خپل باندې، نو پس راتګ وکړئ په یو سورت په مثل د قرآن کریم، راوبلئ مشران ستاسو بغیر د الله جل جلا له نه که چېرې تاسې رښتیني یاست

په دې اړه په قرآن کریم کې ډېر زیات دلایل موجود دي او هم ډېر زیات اعجازونه وجود لري، چې قرآن کریم د الله جل جلا له له لورې دی، نو په همدې اساس د قرآن کریم تابعداري په ټولو خلکو باندې واجب ده.

قرآن کریم موږ ته خوله په خوله او د لیک په تواتر سره رارسېدلی دی او هر شی چې په تواتر نقل شي، هغه یقیني او قطعي وي، نو موږ ته هم د قرآن کریم رارسیدل یقیني او قطعي دي، هېڅ شک او شبهه پکې نشته، قرآن کریم د الله ج لخوا په حضرت محمد مصطفی صلی الله

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

علیه واله وسلم باندې له نزول څخه وروسته بیا مخصوصو او معتمد کسانو ولیکلو، چې په دروغو باندې اتفاق او اجماع عقلاً ناممکن او عادتاً محال دي نقل کړي دي، د دوی نه وروسته نورو بیا همدغه شان نقل کړی دی او د دنیا هر ګوټ ته پرته له دې چې یو حرف یا کوم ټکی یې تغییر، تبدیل، کم یا زیات شي، په ډېره امانتداری او کامله ایمانداری رارسېدلی او خپور شوی دی.

قرآن کریم د اسلامي شریعت اصلي منبع ده، د اسلامي شریعت اساسات پکې بیان شوي دي، همدارنګه اعتقادیات، اخلاقیات، عبادات او معاملات، بلکې د ژوند شامل او کامل نظام پکې په ډېر روښانه او تفصیل سره بیان شوی.

قرآن کریم په اسلامي شریعت کې دستور دی او دستور ته په وضعي قوانینو کې ام القوانین (د قوانینو مور) وایي، چې د ملتونو تر منځ دستور د پام وړ درناوی لري، قرآن کریم د اسلامي امت په زړونو کې د تقدس ډېر اوچت مقام لري، د نبي صلی الله علیه وسلم لارښود وه او له هغه مبارک نه وروسته د هرې اسلامي ټولنې او هر مسلمان لارښود دی او د همدې کبله ده چې د تشریع اصلي مصدر دی.

د پورته توضیحاتو په نظر کې نیولو سره باید یادونه وشي، چې قرآن کریم د آفاقي حقوقو د یوې ډېرې مهمې منبع په حیث د قضایاوو په حل او فصل کې ډېر مهم رول لري.

ددې لپاره چې پوه شو؛

د قضایاوو په حل او فصل کې د قران کریم څه رول دی؟

نو پکار ده چې لاندې موضوعات تر بحث لاندې ونیسو:

۱: له قرآن کریم څخه په بل شي فیصله نه کول.

د هر څه نه مخکې د قضایاوو په حل او فصل کې لومړی باید قرآن

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کریم ته مراجعه وشي، لکه چې الله جل جلاالله فرمايي:

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ٤٤﴾

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ٤٥

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ٤٧

ژباړه: او هر هغه چا چې حکم و نه کړه په هغې شي چې الله جل جلاالله نازل کړی دی په حقیقت کې دغه کسان همدوی کافران دي

یا همدوی فاسقان دي یا دا چې همدوی ظالمان دي

۲- خپل مالونه په ناحقه سره قضاتو او حاکمانو ته مه ورکوئ. چې الله جل جلاالله له فرمايي:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ١٨٨

ژباړه: او مه خورئ مالونه خپل په منځونو کې په ناحقه سره او مه ورئ دا مالونه حاکمانو ته ددې لپاره چې وخوري یو څه د مالونو له خلکو څخه په ظلم او تیري سره او تاسې پوهېږئ

یانې د حرام مال نه خوړل او ځان ترې ساتل د ژوند په ټولو امورو کې یو ضروري امر دی او د هغې لپاره کومه ټاکلې زمانه او وخت نشته. لکه غلا، خیانت، رشوت، غصب، سود، ناروا بیعه، قمار او نور چې په دې ډول د مال ګټل حرام او ناجایز دي

همدارنګه په نوموړي ایات کې څرګندېږي، چې د یو چا د مال خبر ظالمانو حاکمانو ته مه رسوئ، یا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ، همداراز د دروغو شاهدي د دروغو په دعوه د بل چا مال مه اخلئ، سره له دې چې تاسې په خپله په ناحقۍ هم پوهېږئ

۳- د جګړې او منازعې په حالت کې د الله جل جلاالله او د هغه د پیغمبر صلی الله علیه و اله وسلم حکم منلو ته تسلیمېدل

یانې کله چې د مسلمانانو تر منځ کومه منازعه او شخړه منځته راشي، هغوی باید د الله جل جلاالله کتاب او د دهغه رسول ص

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

احاديثو ته مراجعه وکړئ، لکه چې الله جل جلاله فرمايي:

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۵۹ـ (سورة النسآء، ۵۹ ايت)

ژباړه: نو که جګړه وکړه تاسې په يوه شي کې، نو وګرځوئ تاسې دا کار د الله جل جلاله طرف ته او د رسول صلی الله عليه واله وسلم طرف ته (د رسول حديث ته) که تاسې ايمان لرئ په الله جل جلاله او په ورځ د اخرت باندې

دا چې مورد موضوع ښه وضاحت لپاره مخکې د ځينو مسايلو يادونه وکړه، حقيقت دا دی چې قرآن کريم يو کامل او شامل کتاب دی او د انسانانو د مشکلاتو او همدارنګه د ژوند په ټولو برخو کې د ورپيښو قضاياوو په حل او فصل کې پوره احکام لري

۲ - د نبوي صلی الله عليه وآله وسلم سنت.

د اسلامي شريعت دويمه منبع سنت دي

سنت په لغت کې عادي لارې ته (چې خلک پرې ځي او راځي) وايي او په اصطلاح کې سنت د رسول الله صلی الله عليه واله وسلم له قول، فعل او تقرير څخه عبارت دی

امام شافعي رحمة الله عليه په چې کله شرعي احکام بيانول نو سنت به يې د قرآن کريم سره يو ځای ذکر او په استدلال کې به يې يو اصل ګڼل، نو ځکه دواړو ته نص وايي، امام شافعي رحمة الله عليه وايي بې له سنتو يوازې له قرآن کريم څخه احکام اخيستل شرعاً مناسب او جايز .. ر نه دي

لکه په تعريف کې چې .. ..ړ دې، خبرې ته اشاره وکړه، چې سنت په درې برخو وېشل شوي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- قولي سنت:

د رسول الله صلی الله علیه واله وسلم هغه احادیث یا تعلیمات دي چې په مختلفو مناسباتو کې یې ویلي دي:

لکه: دا حدیث شریف:

وَعَنْ اِبْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ مَنْ نَصَرَ. قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّيَ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنَبِهِ. (رواه ابو داود، مشکات)

ژباړه: حضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه وایي چې نبي کریم صلی الله علیه و اله وسلم و فرمایل: څوک چې د خپل قوم ناحقه حمایت او مدد وکړي، هغه د هغه اوښ په شان دی چې کوهي ته پریوځي او هغه خلک را ښکلي شي د لکۍ په راښکلو سره.

همدارنګه په بل حدیث شریف کې فرمایي: له حضرت واثلة بن الاسقع رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې ما له رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم څخه پوښتنه وکړه، چې عصبیت یانې جاهلیت څه شی دی؟

نبي کریم صلی الله علیه و اله وسلم و فرمایل: عصبیت دا دی چې تاسې په ظلم باندې د خپل قوم حمایت وکړئ.(ابو داود).

۲- فعلي سنت:

دا عبارت د رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم له افعالو څخه دی چې په مختلفو وختونو کې او مختلفو حالاتو کې یې خپله ترسره کړي وي، لکه: روژه نیول چې څه وخت شروع او څه وخت ختم شي دا صحیح ده چې روژه نیول فرض دي، خو طریقه یې چې رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم اجرا کړې، هغه یې فعلي سنت دي یا د لمانځه اودا سه، جومات کې جمع کول او داسې نور اعمال چې رسول اکرم صلی الله علیه و اله وسلم تر سره کړي وي، له فعلي سنتو څخه عبارت دی، یا دا چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود يې اجرا کړي، نور کوم اعمال چې په غزواتو کې يې ترسره کړي دي

۳-تقرير:

تقرير په مانا د اثبات او ثبوت دی او دا د هغو اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم اجمعين افعال دي، چې د رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم په موجوديت کې يې تره سره کړي وي او د رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم هغه په خپل حال پرېښي وي، يانې د هغوی د ترديد او تائيد په هکله يې هېڅ قول يا فعل نه وي تر سره کړی او کوم عکس العمل يې نه وي ښودلی، يا دا چې د هغوی سره يې خپله موافقه ښودلې وي او تائيد کړي يې وي

د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم اجمعين دا رنګه افعال داسې حيثيت لري چې په حقيقت کې له رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم څخه صادر شوي وي يا په خلص ډول وو ايو چې د رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم په مخ کې اصحابو کرامو يو عمل تر سره کړی وي، رسول اکرم صلی الله عليه و اله وسلم هغه نه وي منع کړی او يا دا چې هغه يې تائيد کړی وي، د مثال په ډول

هغه وخت چې رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم و غوښتل چې حضرت معاذ رض الله تعال عنه يمن ته قضاوت لپاره واستوي، نو پوښتنه يې ترېنه وکړه چې په څه شي به حکم کوې؟ حضرت معاذ رض په ځواب کې وليکل چې په کتاب الله (قرآن کريم) او که په هغې کې مې پيدا نه کړه، نو په سنت د رسو الله صلی الله عليه وسلم په حکم کوم او که چېرې په دې کې مې هم پيدا نه کړه، نو بيا به په خپله رايه خپل اجتهاد کوم.

د حضرت معاذ رض دا عمل چې د رسول اکـ ـصلی الله عليه وسلم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښ شو، نو هغه يې په همغه حال پرېښود او ويې ويل: الحمد الله چې د رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم استازی الله جل جلاله و تعالی په هغه څه موفق کړه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پرې راضي کېږي

له دغه ټولو توضيحاتو څخه وروسته مورډ اویلی شو چې سنت له کتاب الله څخه وروسته د تشريع مصدر دی او هغه څه چې په قرآن کريم کې نه وي تصريح شوي، هغه به سنت بيانوي او وضاحت به ورکوي.

د اسلامي امت اجماع

اجماع په لغت کې په مانا د اتفاق ده او د اسلام په حقوقو کې په يوه موضوع کې د اسلامي علماوو د نظر اتفاق ته اجماع وايي. يا دا چې اجماع په لغت کې په يو شي باندې تصميم نيولو او قصد ته وايي، چې له دې څخه د نبي کريم صلی الله علیه و اله وسلم دا وينا هم ده چې:

(لَا صِيَامَ لِمَنْ لَمْ يُجْمِعْ الصِّيَامَ مِنَ اللَّيْلِ)

ژباړه: ياني د هغه چا لپاره روژه نشته چې د شپې له خوا د روژې نيولو قصد او عزم و نه کړي او همدارنګه ويل کېږي چې:

(اجمع فلان على الامر).

ژباړه: ياني فلاني په کار باندې تصميم ونيولو او قصد يې ورته وکړو.

د اتفاق په مانا هم راځي لکه: چې الله تبارک وتعالی فرمايي:

فَأَجْمِعُوٓاْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ

ژباړه: ياني خپل امرين او شريکان مو راغونډ کړئ.

او داسې هم ويل کېږي چې:

(اجمع القوم على كذا).

ژباړه: ياني پرګنو (قومونو) په دې سره اتفاق وکړه.

او په اصطلاح کې د نبي کريم صلی الله علیه و اله وسلم له وفات څخه وروسته په يو شرعي حکم باندې په هره زمانه کې د اسلامي امت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجتهدينو له اتفاق څخه عبارت دی، يا د رسول الله صلی الله عليه و اله وسلم له وفات څخه وروسته د مجتهدينو امامانو اتفاق په يو شرعي حکم چې په عملي امورو کې يې کړي وي، هغې ته اجماع ويل کېږي.

کله چې د اسلامي امت مجتهدين په جلا يا په شريک ډول د کومې واقعې په حکم باندې اتفاق وکړي، نو د هغې منل واجب دي او د امت لپاره د قطعيت دليل ګڼل کېږي.

دلته د موضوع د ښه پوهېدو لپاره غواړو چې لاندې سوالونه مطرح کړو:

۱- مجتهدين چا ته ويل کېږي؟

۲- د اجماع مثالونه

۳- د اجماع امکانات په موجوده دور کې؟

۴- د اجماع څرنګوالی؟

چې د ښه پوهېدو لپاره هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو:

اجتهاد:

له جهد، تکليف او مشقت څخه اخيستل شوي او په اصطلاح کې د مجتهد کوښښ د شرعي احکامو د پوهېدو لپاره دی، چې مطلب تر ښه د ځينو مسايلو راوېستل دي يا دا چې مجتهد هغه چا ته ويل کېږي، چې په هغه کې د اجتهاد ملکه موجود وي او دده ې قدرت لري چې له شرعي احکامو څخه ځينې مسايل راوکاږي او د اصولو د علم پوهان ورته فقيه وايي.

اوس پوښتنه دا ده چې دا ملکه څنګه ثابتېږي؟

ځواب: د لاندې شرطونو د موجوديت په صورت کې دا ملکه ثابتېدلی شي.

۱- د قرآن کريم د احکامو په اياتونو باندې علم لرل چې تقريباً پنځه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوه ايتونه دي
۲: د احکامو پورې مربوط احاديثو باندې علم لري چې تقريباً شمېر يې (۳۰۰۰) کېږي
۳: له اجتهاد څخه وړاندې يې په ټولو شرعي احکامو علم لرل او دا څکه چې حکم موجود وي اجتهاد ته ضرورت نشته
د دويمې پوښتنې ځواب: په پخوا وخت کې اجماع شوې وه، چې مثالونه يې عبارت دي له: نکاح بدون له مهر مسمى (هغه مهر چې د ايجاب او قبول په وخت کې ټاکل کېږي) څخه صحيح کېږي، يا نيا ته ميراث کې شپږمه برخه. يا مسلمانه ښځه د غير مسلم سره نکاح نه شي کولای
د درېيمې پوښتنې ځواب: اوس د اجماع په هکله علماء دوه نظره لري، يوه ډله علماء وايي چې اوس اجماع کېداى نه شي او دا څکه چې:
۱- مجتهد نه پېژندل کېږي، يا دا چې مجتهد نه شو پېژندلی.
۲- د مجتهدينو نه راجمع کېدل
۳- په يوه مسئله اتفاق نه شي کولای.
۴- اوس ددې امکان نشته چې فيصله وکړي او بيا په خپل نظر قايم پاتې شي. بله ډله علماء وايي چې اجماع کېداى شي او دا څکه چې اصحابو کرامو په وخت کې شوې، له هغوی څخه وروسته د ضرورت په وخت کې شوې، اوس هم د ضرورت په وخت کې کېداى شي.
د څلورمې پوښتنې ځواب: چې ايا اجماع د ټول ملت په سطحه صورت نيسي او که جلا جلا کېداى شي بايد څرګنده شي؟
په دې هکله علماء په درې ډوله دي
۱- جمهور علماء وايي: چې اجماع به د ټول امت د مجتهدينو له خوا صورت نيسي، نه يوازې د مکې يا مدينې د علماوو له خوا.
۲- که چېرې يوه دوه درې کسه مخالف وي پروا نه لري
۳- اکثريت د اجماع حکم لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قياس:

قياس په لغت کې په يو شي باندې د بل شي اندازه کولو ته وايي لکه چې وايي: (قست الارض بالمتر) ځمکه مې په متر باندې قياس کړه. ياني په متر يې اندازه کړه او هم قياس په لغت کې د انډول او برابر شي سره اندازې ته وايي، مثلاً وايو چې رخت يې په متر اندازه کړه، همدارنګه قياس برابر والي ته هم وايي او يا هم د يو دليل نه چې هغه په يوه مسئله کې استعمال شوی وي. په مشابه بله مسئله کې استفاده کول د قياس په نامه يادېږي لکه په يوه موضوع کې حکم ثابت وي او د يو شريک علت په اساس دغه حکم په بله موضوع کې هم استعمال شي يا اجرا شي، نو ويل کېږي چې دويمه موضوع له اولې موضوع سره قياس کړی شوې ده، يا دا چې د يو شريک علت له مخې فرعې ته د اصل حکم ورکول قياس دی يا په بل عبارت د يو مشترک علت له مخې د يوې پېښې منصوص حکم غير منصوص واقعې ته ورکول دې ته قياس وايي.

قياس څلور ارکانه لري چې هغه عبارت دي له:

۱ـ مقيس عليه: دا هغه واقعه ده چې حکم يې په نص بيان شوی وي، دې ته اصل ويل کېږي

۲: مقيس: دا هغه واقعه ده چې د هغې د حکم د معلومولو اراده شوې وي او نص پرې نه وي موجود، چې دې ته فرعه ويل کېږي

۳: مشترک علت: دا د هغه وصف نه عبارت دی چې په اصل کې د حکم علت وي او په فرعه کې هم همدغه علت موجود وي

۴: قياس په هغه اساس رامنځته کېږي، چې فرعې لپاره حکم نه وي او د اصل حکم په قرآن کريم او نبوي صلی الله عليه و اله وسلم احاديثو کې موجود وي، قياس کولای شو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مطلب- قانون:

حقیقت دا دی چې قانون د یوې ټولنې د ستون فقرات یا د ملا د تیر حیثیت لري، کومه ټولنه چې قانون نه لري، هغه ټولنه د مشکلاتو سره مخامخ کېږي، کامیابه ټولنه هغه ده چې د یو قانون لرونکي واوسي او خپل ټول ورپېښ شوي مسایل د قانون د لارې حل او فصل کوي، نو د یوې ټولنې لپاره د قانون موجودیت لازمي او ضروري دی، ځکه مونږ او تاسې ګورو چې قانون له ډېر پخوا وختونو څخه یانې په زرګونو کلونو مخکې منځ ته راغلی، ولې د وخت په تېرېدو سره تغییرات او پرمختګ پکې راغلی، چې ننی بڼه یې ځان ته غوره کړې ده، چې په لاندې ډول یې تر مطالعې لاندې نیسو:

د روم د حقوقو په اساس قانون هغه دستور دی چې د سلطاني قدرت له جانبه په عوامو تطبیق کېږي او داسې تعریف یې ورته کاوه:

قانون: د عرف خلاف یو لیکلی طرز العمل (تحریري اکت) دی چې شکلیات لري او د قدرت لرونکي مقام د حکم په اساس منځ ته راځي او عملي کېږي.

په پخواني روم کې د قانون وضع کېدو صلاحیت د شاه پورې مربوط وو، نو ځکه یې قوانین د شاهي قوانینو په نوم یادېدل.

د جمهوریت په حالاتو کې قانون د حکم د تصمیم او د محاکمو یا د قضاتو د پېشنهاد په اساس منځ ته راتلل.

د امپراطورۍ په زمانه کې قانون د امپراطورۍ د طرز العمل په نامه یادېده، په دې مانا چې د امپراطور له خوا جوړېده، ولې مونږ ګورو چې د یو وخت او بل وخت قوانین یو ډول نه وو او تغییر به پکې راتله، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي، چې قوانین کله یانې څه وخت رامنځته شوي دي او په کوم شکل پرمخ تللي دي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوابه لمړنی قانون چې مینځ ته راغلی هغه د حمو رابي قانون دی او وروسته نور زیات قوانین مینځ ته راغلي چې په لاندې ډول تر ښه یادونه کوو:

۱- د حمو رابي قانون: د ۳۰۰۰ په شا او خوا کې ځنې رومي او سامي قومونه سره یو ځای شول، یو لوی دولت یې په کلده کې تشکیل کړه او نور واړه ښاري حکومتونه یې د منځه یوړل او د خپل لوی او قوي حکومت له ایجاد څخه وروسته یې بابل د خپل دولت پایتخت وټاکه، چې د دغه دولت د پاچاهانو په سلسله کې ۱۵ کسانو پاچاهي وکړه، چې شپږم پاچا یې حمو رابي نومېده، چې د (۲۱۲۳) ق م څخه تر (۲۰۸۰) ق م پورې پاچاهي کړې ده، نوموړي پاچا د خپل قدرت په جریان کې یو قانون جوړ کړ چې د همدې پاچا یانې حمورابي د قانون په نامه مشهور شو. دغه قانون په یوه تیږه لیکل شوی، چې دغه تیږه (۲،۲۵) سانتي متره طول لري، چې په دغه باندې (۲۸۲) مادې په (۳۶۰) کرښو کې لیکل شوي، چې د دغه له ۲۸۲ مادو څخه اوس یواځې ۳۳ مادې لوستل شوي او نورې مادې لا تر اوسه پورې نه دي لوستل شوي، چې دغه تیږه په (۱۹۱۰) م کال کې د شوش له کنډو څخه لاسته راغلې، په دغه قانون کې د ژوند د مختلفو برخو لکه: تجارت، کښتیو کرایه، جزایي او نور موضوعات شامل دي، چې اولین قانون دی، له دې څخه وروسته نور قوانین منځته راغلي چې یواځې نومونه او وختونه یې ستاسې مخ کې ږدو.

۲- د سومریانو قانون: د سومریانو د قانون د قدامت تاریخ (۲۱ پېړۍ) ق م ته رسېږي، چې په (۱۹۵۲) م کال کې لوستل شوی، په دې قانون کې د مجازاتو لپاره قوم په دوه برخو وېشل شوی ؤ یوه ډله یې غلامان او بله ډله یې آزاد اشخاص وو چې غلامانو ته د غلا یا قتل په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورت کې د قتل جزا او ازاد شخص لپاره د نقدي جريمې جزا وړکول کېده.

۳- د هستيانو قانون: د نوموړي قانون قدامت (۱۳_۱۵) ق م قرن پورې رسېږي او په ۱۹۰۷ م کال کې لوستل شوی دی.

۴- په پخواني يونان کې (Solon and Daracan) قوانين د اتن په ښار کې.

۵- په پخواني هند کې د مانو قانون.

۶- د سم ويرها د دولسو لوايحو (الواح دوازده گانه) قانون کوم چې په يونان کې رامنځ ته شوی و.

۷- په (۱۱_۱۲) م پېړيو کې په روم کې د (Agost) او (Justinien) د حقوقو په هکله نظريات چې په حقيقت د رومن ژر منيک حقوقي سيستم د ايجاد سبب گرځېدلی دی.

بلاخره هغه پخواني او سابقه آثار او منابع چې نوي په لاس راغلي د کتاب په شکل راټول شوي او دغه کتاب چې ترېنه جوړ شوی د (Carps Juvis Sivilis) په نامه يادېږي.

له پخواني روم څخه چې کوم آثار د لومړي ځل لپاره په لاس راغلي له هغې ثابتېږي، چې روميانو په ۴۵۰ ق م کې قانون جوړ کړی دی، يا دا چې په ۴۵۰ ق م کال کې د (Lox) يا قانون اصطلاح د روم په حقوقو کې شامل شوي او په يونان کې د قانون اصطلاح د (Canon) له کلمې څخه اخيستل شوې، چې د قاعدې مانا او مفهوم لري.

ولې د روم په حقوقو کې چې د (Lox) کلمه ورته استعمال شوې وه، دغې کلمې کوم حقيقي مفهوم پيدا نه کړه او قوانين (البته د روم قوانين) يې په دوه برخو ووېشل، چې يو يې (leges) او بل يې (plebeset) په نامه يادېدل چې هر يو جلا جلا مانا او مفهوم ورکوي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په لاندې ډول يې روښانه کوو.

:Leges

له هغه قواعدو او مقرراتو څخه عبارت وچې د داعيانو يا اشرافو له خوا تصويبېده او د روم په ټولو خلکو باندې تطبيقېده.

:Plebeset

له هغې قواعدو او مقرراتو څخه عبارت وچې د روم د عوامو له خوا تصويبېده او د تطبيق ساحه يې هم يوازې عوام وو.

اما په فرانسه کې د قانون لپاره دلو (loi) کلمه چې د ويلو په مانا وه استعمال شوې ده، چې په لاندې ډول يې تعريفوو.

قانون له هغې مقررې څخه عبارت دی چې ليکل شوی وي او د لوستلو وړ وي.

د فرانسې انقلابونو له قانون څخه متابعت کولو او د هغې عصر د فلسفې په بنا قانون يې د عامه ارادې مظهر پېژندل کېده.

(روبسپير) Robsper يوازنی سړی دی چې قانون ته ترجيع ورکوي، چې وينا يې په لاندې ډول ده:

د محاکمو د قضايي رويې کلمه بايد د خلکو په ژبو کې و لتهول شي، دا په دې مانا کوم دولت چې د اساسي قانون او مقننه قوې لرونکی وي، نو قضايي رويه يې د قانون له جز څخه بله مانا نه ورکوي يا دا چې بله مانا نه لري.

همدارنګه ناپيلون هم د قانون د پرمختګ او انکشاف لپاره هلې ځلې کړې دي، مونږ د هغه قانون او نظريات په لاندې ډول بيانوو:

د منابعو د کموالي اقدام د يوې معينې او مشخصې موضوع په حيث د هغه وخت د انقلاب نتيجه وه، چې د دغه مفکورې اطاعت او پيروي د ناپيلون په قانون کې په صراحت سره ليدل کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ناپیلون قانون د هغه وخت یو ځلېدونکی قانون دی او د حقوقو په معاصر سیستم کې پوره ارزښت لري.

د ناپیلون قانون په (۱۸۰۴) م کال کې نشر شوی دی، چې د غرب د بورژوازۍ په ټولنه کې دې قانون د قهرمان حیثیت غوره کړی دی، چې په دغه وخت کې مختلفي قانون نامې منځ ته راغلې، لکه د (۱۸۰۷) م کال کې د مدني محاکمو اصولو قانون او د تجارت اصول نامه، په (۱۸۱۲) م کال کې د جزایي مقرراتو قانون نامه او داسې نورې قانون نامې منځ ته راغلې.

د ناپیلون هلې ځلې چې د قانون ګذارۍ د قدرت او وحدت لپاره یې کړې وې، دا روښانه کوي چې هغه قانون د حقوقو د یوې موثرې منبع په حیث پېژانده، چې دغه موضوع د (وینو توس)(venotos) د قانون په اوومه ماده کې صراحت لري، له کومې ورځې څخه چې دغه قانون نافذ شوی د روم ټول قوانین، لوایح او فرامینو خپل اهمیت د لاسه ورکړی، د هغه وخت ټولو خلکو په دې باندې عقیده درلوده، چې ټول موضوعات باید د قانون د لارې پر مخ ولاړې شي، اما وروسته ولیدل شو چې همدغه موضوع په ډېر لږ تفاوت سره مخکې لاړه.

لومړی جز- د قانون پېژندنه:

ددې لپاره چې په قانون باندې ښه پوه شو، بهتره به وي چې لومړی لغوي او وروسته یې اصطلاحي تعریف وکړو.

د قانون لغوي تعریف:

قانون یوه عربي کلمه ده چې مانا یې مقیاس او اندازه ده، ځینې علماء وایي، چې قانون یوه فارسي کلمه ده، ولې ځینې نور علماء وایي: چې د قانون کلمه له یوناني کلمې (canon) څخه استنباط شوې، چې مانا یې اندازه کول دي، یا دا چې قانون یوناني الاصله کلمه ده، چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدې په مانا استعمال شوې، په انګلیسي کې د قانون کلمه د (law) له کلمې څخه اخیستل شوې، یا د (law) د کلمې سره مترادفه ده، چې مانا یې یو شانوالي دی.

همدارنګه په فرانسوي کې د (loi) د کلمې سره مترادفه ده، د روم په پخواني حقوقو کې د (lax) کلمه هم استعمال شوې، چې له لیکل شوو مقرراتو څخه عبارت دی، نو قانون د قاعدې اندازې او مقیاس په مانا ده، په هر صورت د علماوو له نظره قانون یوه عربي کلمه ده چې د یو ثابت او ټاکلي امر له تکرار څخه عبارت دی.

د قانون اصطلاحي تعریف:

قانون له هغه لیکل شوو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی، چې د ذیصلاح مقام له خوا وضع کېږي او الزامي جنبې لري

یا قانون عبارت له هغه قواعدو څخه دی چې د عمومي قدرت په واسطه وضع شوي وي او الزام، اذن او اباحت سره مدلول وي او ټول خلک له هغې څخه پیروي وکړي

یا قانون له هغه مناسباتو یا غوښتو څخه عبارت دی چې د دولت د مقاماتو (مقننه قوې) له خوا وضع کېږي، چې د دغو مناسباتو په اساس د افرادو روابط د افرادو او دولتونو سره په یوه ټاکلې ساحه کې ترتیب او تنظیموي

یا قانون هغه روښانه او الزامي امر دی، چې په لیکلې ډول د واکمنو مقاماتو له خوا وضع او تدوین کېږي او هدف یې د راتلوونکي ژوند لارښوونه ده.

کوم شی چې ټولنه له ګډوډۍ څخه ساتي، د انسانانو او د دولتونو ترمینځ روابط ټینګوي هغه عبارت له قانون څخه دی.

ابو علی سینا وايي: د افرادو ترمنځ ټولنیز ژوند پرته له روابطو او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

معاملاتو څخه ناممکن دی او همدارنګه روابط او معاملات قانون او عدالت ته محتاج دي

ددې لپاره چې مورږ د قانون په تاریخي شالید او لغوي او اصطلاحي ماناووباندې پوره پوه شو، نو بهتره به وي چې د قانون اهمیت، مشخصات، د قانون ډولونه، د قانون د وضع کېدو ذیصلاح مراجع، د قانون د انفاذ مراحل، د قانون تطبیق، د قانون تفسیر د قانون الغا (لغوه کېدل) او نور عنوانونه په ډېر تفصیل سره ذکر کړو.

دویم جز- د قانون مشخصات:

څرنګه چې په اسلامي هېوادونو کې قانون (د افاقي حقوقو) دویمه اصلي منبع ده او په غیر اسلامي هېوادونو کې لومړنۍ اصلي منبع ده، نو معمولاً په ټولو هېوادونو کې د حقوقي مسایلو د حل او فصل لپاره له قانون څخه استفاده کېږي، همدا وجه ده چې قانون یو لړ مشخصات لري، چې په لاندې توګه یې په لنډ ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

۱- قانون په مستند ډول وضع کېږي

په ټولو هېوادونو کې چې قانون وضع کېږي، هغه خاص مراحل تر سره کوي، چې همدغه د خاصو مراحلو تر سره کول د قانون په مستند والي باندې دلالت کوي

۲- قانون په لیکلې توګه وضع کېږي

د نشر لپاره په لیکلي ډول د عدلیې وزارت په رسمي جریده کې خپرېږي

۳- قانون په ماده وار شکل وضع کېږي

د قانون ټول احکام په مختلفو برخو باندې وېشل، بیا هره یوه برخه بېل، بېل عنوانونه او واړه عنوانونه او هر یو عنوان جلا جلا مادې لري، نو ځکه مورږ وایو چې: قانون ماده وار او جز وار وضع کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د قانون مندرجه مواد باید ډېر روښانه وي

قانون چې کله وضع کېږي، مقنن باید دا کوښښ وکړي چې قانون ډېر روښانه، ساده، سلیس او روان وي، تر څو ټول خلک تر ښه استفاده وکولای شي، په دې د امکان تر بریده کوښښ باید وشي، چې روښانه وي، ولې متاسفانه ددغه کوښښونو سره سره بیا هم موږ ګورو چې قوانین کله هم وضع کېږي، یا په کې خلا موجوده وي او یا په کې مغلقیت او پېچیده ګي چې بیا د تفسیر په اساس حل او فصل کېږي چې زیات بحث به بیا د قوانینو په تفسیر کې پرې وکړو.

۵- قانون د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي

هر وخت چې قانون وضع کېږي، نو د انفاذ نه مخکې څه مراحل طی کوي، لکه مسوده چې د پارلمان یا دیو کمیسون، یا د عدلیې وزارت او یا د مربوط کوم ارګان (وزارت) له خوا یې خاکه جوړېږي، له هغه څخه وروسته مقننه قوی (ولسي جرګې او د مشرانو جرګې) ته یې د تائید لپاره لېږي او هر وخت چې د مقننه قوې له خوا تائید شو، له هغې څخه وروسته رئیس جمهور ته د توشیح لپاره لېږل کېږي، د رئیس جمهور له توشیح څخه وروسته بیا د عدلیې وزارت د نشراتي ارګان له خوا نشر او بیا نافذ شي، چې دغه پورته ټول موضوعات د قدرت لرونکي مقام له خوا تر سره کېږي.

۶- قانون عمومي دی او مشخص نه وضع کېږي

د قانون قاعده په دې مانا ده چې د قانون جوړښت په عامه توګه وي، نه یوازې معین شخص او نه یوې ځانګړې واقعې ته، بلکې کله چې په هر شخص او یا پېښې کې یو لړ شرطونه او صفات موجود شول، نو نوموړی قانون پرې تطبیق کېږي، د مثال په ډول هر شخص چې د اتلس کلنۍ عمر یې پوره، د کامل عقل خاوند وي(سلیم عقل ولري) او پر هغه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې قانوني موانع نه وي، نو د خپلو مدني حقوقو د تر سره کولو په غرض د کامل اهلیت خاوند ګڼل کېږي، چې دغه قاعده په هر شخص قابل د تطبیق ده، نر، ښځه، کلی، ولسوالي یا ولایت په نظر کې نه نیسي او بل دا چې د دغه قاعدې په اساس چې د قانون له انفاذ څخه تر العا پورې په ټولو وختونو کې قابل د رعایت ده.

یادا چې موږ وایو د انسان شخصیت له تولد څخه شروع کېږي او د مرګ تر ورځې پورې، هغه له دې شخصیت څخه برخوردار دی، دا د هر شخص لپاره ده، نه د یو خاص شخص لپاره، نو ځکه موږ وایو چې د قانون قاعده عامه ده او خاصه نه ده.

۷- قانون باید د مختلفو ډولونو لرونکی وي

قوانین د سلسله مراتبو له حیثه په درې برخو باندې وېشل شوي دي، چې د اساسي قانون، ارګانیکي قانون، عادي قانون، څخه عبارت دي همدارنګه د دې قوانینو تر څنګ مقرره، لایحه او د رئیس جمهور تقنیني فرمانونه وجود لري، چې دغه موضوع به انشا الله د قانون د ډولونو تر عنوان لاندې مطالعه شي.

۸- قانون په ټولنه کې انصاف راولي.

۹ - قانون غیر جانبداره وي (بې طرفه وي)

د قانون دغه خصوصیت په دې مانا دی چې د قانون ټول قواعد او پرنسیپونه په یو او مساوي ډول تطبیق کېږي، یانې هغه افراد چې په یو ردیف کې ژوند کوي، هغه ټول په یو ډول او یو شان د قانون تابع دي او یو رنګه پرې د قانون احکام تطبیق کېږي

په همدې شکل په قوانینو کې که کومه استثنآ رامنځ ته کېږي، هغه هم په یو شان تطبیق کېږي، د مثال په ډول له جزا څخه لېوني، صغیر او مکره شخص معاف دی، دا چې هر څوک لیوني وي یا ماشوم وي، یا په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

زور او جبر يې يو جرمي عمل تر سره کړی وي، هغه له مجازاتو څخه خلاص دی او جزا ورباندې نه تطبيق کېږي، نه دا چې يو ليونی معاف او بل ليونی مجازات شي او د يوه طرفی پکې وشي، بلکې طرفي پکې نه کېږي.

۱۰- قانون همېشه امريه خصوصيت لري

دا په دې مانا چې د قانون قواعد همېشه امري وي، ياني که د يو کار کول وي هم امر کوي، چې دا کار وکړئ او که د منع خبر هم وي، بيا هم امر کوي چې دا کار به نه کوئ.

۱۱- قانوني قاعده يو ټولنيزه قاعده ده.

تر څو چې ټولنه موجوده نه وي، قانون موجودېدای نه شي، دا ځکه چې د قانوني قاعدې غرض د ژوند تنظيم دی او په يوه ټولنه کې دا هر يوه خيالي فرضيه ده، ځکه انسان يو ټولنيز مخلوق دی(موجود دی) چې په ټولنه کې پيدا کېږي او په ټولنه کې ژوند کوي، چې دغه ټولنه يو ټولګی خلک نه بلکې نن ورځ ترېنه يو دولت عبارت دی، دا په دې مانا چې دولت موجود نه وي، قانون رامينځ ته کېدای نه شي.

دريم جز- د قانون غرض:

د قانون غرض د ټولنې له تنظيم او ترتيب څخه عبارت دی، قانون ټولنه تنظيموي، چې په دې انډول کې د خلکو د ګټو او ازاديو تنظيم له يوه طرفه او د ټولنې ګټې له بله طرفه تنظيموي

څلورم جز- د قانون اهميت.

د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه يوه منبع ډېر اهميت لري او د ټولنې د ملا د تير حيثيت لري، د اسلامي شريعت احکام او دويمه اصلي منبع قانون دی، چې د ټولنې نظم، ترتيب او تنظيم لپاره همدا رنګه په ټولنه کې د پرمختګ او انکشاف لپاره يو ضروري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

لازمي امر ګڼل کېږي ، دا په دې مانا که چېرې په ټولنه کې نظم نه وي، پرمختګ، انکشاف او ترقي نه وي، هغه ټولنه په خپل ټولنيز ژوند کې د زياتو مشکلاتو سره مواجه کېږي او هم پکې ګډوډي او بې نظمي رامنځ ته کېږي، نو موږ بيا دا حکم کوو چې د نظم او پرمختګ لپاره يو لازمي امر دی.

چې اهميت يې په دې ډول بيانوو.

لکه څرنګه چې په مخکې درس کې دې يادونه وشوه، چې قانون د قدرت لرونکي مقام له خوا وضع کېږي، خو دغه ذيصلاح مقام بايد داسې مقام وي، چې د الله ج د امر او فرمان ښوونکی وي،و چې په دې هکله الله ج د قرآن کريم د سورة النسا په اووم نمبر ايت کې داسې فرمايي:(يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ).(سورة النسا، ۷ ايت)

ژباړه: ای مؤمنانو حکم ومنئ تاسې د الله ج او حکم و منئ تاسې د رسول الله ص او حکم و منئ د خپلو حاکمانو او مشرانو.

له پورته ايت کريمه څخه دا څرګندېږي، چې په لومړي قدم کې د الله ج د امر اطاعت د هغه نه وروسته د رسول الله ص د امر اطاعت او له دې څخه وروسته د خپل مسلمان مشر او حاکم د امر اطاعت پر موږ باندې لازمي دی، چې له همدې څخه د قانون اهميت په ګوتو کېږي او هغه دا سې چې قانون د آمر له خوا وضع او تائيدېږي، چې په حقيقت کې قانون د آمر امر دی او د آمر د امر اطاعت په هکله موږ او تاسې ته الله ج په قرآن کريم کې هدايت و فرمايه، چې موږ د دغه ايت کريم د هدايت له مخې دا حکم کوو ، چې قانون زيات اهميت لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پينځم جز- د قانون ډولونه:

۱- اساسي قانون
۲- ارګانيکي قانون
۳- عادي قانون
تبصره.
۱- مقرره.
۲- لايحه
۳- د رئيس جمهور تقنيني فرمانونه

موږ غواړو چې هر قانون په لاندې توګه په جلا جلا ډول روښانه کړو.

۱- اساسي قانون

A: د اساسي قانون پېژندنه
B: د اساسي قانون اهميت يا امتيازات
لومړی تعريف
دويم تعريف
دريم تعريف
څلورم تعريف
د متن او محتوی له حيثه
د خلکو نظرياتو زيات د خپل وي
د خاصو تشريفاتو په اساس د خلکو نظريات را جمع کېږي
د خاصو تشريفاتو په اساس وضع کېږي

چې د بنه پوهېدو لپاره لومړی د اساسي قانون تعريفات يانې مانا او مفهوم پېژنو او له هغه څخه وروسته يې اهميت (امتيازات) مطالعه کوو.

- د اساسي قانون پېژندنه:

اساسي قانون د ملي حقوقو په سيستم کې له لوی اهميت څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخمن دی او دا ځکه چې د هر هېواد اساسي قانون د هغه هېواد د ملي حقوقو په سیستم یوه اساسي او عمده وثیقه (چاته واک ورکول) ده، چې سیاسي، اقتصادي، اجتماعي، ملي جوړښت او مناسباتو ته په کلي ډول انعکاس ورکوي او د هر هېواد نور ټول قوانین د اساسي قانون مطابق جوړېږي.

فلهذا موږ اساسي قانون داسې تعریفوو: اساسي قانون لپاره زیات تعریفات شته، چې موږ ترېنه دیو څو یادونه کوو.

لومړی تعریف:

اساسي قانون د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی، چې د یو دولت له ټولو مهمو او عمده موضوعاتو څخه بحث کوي، لکه د دولت سیاسي رژیم، د دولت متشکله عناصر، د دولت درې ګوني قواوې، د دولت د درې ګونو قواوو تشکیلات،و اکونه، صلاحیتونه او په خپلو کې روابط او د دغو درې ګونو قواوو استقلالیت، حکومت، شکل یې، کابینه، د افرادو حقوق، وجایب ازادي او ځنې نور عمده او مهم موضوعات لکه: انتخابات، قضا، بیرغ، ملي ژبه، ملي سرود، سیاسي روابط او موضوعات.

دویم تعریف:

اساسي قانون د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی چې د دولت قدرت، د قدرت انتقال، د قدرت اجرا او د دوی تر منځ روابط ترتیب او تنظیموي.

دریيم تعریف:

اساسي قانون له هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې د دولت د قواو صلاحیتونه د حکومت حاکمیت د افرادو حقوق او له ازادۍ څخه بحث کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم تعریف:

اساسي قانون له هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې د دولت د داخلي او خارجي قدرت او د اجرا له شکل څخه بحث کوي

له پورته تعریفاتو څخه څرګندېږي چې اساسي قانون په یو هېواد کې له نورو قوانینو څخه د اعتبار په حیث په لومړۍ درجه کې قرار لري او نور ټول قوانین د اساسي قوانینو په نظر کې نیولو سره جوړېږي، همدا علت دی چې اساسي قانون د نورو قوانینو د مور حیثیت خانته غوره کړی، د قوانینو د مور په نوم یادېږي او ډېر اهمیت لري، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې کوم امتیازات دي چې اساسي قانون ته یې دغه د اولویت او علویت درجه ورکړې ده؟

ددې پوښتنې ځواب به د لاندې عنوان په ترڅ کې تر لاسه کړو.

- د اساسي قانون امتیازات یا اهمیت:

د لاندې دلایلو په اساس مورږ دا حکم کولای شو، چې اساسي قانون نسبت نورو قوانینو ته خاص امتیازات لري، یا دا چې زیات اهمیت لري

الف: د متن او محتوی له حیثه:

څرنګه چې په لومړي تعریف کې ولیدل شو چې، د اساسي قانون موضوعات او مسایل عبارت دي د دولت د شکل، سیاسي رژیم، درې ګونې قواوې... او داسې نور او په نورو قوانینو کې معمولاً داسې موضوعات نه مطرح کېږي، نو څکه مورږ وایو چې اساسي قانون د متن او محتوی له حیثه ډېر مهم دی

ب: د خلکو نظریات پکې ډېر دخیل وي

په اساسي قانون کې د خلکو نظریات نسبت نورو قوانینو ته زیات دخیل وي او دا په دې مانا چې کله د اساسي قانون مسوده جوړېږي، په دې کې د خلکو نظریات اخیستل کېږي او بل دا چې د اساسي قانون د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصويب مرجع لويه جرگه ده، چې په دې کې د لوی جرگې نظريات دخيل وي او لويه جرگه د خلکو نماينده گان دي، نو د هر ولس نماينده چې نظر وړاندې کوي دا ددې مانا ورکوي چې د ولس نظر پکې دخيل شو.

اوس که دلته يوه پوښتنه رامنځ ته شي او هغه دا چې نور قوانين خو د مقننه قوې له خوا تصويب کېږي او مقننه قوه کې هم د ولسونو استازې ناست دي؟

ځواب يې داسې ورکوو: چې د يوې خوانه په لويه جرگه کې د استازو شمېر د مقننه قوې له شمېر څخه زيات وي، بل دا چې دلته د انتخاباتو حوزه د ولايت په سطحه وي او کېدای شي چې ديو اداري واحد څو استازي موجود وي، ولې يو بل اداري واحد (ولسوالۍ) هېڅ نماينده و نه لري، په داسې حال کې چې په لويه جرگه کې هر اداري واحد ته خپل سهم ورکول کېږي او د وکيل د انتخاب حوزه يو اداري واحد ياني ولسوالۍ وي، نو دغه نماينده واقعاً د هغوی نماينده وي

ج: د خاصو تشريفاتو په اساس د خلکو نظريات راجمع کېږي:

لکه مخکې ورته اشاره وشوه، چې په اساسي قانون کې د خلکو نظريات زيات د خيل وي، دا ځکه چې د خلکو نظريات راجمع کېږي، اوس پوښتنه داده چې په کوم ډول د خلکو نظريات راجمع کېږي، چې مورږ دغه تشريفات د اهميت يوه نقطه وگڼله؟

هر وخت چې د اساسي قانون لپاره مسوده جوړه شي، د دغه مسودې په هکله د خلکو نظريات راجمع کېږي، چې دغه نظريات په دوه ډوله راټولېږي، چې يو ته يې نظرخواهي او بل ته يې ريفرينډم وايي، ولې په نورو قوانينو کې د مسودې په هکله نظريات اول هېڅ نه وي او دغه نظر خواهي او ريفرينډم خو هېڅ نشته دی، که وي نو د يو عالم د نظرياتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطالعه یې کېدای شي کړي وي، یا دا چې د عرفي قواعدو په هکله پوښتنه کېدای شي وکړي، و دلته مناسب ګڼو چې نظر خواهي او ریفریندم وپېژنو.

۱- *نظرخواهي:* کله چې د اساسي قانون د کمیسون له خوا یوه مسوده جوړه شي او د دغه مسودې خاکه په لیکلې ډول خلکو ته وړاندې شي او د هغې په هکله د خلکو نظریات را واخیستل شي، دا عبارت له نظر خواهي څخه شو، ولې په دې کې کمیسون د مسودې په هکله د خلکو نظریات مطالعه کوي او د هغوی نظریاتو په نظر کې نیولو سره په مسوده کې اصلاحات راولي.

۲- *ریفریندم (ټولپوښتنه):*

په دې طریقه کې داسې وي چې کله د اساسي قانون مسوده جوړه او نشر شي او د خلکو لپاره په اطلاع ورسول شي، نو بیا له خلکو څخه پوښتنه کېږي، چې دغه مسوده سمه ده او که سمه نه وي نو په دې طریقه کې یوازې د خلکو نظر د صحت او عدم صحت په هکله اخیستل کېږي، نه د دې لپاره چې د دغه مسودې په هکله نظریات وړاندې کړي، چې دغه ریفریندم په دوو طریقو سره کېږي، ځینې هېوادونه ټولو خلکو ته بکسونه لېږدي او له خلکو څخه په دې هکله پوښتنه کوي، چې لومړۍ مسوده درسته ده او که درسته نه ده؟

د: *اساسي قانون د خاصو تشریفاتو په اساس وضع کېږي:* هر وخت چې اساسي قانون وضع کېږي، د دې د تصویب لپاره خاص تشریفات نیول کېږي، چې هغه عبارت له لویې جرګې څخه دي او پرته له لویې جرګې څخه اساسي قانون تصویبېدای نه شي، ولې نور قوانین دا امتیاز نه لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـ؛ د اساسي قانون د مسودې لپاره خاص کميسون تاکل کېږي

هر وخت کې چې اساسي قانون جوړېږي، نو دلويې جرګې له خوا بايد هغه ته يو کميسون و ټاکل شي، تر څو د اساسي قانون لپاره مسوده (خاکه) جوړه کړي، ولې موږ ګورو چې کله د نورو قوانينو لپاره مسوده جوړېږي، هغه د لويې جرګې د کميسون په اساس نه جوړېږي، بلکې، ددغه قوانينو مسوده يا د مربوط ارګان له خوا يا د عدلي وزارت له خوا يا د پارلمان په داخل کې کوم کميسون ددې لپاره جوړېږي او په مسوده باندې کار کوي.

۳- کله چې ارګانيکي قانون رامينځ ته کېږي، نو اساسي قانون يې د ايجاد غوښتنه کوي، خو کله چې اساسي قانون وضع کېږي، ارګانيکي قانون د هغې د ايجاد غوښتنه نه کوي.

۴- د موضوع له حيثه هم ارګانيکي قانون نسبت اساسي قانون ته ضعيفه دی.

۲- ارګانيکي قانون:

ارګانيکي قانون عبارت له هغه قانون څخه دی، چې په اساسي قانون کې يې د ايجاد غوښتنه شوې وي لکه، د انتخاباتو قانون، د مدافع وکيلانو قانون، د رسنيو قانون او داسې نور.

۳- عادي قانون:

عادي قوانين عبارت له هغو قوانينو څخه دي، چې د ايجاد لپاره يې په اساسي قانون کې غوښتنه نه کېږي، بلکې د دغه قانون د ايجاد غوښتنه به يا خپله د مربوطه ارګان، عدليې وزارت يا د پارلمان له خوا کېږي او د غوښتنې سره يوه خاکه هم ورته جوړ وي او کله يې چې خاکه په عدليې وزارت کې اصلاح او تائيده شي او مسوده يې جوړه شي، بيا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تصویب لپاره د اساسي قانون په څېر خاصو تشریفاتو ته ضرورت نشته او د مقننه قوې له خوا تصویبیږي، او له دې څخه وروسته مراحل یې د اساسي قانون سره یو شان رئیس جمهور لاسلیک کوي او وروسته په رسمي جریده کې نشرېږي، چې د اکثره برخو لپاره قوانین په عادي شکل باندې جوړېږي

تبصره:

په دغه ځای کې لازمي بولم چې مقرره، لایحه او همدارنګه د رئیس جمهور تقنیني فرمانونه روښانه کړم

۱- مقرره:

له هغه تقنیني یا قانوني سند څخه عبارت ده، چې د عدلیې وزارت یا د کوم بل مربوط ارګان له خوا ترتیب شوې وي، د وزیرانو شورا له لخوا تائیده شوې وي او رئیس جمهور د وزیرانو شورا د رئیس په حیث نه د رئیس جمهور په حیث لاسلیک کړې وي

۲- لایحه:

دا هم له یو قانوني یا تقنیني سند څخه عبارت ده، چې د یوې وزارت خانې په داخل کې ترتیب شي او د همدغه مربوط وزارت د عالي شورا له خوا تائید شي او د دغه شورا رئیس یې چې اکثره وزیر وي لاسلیک کړي

۳- تقنیني فرمان:

رئیس جمهور کولای شي، په ځینې وختونو کې تقنیني فرمانونه صادر کړي او دغه د رئیس جمهور فرمانونه د قانوني سند په حیث قبول شوي دي، ولې دلته اوس لاندې پوښتنې مطرح کېږي

لومړۍ پوښتنه- په کومو حالاتو کې رئیس جمهور تقنیني فرمان صادروي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه پوښتنه_د رئیس جمهور تقنیني فرمان څومره وخت پورې قابل د اعتبار دی؟

د لومړۍ پوښتنې ځواب دا دی چې رئیس جمهور هغه وخت کولای شي یو تقنیني فرمان صادر کړي، چې اضطراري حالت وي، بل دا چې عاجله موضوع وي او پارلمان رخصت وي او دریم حالت کې چې پارلمان بالکل د منځه تللی وي، یانې موجود نه وي

د دویمې پوښتنې ځواب مو دا دی چې که چېرې پارلمان رخصت وي او رئیس جمهور فرمانونه صادر کړي وي، تر هغه پورې که اضطراري حالت وي، تر هغې پورې او یا دا چې په اساسي قانون د ټاکلي مودې د پوره کېدو پورې باید دغه تقنیني فرمانونه پارلمان (مقننه قوې) ته وړاندې شي، که پارلمان دغه فرمانونه تائید کړه د قانون په حیث اعتبار پیدا کوي، له دې څخه وروسته وخت لپاره هم او که چېرې پارلمان دا رد کړه له همدغه تاریخ څخه خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او که چېرې بالکل پارلمان موجود نه وي، نو په دې وخت کې تقنیني فرمان د پارلمان د جوړېدو تر وخت پورې حقوقي اعتبار لري

دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې څرنګه مونږ پوهېږو چې د اساسي قانون سره نور قوانین مطابقت لري؟

ددې لپاره چې نور قوانین د اساسي قانون سره مغایرت لري او که نه، په هر هېواد کې خپل خاص طرز العملونه موجود وي، چې له هغې جملې څخه مونږ دلته یو څو مثالونه ذکر کوو.

په المان کې دغه کار چې قوانین په خپل مینځ کې مطابقت لري او که نه، یوه محکمه جوړه شوې، په فرانسه کې یوه خاصه شورا جوړه شوې، په ایران کې هم د نګهبان په نوم یوه خاصه شورا جوړه شوې او داسې نور... هېوادونه هم مختلف وظایف پرمخ بوزي، متاسفانه چې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان کې دغه کار لپاره موږ تر اوسه کوم خاص ارګان نه دی جوړ کړی، یادونه شوې وه چې یو کمېسون باید په دې هکله جوړ شي، ولې متاسفانه چې تر اوسه پورې په دې هکله کوم اقدام نه دی تر سره شوی.

دد ې خبرې یادونه هم موږ باید دلته ذکر کړو، چې ځینې هېوادونه بیا په دې عقیده دي چې د اساسي قانون او عادي قوانینو تر منځ مطابقت او یو شانوالي ته ضرورت نشته او دا یو لازمي خبره هم نه ده، چې ټول قوانین دې د اساسي قانون تر سیوري لاندې جوړ شي.

دوی داسې دلیل راوړي: اساسي قانون د دولت پورې ارتباط لري، عادي قوانین د دولت پورې نه بلکې د خلکو د ژوندانه مسایلو پورې ارتباط لري، یانې د خلکو د ژوندانه روابط ترتیب او تنظیموي، چې هالینډ، سویډون او ځینې نور هېوادونه ددغې نظریې طرفداران دي

شپږم جز -د قانون د انفاذ مراحل:

هر وخت چې قانون وضع کېږي، لاندې مراحل باید طی کړي:

لومړی_ د تسوید مرحله

دویم_ د تصویب مرحله

درېیم_ د توشیح مرحله

څلورم_ د نشر مرحله

پینځم_ د مهلت مرحله

شپږم_ د انفاذ مرحله

تبصره(الغاء)

لومړی -د تسوید مرحله:

تسوید یوه عربي کلمه ده چې تورولو ته وایي، په حقیقت کې دغه د قانون د وضع کولو لمړنۍ مرحله ده، چې په لاندې څلورو مواردو کې رامنځ ته کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د ضرورت او اړتیا په صورت کې خپله اړونده ارګان یوه خاکه یا دا چې د پروژې په شکل خپل ضروریات، پیشنهادات او د پرمختګ عوامل په لیکلي ډول د عدلیې وزارت ته وړاندې کوي په عدلي وزارت کې د قانون جوړونې لپاره خپل خاص ارګان وجود لري، چې ټول فني او مسلکي کسان پکې کار کوي، د هغوی له خوا دغه پیشنهاد شوي پروژه یا د قانون لپاره جوړه شوې طرحه د غور او بحث لاندې نیول کیږي، چې په نتیجه کې په نوموړې پروژه کې د نورو قوانینو سره د مطالعې او مقایسې په صورت تغییر او اصلاحات راولي او هر وخت چې له اړونده ارګان څخه دغه د قانون د جوړېدو لپاره یوه خاکه د پروژې په شکل پیشنهاد شوه او د عدلیې وزارت له خوا وروسته د تغییراتو او اصلاحاتو څخه تائید شوه، دا عبارت له مسودې څخه دی او دغه عمل چې تر سره شو دا عبارت د تسوید له مرحلې څخه دی.

۲- کله داسې هم کېدای شي چې د اړونده ارګان له خوا نه بلکې د یو کمیسون له خوا چې د عدلي وزارت یا د پارلمان له خوا تاکل شوی وي، د قانون لپاره یوه خاکه یا دا چې یوه پروژه په دې هکله پیشنهاد کړي او دا هم د عدلي وزارت ته پیشنهاد کیږي، د عدلیې وزارت له خوا په هغې کې تغییرات یا اصلاحات راځي، چې لاس ته راغلي مواد د مسودې په نوم او دغه عمل یې د تسوید په نامه یادیږي، چې په حقیقت کې د تسوید له مرحلې څخه عبارت دی.

۳- کله داسې واقع کیږي، چې کمیسون موجود نه وي او اړونده ارګان د یو قانون د جوړېدو د ضرورت سره سره بیا هم کومه خاکه یا پروژه نه جوړوي، نو په دې صورت کې دغه موضوع ته پارلمان متوجه کیږي او په اړه یې یوه خاکه د پروژې په شکل جوړوي، چې دا هم باید د عدلیې وزارت له خوا اصلاح شي.

چې دغه مواد د مسودې او عمل د تسوید په نامه یادیږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- کله داسې هم کېږي، چې کمېسون موجود نه وي، مربوط وزارت یا ارګان هم متوجه نه وي، پارلمان هم په دې اړه کوم اقدام نه کوي، په دې وخت کې ګورو چې د عدلیې وزارت متوجه کېږي او یوه خاکه د قانون لپاره جوړوي او اصلاح یې هم کېږي، چې دا مواد هم مسوده د ه او مرحله یې د تسوید په نامه یادېږي.

اوس دلته یوه پوښتنه واقع کېږي او هغه دا چې په دې ټولو حالاتو کې یې ولې د عدلیې وزارت ته د اصلاحاتو او لیدنې لپاره وړاندې کوي؟

ځواب: دا ځکه چې په عدلیې وزارت کې ددې کار لپاره یو خاص ریاست جوړ شوی، چې هلته ټول پوهان، عالمان، حقوق دانان او قانون دانان وظیفه تر سره کوي او هغوی چې کله د قانون په موادو کې غور او بحث کوي، نو له یوې خوا ګوري چې الفاظ یې یو د بل سره برابر او منظم دي او که نه؟ بل دا چې ګوري چې الفاظ یې قانوني دي او که نه؟ بل دا چې دوی ګوري دغه مسوده کومه چې رامنځ ته کېږي، دا د نورو قوانینو سره په تعرض او ټکر کې خو نه ده او که چېرې د نورو قوانینو سره په ټکر کې وي، هغه متعارض نقاط کوم چې د بل قانون سره په تعارض کې دي، هغه به یا اصلاح کوي او یا ورته تغییر ورکوي، تر څو په راتلونکي کې چې د عمل او تطبیق په ساحه کې کوم مشکلات رامنځ ته کېږي، د هغه مخه ونیسي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې دغه څلور ارګانونه چې د قانون مسوده جوړوي، دوی د دغه مسودې یا قانون په خاکه جوړونه کې له کومو منابعو څخه استفاده کوي، یا دا چې له کومو منابعو څخه باید استفاده وکړي؟

ځواب: دوی باید له لاندې پنځه منابعو او مراجعو څخه استفاده وکړي

۱-له پخوانیو قوانینو څخه
۲-له موجوده قوانینو څخه
۳-د نورو لرې او نژدې هېوادونو له مشابه قوانینو څخه
۴-د پوهانو، حقوق دانانو او دانشمندانو له نظریاتو څخه، یانې د دوکتورینو له نظریاتو څخه استفاده کوي.
۵-له نورو مشابه او غیر مشابه ارګانونو څخه

دویم-د تصویب مرحله:

تصویب اصلاً د تائیدولو په مانا راځي:

په دې مرحله کې مسوده پارلمان (مقننه قوې) ته وړاندې کېږي، هر وخت چې دغه مسوده پارلمان ته ورسېږي، پارلمان پرې غور او بحث کوي، که چېرې د پارلمان له خوا نوموړې مسوده تائیده شوه عبارت له تصویب څخه دی.

البته دا خبره باید په یاد ولرو چې پارلمان له دوو مجلسو څخه جوړ شوی دی، چې عبارت له مشرانو جرګې او ولسي جرګې څخه دی.

کله چې مسوده پارلمان ته راځي، نو په لومړی قدم کې کې ولسي جرګې ته راوړل کېږي، ولسي جرګه په مسوده باندې غور او بحث کوي، چې په نتیجه کې به یا مسوده تائیدوي یا به د اصلاحاتو، یا تغییراتو او حتی دا چې یا به یې ردوي، که چېرې د تغییراتو او اصلاحاتو غوښتنه وشوه، نو د دغه کار لپاره یې بېرته همغه ځای ته چې له کومې مرجع څخه راوړل شوې استوي او نوموړی ارګان یې له اصلاحاتو او تغییراتو څخه وروسته بېرته ولسي جرګې ته سپاري، که چېرته په لومړي ځل دغه مسوده د پارلمان د ولسي جرګې له خوا تائید شوه، دغه تائید شوې مسوده بیا د مشرانو جرګې ته لېږل کېږي، څرنګه چې د قانون د تصویب په برخه کې د مشرانو جرګه له ولسي جرګې څخه زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک لري او هغه دا چې د ولسي جرگې له خوا په تائیده شوي مسوده کې دوی د اصلاحاتو او تغییراتو د راوړلو او یا هم د تائیدولو صلاحیت لري

او دا ځکه چې په مشرانو جرگې کې لکه چې د نوم څخه یې معلومیږي، اکثراً مشران، باتجربه او مسلکي کسان وجود لري او بل دا چې (۳۴) کسان یې د دولت له خوا په انتصابي ډول ځای په ځای کېږي، نو هغه مجبور دي چې د دولت نه د فاع وکړي، همدا علت دی چې د دوی صلاحیت له ولسي جرگې څخه زیات دی.

اما که چیرې د دغو دواړو مجالسو له خوا دیوې موضوع په هکله اختلاف راغی، دغه اختلاف به د څه شي په اساس حل او فصل شي؟

ځواب: کله چې د دغه دواړو مجالسو له خوا اختلاف رامنځ ته شي، نو د حل لاره یې دا ده چې د دواړو مجالسو له خوا ورته یو مشترک کمیسون تاکل کېږي او د دغه مشترک کمېسون په اساس یې موضوعات حل کېږي، چې دغه ټول اجرات د تصویب په نامه یادېږي

دریيم د توشیح مرحله:

توشیح په لغت کې ښکلي کولو او مزین کولو ته وایي، کله چې نوموړې مسوده د پارلمان د دواړو مجالسو له خوا تائید شي، له هغه څخه وروسته رئیس جمهور ته د توشیح لاسلیک او یا د تائید لپاره وړاندې کېږي، دغه تصویب شوې مسوده (مصوبه) به یا د رئیس جمهور له خوا تائید کېږي او کله چې د رئیس جمهور له خوا تائید شوه، دا له توشیح څخه عبارت دی، په دې شرط چې رئیس جمهور یې لاسلیک کړي، چې له دې څخه وروسته دغه مصوبه یانې تصویب شوې مسوده په قانون باندې بدلېږي، او که چیرې دغه تصویب شوې مسوده د رئیس جمهور له خوا تائید نه شي، بېرته پارلمان ته د اصلاح او تغییر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره وړاندې کېږي

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې رئيس جمهور په دې هکله کوم صلاحيت لري، يا دا چې څومره او د څه شي صلاحيت لري؟

ددې په ځواب کې داسې ليکو چې رئيس جمهور د تغيير، اصلاح، تائيد يا د ردکولو صلاحيت لري او همدارنګه که په قانون کې خلا و ګوري، د هغه د ډکولو د اصلاح لپاره يې پارلمان ته لېږي

اوس دلته يوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې رئيس جمهور د څو ځلو لپاره د تغيير او اصلاح.. صلاحيت لري؟ ددې پوښتنې په ځواب کې داسې وايو چې رئيس جمهور يو ځل دا صلاحيت لري، د دويم او درېيم ځل لپاره بيا دا صلاحيت نه لري

د رئيس جمهور دغه اجرات چې د قانون د مسودې په هکله تر سره کېږي، د توشيح په نامه يادېږي، ولې په رياستي نظامونو کې د رئيس جمهور صلاحيت زيات وي

څلورم-د نشر مرحله:

هر وخت چې د قانون د توشيح مرحله تکميل شي، له دې څخه وروسته د قانون مسوده په قانون تبديله شي او دا په دې مانا چې قانون جوړ شو، ولې هر وخت چې قانون جوړ شي، هغه بايد نافذ او تطبيق شي، خو موږ ګورو چې داسې يو اصل موجود دی چې پرته له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات، په دې مانا چې له دغه قانون څخه بايد ټول خلک خبر شي او تر څو پورې چې خبر شوي نه وي په هغوی باندې تطبيق کېدای نه شي. نو د همدې هدف لپاره قانون بايد د ټولو خلکو په اطلاع ورسول شي او دا بايد د دولت د ټولو اطلاعاتي يا رسنيزو وسايلو له لارې نشر او خاصتاً بايد د عدليې وزارت په رسمي جريده

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې نشر شي، چې دغه نشرول د قانون د نشر د مرحلې په نامه یادیږي

پینځم - د مهلت مرحله:

هر وخت چې قانون نشر شي، ددې نه وروسته یو څه موده ددې لپاره تعینیږي تر څو په دغه موده کې ټول خلک خبر شي، دا ځکه چې له قانون څخه بې خبري عذر نه ګڼل کیږي، چې دغه موده د قانون د مهلت د مرحلې په نامه یادیږي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کیږي، چې څومره وخت د خلکو د خبریدو لپاره ورکوي، ددې اطلاع د رسیدو لپاره د ولت خپل امکانات ګوري او همدارنګه د خپل امکاناتو په نظر کې نیولو سره او هم د خپل هیواد د جغرافیوي جوړښت او مساحت په نظر کې نیولو سره وخت ورکوي، ولې موږ ګورو چې په افغانستان کې اکثره یوه میاشت وخت ورکوي، لکه په لاندې قانون کې ګورو.

د افغانستان د (۱۳۵۵) هـ ش کال د جزا قانون په (۵۲۳) ماده کې داسې ذکر شوي دي، چې ((دغه قانون په رسمي جریده کې د خپریدو په (۳۰) ورځو کې یانې (۳۰) ورځې وروسته نافذ دی)) چې د رسمي جریدې نشر عبارت دی له (۱۳۵۵) هـ ش کال د تلې د میاشتې (۱۵) پرلپسې ګڼه (۳۴۷) یا د مدني قانون (۲۴۱۲) ماده چې ((دا قانون په رسمي جریده کې (۳۰) ورځې وروسته د خپریدو څخه نافذیږي، وروسته نافذ دی

اوس دلته یوه بله پوښتنه مطرح کیږي او هغه دا چې د ټولو قوانینو لپاره له نشر څخه وروسته وخت ورکول ضروري دي؟

د ټولو قوانینو لپاره وخت ورکول ضروري نه دي، اکثره هغو قوانینوته چې په هغه کې عمومي احکام چې بیا قابل د جبران نه وي مهلت ورکوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین چې د خاصو ساحو لپاره وضع شوي وي، هغه که نشر هم نه شي دومره ضروري او لازمي نه ده، یادا چې داسې احکامو لپاره راغلي وي، چې هغه معمولاً د خلکو د (منفعت) یا ګټې لپاره وي، لکه د جزایي اجراتو قانون چې په (۵۰۰) ماده کې داسې صراحت لري: دا قانون په رسمي جریده کې د نشریدو له نېټې څخه نافذ یږي، د نشریدو نېټه یې (۱۳۴۴-۳-۱۵) ګڼه ۲۲.

شپږم -د قانون د انفاذ مرحله:

د قانون د نشر مرحله چې کله خلاصه شي، له هغې څخه وروسته بله مرحله شروع کیږي، چې د انفاذ د مرحلې په نوم یادیږي او دا په دې مانا چې له دې وخت څخه وروسته ټولې نوې مسئلې به د دغه قانون په واسطه حل او فصل کیږي او پخوانی قانون ددې قانون له انفاذ څخه وروسته خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او لغوه کیږي، چې موږ او تاسې باید د قانون الغاء د یوې تبصرې په ترڅ کې مطالعه کړو.

تبصره -د قانون الغاء:

د قانون له خصوصیاتو څخه یو خصوصیت دا هم دی، چې قانون د همېش لپاره نه وضع کیږي او نه د همېشني او دایم پاتې کېدو خصوصیت لري، بلکې د وخت او زمان په تغییر سره همدارنګه د سیاسي نظامونو په تغییر سره خپل ځای نورو قوانینو ته پرېږدي او خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دغه اعتبار د لاسه ورکول د قانون د منځه وړلو، ختمېدلو او فسخه کولو ته وایي، چې په لاندې ډول توضیح شوی دی.

۱- د قانون د لغوې او فسخې پېژندنه او مفاهیم یې:

هر وخت چې نوی قانون وضع شي، پخوانی قانون خپل ځای نوي قانون ته پرېږدي او نوی قانون مرعي الاجرا ګرځي، چې دا عبارت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون له الغاء څخه دی.

د دې لپاره چې پر موضوع ښه پوه شو، لازمه ده چې لومړی لاندې پوښتنې ځواب کړو.

الف- اسلامي شریعت او وضعي قوانین د الغاء له مخې په خصوصیاتو کې څه فرق لري او که نه؟

ب- که فرق ونه لري، روښانه یې کړئ چې څه فرق به ولري؟

ج- د قانون لغوه په لغوي او اصطلاحي ډول ولیکې؟

د پورته پوښتنو ځواب ستاسې کورنۍ وظیفه ده.

۲ - د لغوې (الغاء) ډولونه

الف- صریحه الغاء

ب- ضمني الغاء

الف؛ د صریحې الغاء مثالونه په قوانینو کې:

۱- د (۱۳۵۵) ه ش د جزا د قانون (۵۲۲) ماده.

۲- د محاکمو لپاره د جزائي اجراتو د (۱۳۵۳) ه ش کال قانون (۴۹۹) مه ماده.

۳- د محاکمو لپاره د جزایي اجراتو موقت قانون (۱۳۸۲) کال (۹۸) فقره.

۴- د محبسونو او توقیف ځایونو قانون (۱۳۸۴) کال د غبرګولي لسمه (۵۴) ماده.

ب؛ ضمني الغاء:

د قانون د الغاء په صورت کې دوه ډوله قوانین موجود دي، چې له پخواني قانون او نوي قانون څخه عبارت دي، چې همدغه قوانین بیا دوه ډوله احکام لري، عام احکام او بل خاص احکام

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- پخوانی قانون:

الف- خاص احکام

ب- عام احکام

۲- نوی قانون:

الف: عام احکام

ب: خاص احکام

۳- درې پوښتنې:

په دې ځای کې درې پوښتنې مطرح کېږي، چې په لاندې ډول دي

الف: ایا د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه ګڼل کېږي؟

ځواب: د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه نه ګڼل کېږي، ځکه چې مدني قانون(۳) ماده (۲) فقره همدغه حکم کوي، چې د قانون عدم تطبیق لغوه نه ګڼل کېږي

ب: قانون د څه په اساس لغوه کېږي؟

ځواب: قانون د قانون په اساس لغوه کېږي او بس، مدني قانون(۲) مه ماده لومړۍ فقره دا حکم کوي

ج: ایا عرف قانون نقض کولای شي؟

ځواب: نه! عرف قانون نه شي نقض کولای، ځکه د مدني قانون(۲) ماده دا حکم کوي

تبصره:

که چېرې قانون د اسلامي شریعت سره په ټکر کې وي، څه حکم به ولري؟

ځواب: د اساسي قانون درېیمه ماده ((په افغانستان کې هېڅ قانون نه شي کولای چې د اسلام د سپېڅلي دین د معتقداتو او احکامو مخالف وي)).

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- اسلامي شریعت او وضعي قوانین د الغاء له مخې په ځانګړتیاو او خصوصیاتو کې یو د بل سره څه تفاوت شته دی، لکه څرنګه چې پوهېږو اسلامي شریعت د الله ج له خوا د جبرائیل امین په وسیله په محمد ص باندې نازل شوی دی، حضرت محمد ص اخرني پیغمبر دی او له دې څخه وروسته بل پیغمبر نه راځي، فلهذا اسلامي شریعت هم بیا نه لغوه کېږي او نه د بل کوم دین په اساس د منځه ځي او د اسلامي شریعت د امتیازاتو له جملې څخه یو امتیاز هم دادی چې په هر وخت، هر اسلامي نظام او هر ملک(ځای) کې قابل د تطبیق دی او تغییر نه کوي او لکه نن ورځ یې مونږ او تاسې ګورو چې: (۱۴۰۰) کاله پخوا راغلی او نن ورځ هم د هر ځای لپاره قابل د تطبیق دی او هیڅ مشکلات پکې نشته او دا ځکه چې دا قانون د الله ج له خوا وضع شوی او د الله ج علم کامل ازلي او ابدي دی.

ولې نور قوانین له پورته خصوصیاتو او امتیازاتو څخه یو هم نه لري، د مثال په ډول:

اسلامي شریعت الله ج وضع کړی چې ازلي او ابدي کامل علم لري، ولې وضعي قوانین د انسانانو په لاس جوړېږي او د انسانانو علم ناقص دی او په ټولو موضوعاتو باندې علم نه لري او کله چېرې احیاناً کله داسې وشي. چې ډېر زیات کوښښونه وکړي، نو کېدای شي چې یو ځای د خپل ښار د خلکو له ضروریاتو او احتیاجاتو څخه یو څه معلومات تر لاسه کړي، ولې دغه معلومات به بیا هم له نواقصو څخه خالي نه وي، چې د یوې خوا نه به بیا هم دغه ضروریات پوره نه وي، بل دا چې که وي نو یوازې ددې ښار د خلکو دی، د نورو هېوادونو او ښارونو په رابطه معلومات پکې نشته او بل دا چې دا یوازې د نن ورځې مشکلات دوی درک کړه، په دې باندې نه پوهېږي چې سبا به څه کېږي او د حل لاره به یې څه وي؟ نو هم دغه نواقص دي چې دوخت، ځای او سیاسي قدرت د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر په وخت کې د خلکو ضروریات، احتیاجات او مشکلات یو د بل سره فرق پیدا کوي او دې ته ضرورت پیدا کېږي، چې باید دغه مشکلات حل شي، ولې پخواني قانون دا ځواب نه شي ورکولای، نو ځکه نوی قانون جوړېږي او پخوانی لغوه کېږي، چې اسلامي شریعت له دې خلا څخه پاک او منزه دی، مخکې چې کوم توضیحات ورکړل شول هغه د دغه دواړو قوانینو خصوصیات او فرقونه یې وو، اوس غواړو چې دا موضوع روښانه کړو، چې الغاء څه مانا لري؟

په لغوي لحاظ سره د قانون د منځه تلل، ختمیدل، فسخه کول او یا دا چې د خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکول او په اصطلاحي لحاظ داده چې د وخت او ځای د شرایطو او غوښتنو لپاره د وخت سره برابر نوی قانون چې کله جوړ شي، په دې صورت کې پخوانی قانون خپل ځای نوي قانون ته پرېږدي او خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دغه د حقوقي اعتبار د لاسه ورکول د قانون د الغاء یا فسخې په نامه یادېږي

چې مثالونه یې مورږ په چارت کې ذکر کړي دي، چې د جزا قانون په (۵۲۲) ماده، د محاکمو لپاره د جزایي اجرااتو د قانون (۴۹۹) مه ماده، د جزایي اجرااتو موقت قانون (۹۸) ماده، د محبسونو او توقیف ځایونو د قانون (۵۴) ماده او داسې نور... دا مانا ورکوي چې د دوی په راتګ سره پخوانی قانون لغوه دی او په دې هکله صراحت هم شته، ولې داسې قانون شته چې په هغه کې دا نه ذکر کېږي، چې پخوانی قانون لغوه دی، بلکې هغه قانون خپله خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي، چې دلته هم الغاء منځ ته راځي، چې دغه الغاء او مخکې ذکر شوي الغاء یو له بل سره فرق لري، چې مورږ یې هم دې ته مجبور کړي یو چې د قانون الغاء په دوه برخو باندې وویشو.

لکه مخکې چې ورته اشاره وشوه چې د قانون الغاء په دوه برخو باندې وېشل شوې ده، چې عبارت له صریحې او ضمني الغاء څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، موږ هر یوه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

الف؛ صریحه الغاء:

هر وخت چې نوی قانون منځ ته راشي او د نوي قانون په یوې ماده کې په دې هکله صراحت وجود ولري، چې د پخواني قانون ټول مواد یا دا چې ځینې برخې یې اعتبار نه لري یا دا چې لغوه دي، دغه لغوه د صریحې لغوې په نامه یادېږي، چې د قانون مثالونه یې پورته ذکر شول.

ب؛ ضمني الغاء:

په ضمني ډول د قانون الغاء عبارت له دې څخه دی، چې نوی قانون منځ ته راشي او د هغې په یوه ماده کې هم نه وي ذکر شوي چې له دې تاریخ څخه پخوانی قانون ملغا دی نوی قانون په عین نامه ((د پخواني قانون په نامه)) او په عین ساحه کې وي او یا دا چې نوی قانون به د پخواني قانون په نوم نه وي، ولې همغه موضوعات به پکې د خیل وي او موضوعات به یې یو شی وي، چې په دې دواړو حالتونو کې ضمني الغاء کېدای شي او شوي هم دي چې د ضمني الغاء مثالونه په لاندې ډول دي:

۱. د تروریزم د تمویل پر خلاف د مبارزې قانون کوم چې په ۱۳۸۳ هـ ش کال د میزان په (۳۰) نېټه په (۸۳۹) ګڼه کې خپور شوی دی، د دې قانون په یوه ماده کې هم هېڅ قسم صراحت نشته دی، ولې داسې موضوعات خامخا شته چې پخوا په نورو قوانینو کې ذکر شوي دي، خو هغه حکماً اوس ملغا ګڼل کېږي.

۲. د پیسو د تطهیر او له جرمونو څخه د راپیدا شویو عوایدو پر خلاف د مبارزې قانون کوم چې (۱۳۸۳) لمریز د لړم په (۱۰) مه نېټه په (۸۴) ګڼه کې نشر شوی دی.

په دې قانون کې هم د پخوانیو قانوني موادو د الغاء په رابطه کوم

Scanned by CamScanner

صراحت نشته، ولې حکماً هغه ټول قوانین ملغا دي.

یانې د لغوې لپاره دا شرط دی چې هر نوی قانون د پخواني قانون لپاره ناسخ ګڼل کیږي او پخوانی قانون منسوخ ګڼل کیږي.

غیر له اساسي قانون څخه چې عادي قوانین د اساسي قانون لپاره ناسخ نه ګڼل کېږي، مګر اساسي قانون عادي قوانین منسوخ او لغوه کولای شي، لکه څرنګه چې ټول په دې باندې پوهیږو چې قوانین دوه ډوله احکام لري، چې عبارت دي له عام او خاص احکامو څخه، نو که چېرې داسې واقع شي، چې د نوي قانون او پخواني قانون تر منځ په دغه عام او خاص دواړو احکامو کې یا په یوه، یوه برخه کې تعارض رامنځته شي، د کوم قانون حکم د بل قانون د کوم حکم پر اساس لغوه کیږي؟ دغه موضوع په لاندې کرښو کې روښانه کوو:

کله چې د دوو قوانینو تر منځ تعارض رامنځته شي، دا باید د منځه لاړ شي، ځکه چې د تعارض په حالت کې قضات او محاکم د تطبیق په ساحه کې د مشکلاتو سره مخامخ کوي، نو ځکه د قوانینو تر منځ توافق باید رامنځ ته شي، چې په دې صورت کې د قانون د توافق لپاره اسانه لاره او طریقه دا ده چې د نوي قانون حکم د پخواني قانون د حکم لپاره ناسخ وګڼل شي، دغه تعارض کله ګلي او کامل وي، چې د نوي قانون ټول احکام د پخواني قانون د ټولو احکامو سره په تعارض کې واقع کېږي، چې په دې صورت کې د پخواني قانون ټول احکام منسوخ ګڼل کېږي، چې دغه فسخه د کاملې فسخې په نامه یادېږي.

ولې کله داسې وي چې د نوي قانون او پخواني قانون تر منځ تعارض جزوي وي او دا په دې مانا چې په دې حالت کې د پخواني قانون همغه متعارض احکام لغوه او نور یې په خپل حال پاتې کېږي، دا په دوه حالاتو وېشل کېږي، یو دا چې د نوي قانون عام حکم لغوه او که د نوي قانون خاص حکم د پخواني قانون د خاص حکم سره په ټکر کې وي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې صورت کې همدغه د پخواني قانون خاص حکم لغوه کېږي
او کله داسې شکل سره واقع کېږي، چې د پخواني قانون عام حکم د نوي قانون(۱۰۹) د خاص حکم سره په ټکر کې وي، چې د نوي قانون دغه حکم د پخواني قانون په عام حکم کې شامل وي، په دې صورت کې د نوي قانون خاص حکم د پخواني قانون د همدغه حالت پورې مربوط حکم فسخه کوي او نور حالات يې په خپل حال باقي پاتې کېږي او دا ځکه چې تر څو پورې عام حکم د يو يا څو نفرو په مورد کې نه وي نافذ شوی، تر هغې پورې ټول قوانين نافذ شمېرل کېږي.
د مثال په ډول: په پخواني قانون کې تصريح شوی وي، چې د منقولو او غير منقولو اموالو ملکيت د عقد د انعقاد سره متصل اخيستونکي ته انتقالېږي، ولې په نوي قانون کې يو خاص حکم موجود وي، چې د غير منقولو اموالو انتقال د عقد په انعقاد نه کېږي، چې په دې صورت کې د پخواني قانون حکم يوازې د منقولو اموالو په هکله منسوخ دی، اما په نورو حالتونو کې د پخواني قانون حکم باقي پاتې دی.
او که چېرې داسې واقع شي چې نوي قانون د پخواني قانون ټول احکام منلي وي، يانې هېڅ قسم تعارض د دوی تر منځ موجود نه وي، په دې صورت کې نوی قانون نافذ دی او د پخواني قانون لغوه يو ضمني کار دی.
اوس مونږ دلته د يو څو پوښتنو ځواب ورکوو، ولې د دې لپاره چې موضوع ښه روښانه وي، لومړی پوښتنه او وروسته يې ځواب ذکر کوو.
لومړی پوښتنه: ايا د قانون عدم تطبيق د قانون لغوه ګڼل کېږي؟
ځواب: دې پوښتنې ځواب اسانه او لنډ دی او هغه دا چې په دې صورت کې د قانون عدم تطبيق د قانون د فسخې مانا نه ورکوي او نه قانون لغوه کېږي او دا ځکه چې د افغانستان د(۱۳۵۵) ه ش کال مدني قانون په دې هکله صراحت لري، د مدني قانون دريمه ماده دويمه فقره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې صراحت لري

د قانون عدم تطبیق د قانون لغوه نه ګڼل کېږي

دویمه پوښتنه: قانون د څه شي په اساس لغوه کېږي؟

ځواب: ددې پوښتنې ځواب دادی چې قانون به د قانون په اساس لغوه کېږي، چې زموږ لپاره ددې خبرې دلیل د افغانستان د (۱۳۵۵) ه ش کال د مدني قانون دویمه ماده داسې صراحت لري:

قانون یواځې د قانون په اساس لغوه کېږي او بس.

دریمه پوښتنه: عرف او عادات د قانون ناسخ ګڼل کېږي او که نه؟

ځواب: په دې هکله علماء دوه نظره لري، یوډله علماء وایي، چې عرف او عادات د قانون لپاره ناسخ کېدای شي او دا ځکه چې عرف کولای شي چې قانون تکمیل کړي، په همدې اساس کولای شي چې قانون لغوه هم کړي، ولې بله ډله علماء وایي چې هیڅ کله هم عرف د قانون لپاره ناسخ نه دی او دا ځکه چې عرف او عادات له قانون څخه په درجه کې ښکته دي، لکه: چې د افغانستان د (۱۳۵۵) هـ ش کال مدني قانون دویمه ماده په دې هکله داسې صراحت لري

که چېرې د یوې موضوع د حل او فصل په هکله په اسلامي شریعت کې احکام پیدا نه کړي، نو بیا به قانون ته مراجعه کوي او د مسایلو حل او فصل به د قانون په اساس کېږي او که چېرې په قانون کې هم احکام نه وي موجود، نو په دې صورت کې بیا عرف و عادات ته مراجعه کېږي، نو ځکه دا ضعیفه ده او د لغوې امکان نشته

اووم جز - د قانون د وضع کولو ذیصلاح مراجع:

څرنګه چې پوهېږو قانون مختلف ډولونه لري، چې د هر ډول قانون د تصویب مراجع یو د بل سره توپیر لري، د مثال په ډول اساسي قانون، عادي قانون، مقرره، لایحه، تقنیني فرمان او د اسې نور چې په ترتیب

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د تصویب مراجع یې عبارت دي، له لویې جرګې، ملي شورا(پارلمان) او د وزیرانو شورا راځخه ، نو موږ هم په دې ځای کې د قانون د ډولونو په اعتبار سره په لاندې ډول د قانون د وضع کولو ذیصلاح مراجع تر بحث لاندې نیسو.

لویه جرګه، مقننه قوه یا ملي شورا یا پارلمان، رئیس جمهور، د وزیرانو شورا، د وزارت عالي شورا او د سترې محکمې عالي شورا، چې د بنه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی - لویه جرګه:

په افغانستان کې د اساسي قانون د وضع کولو لپاره اصلي مرجع لویه جرګه ده، البته لویه جرګه یوازې په افغانستان کې د اساسي قانون د وضع کولو اصلي او قوي ترینه مرجع ده په نورو هېوادونو کې لویه جرګه د قانون د وضع کولو د مرجع په حیث وجود نه لري، چې د موضوع د بنه پوهېدو لپاره لاندې عنوانونه روښانه کېږي

د لویې جرګې تاریخي سیر، د لویې جرګې تشکیل او د لویې جرګې صلاحیتونه مطالعه کېږي

د لویې جرګې تاریخي بهیر:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه، چې لویه جرګه د اساسي قانون د تصویب یوازینۍ قوي مرجع ده نو په همدې اساس موږ د لوی جرګې تاریخي بهیر د اساسي قانون د تاریخي بهیر سره یو ځای مطالعه کوو.

زموږ په ګران هېواد افغانستان کې اساسي قانون د لومړي ځل لپاره په (۱۳۰۱هـ ش) کال کې د امیر امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې منځته راغی، چې د افغانستان د عالیه دولت (اساسي نظامنامې) په نوم یادېده، د دغه نظامنامې لپاره د ۱۳۰۱ ه ش کال د حوت په لسمه د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرقي زون شورا چې (۸۷۲) غړي يې درلودل راوغوښتل شو، ولې دا چې ددې شورا د غړو کم ؤ، نوموړې نظامنامه يې يواځې تدوين کړه او د تصويب لپاره يې په ۱۳۰۲ ه ش کال کې د پغمان لويه جرګه راوغوښته چې شمېر يې ۱۰۵۲ تنه ول او نوموړې نظامنامه يې تصويب کړه.

د دويم ځل لپاره د اساسي قانون لپاره نادر خان په ۱۳۱۰ ه ش کال کې لويه جرګه را وغوښته چې د اساسي اصولو په نوم يې تصويب کړل.

د دريم ځل لپاره په ۱۳۴۳ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښتل شوه چې اساسي قانون يې تصويب کړ.

څلورم ځل سردار داود خان په ۱۳۵۵ ه ش کال لويه جرګه را وغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړه.

پينځم ځل لپاره په ۱۳۶۶ ه ش کال ډاکټر نجيب الله لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړ.

شپږم ځل لپاره ډاکټر نجيب الله په ۱۳۶۹ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تعديل کړ.

د اووم ځل لپاره حامد کرزي ۱۳۸۲ ه ش کال کې لويه جرګه راوغوښته او اساسي قانون يې تصويب کړ چې اوس هم نافذ دی.

د اساسي قانون تشکيل:

لويه جرګه په افغانستان کې تر ټولو ستره شورا ده، چې د افغانستان د اتباعو د ارادو او ارمانونو لويه منبع ګڼل کېږي، چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون د (۱۱۰) مادې د حکم په اساس له لاندې اشخاصو څخه متشکله ده.

۱۱۰ ماده: ((لويه جرګه د افغانستان د خلکو د ارادې تر ټولو سترمظهر دی))

د لويې جرګې غړي عبارت دي له:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د ملي شورا له غړيو.

۲- د ولايتونو او ولسواليو د جرګو له رئيسانو، وزيران، د سترې محکمې رئيس او غړي بې او لوی څارنوال کولای شي د لوی جرګې په غونډو کې بې له دې چې د رائې ورکولو حق ولري ګډون وکړي. لويه جرګه په لومړۍ غونډه کې يو تن د رئيس، يو تن د مرستيال دوه تنه د منشي او نايب منشي په توګه ټاکي.

لويه جرګه کله دايرېږي؟

د اساسي قانون د (۱۱۱) مادې د حکم په اساس لويه جرګه په لاندې حالاتو کې دايرېږي

۱- د هېواد د خپلواکۍ، ملي حاکميت، ځمکنۍ بشپړتيا او سترو مصلحتونو پورې د مربوطو چارو په باب تصميم نيول.

۲- ددې اساسي قانون د حکمونو تعديل.

۳- ددې اساسي قانون د (۶۹) مادې له مخې د جمهور رئيس محاکمه کول.

پورته درې واړه حالتو کې د لوئې جرګې راغوښتل د لوئې جرګې صلاحيتونه ټاکي.

د پورته توضيحاتو په اساس موږ لويه جرګه وپېژنده او س راځو دې ته چې لويه جرګه څرنګه د اساسي قانون خاکه جوړه کړي او د هغې په هکله نظر خواهي وکړي او له نظر خواهۍ څخه وروسته اصلاحات پکې راشي له هغې څخه وروسته د لوئې جرګې عمومي غونډې ته د بحث او غور کولو لپاره وړاندې کېږي. په هره ماده باندې علمي بحث کېږي او له بحث څخه وروسته په هغه کې تعيرات او اصلاحات وارد کړي او يا دا چې دغه خاکه (مسوده) د لوئې جرګې په عمومي غونډه کې د رائو په اکثريت باندې تائيد شي. عبارت د اساسي قانون له تصويب څخه دی،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې په لويه جرگه کې قانون تصويب شو تر هغې وروسته رئيس جمهور ته د توشيح لپاره وړاندې کېږي او هر وخت چې د غه مصوبه د رئيس جمهور له خوا توشيح شي، له هغې څخه وروسته په رسمي جريده کې نشر شي تردې وروسته قانون نافذ دی.

دويم- مقننه قوه(ملي شورا يا پارلمان):

نن ورځ د نړۍ په اکثرو هېوادونو کې د ښه حکومت کولو لپاره پارلمان قبول شوی دی، تر څو د سياسي، اقتصادي، ټولنيز او فرهنگي چارو د سرنوشت د ټاکلو لپاره مستقيم يا بالواسطه خلک په حکومت کې برخه واخلي.

چې همد غه د خلکو د نمايندگانو په اساس په حکومت او نظام کې برخه اخيستنه ديموکراسي گڼل کېږي او پارلمان د ديموکراتيکو نظامونو له اصولو څخه يو اصل گڼل کېږي.

ددې لپاره چې د پارلمان په اړه ښه پوه شو، لازمې ده چې لاندې سر ليکونه مطالعه کړو.

د پارلمان پېژندنه، د پارلمان تاريخي بهير، د پارلمان تشکيلات، صلاحيتونه او نور په لنډ ډول مطالعه کېږي.

د پارلمان تعريف:

دغه بنياد او نهاد د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې مختلف نومونه ځان لپاره کسب کړي دي.

د امريکا متحده ايالتونو کې د کانگرس(Congress) په نوم، په فرانسه کې ملي شورا يا (National Assembly)، په جاپان کې د نمايندگانو مجلس(House of Representatives) او په انگلستان او سنگاپور کې د پارلمان (Parliament)په نوم سره ياد يږي.

په ايران کې د اسلامي شورا مجلس، په افغانستان کې ملي شورا.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هالند کې (State General) او داسې نور.. په هر صورت د پارلمان کلمه د فرانسوي ژبې له پارلر (Parler) څخه اخیستل شوې ده، چې د خبرو کولو او مشورې کولو په مانا ده او په اصطلاح کې د خلکو د ارادو عالیترین مظهر او د قواوو ملي حاکمیت دی، چې د قواعدو او مقرراتو د وضع کولو په منظور د ټولنیزو روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره منځته راغلی دی.

د پارلمان تاریخي بهیر

د پارلمان تاریخي بهیر په دوه عنوانو کې جلا جلا مطالعه کوو چې یو یې د نړۍ په سطحه او بل یې د افغانستان په سطحه دی.

۱- د پارلمان تاریخي بهیر د نړۍ په سطحه: د نړۍ په سطحه د لومړي ځل لپاره د پارلمان مفکوره په انګلستان کې منځته راغلې، له ډېر پخوا وخت څخه را په دې خوا په انګلستان کې لویه شورا (Concilian Magnaml) وجود درلود چې د نجباوو، اشرافو، روحانینو او له لوړ پوړو منصب خاوندانو څخه جوړه شوې وه، چې د شاهي دربار سره یې تړاو درلود.

په ۱۲۵۲ م کال کې د دغې شورا نوم په پارلمان تبدیل شو چې د سیاسي، اقتصادي او قضائي اختیاراتو خاوند شو، البته د قانون جوړونې صلاحیت یې نه درلود، خو د شاه سره یې مشورې کولې، په ۱۲۹۵ م کال کې (اډوارډ) چې لومړی شاه ؤ، د انګلستان د شخصي خاطراتو له امله چې له پارلمان څخه یې درلودل، هغې ته یې پراختیا ورکړه او د ټولنې ټولو برخو ته یې ونډه ورکړه، دغه جوړښت یې د عبادت کوونکو، جنګ کوونکو او کارکوونکو په اساس منځته راووړه، چې د سیاسي او اقتصادي بدلونونو په اثر بورژوازانو د پارلمان اکثریت ترلاسه کړ، د خبرو اترو په شروع کې چې په پارلمان کې به ټول

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه ځای کېناستل، ورو، ورو د اشرافو او روحانینو تر منځ دا خبره منځته راغله چې ولې د عوامو سره یو ځای کښېني او د دولت په مسایلو باندې بحث کوي، نو لومړی ځل روحانین، بیا اشراف او نجبا له پارلمان څخه ووتل، د څوارلسمې پېړۍ وروسته پارلمان په دوو مجالسو باندې ووېشل شو، چې یو ته یې د عوامو او بل ته یې د لاردانو مجلس وایي، هر یو جلا جلا مطالعه کوو.

د عوامو مجلس:

د عوامو مجلس د بورژوازانو، تجارانو، د لاسي صنایعو له خاوندانو او کسب ګرو څخه جوړ شوی و.

د لاردانو مجلس: چې له روحانینو، اشرافو او نجباو څخه جوړ شوی ؤ په ۱۳۴۳ م کال کې د لاردانو مجلس په لوړو او عالي ودانیو کې جلسې دایرولې چې د عوامو مجلس د کم واک درلودونکي ول، لاردانو په ۱۳۸۲ م کال کې د عوامو مجلس په واکونو کې زیاتوالی راغی او د لاردانو د مجلس سره یې مساویانه عمل شروع کړه.

په ۱۹۱۱- ۱۹۴۹ م کلونو کې د دیموکراسۍ روحیه قوي شوه او د عوامو مجلس د خلکو د عمومي رائو په اخیستلو سره قوي شول او په لومړۍ درجه کې یې ځای ونیوه او لاردان د عرفي او سنتي حیثیت په درلودلو سره د مشورې په ورکولو او کمزورو واکونو په درلودلو سره د انګلستان د پارلمان په جوړښت کې پاتې شول.

په فرانسه کې په ۱۳ م پېړۍ کې د پارلمان د بنیاد ډېره کېښودل شوه، په ۱۸ او ۱۹ پیړیو کې نوی پارلمانونه د ځانګړو خواصو په درلودلو سره منځته راغلل.

په افغانستان کې د پارلمان تاریخي بهیر:

پخوا په اکثرو دولتونو کې د یکتاتوري نظامونه موجود ول او هر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه به یې چې خپل زړه وغوښته همغه به یې کول، د افرادو فردي آزادي یې تر ډېره حده پورې سلب شوې وه، ولې ددې باوجود بیا هم شوراګانې موجودې وې، سپین ږیرو او قومي مشرانو رهبري کوله او د خلکو مسئلې به یې حل کولې، د وخت په تېرېدو سره په دغه نظریه کې تغییر راغی چې د لومړي ځل لپاره امیر شیر علي خان او له هغې څخه وروسته د امیر حبیب اله خان په وخت کې دغه شوراګانې ګړندۍ شوې او د ملي شورا لپاره یې هلې ځلې وکړې ولې پلې نه شو.

له دې څخه وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان د دیموکراسۍ د اصل په توګه او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس تر هغه ځایه چې ممکنه وه په عمل کې پلې کړه چې په لاندې کرښو کې ترېنه یادونه کوو.

کله چې انګلیس استعمار ګرو ماتې وخوړه او امان الله خان په ۱۲۹۸ ه ش کال چې د ۱۹۱۹ م سره برابر دی د افغانستان سیاسي استقلال لاسته راوړه، نو سمدلاسه یې د اقتصادي، فرهنګي او کلتوري ودې په اړه لازم پلانونه په کار واچول او هم یې د ولس د سیاسي حقوقو په اړه د پام وړ توجه وکړه او د ولس نمایندګان یې راوغوښتل. لویې جرګې ته یې د اساسي قانون مسوده وړاندې کړه او په ۱۳۰۱ ه ش کال کې اساسي قانون تصویب کړ. چې په ۱۳۰۳ ه ش کال کې یې اساسي قانون کې د لویې جرګې له خوا نوښت راوسته او د دولت درې ګونې قواوې یې منځته راوړې او عملاً یې په کار شروع وکړ. مقننه قوه چې د اعیانو مجلس او د ارالشوری چې د دولت د شورا په نامه یادېده، منځته راغله چې د افغانستان په تاریخ کې لومړنی شورا ده چې غړي یې د نفوسو په تناسب په انتخابي او انتصابي ډول تاکل کېدل. رئیس جمهور او مرستیالان یې د درې کالو لپاره د شورا د منځه انتخابېدل.

دویمه شورا د محمد نادر شاه له خوا په ۱۳۰۹ هـ ش کال کې چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳۰۱) تنه غړي يې درلودل، دا لومړنی ملي شورا وه چې دوه مجلسه يې درلودل، چې يو يې ولسي جرګه انتخابي وه، او بل يې د اعيانو مجلس انتصابي ؤ، چې ۱۳۱۰ هـ ش کال د چنګاښ په مياشت کې د محمد نادر شاه له خوا پرانيستل شوه او عملاً يې کار شروع کړ او د غړو شمېر يې (۱۱۱) تنه و.

د دغه شورا په درېيم کال کې نادر شا وفات او ظاهر شاه د قدرت په ګدۍ کېناست او ۱۵-۱۱-۱۳۱۲ ه ش کال کې يې فرمان صادر کړه او د ملي شورا د دويمې دورې انتخابات تر سره شول، چې (۱۳۱۳-۱۳۱۵) پورې دوره وه.

درېيمه دوره (۱۳۱۶-۱۳۱۸) کلونه

څلورمه دوره (۱۳۱۹-۱۳۲۱) کلونه

پينځمه دوره (۱۳۲۲-۱۳۲۴) کلونه

شپږمه دوره (۱۳۲۵-۱۳۲۷) کلونه

اوومه دوره (۱۳۲۸-۱۳۳۰) کلونه

اتمه دوره (۱۳۳۱-۱۳۳۳) کلونه

له دې دورې څخه وروسته د ديموکراسۍ دوره شروع شوه چې د اول ځل لپاره دوکتور محمد يوسف د صدراعظم په حيث په غير له سلطنتي خاندان څخه منځته راغی، چې همدا د ديموکراسۍ بنياد ګڼل کېږي.

په ۱۳۴۳ هـ ش کال کې نوی اساسي قانون او د انتخاباتو قانون وضع شو، چې د لومړي ځل لپاره ازاد، مستقيم، پټ او عادلانه انتخابات د ملي شورا لپاره تر سره شول، چې له هرې ولسوالۍ څخه يو تن، له کوچيانو څخه شپږ تنه، له کابل ولايت څخه پنځه تنه او له نورو ولايتونو څخه دوه، دوه تنه انتخاب شول.

د مشرانو جرګې د غړو ټاکنه د اساسي قانون د (۴۵) مادې له مخې يو ثلث پوه او تجربه لرونکي غړي د پنځه کالو لپاره په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتصابي ډول د شاه له خوا انتخابېدل او د هر ولايت د ولايتي شورا له غړو څخه يو، يو تن د دري کالو لپاره انتخابېدل او له هر ولايت څخه يو استازی د انتخاباتو د لارې ټاکل کېدل. چې په دې وخت کې د ولسي جرګې د غړو تعداد ۸۰ تنه ول.

په (۱۳۴۸) ه ش کال کې پارلماني انتخابات تر سره شول چې (۲۱۳) تنه ولسي جرګې لپاره انتخاب شول.

بالاخره په ۱۳۵۲ هـ ش کال د چنګاښ په ۲۶ نېټه شاهي رژيم په جمهوريت تبديل شو او دغه شورا د تعليق په حالت کې وه چې ۱۳۵۵ هـ ش کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړ او تر ۱۳۸۴ هـ ش کال پورې بله انتخابي شورا منځته رانغله او په ۱۳۸۴ کې بله انتخابي شورا رامنځته شوه.

د ولسي جرګې د کارموده پنځه کاله ده چې د ۱۳۸۴ ه ش کال د سنبلې په ۲۷ شروع او د ۱۳۸۹ هـ ش د سرطان په اوله نېټه پای ته رسېږي چې د غړو شمېر يې ۲۳۹ تنه دی او بله دوره په ۱۳۸۹ ه ش کال کې شروع کېږي او پنځه کاله وروسته به پای ته رسېږي چې د ولسي جرګې د غړو شمېر ۲۴۹ تنه او د مشرانو جرګې د غړو شمېر (۱۰۲) تنه دي چې ټول (۳۵۱) تنه کېږي.

د ملي شورا جوړښت.

د نړۍ په هېوادونو کې د ملي شورا جوړښت مختلف دی يوه مجلسه، دوه مجلسه، درې مجلسه او څلور مجلسه پارلمانونه په نړۍ کې شتون لري، چې په دې اړوند له توضيحاتو څخه صرف نظر شوی دی او يوازې د افغانستان په ملي شورا باندې په لنډ ډول رڼا اچول شوې چې دوه مجلسه پارلمان لري، يو ته ولسي جرګه او بل يې د مشرانو جرګه ده چې ۳۴ تنه د رئيس جمهور له خوا انتصابي (۳۴) تنه د هر ولايت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ولايتي شورا ګانو څخه او(۳۴)تنه د هر ولايت د ولسواليو د شورا ګانو څخه انتخابيږي

د ملي شورا داخلي جوړښت

د جرګو رئيسان، لومړي مرستيالان، دويم مرستيالان، منشيان او نائب منشيان او داخلي کميسونونه او د هغوی رئيسان، دارالانشا چې د ملي شورا د مالي نشراتي او اداري چارو د سمون لپاره کار کوي

د ملي شورا د واړه مجالس د قانون په تصويب کې د خيل دي او د دواړو له تائيد څخه وروسته قانون تصويبيږي.

دريم-د دولت د رياست مقام:

د دولت د رياست مقام هم د قوانينو د وضع کولو يوه مرجع ده، چې معمولاً په دوو حالاتو کې قوانين وضع کوي. د اساسي قانون د (۶۴) مادې، ۱۲ بند يې د قوانينو او تقنيني فرمانونو توشيح د رئيس جمهور صلاحيت بولي.

-د قانون توشيح.

-تقنيني فرمان صادرول: چې هر يو جلا جلا روښانه شوي دي

-د قانون توشيح: هر قانوني سند چې د قانون اطلاق پرې کيږي لازمي ده چې هغه به د رئيس جمهور له خوا توشيح شوی وي او تر څو چې توشيح شوی نه وي تر هغې پورې د قانون په نوم نه يادېږي او هر وخت چې د دولت رياست مقام له خوا توشيح کيږي، يوازې په دې مانا نه ده چې امضا کيږي، بلکې د دولت رياست مقام صلاحيت لري چې په هغه کې تغييرات، اصلاحات، تائيد او حتی دا صلاحيت لري او دا صلاحيت د اساسي قانون، ارګانيکي قوانين، عادي قوانين چې متني وي او که شکلي توشيح کوي چې دا يو صلاحيت د وضع کولو شو.

-ځينې وخت رئيس جمهور صلاحيت لري چې بدون له پارلمان څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقنیني فرمانونه صادر کړي، چې دا د دولت د ریاست مقام دویم صلاحیت دی او س دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې:

د دولت د ریاست مقام په کومو حالاتو کې تقنیني فرمانونه صادروي؟

ځواب: د دولت ریاست مقام په لاندې حالاتو کې تقنیني فرمانونه صادروي

- پارلمان موجود نه وي: کله کله په دولت کې داسې حالات رامنځته شي چې بلکل پارلمان یا ملي شورا موجود نه وي، ریاست مقام تقنیني فرمانونه صادروي

- پارلمان موجود وي خو رخصت وي او موضوع ضروري وي، نو په داسې حالاتو کې رئیس جمهور یا د دولت د ریاست مقام صلاحیت لري چې تقنیني فرمانونه صادر کړي

- د قانون د وضع کولو عاجل او اشد ضرورت وي، یا دا چې اضطراري حالات وي، نو په دې صورت کې رئیس جمهور تقنیني فرمانونه صادروي، چې د فرمانونو صادرول د رئیس جمهور یا دولت د ریاست مقام صلاحیت دی

اوس دلته یوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې:

دغه تقنیني فرمانونه تر کوم وخت پورې حقوقي اعتبار لري؟

کله چې پورته درې حالات، عادي حالاتو ته راوګرځي، پارلمان موجود شي، د پارلمان رخصتي خلاصه شي، یا اضطراري حالت خلاص شي نو په دې صورت کې د رئیس جمهور فرمانونه ملي شورا ته وړاندې کېږي او د اساسي قانون د(۹۰)مادې د لومړي بند د حکم په اساس به دغه فرمانونه تعدیل. تصویب یا لغوه شي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

که تقنیني فرمان د ملي شورا له خوا تصویب شي، نو په قانون باندې تبدیلیږي، او تر څو چې بل نوی قانون نه وي راغلی دا قانون نافذ دی، چې له تعدیل څخه وروسته هم همدغه حکم لري.

که چیرې د رئیس جمهور تقنیني فرمان د ملي شورا له خوا لغوه شي، له همغې نیټې څخه وروسته خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي.

څلورم-د وزیرانو شورا:

د قوانینو او تقنیني فرمانونو تر څنګ ځینې نور تقنیني اسناد هم شتون لري چې تطبیق یې اجباري جنبه لري چې هغه عبارت د مقررې او لایحې د وضع کولو له مراجعو څخه دي، چې د قانون او تقنیني فرمانونو د وضع کولو د مراجعو سره فرق لري.

د مقررې د وضع کولو ذیصلاح مرجع عبارت د وزیرانو له شورا څخه ده. لکه څرنګه چې د ملي شورا وظایف ډېر زیات دي او ځینې وختونو کې نشي کولای چې ټولو موضوعاتو ته رسیده ګي وکړي، نو له همدې وجهې څخه یې ځینې واکونه د وزیرانو شوا ته محول کړي چې ځینې تقنیني اسناد خپله تصویب کړي او هر هغه قانوني سند چې د وزیرانو د شورا له خوا تصویبیږي عبارت له مقررې څخه ده، نو ځکه موږ وایو چې د وزیرانو شورا هم د قانوني اسنادو د وضع کولو یوه مرجع ده.

د وزارت عالي شورا:

د وزرات د عالي شورا له خوا چې کوم تقنیني سند تصویبیږي عبارت له لایحې څخه دی.لکه چې د لایحې په تعریف کې مو لوستي دي، لایحه هغه قانوني سند دی چې د وزارت د عالي شورا له خوا تصویب او د وزیرله خوا د شورا د رئیس په حیث امضا کیږي، چې د همدې وجې موږ وایو چې د وزارت عالي شورا د قانوني سند د وضع کولو یوه مرجع ده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترې محکمې عالي شورا:

کله کله ستره محکمه ځینې قوانین تغییروي، یا دا چې ځینې مصوبې تصویبوي، چې د همدې وجې موږ وایو چې د سترې محکمې عالي شورا هم د قانوني اسنادو د تصویب یوه مرجع ده.

اتم جز- د قانون تطبیق:

لکه څرنګه چې مخکې په دې باندې بحث وشو چې قانون په ټولنه کې د اشخاصو د روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره وضع کېږي او د اشخاصو تر منځ حقوقي او جزایي متنازع فیه مسایل حل او فصل کوي

له پورته توضیحاتو څخه دا معلومېږي، چې قانون باید له وضع کولو څخه وروسته تطبیق هم شي او که چېرې قانون تطبیق نشي نو د کومو اهدافو لپاره چې وضع شوی هغه اهداف نه تر لاسه کېږي او هم خپل اهمیت د لاسه ورکوي او د یو داستان، ناول یا کتاب شکل ځانته غوره کوي

له همدې وجې په یو د ولت کې درې ګونې قواوې په ترتیب سره خپل اجرات پداسې شکل ترسره کوي چې مقننه قوه قوانین وضع او تصویبوي، کله چې قوانین وضع شي قضات او محاکم د همدې قانون په اساس پرېکړې کوي او هر وخت چې د قضایه قوې له خوا د قانون مطابق پرېکړه وشي همدغه پرېکړه د اجرایه قوې له خوا تطبیق کېږي او مقننه قوه د دغه پرېکړو له تطبیق څخه نظارت هم کوي

اوس دلته لاندې پوښتنو ته ځواب ویل کېږي

۱- د قانون د تطبیق ساحې کومې دي؟ په دې مانا چې قانون په کومه ساحه باندې تطبیق کېږي؟

۲- د قانون د تطبیق وخت کوم دی؟ په دې مانا چې قانون له کوم وخت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه تر کوم وخت پورې قابل د تطبيق دی؟
۳- قانون په کومو پېښو باندې تطبيق کېږي؟
۴- قانون په کومو اشخاصو باندې تطبيق کېږي؟
کله چې د دغه څلور واړه پوښتنې ځواب شي نو د قانون د تطبيق عنوان به تکميل شي.
چې د ښه پوهېدو لپاره د هرې پوښتنې لپاره جلا جلا ځواب ويل شوی دی.

د قانون تطبيق د مکان له حيثه:

د لومړۍ پوښتنې ځواب له دې پوښتنې څخه هدف دا و چې قانون په کومه ساحه باندې تطبيق کېږي، چې د ښه پوهېدو لپاره لومړی د قلمرو پرنسيپ او په دويم قدم کې د قانون د تطبيق په اړه چې کوم استثنات شته مطالعه کوو.

لومړی -پرنسيپ:

د يو دولت قانون يواځې او يواځې د همدې دولت د قلمرو په داخل کې تطبيق کېږي او يا په بل عبارت قانون په هغه موضوعاتو او مسايلو باندې تطبيقېږي چې د همدې دولت د قلمرو په داخل کې واقع شوي وي.
اوس دلته يوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د يو دولت قلمرو کوم دی، يا دا چې د يو دولت قلمرو کومې ساحې دي؟
د يو دولت قلمرو له ټولو هغو ساحو څخه عبارت دي چې د دغه دولت د ملي حاکميت لاندې وي، چې د دغه قدرت او نفوذ لاندې ساحې په بري او بحري هېوادونو کې فرق کوي چې موږ يې دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نيولي دي.
بري دولتونه: بري دولتونه له هغې دولتونو څخه عبارت دي چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو خواوو ته يې وچه وي او هېڅ يوې خوا ته يې بحر موجود نه وي او قلمرو يې له نورو دولتونو څخه د ځينو خاصو وسايلو په ذريعه جلا شوي وي، لکه: غرونه، سيندونه، رودونه، ديوالونه او نور، چې د دغه موجوده ساحې تحت الارض په مخروطي شکل او فضا په مستطيلي شکل د نوموړي دولت قلمرو ګڼل کېږي.

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې د يو دولت داخلي او بين المللي فضا څه ته وايي؟

د دولت داخلي فضا:

داخلي فضا له هغې فضا څخه عبارت ده چې د همدغه دولت عادي الوتکې د عادي مقاصدو لپاره پکې پرواز کولای شي.

بين المللي فضا:

دا عبارت له هغې فضا څخه ده چې ټول دولتونه يې په عادي ډول د سوله ييزو مسايلو لپاره استعمالولی شي.

بحري هېوادونه:

بحري هېوادونه هغه دي چې، لږ تر لږه يو طرف ته يې بحر موجود وي د بحري هېوادونو قلمرو له ځمکې، د ځمکې لاندېنۍ برخې، فضا او له ساحلي اوبو څخه عبارت دي.

اوس پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې ساحلي اوبه کومې دي؟

ساحلي اوبه: د بحر هغه برخه چې د يو دولت سره تر يوې اندازې پورې نښتې وي، د ساحلي اوبو په نوم يادېږي.

اوس يوه بله پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د ساحلي اوبو اندازه څرنګه ټاکل کېږي؟

په پخوا وختونو کې د ساحلي اوبو اندازه به د توپ د ګلولې په واسطه ټاکل کېده.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یانې د همدغه دولت له ساحل څخه به یې د توپ ګلوله فیر کوله او تر کومه ځایه به چې ورسېده همغه ځای به یې ساحلې اوبه ګڼل کېدې نوموړې ساحلي اوبه به د یاد دولت تر حاکمیت لاندې وې او د همدې دولت قلمرو ګڼل کېده.

پاتې نورې اوبه به د بین المللي اوبو په نوم یادېدې ددې طریقې منطق په دې کې و چې د هر دولت د توپ مرمۍ به چې تر کومه ځایه پورې رسیده، نو ددې مانا دا وه چې تر همدې ځایه پورې ساحه یې تر کنترول لاندې ده.

ولې نن ورځ له دغې طریقې څخه استفاده نه کېږي او ساحلي اوبه د بین المللي معاهداتو په اساس ټاکل کېږي، اوس وخت کې د دغې ساحلې اوبو اندازه (۱۲) بحري میله ده چې یو بحري میل (۱۸۵۲) متره کېږي.

دلته د یوې خبرې یادونه ضروري ګڼل شوې ده، چې الوتکې او بحري بېړۍ په هر ځای کې چې وي د هغه دولت قلمرو ګڼل کېږي چې د هغه دولت بیرغ او نښه پرې کارل شوې وي، یا بیرغ پرې نصب شوی وي، ددې خبرې مانا دا ده چې پدغه الوتکه یا کښتۍ کې که په هر ځای کې جرم واقع شي خپل مربوطه دولت ورته رسیدګي کوي او مجرمین محاکمه او مجازات کوي.

دویم- استثنات:

د پرنسیپ له مخې قانون په هغه قلمرو باندې تطبیق کېږي چې په کوم قلمرو کې جوړ شوی وي، اما د حقوقو دغه پرنسیپ لکه د نورو حقوقي پرنسیپونو په څیر استثنات هم لري او ددې استثناتو مانا دا ده چې کله کله داسې واقع کېږي چې د A دولت قوانین د B دولت په قلمرو کې تطبیق شي او یا ددې برعکس د B دولت قوانین د A په دولت کې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تطبيق کېږي، چې د ښه پوهېدو لپاره لومړی د A د ولت د قوانينو تطبيق د B په هېواد کې او بيا د B دولت د قوانينو تطبيق د A په دولت کې مطالعه کوو.

د A دولت د قوانينو تطبيق د B دولت په قلمرو کې:

په لاندې څلورو حالاتو کې د A دولت قوانين د A دولت له قلمرو څخه د باندې يا د B دولت په قلمرو کې قابل د تطبيق دي.

۱- د A دولت جعلي بانک نوټونه يا پولي واحدونه د B په دولت کې جوړېږي، نو په دې صورت کې د B دولت د قوانينو تر څنګ د A دولت هم حق لري چې دغه پېښې ته رسيده ګي وکړي او خپل قوانين پرې تطبيق کړي

۲- د A دولت د يپلومات د B په دولت کې جرم کوي، په دې پېښه کې هم د B دولت قوانين نه تطبيق کېږي او نوموړی شخص د A د دولت د قوانينو په اساس محاکمه او مجازات کېږي

۳- د A دولت اتباع د B په دولت کې اقامت لري، په دې صورت کې د A دولت د اتباعو د شخصي احوالو پورې مربوط ټول مسايل د A دولت د قانون په اساس حل او فصل کېږي، لکه نکاح، طلاق او داسې نور.

۴- د A دولت اتباع د B په دولت کې استوګن دي نو د A دولت د اتباعو ديني او مذهبي مسايل د A د دولت د قانون په اساس حل او فصل کېږي، نه د B د دولت د قوانينو په اساس

د B دولت قوانينو تطبيق د A دولت په قلمرو کې:

دا هم پورته څلور حالت دي البته برعکس

د قانون تطبيق د زمان له حيثه:

د قانون تطبيق د زمان له جيثه لاندې ماناوې لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قانون له کوم وخت څخه تر کوم وخت پورې تطبیق کېږي؟
- قانون په کومو واقعاتو باندې تطبیق کېږي؟ په ما قبل پېښو باندې که په مابعد پېښو باندې؟
- قانون له کوم وخت څخه تر کوم وخت پورې قابل د تطبیق دی؟

معمولاً دوه ډوله قوانین یا احکام وجود لري، یو شرعي احکام یا قوانین او بل وضعي احکام یا قوانین دي. هغه چې شرعي احکام دي یا دا چې د اسلامي شریعت احکام دي د هغې په هکله باید دا خبره وکړو چې حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اخرنی پېغمبر دی او له دې څخه وروسته بل پېغمبر نه راځي، که اخر وخت کې حضرت عیسی ع راځي هغه به هم د همدې دین پیروي کوي، نو ځکه وایو چې د اسلامي شریعت احکام تر څو پورې چې دا دنیا اباده وي قابل د تطبیق دي او کوم تغییر به پکې نه راځي.

له بلې خوا، وضعي قوانین هغه قوانینو ته وایي، چې د ټولنیز ژوند د تنظیم لپاره د انسانانو له خوا جوړېږي.

وضعي قوانین د دایمي او ابدي قوانینو خصوصیت نه لري، دا مانا چې د وخت او زمان، په تېرېدو او د سیاسي قدرت په تغییر سره تغییر کوي، نو هر وخت چې نوي قوانین وضع شي پخواني قوانین خپل حقوقي اعتبار د لاسه ورکوي او هغه بیا قابل د تطبیق نه دي، لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هش کال اساسي قانون(۱۲۲) ماده داسې صراحت لري ((ټول هغه قوانین چې ددې اساسي قانون سره مغایرت لري هغه لغوه دي)) په دې مانا چې نور د هغې قوانینو په اساس حکم نه کېږي، یا دا چې هغه قوانین قابل د تطبیق نه دي

له پورته توضېحاتو څخه دې نتیجې ته رسېږو چې د وضعي قوانینو د تطبیق وخت له انفاذ څخه شروع تر الغاء پورې دی.
- قانون په کومو پېښو باندې قابل د تطبیق دی؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اړه په لنډ ډول وایو چې قانون د تطبیق نه تر الغاء پورې په ټولو هغو واقعاتو او پېښو باندې تطبیق کېږي چې د قانون له تطبیق څخه وروسته واقع شوي وي.

اما کله کله داسې واقع کېږي چې د قانون له انفاذ څخه په مخکنیو پېښو باندې هم تطبیق شي، چې د همدې وجې د قانون د تطبیق موضوع په هکله دوه سرلیکیونه مطالعه کو یو پر نسیپ او بل استثنات چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

۱ - پرنسیپ:

په حقوقو کې یو پرنسیپ قبول شوی او هغه دا چې د جرایمو او جزا ګانو د مشروعیت پرنسیپ دی، یانې چې بې له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات، په دې مانا چې لومړی باید قانون وضع شي او له هغې څخه وروسته خلکو ته جزا ورکول شي.

چې همدغه مطلب الله تبارک و تعالی د سورت الانفال په (۱۳۱) ګڼه ایت کې داسې روښانه کړی دی:

ذٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ۱۳۱ـــــ

ژباړه: دا ددې لپاره چې نه دی ستا رب هلاک کوونکی د کلیو (بانډو) په نسبت د ظلم کولو د هغوی او اوسېدونکي د هغوی بې خبره دي

(۲۹۶مخ، احسن الکلام ۴ جلد).

ددې مانا داوه چې تر څو پورې رسول نه وي راغلی له هغې څخه مخکې چا ته هم جزا نه ورکوي یانې اول باید قانون وضع شي او وروسته تطبیق شي په دې اړه قرآن کریم په ډېرو ځایونو کې هدایات فرمایلي دي، بل دا چې دا موضوع دومره اهمه او ضروري ده چې د هر دولت په اساسي قانون کې ذکر شوې ده، لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال د اساسي قانون (۲۷) ماده:

((هېڅ یو عمل جرم نه ګڼل کېږي، خو د هغې قانون له مخې چې د جرم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارتکاب تر مخه نافذ شوی وي هیڅ ته جزا نه شي ور کول کیدای مګر د باصلاحیته محکمې په حکم او د هغې قانون د احکامو سره سم چې د اتهام وړ فعل تر ارتکابه مخکې نافذ شوی وي)) همدارنګه د جزا ګانو او نورو شکلي قوانینو کې هم دا موضوع صراحت لري.

د پورته د لایلو په اساس دا حکم کوو چې د پرنسیپ له مخې قانون په هغو پېښو باندې تطبیق کېږي، چې د قانون له انفاذ څخه وروسته واقع شوی وي او په پخوانیو پېښو باندې نه تطبیق کېږي او دا ځکه چې د عدالت غوښتنه همدا ده چې لومړی باید خلکو ته حرام او حلال بیان شي او له هغې څخه وروسته بیا (د سرغړونې په صورت کې) مجازات شي نور دلایل یې په لاندې ډول دي:

د مفیده اعمالو د اجرا د مخنیوي له حیثه: د محاکمو د پرېکړو د ثبات له حیثه، د سلیم عقل د غوښتنې له حیثه، د جرم د تعریف له حیثه، د شخصي اعراضو له حیثه او همدارنګه د افرادو د حقوقو او ازادیو له حیثه *(حقوق جزا عمومي، ۱ جلد، ۷۶_۸۱)*

ددې پرنسیپ تر څنګ ځینې استثنات هم شته، په دې مانا چې کله، کله قانون ما قبل ته رجعت کوي او په هغه واقعاتو باندې تطبیق کېږي، چې د قانون له انفاذ څخه مخکې واقع شوي دي، موږ دغه موضوع د استثناتو تر عنوان لاندې مطالعه کوو.

۲-استثنات:

سره ددې چې ما قبل ته د قوانینو د عدم رجعت موضوع ډېره مهمه او با ارزښته موضوع ده، اما ددې تر څنګ استثنات هم شته دي چې مهم یې په لاندې ډول دي

الف_ د قانون پیش بیني

ځینې وختونو کې خپله په قانون کې دا صراحت موجود وي چې، دا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون ما قبل ته رجعت کوي، په دې مانا کله چې قانون تصویبېږي، خپله د مقنن لخوا ددې پېش بیني کېږي چې دا قانون د یو کال یا شپږو میاشتو مخکې واقعاتو باندې هم تطبیقېږي

په قانون کې دا رنګه پېش بیني د بحث وړ یوه موضوع ده، ولې په دې ځای کې تر ېنه صرف نظر شوی دی.

د قانون د پېش بینی مثال: د ۱۳۹۲ کال د حمل د میاشتې په اول تاریخ باندې قانون نافذ شي خو په دې قانون کې لیکلي وي چې په یو کال مخکیني موضوعاتو هم تطبیق کېږي، لکه: مالیه ٪۲ فیصده زیاته شوه او حکم کوي چې د ۱۳۹۱ ه ش کال هم زیاته شوې ده.

ب_ تفسیري قوانین

کله چې قانون د تطبیق په ساحه کې ځینې مشکلات ولري او هغه دا چې یا په الفاظو کې مغلقیت او پېچیده ګي وي او یا دا چې په قانون کې خلا او تشه شتون ولري، نو په دې صورت کې مقنن یا قضات دغه مغلقیت روښانه کوي، یا دا چې د قانون خلا ډکوي چې دا عبارت د قانون له تفسیر څخه دی چې په راتلونکې درس کې به انشا الله شروع شي.

دغه تفسیري قوانین لیدل کېږي چې له پېښې څخه وروسته منځ ته راغلي، ولې بیا هم په مخکینو واقعاتو باندې تطبیق کېږي، ددې خبرې منطق په دې کې دی چې د وهم قانون چې اوس د تفسیر په اساس منځته راغلی کوم خاص احکام نه لري، بلکې هغه پخوانی قانون یې تفسیر کړی دی او نوی تفسیر شوی قانون د پخواني قانون تابع دي نو په همدې اساس تفسیري قانون د هغه تاریخ نه چې پخوانی قانون نافذ شوی وي، د تطبیق وړ ګڼل کېږي او په همدې اساس ما قبل ته رجعت کوي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- شکلي قوانین

له دې نګاه څخه چې یو قانون د موضوع ماهیت بیانوي او که د یوې موضوع شکیلات ترتیب او تنظیموي، ټول قوانین په دوه برخو باندې ویشل شوي دي، ماهوي یا متني قوانین او شکلي قوانین، هر یو یې جلا جلا تعریف وو.

- ماهوي یا متني قوانین:

له هغه قوانینو څخه عبارت دي چې د یوې موضوع له متن او محتوی څخه بحث کوي

د مثال په ډول: جرایم او جزاګانې، په متني او ماهوي قوانینو کې پرنسیپ دا دی چې ما قبل ته رجعت نه کوي اما استثناً په ځینو وختونو کې رجعت کوي چې مخکې بیان شول.

- شکلي قوانین

له هغو قوانینو څخه عبارت دي چې د یوې موضوع له متن او محتوی څخه بحث نه کوي، بلکې یوازې د یوې موضوع شکلیات ترتیب او تنظیموي او د رسیده ګی لپاره یې طرز العملونه تشریح کوي.

لکه: اصول محاکمات جزایي

اصول محاکمات مدني

اصول محاکمات تجارتي

اصول محاکمات اداري

چې اداري محاکمات په افغانستان کې تر اوسه وجود نه لري، شکلي قوانین د ماهوي قوانینو برعکس هغه قوانین دي چې د پرنسیپ په لحاظ ما قبل ته رجعت کوي او استثنا که چیرې ضرر ترینه رسیږي بیا ما قبل ته رجعت نه کوي.

اوس دلته یوه پوښتنه پیدا کیږي، چې د شکلي قوانینو او متني یا

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماهوي قوانینو تر منځ کوم توپیر شتون لري؟

(د شکلي او متني قوانینو تر منځ لاندې توپیرونه شتون لري)

۱- متني قوانین جرایم، مجرمین او جزا ګانې تشریح کوي، پداسې حال کې چې شکلي قوانین د جزایي اجرااتو قانون تشریح کوي

۲- متني او ماهوي قانون د مدني قانون، مدني تخلفاتو او مسوولیتونو څخه بحث کوي، پداسې حال کې چې شکلي قوانین اصول محاکمات تشریح کوي، مدني دعواوو ته د رسیده ګۍ طرز العمل تشریح کوي

۳- متني او ماهوي قوانین د تجارت اصولنامه او تجارتي معاملې تشریح کوي پداسې حال کې چې شکلي قوانین اصول محاکمات، تجارتي او تجارتي دعواوو لپاره د رسیده ګۍ طرز العمل تشریح کوي

د- د امنیتي تدابیرو پورې مربوط قوانین

په پخوا وختونو کې په مجرمینو باندې یوازې او یوازې جزا ګانې تطبیق کېدې او د اځکه چې په پخوانیو قوانینو کې یوازې جزا ګانې پېش بیني شوې وې، ولې نن ورځ د مجرمینو د ښې اصلاح، تربیې او معالجې لپاره په مجرمینو باندې یوازې جزا ګانې نه تطبیق کېږي، بلکې جزایي مؤیدات او یا ټولنیز عکس العملونه هم تطبیق کېږي چې د امنیتي تدابیرو په نامه یادېږي او دا ځکه چې نن ورځ قوانینو د جزا ګانو تر څنګ امنیتي تدابیر هم پېش بیني کړي دي

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې امنیتي تدبیر جزا ده او که نه؟

امنیتي تدابیر په حقیقت کې د مجرمینو د تعذیب، اذیت او زجر لپاره نه تطبیق کېږي، بلکې د مجرمینو د اصلاح، تربیې او یا دا چې که چېرې امراض یا اعتیاد ولري، نو په دې صورت کې د معالجې او درمان

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره تطبیق کېږي، د تطبیق د ساحې او د هغې د شرایطو په نظر کې نیولو سره امنیتي تدابیر په دوه برخو وېشل شوي دي

۱- هغه امنیتي تدابیر چې د جزا ګانو سره ډېر شباهت لري، لکه له قانون څخه د سرغړونکو اطفالو په اړه چې محمکه حکم وکړي او د حکم له نهایت څخه وروسته د ماشومانو د اصلاح او تربیې په مرکز کې د حجز لاندې وي او د حجز موده تقریبا د جزا سره ډېر شباهت لري

۲- هغه امنیتي تدابیر دي چې د جزا ګانو سره ډېر ورته والی (شباهت) نه لري او یوازې اصلاحي او معالجوي جنبه لري، لکه د مخدره موادو معتادینو باندې په روغتونو او صحي مراکزو کې د اعتیاد ضد رژیم تطبیقوي او داسې نور.

په دغه پورته دواړو ډولونو کې ما قبل ته د عدم رجعت موضوع فرق کوي په اول ډول امنیتي تدابیرو کې چې د جزا ګانو سره شباهت لري، ما قبل ته رجعت نه کېږي او هر هغه چې د دویم قسم پورې تړاو لري، یانې د جزا ګانو سره شباهت نه لري، نو په دې صورت کې ما قبل ته رجعت کوي، یانې په هغه جرایمو او له قانون څخه په سرغړاوي باندې تطبیق کېږي چې د قانون له انفاذ څخه مخکې واقع شوي وي

هـ- نرم قوانین

که چېرې نوي قوانین نظر پخوانیو قوانینو ته نرم وي او د متهم په ګټه وي، نو په دې صورت کې استثناً قوانین ما قبل ته رجعت کوي او په هغو پېښو باندې هم تطبیقېږي، چې د نوي قانون له انفاذ څخه پخوا واقع شوي وي

د لا ډېرو معلوماتو لپاره د عمومي حقوق جزا اول جلد ته کوم چې دوکتور حفیظ الله دانش تالیف کړی مراجعه وکړي *(دانش، ۲ جلد، ۷۵_۸۸)*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قانون تطبيق د اشخاصو له حيثه

د قانون له خصوصياتو څخه يو ډېر اهم خصوصيت دا هم دی، چې په ټولو خلکو يو شان تطبيق او ټول انسانان د قانون په وړاندې مساوي حقوق او وجايب لري، ان تر دې چې نارينه او ښځينه د قانون په وړاندې برابر دي، ددې لپاره چې په اشخاصو د قانون د تطبيق په اړه ښه پوه شو، نو په لومړي قدم کې د قانون تطبيق پر اشخاصو د پرنسيپ له حيثه او په دويم قدم کې د قانون په تطبيق کې موجوده استثنات تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- پرنسيپ:

د پرنسيپ له لحاظه ټول انسانان د قانون پر وړاندې مساوي حقوق او وجايب لري، همدارنګه قانون په ټولو انسانانو باندې په مساوي ډول بې له کوم امتياز او تفکيک څخه تطبيقېږي، په همدې ترتيب په قانون کې دا نشته چې د ټولنې يوه طبقه انسانان دې، په بلې طبقې د انسانانو باندې امتياز او ځانګړتيا ولري، چې دغه موضوع د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون په ۲۲ ماده کې په لاندې ډول صراحت لري

((دافغانستان د اتباعو تر منځ هر راز تبعيض او امتياز منع دی، د افغانستان اتباع ښځې او نارينه د قانون پر وړاندې مساوي حقوق او وجايب لري))

دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې ټول هغه انسانان چې په افغانستان کې ژوند کوي، په هغوی باندې د افغانستان قانون تطبيق کېږي، ايا خارجيان هم په دې حکم کې شامل دي؟

ځواب: هر څوک چې په افغانستان کې ژوند کوي، دا چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د دولت اتباع دي او که د خارجي دولتونو اتباع ټول په دې باندې مکلف دي چې د قانون اطاعت وکړي او ماليه ورکړي، چې په دې اړه د افغانستان اسلامي جمهوري دولت د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون (۵۶) ماده په دې ډول صراحت لري

((د اساسي قانون د حکمونو پيروي، د قوانينو اطاعت او د عامه نظم او امنيت رعايت د افغانستان د ټولو خلکو وجيبه ده، له قانون څخه بې خبري عذر نه ګڼل کېږي))

په همدې ډول د اساسي قانون (۵۷) ماده دا ډول صراحت لري

((دولت په افغانستان کې د خارجي اتباعو حقوق او آزادي له قانون سره سم تنظيموي، دا کسان د بين المللي حقوقو د قواعدو په حدودو کې د افغانستان د دولت د قوانينو په رعايت مکلف دي))

همدارنګه د اساسي قانون په (۴۲) ماده کې د ماليې په اړه داسې صراحت موجود دی چې ((هر افغان مکلف دی، له قانون سره سم دولت ته ماليه او محصول ورکړي)) هېڅ راز ماليه او محصول د قانون له حکمه پرته نه وضع کېږي، د ماليې او محصول اندازه او د ورکړې ډول يې د ټولنيز عدالت په رعايت د قانون په وسيله ټاکل کېږي((دا حکم د بهرنيو کسانو او مؤسسو په برخه کې هم تطبيق کېږي)).

د اساسي قانون له پورته ذکر شوو قانوني احکامو څخه دا په صراحت سره معلومېږي چې ټول هغه انسانان چې د يو دولت د قلمرو په داخل کې ژوند کوي، د قانون په وړاندې په دې مکلف دي چې اطاعت يې وکړي او د عدم اطاعت په صورت کې مجازات ورکول کېږي او قانون پرې تطبيق کېږي.

البته د دې خبرې يادونه بايد وکړو چې د قانون تطبيق کاملاً مطلق او ګلي نه دی چې هېڅ قسم عذر او استثنات يې نه دي قبول کړي، بلکې داسې اشخاص هم شته چې د قانون د تطبيق په برخه کې ځينې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

استثنات د هغوی لپاره په نظر کې نیول شوي، چې هم په داخلي برخه کې او هم په خارجي برخه کې تطبیق کېږي چې هغه عبارت دي په ملي سطحه کې استثنات او په بین المللي سطحه کې استثنات.

الف- په ملي سطحه د قانون د تطبیق استثنات.

ب- په بین المللي سطحه د قانون د تطبیق استثنات.

چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

الف_ په ملي سطحه د قانون د تطبیق استثنات:

په ملي حقوقو کې د قانون تطبیق د اشخاصو له حیثه د پرنسیپ تر څنګ یو سلسله استثنات شته کوم چې عبارت دي له: رئیس جمهور، د ملي شورا وکیلان، د سترې محکمې غړي، البته ددې خبرې یادونه باید وکړو چې د اشخاصو له حیثه د قانون د تطبیق له مخې کوم استثنات موجود دي هغه په شکلي قانون کې لیدل کېږي، یانې جرایمو ته د رسیده ګۍ په پروسیجر کې ځینې استثنات قبول شوي دي، په متني قوانینو کې کوم استثنات نه لیدل کېږي، د مثال په ډول که رئیس جمهور، د ملي شورا وکیلان یا د سترې محکمې غړي قاضیان د کوم جرمي عمل مرتکب شي، نو د متن او محتوی له حیثه ددې شخص عمل لکه دیو عادي انسان په څېر جرم ګڼل کېږي لکه غلا کول، قتل کول او داسې نور، استثنات یوازې په دې برخه کې دي چې د عادي اشخاصو په مقابل کې چې پولیس، څارنوالان یا قضات څرنګه اجراات کوي یا دا چې د کوم پروسیجر له مخې جرم ته رسیده ګي کوي د رئیس جمهور په مقابل کې دا پروسیجر توپیر لري، چې په لاندې ډول روښانه شوی دی.

- رئیس جمهور:

رئیس جمهور لکه د عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه او نه مجازات کېږي او په دې اړه ځینې خاص استثنایي حالات په نظر کې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیول شوي دي او هغه داسې چې لومړی باید رئیس جمهور له وظیفې څخه عزل شي او له هغې څخه وروسته د یوې خاصې محکمې په اساس محاکمه او مجازات شي د موضوع د ښه وضاحت لپاره د اساسي قانون اړوند احکام دلته ذکر شوي دي.

۶۹ ماده: جمهور رئیس د ملت او ولسي جرګې په وړاندې د دې مادې د احکامو مطابق مسؤل دی.

پر جمهور رئیس د بشري ضد جرمونو، ملي خیانت یا جنایت د ارتکاب تور لګول د ولسي جرګې د ټولو غړیو د دریمې برخې له خوا غوښتل کېدای شي، که چېرې دا غوښتنه د ولسي جرګې د ټولو غړیو له دریو څخه د دوو برخو د رایو له خوا تائید شي، ولسي جرګه د یوې میاشتې په دننه کې لویه جرګه دایروي.

که لویه جرګه منسوب شوی اتهام د ټولو غړیو له دریو څخه د دوو برخو د رایو په اکثریت تصویب کړي، جمهور رئیس له وظیفې څخه ګوښه او موضوع ځانګړې محکمې ته سپارل کېږي، چې دا ځانګړې محکمه د ولسي جرګې د دریو غړو، د سترې محکمې له دریو غړو او د مشرانو جرګې له رئیس څخه جوړېږي، دعوه د هغه شخص له خوا چې د لوئې جرګې له خوا ټاکل کېږي، اقامه کېږي.

په دې حالت کې د دې اساسي قانون په (اوه شپیتمه) ماده کې راغلي حکمونه تطبیق کېږي.

د اساسي قانون د احکامو مانا او مفهوم دا دی چې کله هم د ولسي جرګې او مشرانو جرګې له خوا د رئیس جمهور جرم تایید شي نو د (۶۷) مادې حکم مطابق له وظیفې څخه عزل کېږي او هر وخت چې رئیس جمهور له ریاست جمهوري څخه لرې شي نو له هغه څخه وروسته د ځانګړې محمکې په اساس محاکمه کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ملي شورا غړي:

د ملي شورا غړي که چېرې د کوم جرم مرتکب شي نو دوی هم د عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه کېږي، چې له دې څخه هم په اساسي قانون کې یادونه شوې ده، چې دغه عمل ته پارلماني مصؤنیت هم ویل کېږي

د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون په دې اړه په (۱۰۲) ماده کې داسې صراحت لري:

۱۰۲ ماده: که د ملي شورا غړي په یو جرم متهم شي، مسؤل مامور له موضوع څخه هغې جرګې ته چې متهم یې غړی دی خبر ورکوي او متهم د عدلي تعقیب لاندې راتلای شي، د مشهود جرم په مورد کې مسؤل مامور کولای شي متهم د هغې جرګې له اجازې پرته چې دا یې غړی دی، تر عدلي تعقیب لاندې راولي او ویې نیسي، په دواړو حالتونو کې که عدلي تعقیب د قانون له مخې د توقیف ایجاب وکړي، مسؤل مامور مکلف دی چې له موضوع څخه یې له ځنډه نوموړې جرګې ته خبر ورکړي او تصویب یې تر لاسه کړي

که اتهام د ملي شورا د رخصتۍ په وخت کې رامنځته شي، د نیولو او توقیف اجازه د مربوطې جرګې له اداري هئیت څخه تر لاسه کېږي او موضوع د نوموړې جرګې لومړۍ غونډې ته د تصمیم نیولو لپاره وړاندې کېږي

همدرانګه په (۱۰۱) ماده کې هم د ملي شورا د غړو مصؤنیت ته اشاره شوې ده.

د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون (۱۰۱) ماده داسې صراحت لري

۱۰۱ ماده: د ملي شورا هر غړی د هغې رایې یا نظریې له امله چې د وظیفې د اجرااتو وخت کې یې ښکندوي، تر عدلي تعقیب لاندې نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیول کېږي

همدارنګه د لويې جرګې غړي هم د لويې جرګې د جريان په وخت کې له نوموړي مصئونيت څخه برخمن دي، چې په دې اړه د همدې اساسي قانون ۱۱۵ ماده صراحت لري

۱۱۵ ماده: د لويې جرګې د جريان په وخت کې د دې اساسي قانون د يو سلو يوومې او د يو سلو دويمې مادې مندرج احکام د لويې جرګې د غړو په باب تطبيق کېږي

- *د کابينې اعضاء:*

که چېرې د افغانستان اسلامي جمهوريت د کابينې اعضاء (وزيران) د يو جرم مرتکب شي دوی هم لکه د نورو عادي اشخاصو په څېر نه محاکمه کېږي، بلکې د دوی لپاره هم ځانګړې محکمه دايرېږي او په هغې کې يې محاکمه صورت نيسي، چې دا موضوع د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال په اساسي قانون کې روښانه شوې ده.

د افغانستان ۱۳۸۲ ه ش کال د اساسي قانون اته اويايمه ماده داسې صراحت لري

۷۸ ماده: که چېرې وزير په بشري ضد جرمونو، ملي خيانت او يا په نورو جرمونو متهم شي، موضوع د دې اساسي قانون د يو سلو څلور ديرشمې مادې په رعايت ځانګړې محکمې ته سپارل کېږي

- *د سترې محکمې غړي:*

که چېرې د سترې محکمې کوم غړی د يو جرمي عمل مرتکب شي نو په دې صورت کې د يو ځانګړي طرز العمل په اساس لومړی له وظيفې څخه عزل او له هغې څخه وروسته د يوې ځانګړې محکمې په اساس محاکمه کېږي، چې دا هم د اساسي قانون په اساس روښانه شوې دي

د افغانستان اسلامي جمهوريت د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضیانو د محاکمې په اړه احکام لري چې همدغه احکام د قضاتو د مصئونیت په نامه هم یادېږي

د افغانستان اساسي قانون یو سلو اوه ویشتمه ماده داسې صراحت لري

۱۲۷ ماده: که چېرې د ولسي جرګې تر درېیمې برخې زیات غړي، د سترې محکمې د رئیس یا غړیو محاکمه د وظیفوي جرم، یا د جنایت د ارتکاب د اتهام پر اساس وغواړي او ولسي جرګه دا غوښتنه د ټولو غړیو له دریو برخو څخه د دوو برخو په اکثریت تصویب کړي، متهم له وظیفې څخه عزل او موضوع خاصې محکمې ته سپارل کېږي

د محکمې او د محاکمې طرز العمل د قانون په اساس تنظیمېږي چې په دې ځای کې یې له تشریح څخه تېرېږو.

ب ـ په بین المللي سطحه د اشخاصو له حیثه د قانون په تطبیق کې استثنات:

په بین المللي حقوقو کې هم د پرنسیپ تر څنګ ځینې استثنات موجود دي، چې هغه استثنات موږ په دوه ساحو کې لیدلای شو.

د سیاسي نماینده ګیو له حیثه او د نظامي اشخاصو له حیثه، چې هر یو جلا جلا روښانه شوي دي

- د سیاسي نماینده ګیو له حیثه:

که چېرته سیاسي نماینده ګان (د ډیپلوماتان، سفیران) او د هغوی د پر نژدې خپلوان (کورني غړي) که په کوربه هېواد کې د جرم مرتکب شي نو په دې صورت کې نوموړي اشخاص په دغه کوربه هېواد کې نه محاکمه او مجازات کېږي، بلکې د محاکمې او مجازاتو لپاره خپل متبوع هېواد ته استول کېږي، چې دا یو استثنایي حالت قبول شوی دی، ددې تر څنګ ځینې نور امتیازات هم ورکول شوي چې نور خلک

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا له دغه امتیاز څخه برخمن نه دي
د مثال په ډول: دیپلوماتان له تالاشۍ او کنترول څخه مصئون دي او هغه داسې چې د یپلوماتان په هوایي میدانونو او بندرونو کې په دقیق ډول نه تالاشي کېږي، د خارجي نماینده ګانو (د پلوماتانو) خپلوان او مالونه هم نه تالاشي کېږي، دویم دا چې له دغه سیاسي نماینده ګانو څخه مالیه، محصول او ټکس هم نه اخیستل کېږي
په دې ځای کې لیدل کېږي چې قانون یو شان نه تطبیقېږي او دا ځکه چې ټول خارجیان په کوربه هېواد کې چې د کوم جرمي عمل مرتکب شي په همغه هېواد کې محاکمه او مجازات کېږي، اما سیاسي نماینده د دې نه استثنا دي.

- *د نظامي اشخاصو له حیثه:*

څرنګه چې په بین المللي حقوقو کې د سیاسي نماینده ګانو په اړه استثنات قبول شوي، د نظامي اشخاصو په اړه هم دغه استثنات قبول شوي دي او هغه دا چې د یو دولت نظامي اشخاص په بل ملک کې محاکمه او مجازات کېږي نه، بلکې د جرم د ارتکاب په صورت کې خپل متبوع هېواد کې محاکمه او مجازات کېږي اوس دلته یو پوښتنه مطرح کېږي، هغه دا چې له نظامي اشخاصو څخه هدف کوم اشخاص دي؟
له نظامي اشخاصو څخه هدف: د حربي پوهنتون استادان یا نظامي صاحب منصبان دي، چې د کوربه هېواد د نظامیانو د روزنې لپاره راغوښتل شوي وي، یا په خلص ډول باید ووایو چې ټول هغه نظامي اشخاص چې په رسمي ډول په بل دولت کې دنده تر سره کوي
اوس دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې؛

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ملي او بين المللي حقوقو کې د اشخاصو له حيثه د قانون په تطبيق کې استثنات څه توپير لري؟

دا چې په ملي او بين المللي حقوقو کې استثنات شتون لري، خو دا مصؤنيت يا استثنات يو د بل سره په لاندې تکي کې فرق لري.

په ملي حقوقو کې يواځې همغه شخص چې قانون پيش بيني کړې دی، مصؤنيت لري، د هغه د کورنۍ غړي، وکيل يا وزير که د جرمي عمل مرتکب شي نو يواځې همدغه شخص مصئونيت لري، نه د هغه کورنۍ، اما په بين المللي حقوقو کې د سياسي نماينده ګانو او نظامي اشخاصو تر څنګ د هغوی لمړی درجه خپلوان لکه ښځه، اولادونه، والدين او نور نږدې عقارب، هم مصئونيت لري، که چيرې د يو نظامي يا ديپلومات خپلوان هم په کوم کوربه هېواد کې جرم وکړي، د محاکمې او مجازاتو لپاره خپل متبوع هېواد ته استول کيږي.

دلته يوه بله پوښتنه هم مطرح کيږي او هغه دا چې؛

په ملي او بين المللي حقوقو کې دغه مصؤنيت ولې قبول شوی دی، حکمت يې څه دئ؟

د لاندې دوه دلايلو په اساس دغه مصئونيتونه قبول شوي دي.

۱- ددې لپاره چې ټول ورسپارل شوي وظايف په ډېر جرات سره اجرا کړي او له هيڅ چا څخه ويره او خطر و نه لري.

۲- که چيرې د دولتونو تر منځ روابط خراب وي، نو په دې صورت کې کېدای شي د هغه د سياسي نماينده لپاره په همغه دولت کې خراب حالات په نظر کې ونيول شي.

ددې بحث لنډيز دا شو چې کله هم قانون له توشيح څخه وروسته په رسمي جريده کې نشر شي او د انفاذ وخت يې شروع شي، نو له همدغه وخت څخه وروسته په همدې ډول، د ټول قلمرو په ټولو داخلي او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خارجي اشخاصو تطبيق شي، البته په هغو پېښو باندې تطبيق شي چې د قانون له انفاذ څخه وروسته واقع شوي وي او له استثنايي حالاتو څخه پرته په نورو ټولو حالاتو کې يو شان تطبيق کېږي.

نهم جز-د قانون تفسير:

د قوانينو او مقرراتو ايجاد د قانون جوړونکو ارګانونو کار دی، اما حقوقي قاعدې عملاً د هغه د تطبيق د ډول په وسيله اهميت پيدا کوي او هغه داسې چې هر وخت قضات او محاکم غواړي چې قانون تطبيق کړي.

کله کله داسې واقع کېږي، چې د قانون په تطبيق کې مشکلات رامينځته کېږي، په دې ډول چې يا به د دغه موضوع او پېښې په اړه هېڅ ډول د حل لاره نه وي پېش بيني شوې او يا دا چې که پېش بيني شوې هم وي په هغه کې به پېچيده ګي او مغلقيت موجود وي ددې لپاره چې قضات او محاکم وکولای شي قانون تطبيق او اجرا کړي، نو د قانون د تفسير يو طرز العمل ته ضرورت لري د روم جرمن حقوقي سيستم لرونکو مختلفو هېوادونو کې مختلف طرز العملونه تاکل شوي چې ډېر مهم او عمده ډولونه يې له محدود او آزاد تفسير څخه عبارت دي.

همدارنګه په مختلفو هېوادونو کې مختلف مراجع وجود لري، چې هغوی ته د قانون د تفسير صلاحيت ورکول شوی دی.

همدارنګه مختلفو دولتونو کې علماوو، جلا جلا نظريات ورکړي دي، لکه په المان کې د (Lering) او (Heck) نظريات د مفيد تفسير په نامه او په فرانسه کې د (Genny) معتدل نظريات وجود لري.

د پورته توضيحاتو په نظر کې نيولو سره بهتره به وي چې لاندې سرليک مطالعه کړو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قانون د تفسیر پېژندنه، د قانون د تفسیر ذیصلاح مراجع د قانون د تفسیر ډولونه او په نورو هېوادونو کې د قانون تفسیر چې د ښه پېژندو لپاره هر یو، جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

د قانون د تفسیر پېژندنه:

هر وخت چې د مقننه قوې له خوا قانون وضع کېږي، د دې لپاره چې د قانون د تطبیق په وخت کې د خلا ، مغلقیت او د ټولنیز عکس العمل سره مواجه نشي، نو باید د قانون جوړونې په وخت کې ځینې ارزښتونه او مهم ټکي چې عناصر هم ورته ویلای شو ، په نظر کې ونیول شي، چې هغه عبارت دي له:

۱- مقنن باید کوښښ وکړي چې د قانون په جوړولو کې مغلق، پیچیده، او ګونګ الفاظ، کلیمې او جملې استعمال نه کړي

که چېرې د قانون الفاظ او عبارات ګونګ، مغلق او پېچیده وي، نو په دې صورت کې به ترېنه ښه، ساده او روانه مفهوم نه اخیستل کېږي او هر قاضي چې حکم کوي هغه به ترېنه جلا جلا مفهوم اخلي همدا رنګه هر قاضي به جلا جلا یا یو د بل سره مخالفې فیصلې کوي، چې په دې صورت کې به د قانون په تطبیق کې ګډوډي او د محاکمو د پرېکړو عدم استقرار او عدم وحدت رامنځته کېږي، یا دا چې کېدای شي د قانون څخه هېڅ مانا او مفهوم وانه خیستل شي او قضات به د قانون د تطبیق په وخت کې د مشکلاتو سره مخامخ شي،

په همدې اساس د یو ډېر مهم عنصر یا اصل په حیث دا قبوله شوې ده چې قانون ساده او روښانه وي او هر څوک په ځانګړي ډول مسلکي اشخاص پرې بې له کوم مشکل څخه پوه شي.

۲- د قانون جوړونې په وخت کې دویم مهم ټکی یا عنصر دا دی چې مقنن باید د ټولنې ټولې برخې په نظر کې ونیسي او د هرې برخې لپاره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېره دقيقه د حل لاره پيدا کړي
ددې خبرې مانا او مفهوم دادی چې مقنن چې کله د کومې ساحې لپاره قانون جوړوي، نو بايد د همغې ساحې ټولې خواوې په نظر کې ونيسي او د ډېر احتياط لپاره لازمي ده چې د ټولو هغو شيانو يو لست برابر کړي کوم چې مخکې تېر شوي، اوس څه واقع کېږي د هغه شيانو لست هم برابر کړي چې په اغلب گمان په راتلونکې کې به واقع شي، د هغوی لپاره احکام په نظر کې ونيسي او هېڅ يوه موضوع هم بايد د ياده و نه باسي او د راتلونکې لپاره هم يو څه پېش بيني کړي او که چېرې داسې و نه کړي، نو د قانون د تطبيق په وخت کې به قضات او محاکم د يو جدي مشکل يانې خلا سره مواجه شي.
اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې د قانون جوړونې په وخت کې کوم ټکي او عناصر ډېر مهم دي چې هغه بايد په نظر کې ونيول شي؟
په ځواب کې بايد وويل شي چې لاندې ټکي ډېر مهم دي او بايد مراعات شي.

۔ديني او مذهبي ارزښت.

د قانون د وضع کولو ذيصلاح مراجعو لپاره له ټولو عناصرو او ارزښتونو څخه ډېر مهم ارزښت دا دی چې د قانون د وضع کولو په وخت کې به ديني او مذهبي ارزښتونه او احکام په نظر کې نيسي، ددې مانا دا ده چې د قانون د تدوين او وضع کولو په صورت کې بايد داسې قواعد وضع نه شي چې د اسلامي شريعت د احکامو سره په ټکر کې وي او يا د خلکو عقايدو ته زيان ورسوي که چېرې احياناً داسې قانوني قواعد وضع شي، نو په هغې صورت کې خو تطبيق لا څه چې د خلکو د جدي عکس العمل سره به مخامخ شي او د تطبيق ورتيا به د لاسه ورکړي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ټولنې مشروع عرف او عادات

هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي، دويم مهم ټکی چې بايد په نظر کې ونيول شي هغه د ټولنې عرف او عادات دي، البته هغه عرف او عادات چې د اسلامي شريعت او د قانون سره په ټکر کې نه وي لکه په بدو کې د ښځو ورکول او داسې نور...

ددې خبرې مانا داده چې هر وخت چې کوم قانون د ټولنې د عرف، عاداتو، رسم او رواج سره په ټکر کې وي، خلک د هغې تطبيق خو لا څه چې پر ضد يې مبارزه هم کوي. نو په همدې اساس دا حکم شوی چې مقنن بايد د قانون د وضع کولو په وخت کې د خلکو عرف او عاداتو ته احترام وکړي.

- اقتصادي عنصر:

د اسلامي شريعت او عرف او عاداتو تر څنګ په ټولنه کې بل مهم ارزښت اقتصاد دی، نو هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي، بايد د ټولنې اقتصادي وضعيت او انکشاف په نظر کې ونيسي او داسې قانون وضع کړي چې خلک هغه د خپل اقتصادي ورتيا په درلودلو سره قبول کړي، که چېرې د خلکو له اقتصادي وضعې څخه لوړ وي، نو خلک يې نه يوازې دا چې نه قبلوي بلکې د تطبيق په صورت کې يې توان هم نه لري. نو په دې صورت کې هم قانون خپل د تطبيق اعتبار د لاسه ورکوي لکه د مالياتو قانون يا داسې نور.

- ټولنيز او تاريخي ارزښت

هر وخت چې مقنن قانون وضع کوي بايد د ټولنې قومي، نژادي او تاريخي وياړنې په نظر کې ونيسي که چېرې داسې قانون وضع کړي چې د قومي، نژادي، ژبني او تاريخي وياړونو سره په ټکر کې وي، نو په دې صورت کې د قانون تطبيق د مشکلاتو سره مخامخ کېږي، نو ځکه بايد مقنن دا ارزښت مراعات کړي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

-اخلاقي ارزښت

د پورته ذکر شوو معیارونو او ارزښتونو تر څنګ یو مهم ارزښت چې په ټولنه کې شتون لري او د ټولنې وګړي ورته ډېر احترام لري، بلکې د شخصیت د لوړېدو او ټیټېدو معیار ګڼل شوی دی، هغه اخلاقي ارزښت دی چې باید د قانون د تدوین په وخت کې په ډېر جدي ډول په نظر کې ونیول شي، هر وخت چې مقنن دغه معیارونه مراعات کړي، نو په دې صورت کې به قانون ډېر قوت پیدا کړي او که داسې قانون وضع کړي چې د ټولنې د اخلاقي معیارونو او ارزښتونو سره په ټکر کې وي، نو د تطبیق په وخت اجراییه قوه د جدي مشکلاتو سره مخامخ کیدای شي.

-اقلیمي او جغرافیایي ارزښت

د انسانانو د ټولنیز ژوند په ترتیب او تنظیم کې جغرافیایي موقعیت او اقلیمي حالات فوق العاده ارزښت لري، نو مقنن چې هر وخت وغواړي د ټولنې د پرمختګ، انکشاف او روابطو د ترتیب او تنظیم لپاره قانون وضع کړي، نو په هغې کې باید اقلیمي او جغرافیایي ارزښت په نظر کې ونیسي که دا کار ونه کړي نو د قانون د تطبیق په وخت کې به مشکلات رامنځته شي.

په لنډ ډول باید ووایو چې مقنن د قانون د تدوین په وخت کې باید دا کوښښ وکړي چې قانون ډېر ساده، روښانه، عام فهمه او د ټولنې ټولو برخو ته څواب ویونکی وي، په دې مانا چې په الفاظو کې مغلقیت او پېچلي ګی نه وي او هم یې د ټولنې ټولو برخو ته څواب ویلی وي او هېڅ ډول خلا او تشه و نه لري.

اما په عمل کې دا کار د غوښتنې او تقاضا خلاف دي او هغه داسې چې کله قضات او محاکم وغواړي چې قانون تطبیق کړي، لیدل کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې یا په قانون کې مغلقیت موجود دی او یا هم په قانون کې خلا شتون لري

اوس یوه پوښتنه دا ده چې د پورته ذکر شوو معیارونو باوجود بیا هم په قانون کې مغلقیت موجود وي؟ او یا هم ولې په قانون کې خلا شتون لري؟

ددې لپاره چې د پورته پوښتنې لپاره مو مناسب ځواب ویلی وي، بهتره به وي چې د خلا د رامنځته کېدو دلایل جلا او د مغلقیت دلایل جلا تر مطالعې لاندې ونیسو.

۱- په قانون کې د خلا د رامنځته کېدو دلایل:

په قانون کې خلا او تشه په لاندې حالاتو کې رامنځته کېږي

الف- دا چې قوانین د انسانانو پواسطه جوړېږي او انسانان په خپلو اجرا اتو کې د سهوې او اشتباه سره مخامخ کېږي، نو ځکه د قانون د جوړېدو په وخت کې هم سهواً ترېنه ځینې موضوعات پاتې شي او کله چې قانون وضع شي خلا پکې موجود وي.

ب- دویم دا چې انسانان کامل علم نه لري او نشي کولای چې داسې قانون جوړ کړي چې د ټولنې ټولو برخو ته ځواب ووایي او د ټولنې ټول ضروریات او مشکلات حل او فصل کړي، نو په همدې خاطر په قانون کې خلا رامنځته کېږي.

ج- دا چې کله انسانان یو قانون جوړوي، نو دوی کولای شي چې د موجوده وخت لپاره ځینې موضوعات پېش بیني کړي او د هغې لپاره د حل لاره په قانون کې وټاکي، خو په دې باندې نه پوهېږي، چې د وخت او زمان په تېرېدو سره به په ټولنه کې څه ادلون بدلون رامنځته کېږي او د هغې د حل لاره به څه وي؟ نو ځکه ټول مسایل نه شي پېش بیني کولای او په قانون کې خلا رامنځته کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د_ څلورم دلیل دا دی چې له یوې ورځې څخه بلې ورځې ته نوي اختراعات کېږي، نوي مسایل او موضوعات رامنځته کېږي، چې پخوا هغه موجود نه وو، چې همدا نوي اختراعات او مسایل چې په قانون کې ورته د حل لاره نه وي پېش بیني شوې او په قانون کې خلا رامنځته کوي لکه پخوا کمپیوټر او کمپیوټري جرایم موجود نه و، خو اوس شتون لري، چې دا نوي اختراعات او نوي مسایل دي او پخواني قانون ورته د حل لاره نه ده پېش بیني کړې او د قانون خلا رامنځته شوې ده.

۲- په قانون کې د مغلقیت او پېچیده ګۍ د رامینځته کېدو دلایل:

ولې په قانون کې مغلقیت او پېچیده ګي رامینځته کېږي؟

دا ځانته دلایل لري چې په لاندې ډول دي

الف_ قانون عملاً د یو نا ټاکلي وخت لپاره جوړېږي، کله کله ډېر زیات وخت دربر نیسي، لکه د فرانسې دولت مدني قانون چې د (۱۹) پېړۍ په اوایلو کې جوړ شوی او تر اوسه هم قابل د تطبیق دی، د وخت په تېریدو سره د ژبې کلمې او لغتونه تغییر کوي، هر وخت چې قانون جوړېږي، په هغه وخت کې د پوهېدنې وړ وي ولې د وخت په تېرېدو سره دغه کلمې مغلق او پېچیده شي چې د تطبیق په وخت کې مشکلات راپیدا کوي

ب_ ځینېو وختونو کې یو لفظ ډېرې ماناوې لري، یا دا چې یو لغت زیاتې تشریح ته ضرورت لري، نو په دې صورت کې مقنن له زیاتې تشریح څخه یا دا چې د زیاتو ماناوو له لیکلو څخه صرف نظر کوي او یوازې همغه یو لغت لیکي چې په اساس یې مغلقیت او پېچیده ګي رامنځته کېږي

ج_ د انسانانو فطرت دا دی چې ځان په خلکو کې پوه او د اوچت علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرونکی معرفي کړي او نور خلک ځانته په غیر مستقیم ډول محتاج کړي، د همدې نقطې له وجې مغلق او پېچیده الفاظ استعمالوي، چې په دې اساس قانون مغلق او پېچیده شي.

د پورته دلایلو په اساس په قانون کې مشکلات رامنځته کېږي چې هغه عبارت له خلا (تشې) او مغلقیت څخه دی، خلا د ېته وایي چې په قانون کې د نومورې موضوع لپاره هېڅ ډول د حل لاره نه وي پېش بیني شوي او مغلقیت دې ته وایي چې په قانون کې خلا موجود نه وي ولې هغه مواد چې ذکر شوي دي په هغه کې مغلق او پېچیده الفاظ ذکر شوي وي او د پوهېدنې وړ نه وي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې کله قضات د قانون د تطبیق په وخت کې د خلا او مغلقیت سره مخامخ شي نو په دې صورت کې به د حل لاره څه وي؟

ددې پوښتنې لنډ ځواب همدا دی، چې قانون باید تفسیر شي.

د قانون تفسیر:

تفسیر په لغت کې د ویونکي د مقصود له کشف او بیان څخه عبارت دی، دغه کلمه د (فسر) له ریښې څخه اخیستل شوی چې مفهوم یې کشف، ښکاره کول او روښانه کول دي او په اصطلاح کې کله چې قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د قانون د خلا ، مغلقیت او ابهام سره مخامخ شي نو د هغې لپاره د حل لاره پیدا کړي او د حل لاره یې دا ده چې که خلا موجود وي هغه باید ډکه کړي او که مغلقیت موجود وي هغه باید روښانه کړي، چې د قانون خلا ډکول او د مغلقیت ساده او روښانه کول د قانون له تفسیر څخه عبارت دی.

اوس دلته ځینې پوښتنې مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون تفسیر به څوک کوي؟ د قانون تفسیر په څو ډوله دی؟ او ایا په ټولو هېوادونو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د قانون تفسیر یو شان وي؟ چې د همدې درې پوښتنو ځواب په دې ځای کې ورکول شوی دی.

د لومړۍ پوښتنې ځواب تر لاندې سرلیک لاندې ورکول شوی دی:

د قانون د تفسیر ذیصلاح مراجع:

لکه څرنګه چې هر څوک نه شي کولای قانون تدوین او تصویب کړي بلکې د قانون د وضع کولو او تدوین لپاره خاص ذیصلاح مراجع شتون لري چې هغه په مخکې درسونو کې په تفصیل سره روښانه شوي.

همدارنګه که په قانون کې خلا او مغلقیت موجود وي نو ددغه خلا ډکول او د مغلقیت ساده کول هرڅوک نه شي کولای بلکې خاص مراجع لري او پر درې برخو وېشل شوي دي، چې عبارت دی له:

تقنیني مرجع، قضایي مرجع او شخصي مرجع څخه. کله چې د تقنیني مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته تقنیني تفسیر وایي او کله چې د قضایي مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته قضایي تفسیر وایي او که د شخصي مرجع له خوا قانون تفسیر شي هغې ته شخصي تفسیر وایي، چې له دې څخه وروسته موږ د تقنیني مرجع په عوض تقنیني تفسیر د قضایي په عوض قضایي تفسیر او د شخصي مرجع په عوض شخصي تفسیر لیکو.

اول- تقنیني تفسیر:

کله چې قانون نافذ شي او له انفاذ څخه وروسته ولیدل شي چې په قانون کې یا خلا شتون لري او یا دا چې د قانون الفاظ مغلق او پېچلي دي او د عمل په ساحه کې ستونزې رامنځته کوي، نو هر وخت چې په قانون کې خلا یا مغلقیت ولیدل شي او له هغې څخه وروسته تقنیني مرجع ته چې عبارت له لویې جرګې یا ملي شورا څخه ده، واستول شي او د مقننه قوې له خوا د قانون خلا ډکه شي او مغلقیت یې ساده شي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه عمل د قانون د تقنیني تفسیر په نامه یادېږي. کوم قانون چې لاسته راغلی هغه ته تفسیري قانون وايي او هغه قانون چې تفسیر شوی هغې ته تفسیري قانون وايي.

دا چې د مقننه قوې له خوا د قانون تفسیرولو عمل په خپل وار سره هم ګټې لري او هم نواقص، چې د بنه پوهېدو لپاره لومړی د تقنیني تفسیر ګټې او دویم د تقنیني تفسیر نواقص مطالعه کوو.

د تقنیني تفسیر ګټې:

کله چې د مقننه قوې له خوا قانون تفسیر شي دې ته تقنیني تفسیر وايي چې دغه تفسیر ډېرې ګټې لري او مهمې ګټې یې په لاندې ډول دي:

- کله چې مقننه قوه قانون تفسیر کړي:

دا تفسیر واقعاً چې ډېر دقیق دی او اشتباهات پکې ډېر کم وي او علت یې دادی چې: همدغه مقننه قوه ده چې مخکې یې نوموړی قانون تصویب کړی دی او د نوموړي قانون ټولې خواوې ورته معلومې دي، کله چې دا قانون تصویب کېده او کوم مناقشات د مقننه قوې د اعضاو ترمنځ شوي، مذاکرات شوي، مختلف نظریات ورکول شوي او د کوم هدف لپاره، چې قانون وضع شوی هغه ټول دوی ته معلوم دي او حتی کوم سوال او ځواب چې د قانون د تصویب په وخت کې شوی دی، له هغې څخه هم خبر دي.

د پورته ټولو معلوماتو په درلودلو سره چې قانون تفسیر شي په دې باندې دلالت کوي نوموړی د قانون تفسیر دقیق دی.

- د مقننه قوې د مداخلې له حیثه:

لیدل کېږي چې د ملي شورا یا مقننه قوې عمده او اساسي وظیفه د قوانینو تصویب دی، کله چې قانون تصویب کړي او په نوموړي قانون کې د خلا یا مغلقیت له حیثه که کوم مشکلات موجود وي، د نوموړو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکلاتو حل هم د مقننه قوې کار دی او کله چې مقننه قوه خپله قانون تفسیر کړي دا یو ګټور کار دی، ځکه د مقننه قوې له خوا که قانون تفسیر شي نو له یوې خوا څخه یې خپله وظیفه تر سره کړې، بل دا چې تفسیر به یې دقیق وي او همدارنګه د مقنن اصلي هدف به لاسته راغلی وي او اشتباهات به هم کم وي

-د نه مداخلې له حیثه:

معمولاً نن ورځ په ټولو دولتونو کې د رې ګونې قواوې موجودې دي، چې هغه عبارت دي له مقننه قوه، چې قانون جوړوي، قضایه قوه چې د دغه قانون په اساس د خلکو تر منځ پرېکړې کوي او اجرایه قوه چې د محاکمو له خوا کومې فیصلې شوي، پر هغوی اجراات کوي یانې د قضایه قوې پرېکړې تطبیق کوي، لیدل کېږي چې درې واړه قواوې یو د بل سره همکاري لري او د حقوقو له حیثه باید چې سره همکاري وکړي، خو دغه همکاري ددې مانا نه لري، چې یو د بل په کارونو کې مداخله وکړي او که چېرې مداخله وکړي، نو په کارونو کې ګډوډي او بې نظمي رامنځته کېږي

نو هر کله چې مقننه قوه خپل کار خپله وکړي او بله قوه پکې مداخله و نه کړي همدغې ته عدم مداخله وایي چې دا یو ګټور کار بلل شوی او که احیاناً د قانون تفسیر د بلې قوې له خوا ترسره شي امکان لري لاندې نواقص رامینځته شي:

۱- که یوه قوه د بلې قوې په کارونو کې مداخله وکړي امکان د بې نظمۍ او ګډوډۍ لري

۲- امکان د اشتباهاتو زیات دی او دا ځکه چې د قانون په اړه پخواني معلومات او سوابق نه لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د شخصي اغراضو د نه موجوديت له حيثه:

که چېرې د مقننه قوې له خوا قانون تفسير شي په دې صورت کې شخصي اغراض او ملاحظات موجود نه وي او دا څکه چې:

۱- مقننه قوه قانون نه تطبيق کوي.

۲- بل دا چې مقننه قوه له قضاياوو څخه خبر هم نه وي او هر وخت چې قانون تطبيق نه کړي او له هغه قضاياوو څخه چې رامنځته شوي اطلاع هم ونه لري نو په دې صورت کې مقننه قوه بې طرفانه، عادلانه او واقع بينانه قانون تفسير کوي.

او بالمقابل هغه قوه چې د قضاياوو په اړه د عوه هم ورسره وي او د همدې دعوې لپاره قانون هم تفسير کړي نو په دې صورت کې ډېر امکانات شتون لري چې شخصي اغراض او ملاحظات به پکې موجود وي او شايد چې بې طرفانه او واقع بينانه تفسير ونه کړي.

- د اجباري والي له حيثه:

د تقنيني تفسير بل مفيديت دا دی چې اجباري جنبه لري او په ټولو مشابه موضوعاتو باندې په جبري ډول تطبيق کېږي.

- د استناد وړوالي له حيثه:

د استناد قابليت يې هم دوامداره وي او ټول رسمي مراجع کولای شي په خپلو پرېکړو او اجرااتو کې په تقنيني تفسيري قانون باندې استناد وکړي.

- د مستقيمې استفادې له حيثه:

کله چې مقننه قوه قانون تفسير کړي په دې صورت کې دا چې الزامي جنبه لري، نو ټول اجرايي ارګانونه مکلف دي چې له تقنيني تفسير څخه استفاده وکړي.

د تقنيني تفسير نواقص:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې د قانون تقنيني تفسير زياتې ګټې لري، د دغه ګټو تر څنګ نواقص هم لري، چې هغه عبارت له دې څخه دی، چې تقنيني تفسير ډېر وخت نيسي، دا ځکه چې په لومړي قدم کې قانون مقننه قوې ته استول کېږي، په لومړي قدم کې د ولسي جرګې له خوا ورته يو کميسون تاکل کېږي، له هغې څخه وروسته ولسي جرګه په عمومي مجلس کې د هغه تصويب کوي او له هغې څخه وروسته د مشرانو جرګې ته ځي، کله چې د مشرانو جرګې له خوا هم تائيد شي، نو د قانون تصويب تکميل شي، وروسته رئيس جمهور ته د توشيح لپاره استول کېږي او کله چې د رئيس جمهور له خوا توشيح شي له هغې څخه وروسته تطبيق کېږي، چې دا ډېر زيات وخت نيسي، پداسې حال کې چې پېښه په جريان کې ده او عاجلې فيصلې ته ضرورت لري او که د قانون تفسير ته انتظار کوي، نو په قضيه کې ډېر تاخير رامنځته کېږي، د همدغو مشکلاتو د حل لپاره استثناءً يوې بلې مرجع ته د قانون د تفسير اجازه ورکړل شوې چې هغه عبارت له قضايه قوې څخه ده او کله چې قضايه قوه قانون تفسير کړي د قضايي تفسير په نامه يادېږي.

دويم- قضايي تفسير: د قضايي تفسير مانا او مفهوم

کله چې قضات او محاکم غواړي چې د يوې پېښې په اړه د قانون د خلا يا د مغلقيت په صورت کې د مشکلاتو سره مخامخ شي، په دې صورت کې د قانون تفسير ته ضرورت ليدل کېږي.

که دغه قانون د مقننه قوې په واسطه تفسير شي، نو په دې صورت کې زيات وخت دربر نيسي، پداسې حال کې چې قضات او محاکم عاجلو پرېکړو ته ضرورت لري، نو په دې صورت کې قانون سترې محکمې ته د قانون د تفسيرولو واک ورکړی دی.

د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون ۱۲۱ ماده داسې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

صراحت لري:

۱۲۱ ماده:

له اساسي قانون سره د قوانينو، تقنيني فرمانونو، بين المللي معاهدو او بين المللي ميثاقونو د مطابقت څېړل، د حکومت يا محاکمو په غوښتنه او د هغو تفسير د قانون له حکمونو سره سم د سترې محکمې صلاحيت دی.

د پورته مادې د حکم په اساس قضات ددې صلاحيت لري چې قانون تفسير کړي، نو هر وخت چې د قانون د تطبيق په وخت کې قضات د قانون د خلا يا مغلقيت سره مخامخ شي او ستره محکمه دغه خلا ډکه کړي او که مغلقيت موجود وي هغه روښانه کړي دغه عمل ته قضايي تفسير وايي.

د قضايي تفسير اعتبار:

ليدل کېږي چې قضايي تفسير په هغه صورت کې د قضاتو له خوا تر سره کېږي چې کله د دوو اشخاصو تر منځ دعوه موجوده وي يا دا چې کومې جرمې پېښې سره مخامخ شي، په دې مانا چې کله قضاتو ته يوه موضوع راشي او د همدغه موضوع په اړه په قانون کې يا خلا موجوده وي او يا دا چې مغلقيت موجود وي، نو په دې صورت کې د همدغه خاصې موضوع لپاره قانون تفسير وي او کله چې د يوې خاصې موضوع او پېښې لپاره قانون تفسير شي، يواځې پر همغې پېښې تطبيق کېږي او پر نورو پېښو يې تطبيق اجباري جنبه نه لري او محاکم هم په دې باندې مکلف نه دي، چې بيا دې دغه فيصله تکرار کړي

A د قضايي تفسير ګټې(مزاياوې):

کله چې د قضايه قوې له خوا قانون تفسير شي لاندې ګټې لري:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د وخت نه ضایع کېدو له حیثه یا د عاجل والي له حیثه

کله چې قضات د قانون له مشکلاتو سره مخامخ شي نو په دې صورت کې هغوی خپله د هغې لپاره د حل لاره لټوي نه یې مقننه قوې او نه یې رئیس جمهور ته لېږي، بلکې یې واځې د سترې محکمې د ۹ تنو اعضاو له خوا تفسیر کېږي، چې په دې صورت کې د وخت د ضایع کېدو مخه نیول کېږي.

۲- د اجباري والي له حیثه

قضایي تفسیر هم لکه د تقنیني تفسیر په څېر الزامي او اجباري جنبه لري، خو د تقنیني تفسیر سره یې فرق دا دی د تقنیني تفسیر الزامي والی په ټولو پېښو او واقعاتو باندې تطبیق کېږي، قضایي تفسیر بیا یواځې په همغه پېښه او قضیه باندې تطبیق کېږي، چې د هغې لپاره تفسیر شوې وي.

۳- د استناد وړوالي له حیثه

د استناد له حیثه هم قضایي تفسیر د تقنیني تفسیر په څېر دی خو یو توپیر لري چې قضایي تفسیر د همدې خاص موضوع لپاره د استناد وړوالي لري او تقنیني تفسیر عام دی او په ټولو موضوعاتو کې ور باندې استناد کېږي.

B د قضایي تفسیر نواقص

قضایي تفسیر د ذکر شوو ګټو تر څنګ نواقص هم لري، چې په لاندې ډول دي:

۱- د شخصي اغراضو د لرلو له حیثه

کله چې قضات قانون تفسیر کړي نو په دې صورت کې د دې احتمال شته دی چې د دعوې له ذید خلو خواوو څخه د یوه په ګټه یا ضرر قانون تفسیر کړي او دا ځکه چې لومړی دوی ته دعوه راغلې ده او د دعوې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرفين دوی ته معلوم دي نو ددې احتمال شته دی، چې له دغو اشخاصو څخه کوم يو سره يا همکاري او يا هم بدبيني ولري او د هغې په نظر کې نيول سره قانون تفسير کړي، چې دا يې هم له نواقصو څخه ګڼل کېږي

۲- د نورو په کارونو کې د مداخلې له حيثه:

کله چې قضايه قوه قانون تفسير کړي، په دې صورت کې قضايه قوه د مقننه قوې په کارونو کې مداخله کړې ده او کله چې يوه قوه د بلې قوې په کارونو کې مداخله کوي، نو احتمال شته چې کارونه به له يوې خوا غير دقيق وي او د بلې خوا به اصلي هدف هم تر لاسه نه کړي چې دا يې له نواقصو څخه ګڼل شوی دی.

دريم- شخصي تفسير: د شخصي تفسير مانا او مفهوم:

شخصي تفسير د پته وايي، چې د کومې رسمي مرجع لکه مقننه قوې او قضايه قوې له خوا نه وي شوی، بلکې د غير رسمي اشخاصو، لکه حقوق دانانو، علماو، مسلکي اشخاصو او دانشمندانو له خوا تفسير کېږي او دا په دې مانا چې هر وخت حقوق دانان او قانون پوهان په قانون کې خلا او مغلقيت وګوري نو دغه د قانون خلا ابهام او پېچلتيا په خپل ذوق سره، د خپل استعداد مطابق خلا ډکوي او مغلقيت ساده کوي او هغه په نشراتي ارګانونو کې نشروي چې دغه عمل ته شخصي تفسير وايي.

کله چې د غير رسمي مرجع له خوا قانون تفسير شي دا تفسير هم ګټې لري او هم نواقص چې دلته يې ګټې او نواقص دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د شخصي تفسير ګټې:

شخصي تفسير لاندې ګټې لري

۱- د شخصي اغراضو او ملاحظاتو د عدم موجوديت له حيثه:

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې قانون پوهان او حقوق دانان قانون تفسیروي، نو په دې صورت کې دوی ته دا معلومه نه وي چې له نوموړي قانون څخه به خامخا د قضایاوو په حل او فصل کې استفاده کېږي او که نه؟ همدارنګه دا هم ورته معلومه نه وي چې نوموړی قانون که احیاناً تطبیق هم شي دا به په چا باندې تطبیق کېږي، نو په همدې اساس د نورو ارګانونو په څېر شخصي ملاحظات پکې نه مطرح کېږي.

۲- د دقیق والي له حیثه:

په شخصي تفسیر کې له علماوو سره د قانون په اړه پخواني سوابق موجود نه وي، نو څرنګه مورږ دا حکم کولای شو چې شخصي تفسیر به دقیق وي او په تفسیر کې به یې مشکلات موجود نه وي؟ د دغه دواړو پوښتنو ځواب په لاندې ډول ویل شوی دی.

لومړی دا چې شخصي تفسیر اجباري جنبه نه لري او اختیاري دی او کله چې په خپله خوښه او رضا باندې کوم کار کوي، معمولاً دا به هغه کار وي چې نوموړی د هغې په اړه دقیق معلومات لري، دویم دا چې هر څوک چې قانون تفسیر کوي دا به علماً او مسلکي اشخاص وي او کله چې تفسیر کوي نو دا په هغه صورت کې وي، چې پر موضوع فوق العاده حاکمیت لري.

دریيم دا چې اکثره وختونو کې شخصي تفسیر د یو حقوقدان له خوا نه، بلکې د یو دسته حقوق پوهانو د یوې ډلې له خوا تر سره شي، که مورږ وواېو چې مقننه قوه د یو ګروپ کسانو له خوا د قانون په اړه بحث کوي او د هغې تفسیر یا تصویب کوي، د هغوی په اړه باید وویل شي چې په مقننه قوه کې خو ټول ګروپ حقوق دانان او مسلکي اشخاص نه وي.

نو په همدې اساس کله چې د حقوق دانانو له خوا قانون تفسیر شي دا تفسیر به دقیق وي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شخصي تفسیر نواقص:

د پورته یادو شوو مزایاوو سره سره شخصي تفسیر لاندې نیمګړتیاوې یا نواقص هم لري:

۱- د غیر اجباري والي له حیثه:

کله چې د حقوق پوهانو له خوا قانون تفسیر شي، دغه تفسیر شوی قانون اجباري او الزامي جنبه نه لري او نه ترېنه مستقیماً استفاده کېږي.

یانې قضات او محاکم په دې باندې مکلف نه دي چې خامخا دې له دغه تفسیر څخه په پرېکړو کې استفاده وکړي او نه نور خلک په دې باندې مکلف دي چې د یو قانون په څېر نوموړی تفسیر په خپل ځان باندې لازمي کړي او نه دولت خلک په دې باندې مجبوروي، چې خامخا د حقوق پوهانو تفسیر قبول کړي، اما په غیر مستقیم ډول اجباري جنبه لري او هغه داسې چې کله ترېنه قضات او محاکم په پرېکړو کې یا دا چې مقنن د قانون په تصویب یا تفسیر کې استفاده وکړي، نو هغه پرېکړه او قانون اجباري جنبه لري، چې دا غیر مستقیم د حقوق دانانو نظر دی چې اجباري جنبه لري.

۲- د نه استناد له حیثه:

په شخصي تفسیر باندې مستقیماً استناد نه کېږي، یانې هیڅ قاضي د پرېکړو په وخت کې داسې استناد نه کوي چې ما د پلانکي عالم د نظر په اساس دا پرېکړه کړې ده، ولې په غیر مستقیم ډول استناد پرې کېږي او هغه په لاندې حالاتو کې:

- کله چې نوی قانون جوړېږي او د قانون جوړونکې ارګان له خوا د یو عالم د نظر په اساس د قانون یوه یا څو مادې جوړې شي.
- کله چې په قانون کې د مقننه قوې له خوا اصلاحات او تغییرات

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته شي.

- یا دا چې د پخواني قانون په تفسیر کې د علماوو له نظریاتو څخه استفاده وشي.

- کله چې قضات او محاکم د قانون د تفسیر په وخت کې د نوموړي عالم له نظر څخه استفاده وکړي، نو پدغه پورته څلور واړو حالاتو کې د عالم نظریات په غیر مستقیم ډول اجباري جنبه اختیار وي او استناد پرې کېږي.

تر دې ځایه په دې باندې بحث وشو چې په ټوله کې درې ډوله ګانونه دي چې قانون تفسیروي، چې هغه عبارت دي، له مقننه قوې، قضایه قوې او شخصي یا غیر رسمي مرجع څخه چې عبارت له حقوق دانانو څخه دي، د دغه درې واړو تفسیرونو پېژندنه ګټې او نواقص په تفصیل سره بیان شول، اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون د تفسیر په وخت کې مفسر په دې باندې مکلف دی، چې د قانون چوکاټ په داخل کې قانون تفسیر کړي او که د قانون له چوکاټ څخه دباندې هم تفسیر کولای شي؟ د دغې پوښتنې د ځواب لپاره ښه دا ده، چې لاندې عنوان په تفصیل سره مطالعه کړو.

د تفسیر ډولونه د محدودوالي او وسیع والي له حیثه:

هر وخت چې په قانون کې خلا یا مغلقیت موجود وي او د قانون دغه خلا یا مغلقیت خپله د قضاتو او محاکمو له خوا حل شي، په دې مانا چې قضات خپله د قانون خلا ډکه کړي یا دا چې مغلقیت یې ساده او روښانه کړي، دغه عمل ته د قانون تفسیر وايي، چې دا به له دوو حالاتو څخه خالي نه وي.

لومړی حالت: قضات او محاکم به د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون د خلا او مغلقیت لپاره د حل لاره پیدا کوي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم حالت: قضات او محاکم به د قانون د چوکاټ نه دباندې د قانون د خلا او مغلقیت لپاره د حل لاره پیدا کوي، چې لومړی حالت ته محدود تفسیر او دویم حالت ته آزاد تفسیر وايي.

له پورته توضیحاتو څخه دا په ډاګه کېږي، چې د قانون تفسیر په دوه ډوله دی، محدود او آزاد تفسیر، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو:

لومړی محدود تفسیر:

هر وخت چې قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د مشکلاتو (د قانون خلا او مغلقیت) سره مخامخ شي او وغواړي چې دغه مشکلات حل کړي، په دې مانا چې خلا ډکه کړي او مغلقیت ساده کړي، په دې شرط چې د قانون د چوکاټ په داخل کې به د مشکلاتو حل کوي.

پس هر وخت چې د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون خلا ډکه او مغلقیت یې ساده کړي دا عبارت له محدود تفسیر څخه دی.

اوس پوښتنه دا ده چې؛

د قانون د چوکاټ داخل، څه مانا لري؟

د قانون چوکاټ داخل په دې مانا دی چې که په قانون کې خلا موجوده وي، نو د همدې قانون د یوې بلې مشابه موضوع سره به قیاس وکړي او که مغلقیت موجود وي نو د قانون د چوکاټ په داخل کې به یوازې د هغه لفظ ژباړه او مانا وکړي او بس.

له پورته توضیحاتو څخه دا هم ثابته شوه چې محدود تفسیر په دوه برخو باندې وېشل شوی دی، چې یو ته قیاسي تفسیر او بل ته یې لفظي تفسیر وايي چې هر یو جلا جلا مطالعه کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف-لفظي تفسیر:

هر وخت چې قضات او محاکم د قانون د تطبیق په وخت کې د الفاظو د مغلقیت سره مخامخ شي، په دې مانا چې د قانون متن موجود دی، خو داسې الفاظ او عبارات پکې استعمال شوي چې قاضي له هغې څخه درک نه شي کولای چې ددې الفاظو او عباراتو هدف څه دی او څه مانا لري؟ نو په دې صورت کې مفسر د ډېر قوي او سخت مشکل سره نه دی مواجه شوی او دا ځکه چې د قانون متن موجود دی، یوازې الفاظ یې مغلق او پېچلي دي.

هر وخت چې دغه مغلق او پېچلي الفاظ د قانون په چوکاټ کې ساده کړي عبارت له لفظي تفسیر څخه دی.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې د قانون په چوکاټ کې په کومه طریقه تفسیر کوي؟ یا دا چې مفسر د الفاظو په ساده کولو کې له کومې طریقې څخه کار اخلي؟

کله چې د یوې ټاکلې موضوع په اړه د قانون متن وجود لري، اما دا متن د نوموړې موضوع لپاره پوره ځواب ګوی نه وي، بلکې د مغلقیت او پېچلتیا لرونکی وي، ددې مشکل د حل لپاره له لفظي تفسیر څخه د قانون د متن په نظر کې نیولو سره کولای شي د لاندې درې طریقو څخه استفاده وکړي.

لومړی طریقه-د قانون د تدوین مقدماتي کارونو ته مراجعه کول:

قضات او محاکم له مرعی الاجرا (نافذ) قانون څخه علاوه، باید هغه مختلفې طرحې او پروژې چې ددې قانون د مسودې د تیارولو لپاره تهیه او رامنځته شوي وي د غور او برسی لاندې ونیسي او بالاخره پیدا کړي چې مقنن نوموړي الفاظ د کوم هدف لپاره تدوین او په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویب رسولي دي

په دې طریقه قاضي کولای شي چې مورد نظر قانون په ښه ډول سره تفسیر کړي او د مقنن اصلي هدف ته ورسېږي

دویمه طریقه-مخکنیو مشابه قضایاوو ته مراجعه کول:

کله چې قضات او محاکم د قانون د الفاظو مغلقیت سره مواجه شي نو مخکې چې کوم مشابه موضوعات فیصله شوي هغې ته مراجعه وکړي او وګوري چې له نو موړي لفظ څخه هدف څه ؤ؟

په دې حالت کې باید قضات او محاکم کوښښ وکړي، چې نوې موضوع د پخوانی مشابه موضوع له مخې د موجوده لازم الاجرا قانون د متن په نظر کې نیولو سره ولټوي او د حل لاره یې پیدا کړي

دریمه طریقه-د الفاظو مانا او ژباړه کول:

که چېرې قاضي د پورته دوه طریقو په اساس و نه توانېده چې موضوع حل کړي، نو د قانون د متن مغلق او پېچلي الفاظ باید یو اخې وژباړي یا دا چې مانا یې باید ولیکي، دلته اوس پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې که یو لفظ څو مانا ګانې ولري، نو بیا باید څه وکړي؟ په دې صورت کې به د مقنن د عقیدې په اساس په دې موضوع کې عمومي منافع په نظر کې نیول شوي او که خصوصي منافع په نظر کې نیول شوي، چې دا په نظر کې نیول حقیقت ته سړی نژدې کوي

لفظي تفسیر هم ګټې او هم نواقص لري چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

د لفظي تفسیر ګټې:

د مقنن اراده او هدف تغییر (بدلون) نه خوري او دا ځکه چې مفسر د قانون د چوکاټ نه دباندې نه دی وتلی او د قانون په چوکاټ کې یې مغلقیت ساده کړی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لفظي تفسير نواقص:

حقوق د انجماد حالت ځانته غوره کوي، په دې مانا، چې حقوق داسې يو علم دی، چې د نورو علومو په څېر د انکشاف او پرمختګ په حالت کې دی، ولې د حقوقو د علم انکشاف او پرمختګ د علماو د نظرياتو په اساس رامنځته کېږي، نو په دې صورت کې ليدل کېږي چې علماو نظرياتو له ورکولو څخه منع شوي نو ځکه دا حکم کوو چې حقوق د انجماد حالت غوره کوي

ب- قياسي تفسير:

هر وخت چې قضات او محاکم د عمل په ساحه کې (د قانون د تطبيق په ساحه کې) د قانون د خلا سره مخامخ شي او د قانون دغه خلا د قانون په چوکاټ کې ډکه کړي يانې د يوې بلې مشابه موضوع سره قياس وکړي او خلا ډکه کړي، دغه تفسير د قياسي تفسير په نوم يادېږي

دا چې د يوې ټاکلې موضوع په اړه هيڅ قانوني متن موجود نه وي، په دې صورت کې ليدل کېږي، چې مفسر له لفظي تفسير څخه استفاده نه شي کولای، بل دا چې په دې صورت کې د قانون تفسير د لفظي تفسير په نسبت د تفسير مغلق ترين ډول دی او دا ځکه چې د يوې موضوع په اړه د قانون کوم ټاکلی متن وجود نه لري

اوس دلته هم يوه پوښتنه مطرح کېږي، چې له کومې طريقې څخه مفسر استفاده وکړي، چې د يوې خوا د مقنن اصلي هدف ترلاسه شي او له بلې خوا د قانون له چوکاټ څخه د باندې ونه وځي؟

حقوق دانانو په دې برخه کې يو څه د حل لارې وړاندې کړي، چې په لاندې ډول روښانه کېږي:

۱- د قياس له مخې استدلال:

لومړۍ طريقه چې په دې مورد کې وجود لري هغه عبارت له قياس

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخه ده، کله چې د يوې تاکلې موضوع په اړه د قانون په متن کې کوم حکم موجود نه وي، په دې صورت کې قاضي بايد کوښښ وکړي، چې د قانون په چوکاټ کې بله مشابه موضوع پيدا کړي او پر هغې قياس وکړي، البته ددې خبرې يادونه بايد وکړو چې قياس بايد د داسې موضوع سره وکړي چې لاندې دوه شرايط پکې پوره شي.

اول شرط:

د دواړو مسئلو ترمنځ بايد تام شباهت بايد موجود وي يانې د دواړو مسئلو تر منځ مشابهت شرط دی، لکه: د تلويزون قياس د راديو سره، يا د موټر قياس د اورګادي سره.

دويم شرط:

له هغې موضوع سره چې قياس ورسره کېږي، بايد صريح حکم موجود وي او که په هغه کې صريح حکم موجود نه وي نو د هغې سره بيا قياس نه کېږي.

ددې لپاره چې د قياس په اړه ښه پوه شو، بايد لاندې مثال مطالعه کړو.

په فرانسه کې د ښځې او مېړه د جلا والي يو ډول د (جسمي انفصال) په نامه يادېږي، که فرض کړو د A په نوم يو سړی او د B په نوم ښځې تر منځ جسمي انفصال صورت نيسي، د انفصال څخه وروسته داسې سوال واقع کېږي، ايا A به ټول هغه تحايف چې د ازدواج په دوران کې يې خپلې ښځې ته ورکړي دوباره په لاس راوړي او که نه؟

د فرانسې مدني قانون په دې اړه کوم حکم نه لري، ولې په مدني قانون کې د طلاق په اړه داسې حکم شته دی، چې: مېړه کولای شي له طلاق څخه وروسته ټول هغه تحايف لاسته راوړي کوم چې يې د ازدواج په دروان کې خپلې ښځې ته ورکړي وو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ځای کې د طلاق او جسمي انفصال تر منځ مشابهت شتون لري او د جسمي انفصال قیاس له طلاق سره کېدای شي او باید چې ټول تحایف A ته ترلاسه کړي

۲ - د قوي دلیل له مخې استدلال:

کله کله داسې وي، چې په قانون کې متن موجود نه وي، ولې تر څنګ یې یو بل قوي دلیل موجود وي، نو مفسر کولای شي چې د دغه قوي دلیل په اساس قانون تفسیر کړي

ښځه او مېړه چې کله هم شریک ژوند تېروي نو دوی د شریکو اموالو خاوندان دي او کوم اموال او شتمني چې لري، د کورنۍ د شتمنۍ په نامه یادېږي، چې هم د مېړه او هم د ښځې پورې تړلتیا لري، ددې لپاره چې دغه شتمني په ښه شکل سره تنظیم شي، نو د کورنۍ له غړو څخه یې یو د اموالو سرپرستي په غاړه لري، چې په اکثرو دولتونو کې د دغه اموالو سر پرست سړی وي

فرض کړو چې د یوې کورنۍ رئیس یا سرپرست غواړي، چې خپل کور بل چا ته په اجاره ورکړي او له خپلې ښځې سره یې موافقه نه ده کړې، آیا په دې صورت کې کور په اجاره ورکولای شئ؟

ددې پوښتنې ځواب چې کله په قانون کې ولیدل شو، نو کوم حکم موجود نه و، ولې داسې یوه ماده شتون لري چې: مېړه کولای شي په خپل صلاحیت خپل کور خرڅ کړي، ولې د اجارې په اړه کوم حکم نشته دی.

په دې ځای کې د قوي استدلال له مخې داسې نتیجه اخلو چې مېړه کولای شي خپل کور د بیعې د عقد له مخې خرڅ کړي، پس د قوي استدلال له مخې خپل کور په کرایه او اجاره هم ورکولای شي، نو په دې صورت کې قانون تفسیر کېږي البته قیاسي تفسیر.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قیاس په اساس تفسیر ګټې او تاوانونه لري:

د قیاسي تفسیر ګټې هغه ګټې دي کومې چې په لفظي تفسیر کې مطالعه شوې او تاوانونه یې هم همغه دي کوم چې په لفظي تفسیر کې مطالعه شول، چې په دې ځای کې یې نه تکرارو.

دویم-آزاد تفسیر:

له آزاد تفسیر څخه په جزایي مسایلو کې استفاده نه کېږي او یواځې په مدني مسایلو کې ترېنه استفاده کېږي ددې لپاره چې موضوع ښه روښانه شي، لومړی آزاد یا وسیع تفسیر تعریفوو او په دویم قدم کې دغه موضوع روښانه کوو چې ولې په جزایي مسایلو کې ترېنه استفاده نه کېږي؟

تعریف:

هر وخت چې قضات او محاکم د عمل په ساحه کې د قانون د خلا سره مخامخ شي، ددې خلا د ډکولو لپاره محاکم او قضات په خپله د قانون د چوکاټ نه دباندې د کوم معیار او هدف ټاکلو تصمیم ونیسي او دغه خلا ډکه کړي، په دې مانا چې مفسر ځانته کوم معیار نه وي ټاکلی، دغه عمل د آزاد تفسیر په نوم یادېږي، په دې صورت کې چې دا خلا ډکوي مفسر د خپل ځان سره دوه سوالونه مطرح کوي او ددې سوالونو ځواب هم خپله ورکوي او دغه سوال او ځواب د خپل ځان لپاره یو معیار ټاکي.

۱-مفسر ته دا سوال پیدا کېږي چې که چېرې پخوانی مقنن موجود وی، یا ژوندی وای او هغه ددې مشکل سره مخامخ شوی وای، نو هغه به په دې اړه څه تصمیم نیولای وای؟

ددې سوال په ځواب کې د مفسر ځواب دا دی که چېرته په دې وخت کې هغه مقنن ژوندی وی، نو ددې مشکل حل به یې په دې طریقه کړی وی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته باید د یوې خبرې یادونه وکړو چې دغه مفسر چې کومه نظریه ولیکله په دې کې باید هغه د منطقي ټول شرایط په نظر کې نیولي وي او د خپل وجدان د محکمې مطابق یې حقیقي فیصله کړې وي، چې دغه عمل چې ده تر سره کړې، نو دغه عمل خپله یو تفسیر دی.

۱- کله کله مفسر له ځان سره داسې سوال هم مطرح کوي، چې که چېرته زه په خپله مقنن وای او د داسې یوې خلا سره مخامخ وای، نو ما به په څه ډول د دغې مسلې حل رایستلای وای؟ یانې په څه ډول به مې خلا ډکه کړې وای؟

په ځواب کې وایي، چې که چېرته زه په خپله مقنن وای، نو ما به دغسې یو قانون جوړ کړی وی، یا به مې په دې ډول دغه خلا ډکه کړې وی.

کله چې پورته دوه سوالونه مطرح کړي تر هغې وروسته خپل نظر ورکوي، د نظر ورکولو په وخت کې باید د ټولنې ټول شرایط او ظروف په نظر کې ونیسي او وروسته یې د وجدان محکمې دا فیصله قبوله کړې وي او له هغې څخه وروسته د قانون آزاد تفسیر کوي.

مخکې دې خبرې ته اشاره وشوه چې له آزاد تفسیر څخه یوائې په مدني مسایلو کې استفاده کېږي او په جزایي مسایلو کې تر ېنه استفاده نه کېږي، ددې خبرې دلیل څه دی؟

د لاندې دوه دلایلو په اساس:

لومړی دلیل:

په حقوقو کې یو ډېر مهم پرنسیپ موجود دی او هغه د جرایمو او جزا ګانو د قانونیت پرنسیپ دی، په دې مانا چې بې له قانون څخه نه جرم شته او نه مجازات.

یانې تر هغه وخته پورې چې قانون موجود نه وي او کوم عمل ته یې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرم نه يې ويلی، موږ هيڅ عمل ته جرم نشو ويلای، نو په همدې اساس له آزاد تفسير څخه په جزايي مسايلو کې استفاده نه کېږي

دويم دليل:

په جزايي مسايلو کې تر ډېره څخه استفاده نه کېږي، چې که اشتباه تر ډېره وشي د هغه بېرته جبران نه کېږي، د مثال په ډول که اشتباهاً يو سړی ووژل شي او وروسته ثابته شي چې اشتباه شوې ده نو هغه سړی بېرته ژوندی کېدای نشي او په مدني مسايلو کې تر ډېره څخه استفاده کېږي، چې د هغې جبران کېدای شي، د مثال په ډول که قاضي د يو چا ځمکه اشتباهاً بل چا ته ورکړي او وروسته ثابته شي چې اشتباه شوې ده، نو په دې صورت کې کولای شي، چې ځمکه بېرته اصلي مالک ته وسپاري

د آزاد تفسير ګټې او نواقص:

کله چې قانون په آزاد ډول تفسير شي هم ګټې لري او هم نواقص، چې هر يو يې جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

د آزاد تفسير ګټې:

ازاد تفسير لاندې ګټې لري

۱- وخت نه ضايع کېږي

۲- د حقوقو د انجماد حالت منځ ته نه راځي

د آزاد تفسير نواقص:

هر وخت چې قانون په آزاد ډول تفسير شي لاندې نواقص لري

۱- غير دقيق وي او دا ځکه چې يو اځې يو شخص د قانون د چوکاټ نه دباندې قانون تفسير کړی دی.

۲- شخصي ملاحظات پکې واقع کېږي

۳- د مقنن اصلي هدف نه تر لاسه کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هیوادونو کي د تفسیر کتنه:

هر هیواد د قانون د تفسیر په اړه ځانګړي قواعد لري، موږ هم د قانون د تفسیر څرنګوالی په ځینو غربي هیوادنو کي مطالعه کوو چي په لاندي ډول دي

الف- د قانون تفسیر په فرانسه کي:

((بالوبو پره)) د فرانسي د دیوان لومړی رئیس د فرانسي د مدني قانون د (۱۰۰) سلم کال د پوره کیدو په مناسبت په (۱۹۰۴) م کال کي د قانون د تفسیر په هکله په خپل مشهور تقریر کي په هغي زمانه کي د تفسیر روش چي پرته له کوم اعتراض څخه د فرانسي په دوکتورینو حاکم وه رد کړه او ویي ویل: ((کله چي د قانون متن په حکمي حالت کي په روښانه او دقیق ډول بیانات شوی وي او هیڅ ډول مبهم والی و نه لري، قاضي د هغي په منلو او اطاعت کولو موظف دی، لیکن کله چي د قانون متن مبهم وي د هغه په کلماتو او مانا کي تردید او شک موجود وي چي د یل متن په مقایسه ممکنه ده، تر یو اندازي پوري نقیض یا کم شي او یا برعکس تصمیم شي زما نظر دا دی چي په دي صورت کي قاضي د تفسیر لپاره د لوی اختیار خاوند دی، هغه باید کوښښ وکړي، تر څو معلوم کړي چي قانون لیکونکي ۱۰۰ کاله مخکي د قانون د لیکلو په وخت کي څه فکر درلود؟ هغه باید د ځانه پوښتنه وکړي، داسي چي که هغه مقنن تن موجود وای ددي مادي په اړه به یې څه فکر کاوه.

باید ځانته ووایي چي د هغي تغییراتو له امله چي په دي ۱۰۰ کالو کي د فرانسي ټولني په افکارو، اساساتو او همدارنګه په اقتصادي او ټولنیزي وضعي کي منځته راغلي، نو باید چي قانون د همدغه واقعیتونو او غوښتنو سره همغږی شي او د همدي مفکوري په اساس قانون تفسیر کړي، چي عدالت او عقل د واړه ددي حکم کوي.))

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قانون تفسير په المان کې:

د المان د تفسیر طریقه د روم جرمن حقوقي کورنۍ د هېوادونو سره نژدې والی لري، خو د فرانسې هېواد سره څه توپیر لري او هغه دا چې د فرانسې حقوق دانان خپل پخوانی قانون چې هم تفسیروي کوښښ کوي چې د مقنن اراده او هدف تفسیر نه کړي، ولې المان کې که چېرې ضرورت وي، د مدني قانون لیکونکي کولای شي، چې ځینې قانوني مقررات خنثی کړي.

ج- د قانون تفسير د شمالي اروپا په هېوادونو کې:

په ځينو خاصو قانوني قواعدو باندې، د کُلي اصولو د ارزښت نظریه په سویډن او فنلینډ کې هم منل شوې ده، له دې جملې څخه د سویډن د رسمي قوانینو ټولګه په هر کال کې خپرېږي، د یوې پخوانۍ عنعنې له مخې چې ان تر (۱۳م) پېړۍ د وستګوتن (Westgoten) په قوانینو کې هم لیدل کېږي، د قاضیانو د لارښوونې تر عنوان لاندې یوه عمومي برخه لري، چې قاضیانو ته پکې (۴۳) لارښوونې موجودې دي، دا اصول په (۱۵۵۰ م) کال کې د یو استاد له خوا چې اولاس پیټر (Olaus Petr) نومېده راغونډ شوي دي، سره ددې چې رسمي قانوني بڼه یې ځانته نه ده غوره کړې، ولې له (۳۰۰) کالو څخه را په دې خوا په قوانینو کې لیکل کېږي، په دغو اصولو کې قضاتو ته ډېر پراخه صلاحیت ورکړل شوی دی، د مثال په ډول:

کله چې یو قانون مضر ثابت شي، نور نو قانون نه ګڼل کېږي، د یو صالح انسان حقوقي شعور او غوره قاضي د یوې موضوع په نظر کې نیولو سره شخصي ګټې په نظر کې نیسي، نو هر هغه قانون چې د شخصي ګټې په نظر کې نیسي قانوني اعتبار لري او هر هغه قانون چې د شخصي ګټې په نظر کې نه نیسي، قانوني اعتبار نه لري، ولې ددې تر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګ دا سې اصول هم شته دی چې: هغه شخص چې د قانون محتوی، هدف او مفهوم نه پېژني قاضي کیدای نه شي.

په لنډ ډول ویلی شو، چې هر وخت په قانون کې د کومې پېښې په اړه وضاحت موجود نه وي، یا دا چې بلکل خلا موجوده وي، یا دا چې الفاظ یې مغلق وي، نو هغه باید حل شي، څکه چې د قانون په تطبیق کې، مشکلات رامنځته کوي او کله چې وغواړو دغه مشکلات حل شي نو باید قانون تفسیر شي.

دا چې تفسیر د مقننه قوې له خوا کېږي، که د قضایه قوې له خوا کېږي او که د عالمانو له خوا کېږي، خو نو موړی مشکل باید حل او فصل شي، ددې خبرې یادونه هم ضروري ده چې په جزایي مسایلو کې د قانون د چوکاټ په داخل کې د قانون تفسیر ډېر ښه دی او اعتبار هم لري

دریيم مطلب -عرف او عادات

ددې لپاره چې د عرف او عاداتو په اړه ښه معلومات تر لاسه کړو، لاندې عنوانونه باید مطالعه کړو، د عرف تاریخي بهیر، د عرف مانا او مفهوم، د عرف او عاداتو شرایط، د عرف او عاداتو د مشروعیت دلایل، د عرف اهمیت، د عرف متشکله عناصر، د عرف رول په قانون کې، دعرف ګټې او د عرف نواقص

لومړی جز- د عرف او عاداتو تاریخي بهیر:

په تاریخي لحاظ له ټولو حقوقي منابعو څخه لومړنی منبع عرف او عادات دي

د قوانینو وضع کول هم له هغه وخت څخه چې دولتونه منځ ته راغلي پیل شوي دي، چې له هغې جملې څخه د حمورابي قانون چې له میلادي پېړۍ څخه دوه زره کاله مخکې تدوین شوی دی، همدارنګه الواح

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوازده ګانه، د ساماتياتو قانون، د ماني قانون، د پخواني هند قوانين، د اتن او نور قوانين چې ډېره پخوانۍ سابقه لري، ولې کوم معيار وته چې په نظر کې نيول شوي له هغې څخه معلومېږي چې دغه ټول قوانين د تدوين شوي عرف له مجموعې څخه عبارت دي

تاريخ ليکوونکي او ټولنپېژندونکي بالاخره دې نتيجې ته رسي چې د حکومتونو تر ايجاد پخوا هم ډېرې قبيلې او قومونه تېر شوي دي، چې هغوی اداب او قومي رواجونو ته احترام درلود. له پورته توضيحاتو څخه دې نتيجې ته رسېږو چې عرف د حقوقو ډېره مهمه منبع ده.

دويم جز- د عرف او عاداتو مانا او مفهوم

په تېرو درسونو کې مو ومطالعه کړل چې آفاقي حقوق دوه ډوله منابع لري، چې يوې يې اصلي منابع دي او بلې يې فرعي منابع. اصلي منابع عبارت له هغې منابعو څخه دي چې مستقيماً ترينه استفاده کيږي، الزامي جنبه لري او استناد پرې کيږي، دغه اصلي منابع په درې برخو ويشل شوي دي.

د قوت په لحاظ اولينه منبع اسلامي شريعت دی، دويمه منبع قانون دی او درېيمه منبع يې عرف او عادات دي، ددې خبرې مفهوم دا دی چې هر وخت په يوه موضوع کې اختلافات پيدا شي، نو په لومړي قدم کې په اسلامي شريعت ته مراجعه کيږي، که په اسلامي شريعت کې د علم د کموالي په اساس حکم پيدا نه شو کړای، نو بيا قانون ته مراجعه کيږي او د هغوی د احکامو مطابق به فيصله کيږي او که په قانون کې هم حکم موجود نه وي، نو بيا به عرف او عاداتو ته مراجعه کيږي او د عرف په اساس به فيصله صورت نيسي او س پوښتنه دا ده، چې عرف څه ته وايي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عرف لغوي تعریف

عرف په لغت کې په مانا د معرفت او پېژندنې سره راغلې ده او عادات له هغه معقول کار څخه عبارت دي، چې د هغه په تکرار یا تندي انسان روږدی وي.

همدارنګه ابن عابدین وايي: عادات له معاودت څخه اخیستل شوي او تکرار ته وايي.

د عرف اصطلاحي تعریف

د عرف او عاداتو لپاره ډېر تعریفات شوي دي چې دلته د نمونې په ډول ترېنه یادونه کوو، عرف او عاداتو، له هغو حقوقي قواعدو څخه عبارت دي چې د مقننه قوې او اساسي قانون له تشریفاتو څخه پرته، خپله د خلکو له وجدان او ذهنیت څخه ایجاد شوي وي.

یا په بل عبارت: عرف او عادات د هغو قواعدو مجموعه ده چې له ټولنیزو پېښو څخه راپیدا شوي وي او بې د مقننه قوې له مداخلې څخه یې د حقوقي قاعدې شکل ځانته غوره کړی وي.

یا: په ملي حکومت کې ټول ملي او حقوقي قواعد چې د ملت له ارادې څخه سرچینه اخلي، نو په هغه صورت کې چې په غیر مستقیم ډول یې د مقننه قوې له خوا اراده بیان او منځته راوړل شي قانون او که په مستقیم ډول منځته راوړل شي عرف ګڼل کیږي.

یا عرف او عادات د هغو اصولو مجموعه ده کوم چې انسانانو په خپله اختیار کړي وي او د قانون په څېر احترام یې کوي او خپلې ټولې فیصلې یې همدې ته محول کړي وي.

ځینې علماء وايي چې عرف په اصطلاح کې په دوو ماناوو سره استعمال شوی دی.

۱- عرف او عادات عبارت له هغې څخه دی چې د ټولنې اکثره خلکو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو عمل يا خبرې په اثر تکرار کړي وي

۲- عرف او عادات د حقوقي قواعدو مجموعه ده، چې د عامو خلکو له سلوک او عاداتو څخه لاسته راغلي وي

له پورته ټولو ذکر شويو تعريفاتو څخه له مفهومه ډک A'.

A': او هر اړخيز تعريف په لاندې ډول دی:

تعريف:

د غير رسمي حقوقي قواعدو مجموعه، چې خلکو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره ايجاد کړې وي او له ډېر وخت څخه په استمراري ډول تکرار شوي وي او خلکو يې تطبيق په خپل ځان باندې د يوې حقوقي قاعدې په څېر لازمي او اجباري ګرځولي وي، عبارت له عرف او عاداتو څخه دی.

ددې لپاره چې د پورتـه تعريـف پـه اړه ښـه پـوه شـو، لانـدې نقـاط روښانه کوو.

۱- عـرف او عـادات يـوه غيـر رسـمي حقـوقي قاعـده ده، ددې خبـرې مانـا دا ده چې د قـدرت لرونکـي مقامـاتو لـه خـوا چـې هغـه عبـارت لـه مقننـه قـوې، لـويې جرګـې، رئـيس جمهـور، د وزيرانـو شـورا او د وزارت لـه عـالي شـورا څخـه دي، نـه وي تصـويب شـوي بلکې د عوامو له خوا ايجاد شوي وي

۲- پخواني به وي: عرف او عادات هغه وخت د حقوقي قاعدې شکل اختيار وې چې، زيات وخت ورباندې تېر شوی وي، که چېرې وخت ورباندې نه وي تېر شوی بيا حقوقي قاعده نه ګڼل کېږي

۳- په استمراري ډول تکرار شوي وي: په دې کې دوه نقاط دي، يو دا چې دا بايد تکرار شوي وي، تکرار څخه هدف دا دی چې، په کراتو کراتو تکرار شوي وي، خو ددې تر څنګ چې بله نقطه شتون لري هغه له استمرار څخه ده او ددې مانا دا ده چې په تکرار کې به يې انقطاع نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي رامنځته شوې او که په منځ کې يې انقطاع رامنځته شوي وي، دا بيا د حقوقي قاعدې حيثيت نه لري

۴- ټولو خلکو ځکه هدف دا دی چې دا به په ټول قلمرو کې تکراريږي، که چېرې د يوې سيمې او منطقې خلک د يو عمل تکرار کوي، هغه ته رسم او رواج ويل کېږي، خو د يوې حقوقي قاعدې په مانا نه دی.

۵- خلکو يې تطبيق په ځپل ځان باندې لازمي کړی وي، ددې هدف دا دی چې پرته د اجرايه قوی له شتون ځخه نو موړي اعمال خلکو ته د قدر وړ ښکاري او په ځپل ځان باندې دا لازمي ګرځولې وي او په احترام باندې ورته قايل شوي وي.

نو هر وخت چې دغه پنځه واړه نقاط په يو عمل کې موجود شي له هغې ځخه وروسته هغې ته موږ عرف او عادات وايو.

د پورته نقاطو تر ځنګ چې د عرف او عادات د تعريف او روښانه کولو لپاره ذکر شو، د عرف او عادات لپاره يو سلسله خاص شرايط تاکل شوي، که دغه شرايط موجود نه وي بيا نو، حقوقي قاعده نه ګڼل کېږي

دريېم جز- د عرف او عاداتو شرايط:

په عرف او عاداتو کې بايد لاندې شرايط موجود وي، که چېرې له دغه شپږو شرايطو ځخه يو هم موجود نه شي، عرف او عادات صحت نه لري

لومړی شرط: عرف او عادات بايد د عامه نظام سره مطابق وي

که چېرې عرف او عادات د عامه نظام سره مخالفت ولري، په دې صورت کې نوموړی عرف او عادات د حقوقو د منبع په حيث نه قبلېږي، اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږي چې عامه نظام ځه ته وايي؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

له عامه نظام څخه هدف اسلامي شريعت او قانون وي، چې له همدې دواړو څخه هر يو جلا جلا روښانه کوو.

عرف او عادات بايد د اسلامي شريعت سره په ټکر کې نه وي. لکه په يدو کې د ښځو ورکول، په قرآن کريم کې الله فرمايي:

(وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى.)

ژباړه: د يو چا بار د بل چا په اوږو باندې مه باروئ. همدارنګه په سورة بقره کې داسې فرمايي:

(وَلَا تُسْـــأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ(بقره،۱۳۴).)

ژباړه: او د هغوئ د عملونو په هکله تاسې نه پوښتل کيږئ.

له دغه دواړو اياتونو څخه معلوميږي، چې جرم يو شخصي عمل دی او د يو شخص په عوض بل شخص محاکمه او مجازات کيږي نه

تو دلته ليدل کيږي چې په يدو کې ورکول هم د دغه پرنسيپ، سره مطابقت نه لري، ځکه چې جرم يو چا کړی او جزا يې بل چا ته ورکول کيږي

همدارنګه د فقهي له قواعدو هم داسې عرف غوره ګڼل شوی دی.

استعمال الناس حجة يجب العمل بها.

ژباړه: د خلکو عادات چې د شرعي مخالف نه وي د عمل وجوب لپاره دليل دی.

په دې مانا چې: ټول هغه اعمال چې خلک يې په خپل منځ کې تکراروي که چيرې د اسلامي شريعت سره مخالف نه وي، نو د خلکو عادات خپله په دې دليل دي چې دا کار جايز او واجب التعميل دی.

عرف او عادات په قانون کې:

قانون هم ځينې عادات منع کړي دي. لکه په يدو کې د ښځو ورکول، له ميراث څخه محرومول، په اموالو کې له تصرف څخه منع کول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي تور.

لکه د ښځو په وړاندي د تاو تريخوالي د منع قانون

۲۵A ماده کي داسي حکم کوي:

((که څوک په بدو کي ښځه ورکړي، يا يي وکړي په اووړ حبس محکوميږي، چي له (۱۰) کالو څخه زيات نه وي)) د همدي قانون په (۳۳) ماده کي داسي صراحت وجود لري

۳۳ ماده((هغه شخص چي د ښځي د ميراث په متروکه څخه شي په لنډ حبس چي د يوي مياشتي زيات نه وي، محکوميږي))

يا دا چي اوس په اکثرو ځايونو کي خلک عادت شوي دي، چي په عمومي لارو، سرکونو او پارکونو کي کثافت اچوي، چي دغه عادت د قانون خلاف دي. لکه د جزا قانون ۵۰۲ ماده حکم کوي

که څوک په عمومي لارو، سرکونو، تفريح ځايونو او نورو کي کثافت، د چارو ښځلي، چتلي ((يا غيره واچوي په حبس محکوميږي، چي تر (۱۵) ورځو زيات نه وي. يا نغدي جريمه چي تر (۵۰۰) افغانيو تجاوز و نه کړي))

نو هر عرف چي د اسلامي شريعت يا قانون مخالف وي اعتبار هم نه لري

دويم شرط بايد له عامه ذهنيت څخه يي منشاء اخيستي وي

نو هر هغه عرف چي د ټولني د اکثرو خلکو ذهنيت هغه قبول کړي وي او د هغي لپاره په زړه کي احترام ولري، نو اعتبار هم لري. که چيري کوم عرف پوره نه کړي، يا دا چي د ټولني داکثره خلکو ذهنيت او رايه د هغي خلاف وي يا د عرف اعتبار نه لري، په دي مانا چي د حقوقو منبع نه ګڼل کيږي. لکه په هوټلونو کي ودونه کول، يا ځيني بي ځايه رواجونه. لکه د خارجيانو له خوا خلکو ته زياتي تحفي ورکول، په اکثره ځايونو کي د حج فريضه د عرف، رسم او رواج په اثر له خلکو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شي او داسې نور.

دریم شرط: عرف او عادات باید پخواني وي

هغه عرف او عادات د حقوقو د منبع په حیث پېژندل کېږي، چې تاریخي قدامت ولري او له پخوا زمانې څخه تکرار شوي وي، که چېرې نوی او تازه شروع شوی وي، بیا دا عرف اعتبار نه لري

څلورم شرط: عرف او عادات باید د ټولنې د اکثرو غړو له خوا قبول شوي وي

که چېرې کوم عرف او عادات داسې وي، چې د ټولنې اکثرو غړو هغه نه وي قبول کړی، هغې ته د حقوقو منبع نه شو ویلی.

پینځم شرط: عرف او عادات باید داخلي وي

که چېرې کوم عرف یا عادات له پردیو څخه را انتقال شي، هغه ددې ټولنې لپاره د عرف اعتبار نه لري

شپږم شرط: عرف او عادات باید په تسلسل سره تکرار شوی وي

هر هغه عرف چې بیا بیا تکرار شوی وي او هېڅ ډول انقطاع پکې نه وي راغلی، عبارت له عرف څخه دی او د عرفي منبع په حیث قبول شوی.

او که چېرې داسې وي چې تکرار شوی نه وي او یا دا چې تکرار شوی ي، خو انقطاع پکې رامنځته شوي وي اعتبار نه لري

څلورم جز- د عرف او عاداتو مشروعیت.

د عرف او عاداتو په اړه وویل شو، چې دا د حقوقو له اصلي منبع څخه عبارت دی، اوس د لته یوه پوښتنه مطرح کېږي، د کومو دلایلو په اساس مونږ دا حکم کولای شو چې عرف او عادات د حقوقو اصلي منبع ده؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې خبرې لپاره لاندې دلایل موجود دي

۱_ د قرآن کریم دلیل:

د سورت اعراف (۱۹۹) ایت کې الله تعالی فرمايي:

(خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ۱۹۹.)

ژباړه: عادت جوړ کړه د ګذشت کولو او حکم کوه د نیکو کارونو او ډډه کوه له جاهلانو څخه *(معارف القران، ۳ جلد، ۲۲۱ مخ)*

الله تعالی په دې ځای کې پیغمبر ع ته دستور ورکوي چې خلکو ته په عرف حکم وکړي

په دې ځای کې له عرف څخه لغوي مانا عبارت له ښه کار څخه، خو دا ددې بیانوونکی دی چې عرف په اسلام کې اعتبار لري

همدارنګه که د اسلام د ظهور تاریخ ته متوجه شو، الله ج د عربو ډېر عرفونه او عادتونه تائید کړي دي لکه مضاربت، بیع، صحیح اجاره، همدارنګه فقهاو په فقهي قاعدو کې داسې فرمایلي دي:(العادة محكمة): عادت د شرعي حکم د اثبات لپاره حکم شمېرل کېږي

یا دا: هغه چې په عرف ثابت دی، هغه په شرعي دلیل ثابت دی

یا دا چې: الثابت باالعرف کا الثابت باالنص.

هغه چې په عرف ثابت شوی، داسې فرض کړه چې په نص ثابت شوی دی

یا په بل عبارت: استعمال الناس حجة يجب العمل بها.

ژباړه: د خلکو عادت چې د شرعې مخالف نه وي، د عمل د وجوب لپاره دلیل دی.

یا: التعين باالعرف کا التعين باالنص.

ژباړه: په عرف کې ټاکل شوی شی داسې دی لکه په نص چې ثابت شوی وي. *(قواعد فقهي، ۹۷ ـ ۹۸ مخونه)*

د دغو ټولو دلایلو تر څنګ د افغانستان د مدني قانون کوم

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په (۱۳۵۵ هـ ش) کال نافذ شوی دی، په دویمه ماده کې داسې صراحت موجود دی.

۲ ماده: ((په هغه صورت کې چې په قانون یا د اسلامي د شریعت د حنفي فقهي په کلي اساساتو کې یو حکم موجود نه وي، محکمه د عمومي عرف سره سم حکم صادروي، خو په دې شرط، چې حکم د دې قانون د حکمونو یا عدالت د اساساتو متناقض نه وي))

همدارنګه د دې قانون د ۹ مادې دویم بند کې داسې صراحت موجود دی:

۹ ماده، دویم بند: ((له حق څخه تیری په لاندې مواردو کې پیدا کیږي))

۱- د عرف او عاداتو مخالف کارونه

له دې جملې څخه معلومیږي، هر هغه څوک چې د عرف او عادت مخالف عمل تر سره کړي، نو د دې ماناداده، چې د بل چا حق یې تلف کړی دی، د دې نه هم ثابته شوه چې عرف او عادت د حق منبع ګڼل کیږي

پینځم جز- د عرف او عاداتو اهمیت

څرنګه چې مو ډیر او تاسې ولوستل چې عرف او عادات د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه یوه ډیره مهمه منبع ده، چې اهمیت یې په لاندې دریو ټکو کې واضح کوو.

۱- خپله قانون ورته اهمیت ورکړی دی.

دا د قانون غوښتنه ده، چې عرف او عادات باید د قانون او عدالت سره د عدم مناقې والي په صورت کې د آفاقي حقوقو د اصلي منبع په حیث قبول شوي دي

چې د افغانستان د مدني قانون دویمه ماده په دې اړه صراحت لري چې مخکې درس کې لوستل شوې ده: لکه غیر

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسمي عدالت یا غیر رسمي قضاوت.

د قومي مشرانو او علماوو له خوا د خلکو تر منځ د مسایلو حل او فصل کوي، چې دا یوه حقوقي منبع ده. خو که په همدغو جرګو کې داسې پرېکړه وکړي چې د قانون یا عدالت خلاف وي نو د حقوقو د منبع په حیث نه منل کېږي لکه په یدو کې ورکول.

۲- عرف او عادات د خلکو له ذهنیت څخه منشاء اخلي:

د اهمیت وړ دویمه نقطه یې همدا ده، چې خلکو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره اختیار کړي دي او بیرته له اجرائیه قوې څخه خپله یې په ځان لازم او ضروري ګرځولي وي.

لکه په کلي کې د یو چا کور کې مړی کېږي، تول خلک له خپل کلیوال سره د همکارۍ له مخې دا په خپل ځان باندې لازمي ګرځولي ده چې باید له هغوی سره مرسته او همکاري وکړي، چې په دې صورت کې پولیس یا بل کوم اجرائیي قوت نشته، خو خلکو یې عملي کول پر خپل ځان لازمي ګرځولي.

۳- د قانون په ایجاد کې ستر رول:

هر وخت چې قانون جوړېږي، عرف او عادات له هغې سره مرسته او کومک کوي، دا ځکه چې عرف او عادات پخواني دي او قوانین له عرف څخه وروسته منځته راغلي چې یو دلیل یې قدامت شو، دویم دلیل دا دی چې مقنن هر وخت قانون جوړوي، باید د ټولني عرف او عادات په نظر کې ونیسي او د هغوی په رڼا کې قانون تصویب کړي، همدا رنګه د قانون د خلا په ډکولو کې مرسته او همکاري کوي او هغه داسې چې هر وخت په قانون کې حکم موجود نه وي، نو باید چې د عرف او عاداتو په اساس حکم وشي، چې په اسلامي قوانینو کې هم ځینې داسې مقررات شتون لري، چې د پخوانیو قومونو عرف او عادات یې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبول کړی دي

د اسلامي شریعت له تعلیماتو څخه دا معلومه ده چې، د اسلام سپېڅلي دین د غلامۍ خلاف دی.

خو دا چې په عربو کې عرف دا و، چې قومونه په دوه برخو وېشل شوي وو، چې یو یې غلامان او بل یې اشراف یا اصیل خلک وو، چې اسلام د عرف له مخې په خپلو تعلیماتو کې غلامي قبوله کړه، سره ددې چې د غلامانو د آزادولو لپاره یې ډېرې لارې په کار اچولې لکه کفارات او نور.

۴- عرف او عادت پخواني دي

دا چې لومړی عرف او عادات منځته راغلي او وروسته بیا قانون منځ ته راغلی، نو پر همدې اساس عرف او عادات ډېر مهم دي

شپږم جز- د عرف او عاداتو متشکله عناصر:

عرف او عادات دوه عناصر لري، چې د حقوقي قاعدې د ایجاد او تحقق لپاره لازمي دي دا عناصر عبارت له مادي عنصر او معنوي عنصر څخه دي، چې هر یو په جلا جلا ډول روښانه کوو.

لومړی- مادي عنصر:

مادي عنصر په دې مانا چې دغه عمل به د ټولو خلکو له خوا په ټول قلمرو کې د پخوا وختونو راهیسې په کراتو په خپله خوښه د خپل ځان لپاره انتخاب شوی وي، چې د مادي عنصر مهم نقاط په لاندې ډول مطالعه کوو.

- د ټولو خلکو له خوا دغه عمل تر سره شوی وي. که چېرې د یو خاص ګروپ له اړخه تر سره شوی وي اعتبار نه لري، د تحقق لپاره یې عمومي والی شرط دی.

- په ټول قلمرو کې به عملي کېږي، که چېرې د یو دولت په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه سیمه کې یا په یو څو سیمو کې اجرا کېږي او په ټولو کې نه دا جرا کېږي لکه په یو ولایت یا څو ولایاتو کې ترسره کېږي او په ځینو ولایاتو کې نه ترسره کېږي، نو په دې صورت کې عرف د حقوقو د منبع په حیث نه پېژندل کېږي

- خلکو دغه عمل په خپله ځان ته انتخاب کړی وي او یو داخلي عمل وي

- د عه عمل به ډېر پخوانی وي، که یو عمل نوی په یو هېواد کې د خلکو له خوا رواج شوی وي، نو په دې صورت کې د حقوقو د منبع حیثیت ځانته نه غوره کوي

- دغه عمل به په پرله پسې ډول پرته له انقطاع څخه تکرار شوی وي

- دغه عمل به د یوې مشخصې موضوع پورې تړلی وي

دویم- معنوي عنصر:

د خلکو ذهنیت نوموړې موضوع (د عرف او عادت) د یوې حقوقي قاعدې په شکل په خپله خوښه په ځان لازمي کړي وي او د هغې احترام ته قایل وي، چې د معنوي عنصر مهم ټکي په لاندې ډول دي:

- خلکو یې تطبیق په خپل ځان باندې لازمي کړی وي

- خلک دا ګومان کوي چې دغه عمل یوه حقوقي قاعده ده.

- الزامیت یې په خپله خوښه وي

- خلک ورته په احترام باندې قایل وي

اووم جز- د عرف او عاداتو رول په قانون کې:

د عرف او عاداتو رول او نقش په قانون کې په مختلفو بڼو کېدلای شي، چې له هغې جملې څخه لاندې درې ټکي ډېر مهم دي

۱- عرف او عادات د قانون خلا ډکوي، لکه د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون په دویمه ماده کې راغلي: ((که د یوې مسئلې د حل لپاره په قانون او شریعت کې کومه لاره پیدا نه کړي، نو باید د عرف او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاداتو په اساس نوموړي موضوع حل او فصل کړي))

۲- د قانون په ایجاد کې نقش لري

هر وخت چې قانون جوړیږي نو په دې صورت کې مقنن له عرف او عاداتو څخه استفاده کوي او د هغې په رڼا کې قانون وضع کوي

۳- د قانون په تفسیر کې مهم نقش لري: کله چې په قانون کې خلا یا مغلقیت موجود وي، نو په دې صورت کې د قانون مفسر ټولنې ته مراجعه کوي او په دې اړه له ټولنې څخه استفاده کوي

اتم جز- د عرف او عاداتو ډولونه

عرف او عادات د مختلفو وجوهاتو له مخې په مختلفو برخو باندې ویشل شوي دي، چې مهم یې په لاندې ډول دي

۱- د قول او فعل په اعتبار سره

د قول په اعتبار سره عرف په دوه ډوله دی، یو قولي عرف او بل هغه فعلي عرف، چې په لاندې توګه تر یته یادونه کوو:

الف- قولي عرف

هغې عرف ته وايي، چې د خلکو تر منځ د الفاظو او خبرو په شکل رواج وي، لکه د لوط د قوم عمل، که څوک ووايي چې د لوط د قوم عمل یې تر سره کړی دی نو که ولیدل شي چې د لوط د قوم اعمال څو ډیر دي، لکه، د سپیو جنګول، لاسو ته پر کول، کوتر بازي، له ترانو څخه د خپلو خواهشاتو پوره کول او داسې نور.

خو په افغاني ټولنه کې که څوک ووايي چې د لوط د قوم عمل یې کړی دی، له دې څخه هدف له ترانو څخه د خپل خواهش پوره کول دي

ب- فعلي عرف

دا عبارت له هغې عرف څخه دی چې په ټولنه کې یې خلک د یو عمل په څیر اجرا کوي لکه ولور، یا ښځو ته د میراث نه ورکول، یا مهر

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجل او مهر معجل.

۲- د خاص او عام په اعتبار سره د عرف ډولونه:

د خاص او عام په اعتبار سره عرف په دوه برخو باندې وېشل شوی دی، چې یو ته عام عرف وايي او بل ته خاص عرف وايي.

الف- عام عرف: عام عرف عبارت له هغې عرف څخه دی، چې په ټول قلمرو کې یا د یو دولت د اکثرو خلکو له خوا عملي کېږي یا په بل عبارت هغه عرف ته ویل کېږي، چې هېڅ یوې طبقې ته ځانګړی شوی نه وي یا په بل عبارت: عام عرف هغې ته ویل کېږي، چې د صحابه وو له زمانې څخه راپه دې خوا جاري وي او مجتهدینو منلی او عملي کړی وي.

ب- خاص عرف: له هغه ځانګړي شي څخه عبارت دی، چې په یوې ډلې پورې تړلی وي.

۳- قانون سره د رابطې په اعتبار د عرف ډولونه:

په دې اعتبار سره عرف په درې برخو وېشل شوی دی.

الف- د قانون تکمیلونکی عرف:

موږ مخکې د افغانستان د مدني قانون (۲) ماده ذکر کړه، چې که په قانون او شریعت کې د مسئلې حل نه و، نو په دې صورت کې عرف ته مراجعه کېږي، چې همدغه حالت د قانون تکمیل ګڼل کېږي.

ب- د قانون همکار عرف:

کله داسې وي چې د یوې مسئلې لپاره یو څه مسایل قانون پېش بیني کړي وي او یوه برخه یې عرف پېش بیني کړې وي، یا د عرف په اساس حل او فصل شوي وي. لکه: د افغانستان د مدني قانون (۱۴۸۲) ماده داسې صراحت لري:

۱۴۸۲ ماده: ((تعهد کوونکي مکلف دي، هغه اضافي سامان چې د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کار اجرا کول يې ايجابوي په خپل مصرف برابر کړي، مګر دا چې د کسب ګرو عرف يا د دواړو خواوو موافقه په بل ډول وي))

ج- د قانون مخالف عرف:

کله داسې وي چې عرف د قانون مخالف وي، لکه ولور، په بدو کې د ښځو ورکول او داسې نور.

اوس دلته پوښتنه واقع کېږي؛ که عرف د قانون يا شريعت خلاف وي، حقوقي منبع ګڼل کېږي؟

په دې اړه لاندې توضيح ورکول شوې ده:

- که عرف د قانون مخالف وي نو د مدني قانون (۲) مادې د حکم په اساس عرف اعتبار نه لري

که د شريعت سره په ټکر کې وي نو دا به دوه علتونه لري، يو که د نص سره په ټکر کې وي، نو په دې صورت کې نص ته اعتبار ورکول کېږي او عرف اعتبار نه لري او که چېرې له فقهي مسايلو سره په ټکر کې وي، يانې نص موجود نه وي بلکې د اجتهاد له مخې د هغې حکم ثابت شوی وي، نو په دې صوررت کې عرف ته په په خپله زمانه کې اعتبار دی، ځکه چې مجتهد په ګڼ شمېر مسلو کې د خلکو د عاداتو مطابق حکم کوي، نو په دې اساس بې شمېره احکام د زمان په اوښتو سره او يا د يو ضرورت په پيدا کېدو سره بدلون پيدا کوي، نو همدا وجه ده چې په معاصر وخت کې علماء د قرآن کريم په تعليم، اذان او امامت باندې اجرت (اجوره) اخيستل جايز ګڼي، ځکه چې که خلک په بل کار بوخت شي، نو په دې صورت کې د قرآن کريم تعليم او تعلم له منځه ځي، سره ددې چې امام ابو حنيفه رح او ياران يې په طاعاتو کې اجرت اخيستل ناروا بولي.

اما د هغوی زمانه او سني عصر سره ډېر توپير لري چې نه مقايسه کېږي *(فقهي قواعد، ۹۲)*.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم جز- د عرف او عاداتو ګټې او زیانونه

دا چې عرف او عادات د حقوقو له اصلي منابعو څخه یوه منبع ده، راځو دې ته چې خپله عرف او عادات ګټې او نواقص لري، که نه؟

په دې اړه باید ووایو، چې عرف او عادات ګټې او نواقص دواړه لري، چې له هر یو څخه په جلا جلا ډول یادونه کوو.

د عرف او عاداتو ګټې:

د عرف ګټې په لاندې ډول دي:

۱- لکه څرنګه چې د حقوقو درېیمه اصلي منبع ده، نو هر وخت چې عرف او قانون سره مقایسه کړو، نو لیدل کېږي، چې عرف له طریقو څخه لاسته راغلی، چې حقوقي قواعد له هغې څخه استخراج کېږي

۲- عرف د ټولنې نظریات او تحولات تعقیبوي او د ټولنې د ظروفو په نظر کې نیولو سره تغییر کوي او نوی قواعد ایجادوي، چې د دولت مداخلې ته ضرورت نه لري

د عرف او عاداتو زیانونه:

عرف او عاداتو لاندې زیانونه لري:

۱- عرف او عادت کې چې کله هم کوم تغییر او تحول رامنځته کېږي، هغه ډېر بطي او سست وي، عرف سمدلاسه منځته نه راځي، بلکې زیات وخت غواړي

۲- عرف د یو واحد سیاسي نظام وسیله نه ګڼل کېږي، بلکې د سیاسي نظام وحدت د حقوقو د قواعدو په اساس رامنځته کېږي

۳- د عرف او عاداتو تشخیص ډېر مشکل دی او د ډېر دقت نه وروسته ثابتېږي، چې د حقوقو منبع ګڼل کېږي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم مبحث-د افاقي حقوقو فرعي منابع:

هر وخت چې د يوې موضوع د حل لاره په اصلي منابعو کې پيدا نه شي، نو له هغې څخه وروسته فرعي منابعو ته رجوع کېږي او په هغې کې د نوموړې موضوع د حل لپاره لاره پيدا کوي، ددې لپاره چې د فرعي منابعو په اړه ښه پوه شو، لاندې موضوعات روښانه کوو.

فرعي منابع او اصلي منابع يو له بل سره څه توپير لري؟ بل دا چې فرعي منابع په څو برخو وېشل شوي دي؟

د اصلي منابعو په تشريح کې دا خبره روښانه شوې، چې: اصلي منابع له هغو منابعو څخه عبارت دي، چې لاندې درې خصوصيات ولري:

۱-له اصلي منابعو څخه مستقيماً استفاده کېږي

۲-اصلي منابع اجباري او الزامي جنبه لري

۳-قضات او محاکم په اصلي منابعو باندې استناد کوي

پورته درې صفتونه، چې اصلي منابعو لپاره ذکر شوي، د همدغه خصوصياتو برعکس خصوصيات په فرعي منابعو کې شتون لري، چې د همدغه خصوصياتو په اساس دغه دواړه منابع يو له بله جلا کېږي

د فرعي منابعو خصوصيات:

۱- له فرعي منابعو څخه مستقيماً استفاده نه کېږي

۲-فرعي منابع الزامي او اجباري جنبه نه لري

۳-قضات او محاکم د حکم په وخت کې مستقيماً پر فرعي منابعو استناد نه شي کولای.

البته د يوې خبرې يادونه ضروري برېښي چې له فرعي منابعو څخه په غير مستقيم ډول استفاده هم کېږي، د قضاتو د تصميم او د قانون په تفسير، ايجاد، تغيير او تبديل کې له استفادې څخه وروسته اجباري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنبه هم پیدا کوي او بیا پرې استناد هم کېږي

چې همدغه موضوع د فرعي منابعو له تشریح څخه وروسته ښه روښانه کېږي

دویمه کومه نقطه چې روښانه کول غواړي هغه داده چې، فرعي منابع په څو برخو باندې وېشل شوي دي؟ او دا وېشنه د کوم معیار په اساس شوې ده؟

فرعي منابع په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې له قضایي رويې او دوکتورینو څخه عبارت دي. د دغه دواړو د وېش لپاره کوم خاص معیار په نظر کې نه دی نیول شوی، خو اعتباریې د قوت او ضعف په اساس دی او هغه په دې مانا چې په فرعي منابعو کې د یوې موضوع په اړه د حل لاره موجوده نه وي، نو بیا د فرغي منابعو څخه په لومړي قدم کې قضایي رويې ته مراجعه کېږي، که چېرې قضایي رویه کې د مسئلې لپاره د حل لاره موجود وه، نو په دې صورت کې د کتورینو ته مراجعه نه کېږي او که چېرې احیاناً په قضایي رویه کې حکم موجود نه وي نو له هغې څخه وروسته به بیا دکتورینو ته مراجعه کېږي، له دې توضیح څخه معلومه شوه چې د فرعي منابعو وېش هم لکه د اصلي منابعو په څېر د قوت او ضعف په لحاظ د سلسله مراتبو په نظر کې نیولو سره شوی دی.

ددې لپاره چې د فرعي منابعو په هکله ښه پوه شو، ډولونه یې جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب- قضایي رویه:

لکه څرنګه چې مخکې هم دې خبرې ته اشاره شوې وه چې مقنن ددې توان نه لري، چې داسې قانون وضع کړي چې د ټولنې د ټولو مشکلاتو د حل لپاره یې پېش بیني کړې وي، نو همدا علت دی چې د قانون د تطبیق

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وخت کې قضات او محاکم له مشکلاتو سره مخامخ کېږي، په دې صورت کې قضات مجبور دي چې په قانون کې دغه شته نواقص جبران کړي او يوه د حل لاره ورته راوکاږي، ليدل کېږي د قانون وضع، تصويب، د خلا ډکول، روښانه کول، يا د قانون تفسير، د قضايه قوې کار نه دی، خو دا چې پرېکړو ته اشد ضرورت دی او وخت هم کم دی نو همدا علت دی چې قضايه قوې ته د دې واک ورکول شوی، چې د قانون تفسير وکړي، په دې مانا چې د مشکلاتو د حل لپاره لاره ولټوي او کله چې قضات او محاکم د مسايلو لپاره د حل لاره پيدا کړي او په هغې باندې پرېکړه وکړي او همدغه پرېکړه د همدې محکمې يا نورو محاکمو له خوا تکرار شي له قضايي رويې څخه عبارت دی، خو ددې لپاره چې د قضايي رويه په اړه بهتر معلومات تر لاسه کړو لاندې عنوانونه بايد مطالعه شي.

د قضايي رويې پېژندنه،د قضايي رويې د ايجاد عوامل، د قضايي رويې ډولونه، د قضايي رويې ګټې او نواقص او له ځينو نورو فرعي عنوانو څخه يادونه شوې ده، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيول شوي دي.

لومړی جز-د قضايي رويې تعريف:

د قانون د تطبيق په وخت کې کله داسې واقع کېږي، چې قضات او محاکم د قانون د خلا يا مغلقيت او پېچلتيا سره مخامخ شي او د نورو مراجعو له خوا دغه مشکلات درک شي، ددغې خلا او مغلقيت لپاره مقننه قوه اقدام وکړي او دغه مشکل لپاره د حل لاره ولټوي، چې دغه عمل ته تقنيني تفسير وايي، اما کله داسې هم واقع کېږي، چې قضات د قانون د تطبيق په وخت کې له مشکلاتو سره مخامخ کېږي، خو د دغه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشکلاتو د حل لپاره خپله د قضاتو او محاکمو له خوا قانون تفسيرېږي، چې دغه عمل ته قضايي تفسير وايي او هر وخت چې همدغه قضايي تفسير د ددې محکمې يا بلې کومې محکمې له خوا تکرار شي دغه د محاکمو د پرېکړو تکرار په مشابه موضوعاتو کې عبارت له قضايي روېې څخه دي.

که د قضايي روېې اصطلاح پرته له قيد او شرط څخه او يا په مطلق ډول په کار يوړل شي، نو هدف يې د قضايي اراوو مجموعه ده، ولې په خاص ډول د قضاتو له هغه تصميم څخه عبارت دی، چې په مشابه موضوعاتو کې يو شان تصميم و نيسي او دغه تصميم دومره تکرار شي چې: وويل شي که محاکم بيا ددې مشکل سره مخ شي نو همدا تصميم به بيا نيسي او تکراروي به يې.

همدا علت دی، چې قضايي رويه د حقوقو له منابعو څخه يوه منبع ګڼل کېږي

اوس دلته يو سوال مطرح کېږي او هغه دا چې: هر وخت چې په يوه محکمه کې يو حکم صادر شي يا دا چې يوه پرېکړه وشي، آيا خپله همدغه محکمه اويا نور محاکم په دې باندې مکلف دي چې همدغه پرېکړه تکرار کړي؟

ددې پوښتنې په ځواب کې بايد ووايو چې: د پر نسيب له مخې هېڅ يوه محکمه په دې باندې مکلفه نه ده چې د بلې محکمې له خوا صادر شوې پرېکړه تکرار کړي، حتی خپله همدغه محکمه هم په دې مکلفه نه ده.

اوس بله پوښتنه مطرح کېږي، چې: ولې محاکم د يوې محکمې پرېکړه بيا تکراروي، چې په نتيجه کې قضايي رويه ايجادېږي؟

ددې لپاره چې دا پوښتنه ځواب شي، نو بايد چې ووايو دا څکه چې د قضايي روېې ايجاد ځانته علل او عوامل لري، چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لاندې ډول روښانه کېږي

دویم جز- د قضايي رویې د ایجاد عوامل:

د قضايي رويې د ایجاد لپاره دوه ډوله عمده عوامل شتون لري، یو تولنيز او رواني عوامل دي او بل د محاکمو د طبقه بندی له مخې د قضايي رويې د ایجاد عوامل دي، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي.

الف- د قضايي رويې د ایجاد رواني او ټولنيز عوامل:

هر وخت چې قضات او محاکم قانون تفسیر کړي، یا دا چې په هغه صورت کې چې په قانون کې صراحت موجود نه وي، نو محاکم له همدې قانون څخه یو حکم استنباط کړي او د هغې په اساس د یو چا په اړه تصمیم و نیسي نو په رواني او ټولنيز ډول نورې محاکم د همغې پریکړې حمایت کوي او بیا یې تکراروي، دا چې ولې یې تکراروي عوامل یې عبارت دي له:

د دقت له حیثه:

کوم وخت چې دوی د لومړي ځل لپاره قانون تفسیر کړي، نو په هغه وخت کې دوی له ډېر زیات د قت څخه پکې کار اخیستی وي، هلې ځلې یې کړې وې، مطالعات یې کړي وي، له نورو قضاتو څخه یې معلومات تر لاسه کړي وي، پخوانی پرېکړې یې هم لیدلې وي او یو څه وخت یې هم پرې ضایع کړی وي، نو د غه قضاتو ته خپل کار ډېر دقیق ښکاري او همدغه حکم بیا تکراروي

د سهولت له حیثه:

دوی چې کله یو ځل مخکې په یوه مشابه موضوع کې پرېکړه کړې وه، نو په هغې کې یې پلټنه کړې وه، نو د سهولت لپاره هغه حکم بیا تکراروي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حیثیت له حیثه

دا چې قضات او محاکم خپل خاص پرسټیژ، حیثت او شخصیت لري، نو دوی ددې لپاره چې بله ورځ ځوک و نه وایي چې وګورئ قاضي صاحب په یوه مشابه موضوع کې پرون یو رنګ او نن بل رنګه حکم کوي، البته سمه استفاده یې وکړه، نو حیثیت او شخصیت ته یې صدمه رسیږي، پس ددې لپاره چې حیثیت او شخصیت یې خوندي پاتې وي همغه پخوانی حکم بیا تکراروي،

د نبه لاسته راوړنې د ساتنې له حیثه

دا چې قضاتو قانون تفسیر کړی او یوه لاسته راوړنه لري، نو که همغه حکم تکرار کړي، ددې مانا دا ده چې خپل ابتکار او لاسته راوړنه یې ساتلې ده.

د ډاډمنتیا له حیثه

قاضي چې کله حکم وکړي، پر هغې ډاډمن وي، چې اشتباه ترې نه ده شوې او پرېکړه د ډاډ وړ ده.

ب- د محاکمو د طبقه بندۍ له حیثه د ایجاد عوامل:

په نړۍ کې مختلف حقوقي سیستمونه موجود دي او په هر یوه کې د محاکمو جوړښت او تشکیل د سلسله مراتبو په اعتبار جلا جلا برخو باندې وېشل شوي دي، چې یو تعداد هېوادونو کې محاکم په درې برخو وېشل شوي دي، چې همغه عبارت دي له:

ابتدایه محکمه، استیناف محکمه او ستره محکمه، چې افغانستان هم په همدې ګروپ کې راځي چې موږ لومړی د افغانستان اسلامي جمهوریت د قضایه قوې یا محاکمو تشکیل او جوړښت په ډېر لنډ ډول ذکر کوو او په دویم قدم کې بیا دې خبرې ته اشاره کوو چې ولې یوه محکمه د بلې محکمې پرېکړې تکراروي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د محاکمو تشکیل او جوړښت

په افغانستان کې د محاکمو تشکیل او جوړښت په درې برخو باندې وېشل شوی دی.

ابتدایه محکمه، استیناف محکمه او د تمیز یا ستره محکمه چې هره یوه جلا جلا تر مطالعې نیسو.

۱ - ابتدایه محکمه

لکه څرنګه چې له نوم څخه یې معلومېږي، چې ابتدایه محکمه نسبت استیناف محکمې او ستري محکمې ته په ټیټه سطحه کې قرار لري او د ابتدایه محکمو پرېکړې د عدم قاطعیت په صورت کې استیناف محکمې ته د حل لپاره وړاندې کېږي، چې په ټولو اداري واحدونو او ښارونو کې موجودې وي، چې د یوانونه یې عبارت دي له:

- د جزا عمومي دیوان
- مدني دیوان
- د عامه حقوقو دیوان
- د عامه امنیت دیوان
- د ترافیکي جرایمو دیوان

ولې ددې خبرې یادونه باید وکړو چې د ولسوالۍ په ابتدایه محکمه کې ټول دیوانونه یواځې د همغه ولسوالۍ د قاضیانو له خوا تر سره کېږي، البته هر دیوان جلا جلا قاضیان لري او ټولې پرېکړې کوي پرته نه همغه پرېکړو چې د هغې لپاره جلا اختصاصي محکمه موجوده وي لکه: د اطفالو ابتدایه محکمه، د شخصي احوالو ابتدایه محکمه او نور....

۲ - استیناف محکمه

استیناف محکمه د سلسله مراتبو په لحاظ له ابتدایه محکمې څخه لوړه او له ستري محکمې څخه ټیټه ده، ټولې پرېکړې چې په ابتدایه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمه کې پرې قناعت و نه شي، استيناف محکمې ته محول کېږي او د هغې پرېکړې د عدم قناعت په صورت کې د تميز محکمې ته محول کېږي، چې لاندې ديوانونه لري

- دجزا عمومي ديوان
- د عامه حقوقو ديوان
- د عامه امنيت ديوان
- د تجارتي ديوان
- د اطفالو ديوان
- د شخصي احوالو ديوان
- د مدني ديوان

۳- ستره محکمه

ددې محکمې له نوم څخه معلومېږي، چې د قوت په لحاظ له نورو دوارو څخه اوچت مقام لري او په دې مانا چې د دوارو پرېکړې سترې محکمې ته محول کېږي، البته په دې ځای کې ددې خبرې يادونه ضروري ده چې ستره محکمه يواځې ددې نقطې له حيثه چې پرېکړه قانونيت لري او که بيا غور کېږي

ستره محکمه نهه غړي لري، چې يو يې رئيس او همدغه نهه غړي د سترې محکمې عالي شورا تشکيل کېږي

چې لاندې ديوانونه هم لري

- د جزا عمومي ديوان
- د عامه حقوقو او مدني ديوان
- د تجارتي ديوان
- د عامه امنيت ديوان

له نورو توضيحاتو څخه صرف نظر شوی خو يواځې د يوې پوښتنې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواب ور کول کېږي، چې ولې یوه محکمه د بلې محکمې حکم تکراروي

د دې پوښتنې په ځواب کې باید ووایو، چې هره محکمه ځانته ځانته عوامل لري چې په لاندې ډول روښانه کېږي

- عین محاکم، موازي محاکم، تحتاني محاکم، فوقاني محاکم، چې هر یو جلا جلا دلایل او عوامل لري، موږ غواړو، چې لومړی عین محاکم تر مطالعې لاندې ونیسو.

- عین محاکم:

ولې عین محاکم خپل پخوانی حکم تکراروي؟

یاد محاکم د لاندې دلایلو له مخې خپل پخوانی حکم په مشابه مسایلو کې تکراروي

۱- د سهولت له حیثه:

یانې کوم وخت چې دوی د لومړي ځل لپاره قضایي تفسیر ترسره کړي، نو دوی په دې تفسیر کې ډېرې هلې ځلې کوي او له زیات دقت څخه یې کار اخلي او پوره وخت پرې ضایع کوي، نو که چېرې د دویم ځل لپاره همداسې یوه مشابه موضوع محکمې ته راشي، نو په دې صورت کې د دویم ځل لپاره سهولت په دې کې دی چې همغه پخوانی حکم تکرار کړي

۲- د حیثیت له حیثه:

که چېرې قاضي د لومړي ځل لپاره قانون تفسیر کړي او د یوې مسئلې لپاره د حل لاره پیدا کړي او حکم پرې وکړي، کله چې د دویم یا درییم ځل لپاره همدغه مشابه موضوع رامنځته شي نو په دې صورت کې که قاضي بیا تفسیر کوي او حکم تغییروي، نو په ټولنه کې د دوی په هکله شک کوي او حیثیت ته یې صدمه رسېږي نو د دې لپاره چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل حیثیت یې ساتلی وي نو پخوانی حکم تکراروي

۳- د ډاډمنتیا له حیثه:

کله چې دوی د لومړي ځل لپاره قانون تفسیر کړي، نو په هغه باندې ډاډمن وي، ځکه چې له دقت څخه وروسته یې د لومړي ځل لپاره پریکړه کړې وه، نو په همدې ډاډ سره پخوانی حکم بیا تکراروي

- موازي محاکم:

موازي محاکم عبارت له هغې محاکمو څخه دی، چې د سلسله مراتبو په لحاظ استیناف محکمې او یا د ولسوالیو ابتدایي محکمې چې یو له بل سره موازي محاکم دي

نو په دې صورت کې داسې یوه پوښتنه مطرح کېږي چې؛
موازي محاکم ولې یو د بل حکم تکراروي؟

ددې پوښتنې د ځواب لپاره لاندې دوه دلایل موجود دي

۱- د سهولت له حیثه:

کله چې د لومړي ځل لپاره موازې محکمې قانون تفسیر کړي او پریکړه یې کړې ده، نو دوی په دې باندې ډاډمن وو، نو که همداسې یوه مشابه موضوع یوې موازې محکمې ته راشي، نو دغه موازي محکمه د پخوانی محکمې قضایي تفسیر تکراروي او دا ځکه چې دوی په هغه باندې ډاډ او باور لري

- فوقاني محاکم:

فوقاني محاکم عبارت له هغې محاکمو څخه دي چې د سلسله مراتبو په لحاظ له بلې محکمې څخه قوت ولري، لکه ستره محکمه د استیناف له محکمو څخه قوت لري، او استیناف محاکم د ابتدایه محکمو څخه قوت لري

اوس پوښتنه دا ده، چې؛ *پورتني محاکم ولې د نبکتنیو محاکمو*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم په مشابه موضوعاتو کې تکراروي؟

د لاندې دلایلو په اساس دغه حکم تکراروي

۱- د سهولت له حیثه

دوی پرته ددې چې غور او بحث وکړي، یا دا چې وخت پرې ضایع کړي، د ښکتنۍ محکمې حکم تکراروي، چې دا هم دوی ته سهولت دی.

۲- د ډاډمنتیا له حیثه

څرنګه چې ښکتني قضات د پورتنیو محاکمو له خوا ټاکل کېږي، نو هغوی په دې باندې ډاډمن دي، چې ښکتني محاکم مسلکي، پاک او تجربه لرونکي اشخاص دي او پرېکړه یې دقیقه ده.

۳- د حیثیت له حیثه

که پورتني محاکم د ښکتنیو محاکمو حکم مات کړي، یا دا چې تکرار یې نه کړي، نو په دې صورت کې خلک پر دوی باندې نیوکه کوي، چې د قضاتو په تعین او ټاکنه کې یې دقت نه دی کړی او غیر مسلکي اشخاص یې مقرر کړي دي، نو په دې اساس چې خپل حیثیت وساتي او د ښکتنیو محاکمو حکم تکراروي

- تحتاني محاکم:

له هغې محکمو څخه عبارت دي، چې د سلسه مراتبو په لحاظ په ټیټه درجه کې قرار لري

دا چې ښکتني محاکم ولې د پورتنیو محاکمو قضایي تفسیر تکراروي، نظر لاندې دلایلو ته

۱- د سهولت له حیثه

د تېر په څېر دوی ته هم اسانه لاره همدا ده چې د بلې محکمې حکم تکرار کړي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د ډاډمنتیا له حیثه

ښکتني محاکم د پورتنیو محاکمو د قضاتو په نسبت د کمې تجربې لرونکي دي او پورتني محاکم د صلاحیت او قوت په لحاظ له دوی څخه اوچت دي او دوی د هغې په تفسیر باندې ډاډمن دي، نو ځکه د هغوی حکم تکراروي.

۳- د حیثیت له حیثه

دا چې د ښکتنیو محاکمو پرېکړې پورتني محاکم بیا د غور او بحث لاندې نیسي، نو په دې صورت کې ښکتني محاکم د پورتنیو محاکمو حکم تکراروي، چې بیا د هغوی له خوا د دوی پرېکړه تائید شي، نو کله چې د یوې ښکتنۍ محکمې حکم د پورتنۍ محکمې له خوا تائید شي نو د دوی د حیثیت ساتنه کېږي او په برعکس حالت کې یې حیثیت ته صدمه رسېږي.

دریم جز- د قضایي رویې دولونه:

قضایي رویه د قضاتو د پرېکړو تکرار دی، چې دا هم په ملي او هم په بین المللي سطحه رامنځته کېږي، نو په همدې وجه قضایي رویه په دوه برخو باندې وېشل شوې ده، چې یو یې په ملي سطحه او بل یې په بین المللي سطحه ده، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوې ده.

الف- قضایي رویه په ملي سطحه:

کله چې د یو دولت د قلمرو په دا خل کې یا دا چې د داخلي محاکمو له خوا د نوموړي دولت پورې مربوط قوانینو کې خلا یا مغلقیت موجود وي او دغه خلا د ملي محاکمو له خوا ډکه شي او یا دا چې مغلقیت یې ساده شي دا قضایي تفسیر ګڼل کېږي او هر وخت چې دغه قضایي تفسیر د داخلي محاکمو له خوا په مشابه موضوعاتو کې تکرار

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، له ملي قضايي رويي څخه عبارت ده.

ب- قضايي رويه په بين المللي سطحه:

ځيني وخت مسايلو کې داسې اختلافات رامنځته کېږي، چې خارجي عناصر لري او د يو دولت پورې مربوط نه وي نو په دې صورت کې د هغوى دا ختلافاتو د حل او فصل لپاره د عدالت بين الملي محکمې ته استول کېږي، هر وخت چې د عدالت بين المللي محکمه د نومړو مسايلو لپاره په بين ا لمللي سطحه په قانون (بين المللي معاهداتو) کې خلا يا مغلقيت ووينې او دغه خلا يا مغلفيت د عدالت د بين المللي محکمې له خوا تفسير او همدغه تفسير په څو مشابه موضوعاتو کې د عدالت بين المللي محکمې له خوا تکرار شي، له بين المللي قضايي رويي څخه عبارت ده.

څلورم جز- د قضايي رويې ګټې او نواقص:

دا چې قضايي رويه د آفاقي حقوقو فرعي منبع ده او په اکثره دولتونو کې پلي کېږي، چې د عملي کېدو په صورت کې ګټې او تاوانونه دواړه لري، موږ په لومړي قدم کې د قضايي رويې ګټې او په دويم قدم کې يې نواقص تر مطالعې لاندې نيسو.

د قضايي رويې ګټې:

قضايي رويه دوه ګټې لري

۱- د وخت د نه ضايع کېدو له حيثه:

هر وخت چې قضات او محاکم په جلا جلا ډول قانون تفسيروي، نو د ټولو قضاتو وخت ضايع کېږي او که چېرې په يوه محکمه کې قانون تفسير شوى وو، نو ر محاکم له همدې تفسير څخه استفاده کوي، نو د وخت د ضايع کېدو مخه نيول کېږي او ددې تر څنګ د قضاتو وخت پرې نه ضايع کېږي، د چا په اړه چې پرېکړه کېږي د هغې وخت هم نه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کېږي، او په ټاکلي وخت کې د هغوی په اړه تصمیم نیسي.

۲- په پرېکړو کې د مختلفو لارو د مخنیوي له حیثه:

کله چې قضات او محاکم د یوې محکمې حکم په نورو مشابه موضوعاتو کې تکرار کړي، نو په دې صورت کې د قضاتو په په پرېکړو کې یو استحکام او ثبات رامنځته کېږي او که دا کار و نه شي نو بیا به هر قاضي جلا حکم کوي او د هرې مسئلې لپاره به جلا پرېکړه کېږي، چې په دې کار سره به وحدت له منځه لاړ شي.

د قضایي رویې نواقص:

قضایي رویه دوه نواقص لري.

۱- د اشتباه د تکرار له حیثه:

که چېرې په لومړي سر کې قضات او محاکم د قانون د تفسیر په وخت کې اشتباه وکړي نو تر څو پورې چې له دغه تفسیر څخه استفاده کېږي، تر همغه وخت پورې به دغه اشتباه تکرارېږي.

۲- د پرمختګ او ابتکار د مخنیوي له حیثه:

په اکثرو حالاتو کې یوه محکمه د ځینې خاصو دلایلو په اساس د نورو محاکمو قضایي تفسیر تکراروي، خاصتاً ښکتني محاکم د پورتنیو محاکمو د پرېکړو تابعداري کوي او خپل نظریات نه ورکوي، نو په دې صورت کې هغه ابتکار او پرمختګ چې دوی کولای شو، له هغه څخه مخنیوي وشو.

دویم مطلب- دوکتورین:

لکه څرنګه چې مخکې دې خبرې ته اشاره شوې ده، چې دوکتورین د آفاقي حقوقو له اصلي منابعو څخه نه ګڼل کېږي او یوه فرعي منبع کېدای شي، دا په دې مانا چې د علماوو له نظریاتو څخه مستقیماً استفاده نه کېږي، اجباري جنبه هم نه لري او نه پرې استناد کېږي، البته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غیر مستقیم ډول کله کله د غه خصوصیات کسب کوي، نو د دې لپاره چې دوکتورین ښه وپېژنو لاندې موضوعات باید مطالعه کړو.

لومړی جز- د دوکتورینو پېژندنه:

دوکتورین په لغت کې د نظر او فکر په مفهوم سره استعمال شوی دی او په اصطلاح کې د حقوق دانانو او علماوو د هغه نظریاتو له مجموعې څخه عبارت دي، چې د قانون او حقوقي قواعدو د خلا او مغلقیت په اړه یې ارایه کړې وي او همدغه نظریات په نشراتي ارګانونو کې نشر شي.

اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي چې؛ *کوم نظریات دوکتورین ګڼل کېږي؟*

څرنګه چې لیدل کېږي او په قضایي رویه کې مو ور مطالعه کړل چې په رسمي انداز کې د حقوقي قواعدو صحیح او درست مفهوم ارایه کوي، پداسې حال کې چې علماء او حقوق دانان په غیر رسمي ډول نوې وړاندیزونه ارایه کوي، چې په دې کې د محاکمو په ارایه باندې انتقاد شوی وي، د قوانینو مصالح او مفاسد په ګوته کړي، د هغه عرف او عاداتو طبقه بندي کول چې قانون جوړوونکی له هغې څخه د قانون د تصویب په وخت کې استفاده کړې وي.

همدارنګه د حقوقي قواعدو ګټې او نواقص په ګوته کول او د هغې د حل لپاره وړاندیز کول او داسې نور د علماوو او حقوق دانانو نظریات شمېرل کېږي.

دلته یوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې؛ *د علماوو نظریات په کومو نشراتي ارګانونو کې نشر شي، ترڅو اعتبار ولري؟*

ټول نشراتي ارګانونه اعتبار لري، لکه کتاب، تحقیق، مقاله، مجله، اخبار، رساله، راډیو، تلویزون او نور ټول جراید، نشراتي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارګانونه بلل شوي دي او د دوکتورينو د ايجاد لپاره کفايت کوي

دلته يوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي چې؛ *د قضاتو او علماوو نظريات يو بل سره فرق لري او که نه؟*

په دې اړه بايد ووايو، چې د قضاتو نظر هر وخت که د قانون په هکله ورکړي او پرېکړه وکړي، رسمي جنبه لري او په همدغه موضوع کې د دولت سياسي قدرت د هغې حمايت کوي

ولې د علماوو نظريات کومه رسمي جنبه نه لري او نه د دولت له سياسي قدرته برخمن دي، اوس دلته يوه بله پوښتنه هم مطرح کېږي او هغه دا چې، د علماو نظريات چې نه رسمي جنبه لري او نه د دولت د سياسي قدرت له حمايت څخه برخمن دي، نو په قانون او قضايي رويې باندې څه نفوذ او تاثير لري؟

دويم جز- د دوکتورينو نفوذ په قانون او قضايي رويه کې:

د دې لپاره چې دا پوښتنه ځواب کړو، په قانون او قضايي رويه باندې د دوکتورينو نفوذ جلا جلا مطالعه کوو. البته ملي او بين الmللي موضوع هم په نظر کې نيول شوې ده.

په ملي سطحه د دوکتورينو نفوذ او تاثير په قانون او قضايي رويه کې:

په ملي سطحه دا مانا چې کله حقوق دانان او علماء ديو دولت د قلمرو په داخل کې حقوقي مسايل توضيح، روښانه او يا دا چې د هغوی د ګټو او نواقصو په اړه نظريات ارايه کړي دا په ملي سطحه دوکتورين ګڼل کېږي.

دا چې دوکتورين نه الزامي جنبه لري او نه ترېنه مستقيماً استفاده کېږي، ولې بيا هم په غير مستقيم ډول په قانون او قضايي رويې نفوذ لري، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوکتورینو نفوذ په قانون کې:

هر وخت چې مقنن غواړي نوی قانون وضع کړي، یا د پخواني قانون خلا ډکه کړي، یا دا چې غواړي د پخواني قانون مغلقیت ساده کړي او یا دا چې غواړي په پخواني قانون کې تغییرات او اصلاحات راولي، نو په دې صورت کې مقنن کوښښ کوي، چې د ټولنې ټولې خواوې مطالعه کړي، لکه دین، مذهب، عرف او عادات، همدارنګه اقتصادي، ټولنیز، جغرافیوي او تاریخي وضع او حالات مطالعه او معلومات تر لاسه کړي، چې معمولاً د دغه پورته معلوماتو اکثره برخه د علماوو له خوا په هر اړخیزه توګه روښانه شوي وي او مقنن په دې صورت کې له هغې څخه معلومات تر لاسه کوي او د هغې په نتیجه کې په قانون کې تغییرات، اصلاحات، د قانون خلا ډکول او مغلقیت ساده کول او یا د نوي قانون په جوړولو کې استفاده کوي، چې دغه نقاط داسې روښانه شوي دي

۱- د قانون د ایجاد له حیثه:

هر وخت چې علماء او حقوق دانان په ټولنه کې د پرمختګ، انکشاف، امن، نظم او دسپلین په اړه نظریات ورکړي او مقنن د همدغو نظریاتو په اساس نوی قانون تصویب کړي، دلته لیدل کېږي، چې دوکتورین د قانون په ایجاد کې نقش او نفوذ لري.

۲- د دوکتورینو نقش او رول د قوانینو په اصلاح او تغییر کې:

هر وخت چې علماء په قانون کې نواقص وګوري نو د هغوی په اړه په تفصیل سره لیکنې کوي، چې مقنن د همدغه لیکنو په نظر کې نیولو سره په قانون کې تغییرات او اصلاحات راولي، مونږ ګورو چې دوکتورین د قانون په اصلاحاتو او تغییراتو کې نقش او رول لري.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د دوکتورینو نقش د قانون په استحکام کې:

هر وخت چې قانون د مقننه قوې له خوا وضع شي او علماء وګوري چې په قانون کې مثبت ټکي شتون لري او علماء په خپلو نظریاتو کې د قانون مثبت ټکي په ګوته کړي، ددې مانا دا ده چې د مقننه قوې قانون يې تائيد کړی دی او هر وخت چې د علماوو له خوا قانون تائيد شي، نو هغه قانون په ټولنه کې استحکام پيدا کوي چې په همدې اساس ويل کېږي، چې دوکتورين د قانون په استحکام کې فوق العاده رول او نقش لوبوي

د دوکتورينو نقش او نفوذ پر قضايي رويې:

قضايي رويه د قضاتو او محاکمو له خوا د قانون له تفسير څخه رامنځته کېږي، هر وخت چې د قانون قضايي تفسير په څو نورو مشابه موضوعاتو باندې په تکراري ډول تطبيق شي، قضايي رويه ګڼل کېږي، هر کله چې قضات او محاکم د قانون خلا ډکوي، يا دا چې مغلقيت روښانه کوي، نو په دې صورت کې هم دوکتورين مهم رول او نقش لري، چې په لاندې درې نقطو کې زيات ليدل کېږي

۱- د دوکتورينو رول او نقش د قضايي رويې په ايجاد کې:

کله چې د علماو له خوا په قانون کې خلا وليدل شي، يا دا چې مغلقيت وليدل شي، نو په دې صورت کې د غه خلا په خپلو نظرياتو کې ډکه کړي او مغلقيت ساده کړي او کله چې بيا قضات او محاکم د قانون د تطبيق په وخت کې د خلا او مغلقيت سره مخامخ شي او د خلا په ډکولو او د مغلقيت په ساده کولو کې د علماوو له نظرياتو څخه استفاده وکړي او د هغوی په نظر کې نيولو سره قانون تفسير کړي او همدغه تفسير د همدې محکمې يا نورو محاکمو له خوا تکرار شي،

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايي رويه ترېنه رامنځته کېږي چې په دې صورت کې ليدل کېږي چې د قضايي رويې په ايجاد کې دوکتورين نفوذ او رول لري.

۲- د دوکتورينو نقش او نفوذ د قضايي رويې په تغيير او اصلاح کې:

کله چې په قانون کې خلا يا مغلقيت موجود وي او د قضاتو له خوا خلا ډکه او مغلقيت روښانه شي او همدغه تفسير د قضاتو له خوا تکرار شي، دلته قضايي رويه رامنځته شوه، وروسته د حقوق دانانو او علماو له خوا وليدل شو چې پدغه خلا کې نواقص موجود دي، علماوو دغه نواقص په خپلو ليکنو او نظرياتو کې اصلاح کړل، وروسته قضاتو د علماوو ددغو نظرياتو په اساس په قضايي رويه کې تغييرات او اصلاحات (تعديلات) راوړل، په دې صورت کې ليدل کېږي، چې د قضايي رويې په تعديل کې دوکتورين مهم رول او نقش لري.

۳- د استحکام له حيثه:

ځينې وخت د قضاتو له خوا قضايي رويه ايجاد شي، پدغه قضايي رويه کې، ډېر مثبت ټکي موجود وي، علماء او حقوق دانان د دغه مثبتو ټکو په هکله ليکنې کوي او دغه قضايي رويه تائيدوي، نو هر وخت چې د هغوی له خوا قضايي رويه تائيده شوه، دلته ليدل کېږي، چې د علماوو او حقوق دانانو نظريات يا دوکتورين د قضايي رويې په استحکام کې نفوذ او تاثير لري.

لکه څرنګه چې په ملي سطحه دوکتورين شته دی، په بين المللي سطحه هم موجود دي او په دې مانا، چې کله حقوق دانان او علماء د هغه موضوعاتو په اړه ليکنې کوي او نظريات ورکوي، چې خارجي عنصر پکې موجود وي يا دا چې خارجي جنبه لري، دغه بين المللي دوکتورين ګڼل کېږي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په بین المللي سطحه دوکتورین هم په قضایي رویه او هم په قانون کې فوق العاده تاثیر او نفوذ لري، چې هغه هم په درې تکو کې:

- د ایجاد له حیثه
- د تغییر او اصلاح له حیثه
- د استحکام له حیثه

چې دغه تاثیرات په ملي او بین المللي سطحه یو شان دي او په ملي سطحه توضیح شول او بیا تکرار ته یې ضرورت نشته دی.

دریيم جز-د دکتورینو ګټې او نواقص:

مخکې هم دې خبرې ته اشاره شوې ده، چې اصلي منابع او فرعي منابع دواړه ګټې او نواقص لري، چې د هر یو ګټې او نواقص یو له بل سره فرق هم لري، چې له هغې جملې څخه دوکتورین هم ګټې او نواقص لري، د نبه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

د دکتورینو ګټې:

دکتورین لاندې ګټې لري

۱-د دقت له حیثه:

هر وخت چې په قانون کې خلا یا مغلقیت موجود وي او علماء د هغې په هکله لیکنه کوي، نو دا لیکنه یا اصلاحات چې هغه د خلا ډکول یا د مغلقیت ساده کول دي، ډېر دقیق وي، دا ځکه چې د یوې خوا خو دوی مسلکي او تجربه لرونکي اشخاص دي او له بلې خوا یې په خپله خوښه او رضا باندې دا لیکنه کړې ده.

۲-د شخصي ملاحظاتو د عدم موجودیت له حیثه:

کله چې علماء او حقوق دانان د قانون د خلا د ډکولو یا مغلقیت د ساده کولو په هکله اقدام کوي. نو دوی په دې کې کومه شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاحظه نه لري او دا ځکه چې دوی ته خو دعوه نه ده راجع شوې چې چا دا جرم کړی، بل دا چې حقوق دانان په دې هم نه پوهېږي چې څوک به دا جرم کوي او په دې هم نه پوهېږي، چې قضات او محاکم به د دوی له نظریاتو څخه استفاده کوي، نو په دې اساس هېڅ ډول شخصي ملاحظات پکې نه مطرح کېږي

د دوکتورینو نواقص:

دوکتورین لاندې نواقص لري:

۱- مستقيماً استفاده تربنه نه کېږي:

هر وخت چې علماء او حقوق دانان د قانون په اړه ليکنه وکړي يا دا چې نظر ورکړي، قضات او محاکم د پرېکړو په وخت کې په دې باندې مجبور نه دي، چې د هغوی د نظريې مطابق فيصله وکړي، ياني الزامي جنبه نه لري

۲-استناد پرې نه کېږي:

د علماوو او حقوق دانانو نظريات که ډېر دقيق او په ځای هم وي، خو قضات او محاکم مستقيماً په هغې باندې استناد نشي کولای

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه

عندي یا ذاتي حقوق

څرنګه چې وړاندې مو یادونه وکړه، چې حقوق په دوو ماناوو سره کارول کېږي، یو دا چې د قواعدو او مقرراتو مجموعه ده، چې ټولنیز روابط ترتیب او تنظیموي، یا دا چې په اشخاصو حکومت کوي، دویم دا چې حقوق د یو ډول امتیاز، صلاحیت او تسلط څخه عبارت دي چې د حقوقي قواعدو له لورې د اشخاصو د اړیکو د تنظیم لپاره د هغوی د یو زیات شمېر په ګټه د نورو په وړاندې ایجادېږي.

عندي حقوق په حقیقت کې د حقوقو د مفهوم همدغه دویم ډول په خپله غېږ کې رانغاړي او د حقوقي قواعدو په څېر مجدد او کلي نه دی، بلکې همېشه یو معین کس پورې اړه لري.

واقعیت دا دی چې عندي حقوق له هغه قدرت او صلاحیت څخه عبارت دي چې په وسیله یې یو شخص په ټولنیز ژوند کې ګټه پورته کوي، ددې لپاره چې شخص له خپل حق څخه په ښه ډول استفاده وکړي، نو لازمي ده چې د آفاقي حقوقو له خوا باید فردي حقوق معتبر وګڼل شي. او حمایت یې وکړي، په دې مانا چې د اجراء تضمین یې وکړي

دې لپاره چې د عندي حقوقو په اړه ښه پوه شو لازمي ده چې، لاندې عنوانونه مطالعه کړو.

د عندي حقوقو پېژندنه، د عندي حقوقو موضوع، د عندي حقوقو منابع، د عندي حقوقو ډولونه، چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو، جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د عندي حقوقو پېژندنه

د دې لپاره چې عندي حقوق ښه وپېژنو لاندې درې سرليکونه بايد مطالعه کړو، د عندي حقوقو تعريف، د عندي حقوقو خصوصيات او دربيم دا چې عندي حقوق اصطلاح ده او که اعتبار؟ چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی مبحث-د عندي حقوقو تعريف

د عندي حقوقو لپاره علماو مختلف او زيات تعريفات کړي دي، چې په دې ځای کې د نمونې په شکل درې تعريفات ذکر کوو.

١. *تعريف:* عندي حقوق له هغه قدرت، سلطې او امتياز څخه عبارت دي چې شخص ترېنه په ټولنيز ژوند کې استفاده کوي، چې بل چا ته يې ضرر نه وي او د عامه قدرت له خوا تضمين شوې وي

د دې لپاره چې د پورته تعريف په اړه ښه پوه شو، لاندې ټکي بايد روښانه شي.

- *په ټولنيز ژوند کې ترې استفاده کول:*

دا چې ټول انسانان ټولنيز مخلوقات دي، په ټولنه کې ژوند کوي، او په انفرادي ډول ژوند نه شي کولای، نو ځکه مجبور دي چې نوموړي صلاحيتونه او امتيازات بايد په ټولنه کې يا دا چې په ټولنيز ژوند کې تطبيق کړي

- *د عامه قدرت له خوا يې تضمين شوی دی*

د دغه فردي حقوقو د عدم اجرا په وخت کې دولت يا عامه قدرت مداخله کوي او په تخلف کوونکي باندې يې جبرا تطبيق کوي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

-بل چا ته ضرر نه وي:

هر شخص صلاحیت او امتیاز لري، چې په ټولنه کې تر ېنه استفاده وکړي، خو د استفادې لپاره دا شرط دی، چې بل چا ته به یې ضرر نه وي موجود او که بل چا ته دده له عمل څخه ضرر رسېږي، په هغه صورت کې د ده صلاحیت او قدرت قطع کېږي.

د مثال په ډول: یو سړی په یو کلي کې یو اندازه ځمکه لري، دغه سړی دا صلاحیت او قدرت لري، چې هلته تعمیر جوړ کړي، باغ پکې جوړ کړي، یا دا چې یو تجارتي مارکیټ پکې جوړ کړي، یا دا چې یو فابریکه پکې جوړه کړي، خو که ددې شخص له خوا فابریکه جوړېږي او دکلي خلکو یا عامه خلکو ته یې عام ضرر وي، نو په دې صورت کې نوموړی شخص له خپل صلاحیت څخه استفاده نه شي کولای.

۲. تعریف: عندي حقوق یو امتیاز، صلاحیت او اختیار دی، چې شخص یې په ټولنیز ژوند کې، د نورو په مقابل کې لري، حتی تر دې چې د عمل د اجرا او اهمال (امتناع) اختیار هم پکې شامل دی.

په دې تعریف کې د یوې نقطې توضیح کول ضروري بریښي او هغه دا چې د یو عمل اجرا او یا د یو عمل نه اجرا هم د نوموړي شخص اختیار دی. چې دا خبره د یو مثال په ورکولو سره روښانه شوې ده.

یو شخص غواړي، چې طب پوهنځی ولولي، نو هر وخت چې د طب پوهنځي د شمولیت شرایط پوره کړي، اختیار لري چې طب پوهنځی ووایي، یا دا چې یو شخص نه غواړي، چې د اقتصاد پوهنځی ولولي، نو ددې اختیار لري چې د اقتصاد پوهنځي له لوستلو څخه امتناع وکړي.

۳-تعریف: عندي حقوق له هغه قدرت او صلاحیت څخه عبارت دي، چې د آفاقي حقوقو په اساس په ټولنیز ژوند کې یو چا ته ورکول

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي وي او په اساس یې نوموړی شخص د حق حامل (لېږدونکی) ګڼل کېږي

پورته ذکر شوي تعریفات او داسې نور زیات تعریفات شتون لري، خو زما په نظر تر ټول غوره او هر اړخیز تعریف د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي استاد پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش کړی دی، چې وایي:((عندي حقوق د هغه قدرت، صلاحیت، سلطې او امتیاز څخه عبارت دي، چې یو شخص یې د بل شخص یا نورو اشخاصو په مقابل کې یا د یو جنس او مال په مقابل کې لري، د تحقیق لپاره یې د قانون حمایت لازمي دی))اوس دلته یوه پوښتنه مطرح کېږي او هغه دا چې؛

دویم مبحث-عندي حقوق اعتبار دی او که اصطلاح؟

په دې اړه علماء دوه نظره لري

لومړی نظر: عندي حقوق اعتبار دي، دا علماء وایي چې عندي حقوق ظاهري بڼه نه لري، نه لیدل کېږي، نه قابل د لمس دي، نو څکه دا یو اصطلاح نه بلکې یو اعتبار دی، خو دغه اعتبار د قانون ګذار له خوا غوښتل شوی او د قدرت لرونکي مقام له خوا یې حمایت کېږي. لکه د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون(۴۲) ماده کې ذکر شوي، چې:((هر افغان د تعلیم حق لري.)) د همدې اساسي قانون (۴۳-۴۴-۴۵ او ۴۶) مادو کې یې د تطبیق لپاره نورې لارې چارې هم ذکر شوې دي او ددې تر څنګ یې د تعلیم د حمایت لپاره کتابتونه او پوهنتونونه هم جوړ کړي دي

یا دا چې دا اعتبار د یو قرارداد وجود دی، یا دا چې یو ساده او بسیط مفهوم دی، چې په ذهن کې تصور کېږي او یو مادي شی نه دی، چې ولیدل شي، بلکې دا یو معنوي حق دی، چې د عامه قدرت له خوا ورکول کېږي، همدا علت دی چې په یوځای کې ورکول کېږي او په یو ځای کې نه ورکول کېږي. لکه د ملکیت حق چې په سرمایه داري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي اقتصادي نظامونو کې اشخاصو ته ورکول کېږي، يا دا چې دا اعتبار دی او دا ځکه چې وېش يې د عامه قدرت له خوا کېږي، لکه په ځينو قومونو، مذهبو، دينونو او دولتونو کې يو شخص ته ځينې اختيارات ورکول او ځينو نورو اشخاصو ته نه ورکول.

لکه اسلامي شريعت کې يو سړی څلور ښځې کولای شي، خو بل سړي ته وايي چې ته بايد يوه ښځه وکړې.

دويم نظر: بله ډله علماء وايي چې عندي حقوق يوه اصطلاح ده او دا ځکه چې حقوق جمع د حق ده او په حقيقت کې د حقوقو مجموعه چې د انسانانو د ټولنيز ژوند د تنظيم لپاره منځته راغلي، د حق او تکليف مجموعه ده.

هر وخت چې يوه حقوقي اړه منځته راځي، په هغه کې دوه خواوې موجود وي، چې يو ته يې د حق خاوند او بل ته مکلف وايي. د مثال په ډول: يو سړی وايي چې تعليم زما حق دی، نو دلته د دولت مکلفيت دا دی چې د تعليم زمينه به ورته برابروي، هر وخت چې دولت دا مکلفيت لري، نو په مقابل کې يې حق هم لري او هغه دا چې نوموړی شخص به د هغه د قوانينو اطاعت کوي، چې دغه اطاعت د دولت او د شخص مسوولیت دی. په لنډ ډول بايد ووايو، چې عندي حقوق د حق او مکلفيت مجموعه ده، چې تضمين يې د مکافاتو او مجازاتو په اساس کېږي، نو دا پر دې دلالت کوي، چې عندي حقوق يوه اصطلاح ده.

درېيم مبحث - د عندي حقوقو ځانګړتياوې

عندي حقوق يو سلسله ځانګړتياوې لري، چې په اساس يې له نورو رشتو څخه جلا کېږي، ځينې مهم يې په لاندې ډول دي

لومړی مطلب - د الزامي والي له حيثه

د عندي حقوقو له ځانګړتياوو څخه يوه ځانګړنه دا ده چې په ټولنه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې چې شخص ته کوم امتیاز او سلطه ورکول شوې ده، اختیاري جنبه نه لري، دا په دې مانا چې مقابل طرف که دنومړي شخص اختیار او سلطه قبوله نه کړي، یادا چې اطاعت یې و نه کړي، د آفاقي حقوقو له خوا یې تضمین کېږي او په جبري ډول پرې تطبیق کېږي، لکه د آمر حق په مامور باندې، د استاد حق په شاګرد، د والدینو حقوق په اولاد باندې، د قرض ورکوونکي حق په قرضدار باندې، چې د عدم اطاعت په صورت کې په اجباري ډول تطبیق کېږي.

دویم مطلب- د آفاقي حقوقو له خوا د تضمین له حیثه:

لکه مخکې چې هم دې خبرې ته اشاره وشوه، چې د عندي حقوقو د حمایت لپاره د آفاقي حقوقو قواعد او مقررات وضع کېږي، تر څو د عندي حقوقو د تطبیق حمایت وکړي.

دریم مطلب -د سلطې، امتیاز او صلاحیت له حیثه:

عندي حقوق همېشه د سلطې، امتیاز، قدرت، اختیار او صلاحیت په مانا دي، هېڅ کله هم د قواعدو، مقرراتو، اصولو او پرنسیپونو په مانا نه راځي.

څلورم مطلب- د کلي والي او یو شان والي له حیثه:

د عندي حقوقو سلطه او امتیاز عام وي او د ټولو خلکو لپاره وي، لکه د پلار سلطه په زوی باندې، ددې مانا دا ده چې ټول پلرونه په خپل اولاد باندې صلاحیت لري، بل دا دی چې: دغه صلاحیت هر یو پلار ته یو شان ورکول شوی، داسې نه ده چې یو پلار ته زیات ورکول شوی او بل ته کم.

پینځم مطلب-د روابطو د تنظیم له حیثه: د عندي حقوقو کوم صلاحیتونه او امتیازات چې ټاکل شوي، ددې اصلي هدف دا دی چې کارونه او اړیکې په ښه ډول پر مخ ولاړشي، ددې خبرې یادونه ضروري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې د عندي حقوقو صلاحیتونه او امتیازات د دې لپاره نه دي تاکل شوي، چې دا معلومه کړي، چې دا سړی ډېر ښه سړی دی او دا سړی ډېر ښه سړی نه دی، دا ځکه چې د شخصیت تعین د اخلاقي معیارونو پورې تړلی دی او حقوق د ټولنې د اړیکو د تنظیم لپاره رامنځته شوي دي.

شپږم مطلب- په ټولنه کې د سلطې او امتیاز له حیثه:

عندي حقوق یا شخصي حقوق یو شخص ته هغه وخت ورکول کېږي، چې په ټولنه کې ټولنیز ژوند لري، که چېرې یو شخص له ټولنیز ژوند څخه ګوښه توب اختیار کړي او په یو غره یا صحرا کې په یواځې ځان ژوند کول اختیار کړي، اول؛ خو دا ممکنه نه ده او که احیاناً بیا هم ژوند اختیار کړي، نو هغه عندي حقوق چې په ټولنه کې تر لاسه کولای شي، هغه بې له ټولنې څخه نه تر لاسه کېږي، لکه د استاد، امر، شاګرد، مامور، اخیستونکي، پلورونکي، داین، مدیون او داسې نور ټول حقوق هغه وخت د استفادې وړ دي، چې شخص په ټولنه کې ژوند کوي.

څلورم مبحث- د عندي حقوقو بنسټ

د عندي حقوقو په اړه واحد نظر شتون نه لري، بلکې په دې اړه مختلف نظریات موجود دي.

۱- یو شمېر علماء د عندي حقوقو مبناء او بنسټ د شخص اراده ګڼي او د عندي حقوقو په اړه نوموړي علماء داسې نظر څرګندوي، چې:

عندي حقوق له هغې ورتیا څخه عبارت دي، چې د شخص ارادې ته ورکړل شوي وي.

له دې تعریف څخه معلومېږي، چې د عندي حقوقو اصلي عنصر د شخص اراده ده.

- ځینې علماء وایي، چې (حق هغه ګټه ده، چې په حقوقي لحاظ یې ملاتړ شوی وي) له دې تعریف څخه څرګندېږي، چې د عندي حقوقو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي خاوند هغه څوک دی چې له همدغه حق څخه ګټه پورته کوي، نه دا چې د حق لپاره اراده لري.

- ځینې علماء بیا وایي: (عندي حقوق د شخص د اختیار پورې تړلي او حق له شخصیت څخه جلا نه دی، دوی وایي، حق د شخص (حقیقي یا حکمي) شخص له اختیار څخه عبارت دی.)

چې د دوی په نظر لیونی، ماشوم او مکره هم کولای شي، چې د حق خاوندان شي، ولې دغه حق د خپلو استازو یا وکیلانو په ذریعه تر سره کوي.

یانې دوی د تملک اهلیت لري، خو د تصرف اهلیت نه لري، د حکمي اشخاصو په اړه ډېرې نیوکې شتون لري، کولای شو په لنډ ډول سره ووایو.

په هغو مواردو کې چې یوه ډله خلک په ټولنه کې د خپلو ګډو اهدافو او ګټو پلټنه کوي، یا له مالونو او حقوقو څخه یوه ټاکلې برخه خپلې موخې ته د رسېدو لپاره ځانګړې کوي، نو امکان لري چې قانون ګذار دغه ډول اشخاص د مالونو د جمع کولو لپاره د یو خپلواک شخصیت په توګه وپېژني او هغه ته د حکمي شخصیت نوم ورکړي، لکه: دولتونه، موسسات، شرکتونه، احزاب، ټولنې او نور، نو په دې اساس کولای شو، چې د حق د جوهر او مبناء په اړه دې نتیجې ته ورسېږو چې:

(حق هغه سلطه او اختیار دی چې د هر هېواد حقوق یې د اشخاصو د ګټو د ساتنو په موخه هغوی ته ورکوي) د همدې تعریف په اساس د حق اثار محکم او استوار دي، په دې ځای کې دې نتیجې ته رسېږو، چې عندي حقوق په حق سره تعبیر شوي، ولې دا هغه وخت شتون لري، چې په مقابل کې یې وجیبه موجوده وي، چې مخکې د حق او وجیبې یا مکلفیت په اړه بحث شوی دی.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د عندي حقوقو موضوع

په عمومي ډول د عندي حقوقو موضوع په اشخاصو باندې راڅرخېږي، په دې مانا چې عندي حقوق له شخص او شخصیت څخه بحث کوي، په حقوقو کې اشخاص په دوه برخو وېشل شوي دي، چې یو یې طبعي یا فزیکي اشخاص دي او بل یې حقوقي، حکمي یا معنوي اشخاص، د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي.

لومړی مبحث - حقیقي یا فزیکي اشخاص

په عام ډول ټول انسانان له تولد څخه د مرګ تر ورځې پورې حقیقي، طبیعي یا فزیکي اشخاص ګڼل کېږي، خو ددې لپاره چې پدغه موضوع باندې موږ ښه پوه شو، لاندې څلور مطالب باید روښانه شي.

د حقیقي اشخاصو پېژندنه، د حقیقي اشخاصو پیل او پای، د حقیقي اشخاصو اهلیت او د حقیقي اشخاصو ځانګړتیاوې

چې د ښه پوهېدو لپاره هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب - د حقیقي اشخاصو پېژندنه:

هر وخت چې د اشخاصو خبره کېږي، نو دلته دوه اصطلاحات باید روښانه شي، یو د شخص او بله د شخصیت اصطلاح ده، چې دا هم دواړه جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز - د شخص تعریف:

شخص په لغت کې د انسان په مانا دی، چې جمع یې اشخاص دي

د حقوقو له نظره: شخص هغه موجود دی چې د حق او وجیبې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودونکی وي يا په بل عبارت هر هغه شخص يا شی چې د حق موضوع تشکليوي شخص بلل کېږي، لکه انسانان، شرکتونه، موسسات، اتحاديې او داسې نور.

يا په بل عبارت هر هغه موجود چې له حقيقي يا حکمي شخصيت څخه برخمن وي شخص بلل کېږي

دويم جز-د شخصيت تعريف:

د شخصيت اصطلاح له اروپايي حقوقو څخه اخيستل شوې ده، چې د هر شخص د ځانګړي خلق او خوی په مانا دی، ولې په خاص مفهوم سره شخصيت له يوناني ژبې د (persona) کلمې څخه اخيستل شوې ده او دا د هغه نقاب او پوښ په مانا و، چې په نمايش نامو او ننداړتونونو کې به هنري لوبغاړ پر خپلې څېرې خوروله. څرنګه چې هر هنرمند هنرمند، ځانته ځانګړی رول او نقش درلود، نو هر چا به چې هغه نقاب وليده، نو هغه هنرمند به يې پېژنده، نو له همدې وجې د persona کلمې د نقش او سهم برخې مفهوم ځانته غوره کړه، څرنګه چې په ټولنه کې هر څوک ځانته خاص رول او نقش لري، نو دا مفهوم يې د شخصيت په نوم ونومول، د حقوقو له نظره شخصيت داسې تعريف شوی دی، شخصيت هغه صفت او شايستګي ده، چې ددې په واسطه طرف او صاحب د حق يا تکليف وګرځي.

يا په بل عبارت د يو تشخيص د تشخيص حالت ته له دې کبله شخصيت وايي چې د حق او وجيبې موضوع تشکيلوي.

په ټولنه کې هر وګړی د حق او وجيبې خاوند ګرځي، چې دغه وړتيا په طبعي ډول انسان ته ورکړل شوې ده. ځکه انسان ته طبعي شخص وايي.

دويم مطلب-د حقيقي اشخاصو پيل او پای:

د هر حقيقي شخصيت ژوند له يوې ټاکلې زماني نقطې څخه پيل او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوې ټاکلې زماني نقطې باندې پای ته رسېږي، نو دا چې د حقيقي اشخاصو ژوند له کومې نقطې څخه پيل او په کومه نقطه باندې پای ته رسېږي، دغه دوه مفاهيم دي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

لومړی جز-د حقيقي اشخاصو پيل:

د افغانستان د مدني قانون د احکامو له مخې د طبعي اشخاصو شخصيت له پيدا ښت (تولد) سره سم شروع کېږي، چې د دغه مطلب په اړه د افغانستان اسلامي دولت د (۱۳۵۵ هـ ش) کال د مدني قانون (۳۶) مادې لومړۍ فقره کې داسې صراحت شتون لري: (د انسان شخصيت په پوره ولادت سره په دې شرط چې ژوندی وزېږي پيل کېږي

اوس دلته يوه پوښتنه مطرح کېږی او هغه دا چې؛ *د جنين مرحله کې انساني شخصيت پيل کېږي او که نه؟*

د افغانستان د مدني قانون له مخې چې له حنفي فقهې څخه پيروي کوي، جنين د ځينو حقوقو درلودونکی ګڼل کېږي

د مدني قانون د (۳۶) مادې دويمه فقره داسې صراحت لري:((جنين د هغو حقوقو لرونکی دی، چې قانون پرې صراحت لري)) چې د قانون له دې حکم څخه معلومه شوه، چې د حقيقي اشخاصو شخصيت د جنين له مرحلې څخه پيل کېږي، ولې اکثره فقها وايي، چې د حقيقي اشخاصو شخصيت لپاره دا شرط دی، چې جنين ژوندی تولد شوی وي

دويم جز-د حقيقي اشخاصو پای:

الله ج چې څومره مخلوقات پيدا کړي دي، د هغوی د پيدا ښت د پيل او پای نېټه معلومه ده او د الله ج له سپېڅلي ذات څخه پرته نور ټول مخلوقات له دنيا څخه پناه کېږي، چې انسانان هم له دې څخه مستثنا کېدای نه شي او د مړينې پر اساس خپل حقوقي شخصيت له

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورکوی اوله مرګ څخه وروسته نشي کولای چې د ژوندي شخص په توګه خپل حقوق تر لاسه او وجایب تر سره کړي.

د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون د (۳۶) مادې په لومړی فقره کې داسې صراحت لري:

((د انسان شخصیت د هغه په پوره ولادت سره، په دې شرط چې ژوندی و زیږي شروع کیږي او په مرګ سره پای ته رسیږي))

وفات په لغت کې مړینې ته ویل کیږي، د فقهې او حقوقو په اصطلاح کې له بدن څخه د روح خارجېدل، چې د نړی په پخوانیو قوانینو کې سربېره پر طبیعي مرګ، حکمي مرګ هم شتون درلود، چې هغې ته مدني مرګ ویل کېده. لکه د فرانسې هېواد په حقوقو کې ځینې داسې جرایمو شتون درلود، چې مرتکب به یې پر مدني مرګ محکومېدل او خپل شخصیت به یې له لاسه ورکاوه او په زنداني یا قیدي حالت کې به یې ژوند تېراوه، دا حالت داسې ګڼل کېده، لکه چې مړ وي.

په اوسنیو قوانینو کې مدني مرګ په رسمیت نه دی پېژندل شوی، ولې د فرضي موت په نامه یې یو څه پېش بیني کړی دی. لکه یو سړی، چې ډېر وخت ورک وي او هېڅ درک یې معلوم نه وي.

دریم مطلب-د حقیقي اشخاصو اهلیت

اهلیت په لغت کې شایستګی، وړتیا، قدرت او صلاحیت ته وایي، لکه چې وایي علي ددې کار اهل دی، یا دا چې ددې کار د ترسره کولو صلاحیت لري.

الله تبارک و تعالی په قرانکریم کې فرمایي:

(اِنَّ اللّٰهَ يَأۡمُرُكُمۡ اَنۡ تُؤَدُّوا الۡاَمٰنٰتِ اِلٰۤى اَهۡلِهَا.(النساء ۵۸).)

ژباړه: ای مومنانو بیشکه الله تعالی امر کوي، تاسې ته ددې لپاره

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تاسې د امانتونو اهل ته د هغوی امانتونه وسپارئ.

او د فقهې په اصطلاح کې د يو شخص هغه وړتيا او صلاحيت څخه عبارت دي چې د خپلو شرعي حقوقو د ثبوت، وجوب او صحت لپاره يې لري، اهليت بلل کېږي.

د حقوقو په اصطلاح کې: اهليت د يو شخص هغه وړتيا او صلاحيت دی، چې نوموړی شخص يې د حق او وجيبې د لرلو او اجرا کولو لپاره لري، په همدې اساس اهليت د شخص هغه صلاحيت او وړتيا ده، چې د هغې په واسطه نوموړی شخص د حق د لرلو، تکليف د تحمل کولو او د خپل شرعي او قانوني حقوقو د کارولو وړ بلل کېږي.

څلورم مطلب-د حقيقي اشخاصو خصوصيات(ځانګړنې):

حقيقي اشخاص د يو شمېر خصوصياتو (ځانګړنو) درلودونکي دي، چې د هغې په واسطه له نورو مخلوقاتو سره يې توپير کيدای شي، په دې مانا چې همدا ځانګړنې د حقيقي اشخاصو له نوم، تابعيت، د اوسېدو ځای، د اسنادو سجلونه، فاميل او داسې نورو له درلودلو څخه عبارت دي، موږ هڅه کوو چې د حقيقي اشخاصو هر يوه ځانګړنه د دې بحث ترپايه پورې په جلا جلا توګه تر څېړنې لاندې نيسو.

لومړی جز-د نوم درلودل:

د نوم درلودل د طبيعي يا حقيقي اشخاصو يو له هغه ځانګړتياوو څخه ده، چې د طبيعي اشخاصو هويت پرې څرګندېږي، د اسلام د حقوقي سيستم او د هېواد د مدني قانون له مخې هر حقيقي شخص د دې حق لري، چې نوم ولري، موږ هم د نوم درلودلو حق لومړی د مدني قانون له مخې او بيا د اسلام د سپېڅلي دين له نظره تر څېړنې لاندې نيسو.

- *حقيقي اشخاصو نوم د مدني قانون له نظره:*

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د مدني قانون د (۳۸) مادې له حکم څخه څرګندېږي، چې هر طبيعي شخص ددې حق لري، چې په رسمي ډول يو نوم ولري، په همدې ترتيب کولای شي، چې پرته له خپل نوم څخه د کورنۍ نوم هم ولري، چې مدني قانون له دې حق څخه ځانګړې ملاتړ کوي.

الف- د نوم تعريف او ډولونه يې:

نوم هغه کلمه او امر دی، چې د هغې په واسطه انسانان يو له بله تفکيک او پېژندل کيدای شي، چې کولای شو د نوم له ډولونو څخه په لاندې ډول يادونه وکړو.

۱- *کوچنی نوم:* هغه نوم چې د هر شخص لپاره ځانګړی شوی وي، کوچنی نوم ګڼل کېږي، چې د شخصي نوم په نامه هم يادېږي.

۲- *کورنی نوم:* کورني نوم ته کله کله لوی نوم هم وايي او دا د يوې کورنۍ د ټولو هغه غړو لپاره ځانګړی شوی وي، چې په ميراث کې سره شريک وي.

۳- *مستعار نوم:* هغه نوم دی، چې يو شخص يې د ځان لپاره غوره کوي، تر څو د خپل اصلي او واقعي نوم پرځای هغه وکاروي.

۴- *موهوم نوم:* دا نوم تر يوې کچې پورې د مستعار نوم سره ورته والی لري او دا ډول نوم هم يو شخص د خپل واقعي نوم د پټولو لپاره کاروي.

۵- *تجارتي نوم:* دا هغه نوم دی چې يو شخص يې د خپلې تجارت خانې لپاره کاروي او دا يو ډول اختياري نوم دی چې بايد په اړونده اداره کې ثبت او راجستر شي.

۶- لقبونه او عنوانونه (افتخاري، تشريفاتي او اشرافي):

دا ډول لقبونه او عنوانونه له پخوا زماني څخه د حکومتي مقاماتو له لورې اشخاصو ته ورکول کيده، لکه فخر الدولت، امين الملک او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نور، چې نن ورځ د حقوقو له نظره پر ته د شخصي نوم، کورني نوم او تجارتي نوم څخه بل يو نوم هم حقوقي ارزښت نه لري.

ب- د نوم درلودلو او د هغې د تغيير او تصحيح حق:

د افغانستان د مدني قانون له مخې هر حقيقي شخص بايد يو نوم ولري، چې له نورو څخه يې فرق وشي، چې د غه موضوع د ۱۳۵۵ ه ش کال مدني قانون په (۳۸) ماده کې داسې تصريح شوی دی:

(هر شخص کولای شي چې پر ته له خپل نوم څخه، کورنی نوم هم غوره کړي کورنی نوم اولادونو ته نقليږي)

معمولاً په هر حقيقي شخص باندې د هغه د والدينو له خوا نوم اينښودل کېږي، ولې هر وخت چې يو شخص هغه نوم چې ورباندې اينښودل شوی خوښ نه کړي، نو هغه شخص حق لري چې په خپله خوښه هغه نوم تغيير کړي، ځکه په پورته ماده کې د شخصي نوم تر څنګ د کورني نوم انتخابول هم مجاز ګڼل شوي دي.

ولې له دې سره سره بيا هم د هغو ستونزو د مخنيوي لپاره، چې د يوې خوا نوم بدلوونکي شخص او د بلې خوا د نفوسو د احوالو د ثبت رياست کارکوونکو ته راولاړيږي، د نوم د بدلولو لپاره لاندې شرايط بايد موجود وي

۱- د نوم بدلون په تذکره او د سجلونو په اسنادو کې بايد ثبت شي، چې د افغانستان د نفوسو داحوالو د ثبت قانون د دويمې مادې په ۱۵ فقره کې په دې هکله داسې صراحت شتون لري: (د نوم بدلون په تذکره او د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو کې د نوم له تغيير څخه عبارت دی)

۲- د نوم بدلون بايد له ۱۸ کلنۍ څخه مخکې وي

۳- اشخاص په ټول عمر کې يوازې يو ځل خپل نوم بدلولی شي، چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نفوسو د احوالو د ثبت قانون (۲۹) ماده داسې صراحت لري:(د نوم بدلون د ۱۸ کلنۍ سن تر تکمیل پورې د نفوسو د احوالو د ثبت د مقرراتو مطابق په ټول عمر کې یو ځل صورت نیسي.)

کله داسې وي چې د یو چا په نوم یا په اسنادو کې اشتباه رامنځته شوې وي، چې په دې صورت کې د نوم تصحیح ته ضرورت دی او کولای شي چې خپل نوم اصلاح او تصحیح کړي.

د نوم د تصحیح په اړه د نفوسو د احوالو د ثبت قانون د دویمې مادې په ۱۴ فقره کې داسې ذکر شوی دی:(د نوم تصحیح عبارت د ی د نوم تصحیح په تذکره او د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو کې.)

پاتې دې نه وي چې د نوم تصحیح هم لکه د نوم د بدلون په څېر په ټول عمر کې یو ځل امکان لري.

ج- د نوم د وحدت اصل:

سره له دې چې اشخاص کولای شي، په ټولنه کې له یو څخه زیات نومونه ولري، ولې په رسمي ډول څوک د دې حق نه لري، چې له یو څخه زیات نومونه ولري او په رسمیاتو کې د نوم وحدت باید په جدي ډول مراعات هم شي.

د- د کورنۍ نوم درلودل:

هر حقیقي شخص د دې حق لري چې د خپل شخصي نوم تر څنګ کورنی نوم هم ولري او د غه کورنی نوم د هغه اولادونو ته هم انتقالېږي

دا قاعده یوه مطلق قاعده نه ده، بلکې طبعي اشخاص کولای شي چې خپل کورني نوم کې تغییر راولي.

-نوم د اسلامي فقهې له نظره:

د اسلام په حقوقي سیستم کې هر حقیقي یا فزیکي شخص حق لري چې نوم ولري او له دغه نوم څخه مادي او معنوي ګټه پورته کړي، دا چې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اولاد باندې نوم د والدینو له خوا اینبودل کېږي او والدین د نوم په اینبودلو کې آزاد دي، ولې د دې لپاره چې غوره نوم یې پرې اینبی وي، نو په دې اساس رسول اکرم صلی الله علیه وسلم داسې هدایت فرمایلي دي: عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ. *(رواه ترمذي، السنن الکبری للبیهقي، باب ۵۴).*

ژباړه: په خپلو اولادونو باندې نیک نوم کېږدئ، ځکه تاسې د قیامت په ورځ په خپل نوم او د پلار په نوم راغوښتل کېږي، لکه مخکې چې دې خبرې ته اشاره وشوه، چې والدین د خپلو اولادونو د نومونو په انتخاب کې آزاد دي، ولې اسلامي شریعت کې ځینې نومونه غوره دي او ځینې حرام او مکروه هم شته، نو په همدې اساس والدین باید کوښښ وکړي، چې ښه نوم اولاد ته وټاکي، چې د ښه پوهېدو لپاره لاندې نقاط روښانه کوو.

-غوره نومونه:

د اسلامي شریعت له نظره غوره نومونه هغه دي، چې ښایسته مانا ولري، عقیدوي ښه ولري او د اسلامي فرهنګ ښکارندوی وي، غوره نومونه هغه دي، چې د الله تعالی د بنده ګۍ مانا او مفهوم ولري، لکه: عبدالله، عبدالرحمن... په دویم قدم کې د پیغمبرانو علیهم السلام نومونه غوره دي، چې دلیل یې دا لاندې حدیث شریف دی.

((پر خپلو اولادونو باندې د پیغمبرانو نومونه کېږدئ، یا هغه نومونه چې د الله ج د بنده ګۍ مانا لري، د الله تعالی پر وړاندې محبوب ترین نومونه عبدالله، عبدالرحمن... دي او صادق ترین نومونه حارث او همام دي او بد ترین نومونه حرب او مرة دي)) *(روا ابو داود و نسایي عن ابو وهب جشمي رض).*

-حرام نومونه: ټول هغه نومونه چې په نورو باطلو ادیانو او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذاهبو پورې تړاو ولري، لکه: د هندوېزم، بودېزم، زردشت او نور حرام ګڼل کېږي، داسې نومونه، چې د الله تعالی د صفت ښکارندوي وي، لکه: ملک الموت، ذولجلال والاکرام، سلطان سلاطین، احکم الحاکمین او داسې نور، چې ددې نومونو اېښودل يوازې الله ج پورې خاص دي او بنده ته يې انتخاب حرام دی.

يا دداسې نوم انتخابول، چې يوازې د الله ج پورې تړاو لري، لکه الله، رحمن، صمد او نور د انسان لپاره جايز نه دي، چې داسې نومونه انتخاب کړي، ولې په دې شرط کولای شي دا نومونه انتخاب کړي، چې له نوم څخه وړاندې د عبد کلمه ور زياته او بيا په انسان باندې کېښودل شي، لکه عبدالله، عبدالرحمن، عبدالصمد او نور.

د حنابله علماو له نظره هغه نومونه چې د حضرت محمد ص لپاره ځانګړي شوي دي، هغه د نورو انسانانو لپاره حرام دي، لکه: خاتم النبين، سيدالانبيا او نور.

- مکروه نومونه: شوافع وايي چې په اسلامي فقه کې د(سيدالناس، سيدالسادات او نور) نومونه د کذب والي پر بنا مکروه ګڼل کېږي، خو حنابله دا نومونه بيا حرام ګڼي.

همدارنګه د رباح (ګټې)، إفلح (کاميابۍ) او يسار (اساني) په شان نومونه هم د انسان لپاره مکروه دي

حنابله فقها وايي، چې: د شيطان، شهاب، حمار، کلب يا د ظالمو او بدکارو خلکو نومونه اېښودل هم مکروه دي

- د خرابو نومونو تغييرول:

د اسلام له نظره خراب نومونه بايد تغيير شي، ځکه چې رسول اکرم ص همدا کار کولو د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه دا لاندې حديث شريف روايت شوی دی: (كَانَ يُغَيِّرُ الِاسْمَ الْقَبِيحَ) رواه ترمذي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه:((حضرت عائشه رضی الله عنها فرمايي: رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به خراب نومونه تغییرول))

د مثال په ډول: په مسلم شریف کې روایت شوي دي، چې د حضرت عمر رض یوه لور وه چې عاصیه نومېده رسول ص د هغې نوم په جمیلې باندې بدل کړ.

دويم جز -د حقيقي اشخاصو تابعيت.

د طبيعي اشخاصو له مهمو ځانګړنو څخه یو هم تابعیت دی چې د هویت په پېژندنه کې مرسته کوي

تابعيت په لغت کې له (تبع) سره ګډه ريښه لري، چې د پيروۍ او وروسته تګ په مانا ده، په حقوقي اصطلاح کې د افغانستان تابعيت د قانون د (۲) مادې له مخې (تابعيت د شخص سياسي او حقوقي اړيکه ده).

د تابعيت په هکله د خصوصي بين المللي حقوقو علماوو مختلف نظريات ارايه کړي دي، چې يو له بل سره فرق لري؛ مګر کوم شی، چې مسلم دی، هغه د تابعيت د سياسي والي او داخلي والي خصلت دی، ځکه تابعيت داسې يو صفت او حالت دی، چې يو شخص ته د يو معين ملت يا دولت سره تعلق وربښي.

يا په ساده ډول يې په لاندې ډول تعريفوو:

تابعيت يوه سياسي، حقوقي او معنوي اړه ده چې يو فرد ته د يو معين دولت سره ارتباط ورکوي، په دې تعريف کې په حقيقت کې مونږ د درې ډولو رابطو نومونه واخيستل چې عبارت دي: له سياسي رابطې، معنوي رابطې او حقوقي رابطې څخه چې دا درې واړه بېلا بېل څېړو:

- *د تابعيت د رابطې سياسي والی*: مونږ وويل چې تابعيت يوه سياسي اړه ده، ځکه ورته سياسي اړه وايو چې د دولت له حاکميت څخه منشاء اخلي يانې دولت دی، چې دا تشخيص کوي، چې څوک او

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کومو شرایطو ددې دولت تابعیت لاسته راوړي، یا په دې مانا چې دولت مکلف نه دی چې چاته تابعیت ورکړي، بلکې دا د دولت اختیار دی، چې د خپلې جغرافیوي، سیاسي او اقتصادي وضعې او حالاتو ته په کتو سره چاته تابعیت ورکړي او چاته یې ورنه کړي

- د تابعیت د رابطې معنوي والی:

نظر دې ته چې تابعیت دیو دولت اتباعو ته د هغه مشترکو اهدافو او عرف او عاداتو له مخې چې د دوی تر منځ شتون لري، د خپل متبوع دولت سره پیوند ورکوي، چې دا یوه معنوي اړیکه شوه، چې د شخص د اوسېدو محل سره هېڅ تړاو نه لري، یا په بل عبارت معنوي اړه ورته څکه وایي چې په یو خاص مکان پورې ارتباط نه لري، چېرته چې شخص موقعیت لري دا بیا هم د خپل هېواد تبع ګڼل کېږي، لکه یو افغان چې د دنیا په هر ګوټ کې ژوند کوي او هغه بیا هم افغان دی.

- د تابعیت د رابطې حقوقي والی:

دا چې تابعیت په ملي او بین المللي سطحه د ځینو حقوقي اثارو درلودونکی دی، نو دا یوه حقوقي رابطه شوه، لکه په خارجي هېوادونو کې د یو دولت له خوا د خپلو اتباعو سیاسي حمایت، د رایه ورکولو حق له مدني او تجارتي حقوقو څخه ګټه اخیستنه، یا د ټولو بین المللي معاهداتو له مفاداتو څخه برخمن کېدل... دا ټول هغه څه دي، چې د تابعیت په حقوقي والي دلالت کوي.

د دریم جز- د حقیقي اشخاصو د اوسېدو ځای:

د اوسېدو ځای یا (Dwelling or Domicile) د طبعي یا حقیقي اشخاصو یوه بله ځانګړتیا ده، چې د هغوی د هویت په تثبیت کې مهم رول او نقش لري

د لغت له مخې اقامتګاه له دوه کلمو څخه مرکبه ده، چې یو یې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

(اقامت) او بل یې (ګاه) چې په تولیزه توګه د اوسېدو د ځای مانا ورکوي، خو په اصطلاح کې اقامتګاه زیاتې ماناوې لري، چې د نمونې په ډول یې دلته یو څو بیان شوي دي:

۱- تعریف: استوګنځی یوه مادي او حقوقي اړه ده، چې یو شخص ته پرته له دې چې د هغه تابعیت په نظر کې و نیول شي، د یو دولت د خاورې د یوې برخې پورې پیوند ورکوي

۲- تعریف: اقامتګاه د یو شخص اړیکې له خپل شا او خوا محیط سره یا له هغې سیمې سره چې شخص پکې ژوند تېروي او یا هم د هغه کسب او کار سره، چې نوموړی پر هغه باندې بوخت وي، ګڼل کېږي

۳- تعریف: استوګنځی یوه حقوقي اړیکه ده او ځینې سیاسي ځانګړتیاوې لري، چې د اشخاصو او دولت د قلمرو د یوې معینې حوزې تر منځ ټینګېږي، په دې وسیله پرته له دې چې اشخاص د تبعه کېدو اوصاف ولري، د نوموړي حوزې له اوسېدونکو څخه شمېرل کېږي، چې په دې اړه د افغانستان د مدني قانون (۵۱) ماده دویمه فقره وايي: (یو شخص کولای شي چې له یو څخه زیات د اوسېدو ځایونه ولري)

څلورم جز- د حقیقي اشخاصو د سجلونو اسناد:

د سجلونو اسناد هغه اسناد دي، چې په شخصیه احوالو پورې اړه لري او د هېواد د مدني قانون له مخې د کورنیو چارو وزارت د نفوسو د احوالو د ثبت رسمي مامورین یې ترتیب او تنظیموي، چې په دې اړه د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون (۴۶) ماده داسې صراحت لري

(کوم اشخاص چې د اتلس کلنۍ عمر پوره کوي، د هغوی مدني حالت د سجلونو د ثبت په مخصوصو دفترونو کې، د دې قانون د (۴۷- ۴۸- ۴۹ او ۵۰) مادو د درج شوو حکمونو سره سم ثبتېږي)

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مدني قانون او د نفوسو د احوالو د ثبت قانون له مخې د حقيقي اشخاصو د سجلونو اسناد په دوه ډوله دي، چې يو يې د نفوسو د احوالو د ثبت رياست، د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه او دويم يې د هويت ځانګړې پاڼه ده چې تذكره ورته وايي، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- *د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه:* د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش كال مدني قانون د (۴۶) او (۴۷) مادې مطابق د سجلونو د ثبت ځانګړي دفترونه عبارت له هغو دفترونو څخه دي چې، د مدني قانون، د نفوسو د احوالو د ثبت قانون او د نفوسو د احوالو د ثبت رياست پورې اړوندو مقرراتو له مخې د دولت د رسمي مامورينو له خوا د حقيقي اشخاصو مدني حالت پكې ثبت كېږي

۲- *تذكره:* د نفوسو د احوالو د ثبت قانون ۱۲ مادې له مخې: تذكره هغه قانوني سند دی چې د هر افغان هويت پكې درج وي، تذكره د نفوسو د احوالو د ثبت په دفترونو كې د ثبت شوو معلوماتو او اطلاعاتو له مخې ترتيب او غوښتوونكي ته وركول كېږي، چې د افغانستان د ۱۳۵۵ ه ش كال مدني قانون په (۴۷) ماده كې په دې اړه داسې صراحت لري: ((د شخص مدني حالت د هويت په مخصوصه پاڼه كې درجېږي او د غوښتنې په صورت كې غوښتونكې ته وركول كېږي))

پينځم جز- د حقيقي اشخاصو كورنۍ:

كورنۍ هم د حقيقي اشخاصو له ځانګړتياو څخه يوه ځانګړتيا ده چې په دوامدار ډول د كورنۍ درولودونكې وي

شپږم جز- د حقيقي اشخاصو مسووليتونه:

ددې لپاره چې په دې اړه ښه پوه شو، ښه به وي، چې لومړی د مسووليت په اړه معلومات تر لاسه كړو او وروسته بيا د حقيقي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشخاصو مسوولیت وپېژنو.

۱- *مسوولیت*: په لغت کې د پوښتنې شوي او مطالبه شوي په مانا او هغه شي ته وايي، چې شخص د هغې عهده دار وي

مسوولیت هغه حقوقي اړیکه ده، چې د فعل د ترک په اساس چې حرام او د قانون مخالف وي را منځته کېږي

یا په بل عبارت: مسوولیت عبارت له هغه تعهد څخه دی چې شخص د وارده ضرر د دفع کولو لپاره د نورو په مقابل کې د هغه په کولو مکلف وي، چې په درې ډوله یې ویشو.

۱-/ *اخلاقي مسوولیت*: اخلاقي مسوولیت هغه مسوولیت دی چې په قوانینو کې هغه ډېر وضع شوی نه وي، بلکې د اخلاقي معیارونو پر اساس ورته راجع شوی وي او د عدم اجرا په مقابل کې غیرله دې څخه چې په ټولنه کې کرکه او نفرت د نوموړي شخص په مقابل کې وزېږوي، بل کوم مدني او جزایي مسوولیت ورته نه راجع کېږي

۲- *مدني مسوولیت*: د شخص له هغې التزام څخه عبارت دی، چې صدمه لیدونکی ته د خسارې جبران ورکړي

۳- *جزایي یا قانوني مسوولیت*: دا عبارت له هغې مسوولیت څخه دی چې شخص د هغه فعل د اجرا یا ترک مرتکب شي چې اسلامي شریعت او قانون یې په مقابل کې جزا ټاکلې وي. *(رسولي ۱۸ مخ)*.

په خلص ډول باید ووایو چې طبیعي اشخاص د تکلیف او وجیبې منونکي دي او خپل ټول امورات باید داسې تنظیم کړي، چې اسلامي شریعت. وضعي قوانینو او اخلاقي معیارونو سره په ټکر کې نه وي

نو څکه وایو چې د طبیعي او حقیقي اشخاصو بله ځانګړتیا دا ده چې د تکلیف او وجیبې منونکی وي، د پورته ذکر شوو ځانګړتیاوو تر څنګ انسانان ځینې طبیعي ځانګړتیاوې هم لري، چې هغه عبارت دي: د ګوتو نښان، د سترګو، وېښتانو او پوستکي رنګ، قد او اندازه، د وینې ګروپ او داسې نور چې دا هم د شخص د هویت په تثبیت کې مهم رول لري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مبحث - حکمي، معنوي یا حقوقي اشخاص

تر دې ځایه خو د حقیقي اشخاصو په هکله بحث وشو، ولې یوازې حقیقي اشخاص د حقوقو او وجایبو درلودونکي نه دي، بلکې حکمي اشخاص هم حقوق او وجایب لري، تر څو خپلو ټاکلو تجارتي، اقتصادي، سیاسي، فرهنګي، خیریه او نورو موخو ته د رسېدو په منظور یوه ټولنه جوړه کړي، چې له دغه حقیقي اشخاصو څخه په یو شخص پورې به هم تړلې نه وي، چې په قانون کې دا رنګه ټولنې د حق او وجیبې درلودونکې ګڼي. څرنګه چې په دې بحث کې پر حکمي اشخاصو باندې بحث کېږي نو ښه به وي چې په لاندې سرلیکونو باندې بحث وکړو.

۱- د حکمي شخصیت پېژندنه

۲- د حکمي شخصیت ځانګړتیاوې

۳- د حکمي اشخاصو ډولونه، چې هر یو جلا جلا تر مطالعې لاندې نیول شوي دي.

لومړی مطلب-د حکمي اشخاصو پېژندنه

حکمي شخصیت د منافعو او اهدافو هغه ټولنو ته ویل کېږي، چې عمومي قدرت هغه له څو تشکیل کوونکو عناصرو څخه د یو خپلواک واحد په توګه وپېژني او ملاتړ یې وکړي، حقوق پوهان د حکمي اشخاصو په اړه داسې نظر لري.

حکمي شخصیت هغه وخت څرګند پږي، چې د افرادو یوه ډله مشترک فعالیتونه او منافع ولري، یا د اموالو یوه برخه د خاصو اهدافو لپاره ځانګړې کړي، یو د بل تر څنګ راټول شي او هم د قانون له خوا د خپلواک شخصیت په توګه چې د مستقل حق او مسوولیت لرونکی وي ومنل شي، لکه سیاسي احزاب، تجارتي شرکتونه، اتحادیې، ټولنې او داسې نور....

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون په ۳۳۷ مادې کې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمي يا معنوي شخصيت داسې تعريف کړی دی:

۳۳۷ ماده: ((حکمي شخص هغه معنوي شخص دی چې د حقوقي اهليت لرونکی وي او د ټاکلو هدفونو پر اساس د جمعيت، موسسې يا شرکت په شکل تشکيلېږي.))

له پورته تعريفاتو څخه لاندې اهم نقاط استنباط کېږي:

۱- حکمي اشخاص يو معنوي وجود لري، فزيکي او حقيقي وجود نه لري

۲- حکمي اشخاص بايد د حقيقي اشخاصو په څېر د حقوقي اهليت لرونکي وي

۳- د کومو اهدافو لپاره چې حکمي اشخاص ايجادېږي، هغه اهداف بايد ټاکلي وي

۴- د تشکيل شکل به يې د شرکت، موسسې، ټولنې او دې ته ورته نورو په څېر څرګند وي

۵- حکمي اشخاص به د حقيقي اشخاصو په څېر د حقوقو او وجايبو درلودونکي وي

د حکمي اشخاصو د ماهيت په اړه مختلف نظريات شتون لري، چې موږ پر هغو نظرياتو باندې بحث نه کوو، يوازې د افغانستان د مدني قانون حکم، چې د حکمي اشخاصو د ماهيت په اړه يې لري دلته رانقل کوو.

د افغانستان ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون ۳۳۹ ماده: ((د هغو اشخاصو مجموعه چې د يو حکمي شخصيت د شرطونو او عناصرو لرونکی وي. د قانون په وسيله د حکمي شخص په حيث پېژندل کېدای شي.))

فلهذا تر هغې چې قانون يو شخص د حکمي شخص په حيث نه وي قبول کړی، تر هغې پورې نوموړی شخص حکمي شخص نه ګڼل کېږي، همدارنګه هيڅ کس نه شي کولای چې حکمي شخص ايجاد کړي، مګر د قانون د حکم په اساس، نو پر همدې اساس په افغانستان کې د ټولو حکمي شخصيتونو ايجاد، رامنځته کېدل او انحلال د دولت په ارادې

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اجازې پورې تړلي دي

دویم مطلب-د حکمي اشخاصو خصوصیات.

حکمي یا معنوي اشخاص هم لکه د حقیقي یا فزیکي اشخاصو په څېر د یو شمېر ځانګړو خصوصیاتو لرونکي دي، چې پر اساس یې له نورو اشخاصو څخه جلا کېږي، چې دغه خصوصیات په لاندې ډول دي.

۱-د حکمي اشخاصو نوم:

حکمي اشخاص هم لکه د حقیقي شخص په څېر د خپل خاص نوم درلودونکی وي، څکه چې دې ډول اشخاصو سره د معاملاتو اجرا کول او یا هم د اړتیا پر مهال دې ډول اشخاصو ته مراجعه کول، ددې غوښتنه کوي، چې دا ډول اشخاص باید نوم ولري، د افغانستان(۱۳۵۵ هـ ش) کال مدني قانون له مخې هر حکمي شخص د نوم درلودونکی دی، چې د هغه په اساسنامه کې به درج وي.

د مدني قانون ۴۰۵ ماده: په دویم بند کې د حکمي شخص نوم ته د ټولنې عنوان تر نامه لاندې په دې ډول اشاره کړې ده: (د جمعیت د اداري مرکز له افغانستان څخه د باندې جواز نه لري) د همدې قانون په (۴۱۹) ماده کې داسې صراحت وجود لري.

۱-د جمعیت نوم، د داخلېدو ګنه او د هغې د فعالیتونو حدود په ټولو دفترونو، پاڼو او دهغې په خپرونو کې درجېږي، همدارنګه د افغانستان د تجارت اصولنامه په ۴۱ ماده کې داسې صراحت لري

هر تاجر که یواځې او که له خصوصي شریک سره وي، چې تجارت کوي او همدا ډول ټول تجارتي شرکتونه مجبور دي، چې د خپل تجارت عنوان(نوم) په هغه محل کې چې تجارت پکې کوي او یا د هغوی مرکز هلته وي، د تجارت د ثبت په دایره کې ثبت او اعلان کړي

۲-د حکمي اشخاصو تابعیت.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تابعیت یواځې په حقیقي اشخاصو پورې اړه نه لري، بلکې حکمي اشخاص په ځانګړې ډول شرکتونه هم باید تابعیت ولري، د حکمي اشخاصو د تابعیت په هکله جلا جلا نظریات وجود لري.

حقوقي (حکمي) اشخاص په خپل وار سره په دوه برخو ویشل شوي دي، چې عمومي حقوقي اشخاص او خصوصي حقوقي اشخاص دي.

الف- عمومي حقوقي اشخاص:

هغه دي چې دولت پورې تړاو لري او هر وخت چې دولت په رسمیت وپېژندل شي، نو په هغې پورې مربوط نور حقوقي اشخاص هم په دې پورې تړلي دي او د تابعیت په اړه یې څه مشکل نه لیدل کېږي.

ب- خصوصي حقوقي اشخاص:

دا هغه دي چې څو حقیقي اشخاص د یو ټاکلي هدف لپاره خپل کوښښونه سره شریکوي او یو مستقل شخصیت منځته راوړي، چې کله د یو هېواد د اتباعو له خوا ایجادېږي، ولې کله د خارجي عنصر لرونکي هم وي، په هغه صورت کې چې د یو دولت په داخل کې د داخلي اتباعو له خوا ایجادېږي په تابعیت کې څه مشکل نه شته او د همغه هېواد تابع ګڼل کېږي، خو په هغه صورت کې چې خارجي عنصر ولري په دې صورت کې د حکمي شخصیت د تابعیت تعین مشکل او په اړه یې مختلف نظریات موجود دي، چې ځینې مهم یې په لاندې ډول دي.

الف- د حکمي شخصیت د تابعیت ټاکنه د شریکانو د تابعیت پر اساس: علماء وایي: په یو شرکت (حکمي شخصیت) کې چې د هر هېواد د اتباعو شمېر زیات وي، نو موړی شرکت د همغه هېواد تبع ګڼل کېږي، خو دا نظر هم دقیق نه دی، ځکه کیدای شي، د یو دولت شریک خپل سهم بل شریک ته ورکړي او د شریکانو شمېر تغییر وکړي.

ب- د موسسینو اراده: ځینې حقوق پوهان وایي چې دموسسنو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارادې ته دې پرېښودل شي چې د کوم دولت تابعیت اخلي اختیار ولري

ج- د شرکت د تشکیل د محل له حیثه: شرکت، چې په کوم ځای کې تشکیل شوی، د همغه هېواد تابع ګڼل کېږي

د- د شرکت د فعالیت مرکز له حیثه: هر ځای کې چې شرکت فعالیت لري، همغه یې د تابعیت لپاره کافي دی

هـ- د شرکت د اداري استوګنځی یا اصلي مرکز: شرکت د هغه هېواد تابع ګڼل کېږي، چې د شرکت د اداري اصلي مرکز په هغه ځای کې موجود وي

۳- د حکمي اشخاصو استوګنځی:

د افغانستان د ۱۳۵۵ هش کال مدني قانون د (۳۴۲) مادې د لومړي بند د حکم په اساس حکمي اشخاص باید استوګنځی ولري او د حکمي اشخاصو استوګنځی له هغې ځای څخه عبارت دی چېرته چې د حکمي اشخاصو مرکزي اداره موجوده وي

د دې امر علت دا دی، چې حکمي اشخاص هم لکه د حقیقي اشخاصو په څېر د حقوقو او وجایبو درلودونکي دي او یو سلسله فعالیتونه ترسره کوي، هر وخت چې حکمي اشخاص ځیني فعالتیونه اجرا کوي، نو په دې صورت کې حکمي شخص د دې ایجاب کوي، چې د اوسېدو ځای یا استوګنځی هم باید ولري

۴- د حکمي اشخاصو مالي حقوق او وجایب:

حکمي اشخاص (عام له دې چې عامه شخص وي او که خصوصي شخص) د طبیعي اشخاصو یوه ډله ده، چې ټاکلو اهدافو ته د رسېدو په خاطر رامنځته کېږي

د مثال په ډول: د عامې روغتیا وزارت موخه دا ده چې د افغانستان اتباعو ته عامه روغتیایي خدمتونه وړاندې کړي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا دا چې د تجارتي شرکتونو موخه، د خوراکي او ناخوراکي موادو صادرول او واردول دي، یا داسې نور حکمي اشخاص چې مختلف اعمال تر سره کوي، دا چې حکمي اشخاص کوم اعمال تر سره کوي، نو په نتیجه کې داسې ویلی شو، چې دوی باید منقول او غیر منقول اموال ولري او د دغه اموالو په هکله حقوق او صلاحیتونه هم لري، چې مالي حقوق او وجایب ګڼل کېږي.

۵- د حکمي اشخاصو اهلیت: اهلیت په لغت کې د استعداد، توانایي او وړتیا په مانا ده او په اصطلاح کې اهلیت هغه صلاحیت ته ویل کېږي، چې یو شخص یې د یو شي د لرلو او یا د حقوقو او وجایبو د تر سره کولو لپاره لري، د اهلیت دغه تعریف د حقوقي اشخاصو لپاره هم صدق کوي، ځکه چې د حقوقي شخص وجود ددې غوښتنه کوي، چې نوموړی شخص دې باید د حقوقو او جایبو د تر سره کولو وړتیا ولري، نو هر هغه شخصیت چې حقوق او وجایب لري، ددې لپاره دا لازمي ده، چې د داسې حقوقو او وجایبو د اجرا کولو اهلیت هم باید ولري

دریم مطلب- د حکمي اشخاصو د تابعیت اهمیت:

د حقوقي (حکمي) اشخاصو تابعیت د هغوی د حقوقو او وجایبو په ټاکلو کې مهم رول لري، ځینې مهم ټکي په لاندې ډول دي

الف- د حکمي اشخاصو د تابعیت په واسطه دا معلومېږي، چې نوموړی شخصیت د کوم هېواد په قلمرو کې د یو خپلواک حقوقي شخصیت په توګه تاسیس او له کومو حقوقو څخه برخمن کیدای شي.

ب- دولتونه یوازې د هغو شرکتونو حمایت کوي، چې د اړوند دولت تابعیت ولري

ج- په اکثرو هېوادونو کې شرکتونه مجبور دي، چې د خپلو تجارتي، صنعتي، زراعتي او داسې نورو فعالیتونو د ترسره کولو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره له اړوند دولتونو څخه اجازه ترلاسه کړي، چې ددې اجازې په اخيستلو کې د حقوقي اشخاصو تابعيت رغنده رول لري.

د- په ډېرو هېوادونو کې د شرکتونو تشکيل، کړنلاره، افلاس او انحلال د متبوع دولت د قوانينو تابع وي.

هـ- يو شمېر هېوادونه خپلو متبوع شرکتونو ته د دوه اړخيزو تړونونو له مخې ځينې امتيازات او سهولتونه برابروي. لکه د مالياتو له ورکړې څخه معافيت، ګمرکي اسانتياوې او داسې نور، چې تابعيت په دې برخه کې رغنده رول لوبوي.

څلورم مطلب- د حکمي (حقوقي) شخصيت ډولونه

د افغانستان د مدني قانون له مخې حکمي (حقوقي) اشخاص په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه عبارت دي له عمومي حکمي اشخاصو او خصوصي حکمي اشخاصو څخه، چې هر يو جلا جلا تر مطالعې لاندې نيسو.

۱- عمومي حکمي شخصيت: عمومي يا عامه حکمي اشخاص هغه اشخاصو ته ويل کېږي، چې د خصوصي اشخاصو پر خلاف د دولت د ارادې پر اساس ايجاد او منحل کېږي، په دې مانا چې دا ډول حقوقي اشخاص د دولت په ارادې او لزوم ديد پورې اړه لري، دلته مو ږ غواړو چې په لومړي قدم کې د افغانستان د مدني قانون له مخې عامه حقوقي اشخاص تعريف او په دويم قدم کې د عامه حکمي (حقوقي) اشخاصو ډېل او پای باندې رڼا واچوو.

لومړی- د افغانستان د مدني قانون د (۳۳۸) مادې په لومړۍ فقره کې عمومي حقوقي يا حکمي اشخاص داسې تعريف شوي دي.

د *(۳۳۸) مادې لومړۍ فقره:*((حکمي عمومي شخصيت چې د دولت رکنونو فرعي ادارو د هغې له مربوطو شعبو سره او عمومي

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسیساتو ته شامل دي))

د نوموړي قانون له احکامو څخه داسې څرګندېږي، چې عمومي معنوي یا حکمي اشخاص عبارت دي له دولت، د دولت درې ګونې قواوې او ټولې هغه اداري چې د دغه درې ګونو قواوو پورې مربوطې وي، همدارنګه ټول هغه تاسیسات چې د عامه ګټو لپاره ایجادېږي، د عمومي حکمي اشخاصو په کتار کې راځي، یا په خلص ډول باید ووایو چې، عمومي حکمي اشخاص دولت او د هغې فروعو ته ویل کېږي.

دویم- د عامه حکمي اشخاصو پیل او پای: لکه څرنګه چې مخکې په دې باندې رڼا واچول شوه چې حقیقي اشخاص د پیل او پای درلودونکي وي، نو حکمي اشخاص هم له دې امر څخه مستثنا کیدای نه شي، یا په دې مانا چې هېڅ شخصیت داسې نه پیدا کېږي، چې پیل او پای و نه لري.

عمومي حکمي اشخاص (دولت او دولتي سازمانونه) چې کله تاسیس شي، له همغې ورځې څخه د فعالیت اجازه لري او همدغه د تاسیس نېټه یې د پیل نېټه ده او هر وخت یې چې د فعالیت اجازه ختمه شي همدغه نېټه یې د پای نېټه ده، چې عمومي حکمي اشخاص د رئیس جمهور د فرمان پر اساس ایجاد او منحل کېږي.

۲- خصوصي حکمي شخصیت

د افغانستان د ۱۳۵۵ هـ ش کال مدني قانون (۳۳۸) مادې په دویم بند کې د خصوصي حکمي شخصیت په اړه داسې صراحت لري.

(۳۳۸) ماده- دویم بند: خاص حکمي شخصیت چې د خصوصي افرادو له ارادې څخه پیدا کېږي، لکه وقف، ټولنې، مؤسیسې، مدني یا تجارتي شرکتونه. مګر دا چې قانون دا رنګه شخصیتونه عام کړي دي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د عندي حقوقو منابع

لکه څرنګه مو چې مخکې ولوستل چې حقوق په دوه لویو برخو وېشل شوي، چې له آفاقي او عندي حقوقو څخه عبارت دي، آفاقي حقوق ټولنیز حقوق دي، چې په ټولنې پورې اړه لري او دې حقوقو ته په ډېرو حقوقي مباحثو کې قوانین هم ویل کېږي، خو د حقوقو دویم ډول همدا عندي حقوق دي چې د افرادو امتیازات او سلطې دي، چې د اشخاصو او شیانو په مقابل کې یې لري او په ډېرو حقوقي مباحثو کې دحق په مانا تعبیر کېږي.

دا چې زمونږ د بحث موضوع د حقوقو اصلي منابع دي او له هغې څخه مو د آفاقي حقوقو د اصلي منابعو په اړوند یو لړ معلومات په لومړۍ برخه کې وړاندې کړل او دویمه برخه مو د عندي حقوقو د منابعو لپاره ځانګړې کړې ده، چې دغه منابع په دوه ډوله دي، چې له حقوقي اعمالو او حقوقي حوادثو څخه عبارت دي، چې هر یو یې جلا جلا په دوو بېلابېلو عنوانو کې تر بحث لاندې نیسو.

لومړی مبحث - حقوقي اعمال

لکه څرنګه چې مو مخکې یادونه وکړه، عندي حقوق دوه ډوله منابع لري، حقوقي حوادث او حقوقي اعمال، دا چې دا څپرکی د حقوقي اعمالو لپاره ځانګړی شوی، نو له حقوقي حوادثو څخه دلته صرف نظر کوو او حقوقي اعمال تر څېړنې لاندې نیسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب-د حقوقي اعمالو پېژندنه:

حقوقي اعمال د یو یا څو اشخاصو د ارادو څرګندول دي، د حقوقي نتیجې د تولید په منظور چې دا حقوقي نتیجه به د حق یا وجیبې ایجاد، انتقال، تغییر یا اسقاط وي، چې د ښه پوهېدلو لپاره یې په دوه مثالونو کې واضح کوو.

لومړی مثال: یو ناکح خپلې منکوحې ته طلاق ورکوي، نو دلته چې کومه حقوقي نتیجه تولید ېږي، هغه د زوجینو تر منځ په راتلونکې کې د زوجیت د اړیکو د ټینګولو (د متقابلو حقوقو او وجایبو) اسقاط کېدل دي

دویم مثال: د نکاح د عقد د انعقاد پر اساس د زوجیت حقوقي آثار مرتب کېږي او ناکح او منکوحې دواړو ته حقوق او وجایب ایجادوي

دویم مطلب-د حقوقي اعمالو ډولونه:

حقوقي اعمال په دوه ډوله دي، چې هر یو یې جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی جز-یو اړخیز حقوقي اعمال:

له هغو حقوقي اعمالو څخه عبارت دي، چې یوازې د یوه شخص د ارادې د څرګندولو په نتیجه کې حقوقي نتایج رامنځته کوي او د بل شخص د ارادې څرګندولو ته په کې ضرورت احساس نه شي، د مثال په ډول: وصیت، طلاق، ابراء او وقف، چې له دې جملې نه که موږ وګورو نو وصیتنامه چې عبارت ده د یو شخص د ارادې له بیان څخه په دې بنیاد، چې د خپلې شتمنۍ یوه برخه له خپل مرګ څخه وروسته له خپلو وارثینو څخه پرته یو معین شخص ته وسپاري، چې په دې مثال کې موږ ته په ښکاره ډول څرګند ېږي، چې په دې وصیتنامه کې یوازې د موصي (وصیت کوونکي) اراده څرګند ېدل دي، چې په نتیجه کې په

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ازیتوب سره د یوې حقوقي نتیجې د ایجادېدو باعث ګرځي، چې عبارت ده د دارایی انتقالېدل موصی لهٔ (وصیت کېدونکي) ته او د هغې حقوقي نتیجې د ایجاد لپاره د موصی لخوا د توافق د ارادې څرګندولو ضرورت نشته چې موصی لخوا نه د یو اړخیزه ارادې دا څرګندېدل د موصی لهٔ لپاره د موصی په شتمنۍ کې حق ایجادوي او د موصی وارثینو ته وجیبه انتقالېږي، چې د موصی له وفات څخه وروسته وصیت کړای شوې دارایي موصی لهٔ ته تسلیم کړي

دویم جز-دوه اړخیز حقوقي اعمال:

دوه اړخیز حقوقي اعمال په تمامه مانا د پېژندلو په خاطر په لاندې څو مطالبو کې رانغاړو.

لومړی-د دوه اړخیزو حقوقي اعمالو پېژندنه:

له هغو حقوقي اعمالو څخه عبارت دي، چې د دوه یا څو اشخاصو د ارادو څرګندولو په نتیجه کې د حق یا وجیبې په ایجاد، انتقال، تغییر یا اسقاط باندې منتج شي، لکه د مثال په توګه د داین ابراء، په دې مانا چې یو شخص په بل شخص باندې قرض لري، نو موړی شخص اراده لري، چې خپل قرض نه صرف نظر وکړي، ددې لپاره چې دا حقوقي ماهیت پیدا کړي او حقوقي نتیجه ترې تولید شي، د مدیون له خوا نه په خپله ذمه باندې د قرض الغاء کېدو په اړوند موافقې لپاره د ارادې د څرګندولو ضرورت دی، چې هغه خپل رضایت ونه ښایي، نو حقوقي اثار پرې نه مرتب کېږي او حقوقي نتیجه چې د داین د حق اسقاط او د مدیون د وجیبې له منځه تلل دي، تحقق نه پیدا کوي، خو که چېرته مدیون خپل رضایت وښایي نو دې ته دوه اړخیزه حقوقي اعمال وایي، چې د مقاولې یا کنوانسیون په نوم هم یادېږي

دویم-د دوه اړخیزو حقوقي اعمالو (مقاولې یا کنوانسیون):

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه اړخیزه حقوقي اعمال به نتیجتاً په دوو مختلفو بڼو منتج کېږي، چې په لاندې ډول ترې یادونه کوو.

لومړۍ فقره: دوه اړخیزه حقوقي عمل په خپله ثابته (مقاولې یا کنوانسیون) بڼه لري:

کله چې دوه اړخیز حقوقي عمل د حق یا ؤجیبې د سقوط نه بلکې د هغې په ایجاد، تغییر او انتقال باندې منتج شي، نو بیا د مقاولې یا دوه اړخیز حقوقي عمل په نوم نه بلکې د عقد یا تړون بڼه ځانته غوره کوي، د مثال په ډول، د اخیستلو او خرڅولو په عقد کې چې د عقد دواړو لوریو (بایع او مشتري) ته حقوق او وجایب ایجادوي یانې بایع مشتري ته د ثمن په مقابل کې د مبیعې په ورکړه او مشتري بایع ته د مبیعې په عوض کې د ثمن پر ورکړه مکلف ګرځي (وجیبه لري).

په هر حال د حقوقي اعمالو له جملې څخه عقود لویه او مهمترینه موضوع ده چې په لاندې ډول ورته لنډه کتنه کوو.

الف- د عقد پېژندنه:

د دوه یا څو اشخاصو د ارادو توافق دی، د حقوقي نتیجې د تولید په منظور، چې دا حقوقي نتیجه به د حق یا وجیبې ایجاد، تعیر یا انتقال وي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد.

- په حقیقت کې د تعاقدي وجایبو اساس له لاندې اخلاقي وجیزې څخه سرچینه اخلي.

(کوم قول چې مو د نورو ته ورکړی، هغه محترم وشمېرئ).

ب- د عقد ډولونه:

که مو د په خپل ژوند کې و ګورو نو ټول عقود یو شان نه دي، بلکې مختلف اشکال لري، چې د مطالعې د اسانتیا په خاطر یې په لاندې رشتو صنف بندي کوو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مسمی او غیر مسمی عقدونه:

مسمی عقدونه هغه عقدونه دي، چې له معینو او مشخصو نومونو... شرایطو او اثارو سره د قانون په واسطه پیشبیني شوي وي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد، د اجارې عقد، د رهن عقد او داسې نور غیر مسمی عقدونه هغه دي، چې د قانون پر اساس نه بلکې د قراداد طرفینو د قانون په چوکاټ کې په هره طریقه چې وي منعقد او په یو نوم سره یې یاد کړي وي، لکه یو سړی په بل سړي موټر خرڅوي، څه پیسې ترې نغدې او د متباقي پیسو په مقابل کې ترې کور پرته تادیه کولو د یو کال لپاره واخلي.

- یو اړخیز او دوه اړخیز عقدونه:

یو اړخیز عقدونه هغه دي، چې د دوه اشخاصو د ارادو د موجودیت په صورت کې تحقق مومي، خو وجیبه د عقد یو لوري ته ایجادوي او دویم لوری د کومې وجیبې په تر سره کولو مکلف نه وي، لکه د هبې عقد. او دوه اړخیزه عقدونه عبارت له هغو عقدونو څخه دي، چې دواړه لوریو ته حقوق او وجایب ایجادوي، لکه اخیستل او خرڅول.

- وړیا او ناوړیا عقدونه:

وړیا یا د تبرع عقدونه عبارت له هغو عقدونو څخه دي، چې یو له جانبینو څخه پرته د کوم عوض له ورکولو له مقابل جانب څخه یو شی د خپلو مفاداتو په خاطر لاسته راوړي، لکه عاریت او قرض حسنه... او ناوړیا عقدونه هغه دي، چې دواړه جانبین یې د عوض په مقابل کې یو شی له مقابل جانب څخه لاسته راوړي، لکه د اخیستلو او خرڅولو عقد، د کرایې عقد، د اجارې عقد او داسې نور.

پوښتنه: د وړیا او یو اړخیز او همدا رنګه د ناوړیا او دوه اړخیزه عقدونو تر منځ توپیر په څه کې دی؟

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ابه هر يو اړخيز عقد ته وړيا عقد ويلای شو، لکه هبه، ولې هر وړيا عقد ته يو اړخيز عقد نه شو ويلای، بلکې بعضې امکان لري دوه اړخيز وي، لکه عاريت په همدې ترتيب هر ناوړيا عقد ته دوه اړخيز عقد ويلای شو، لکه اخيستل او خرڅول ولې هر دوه اړخيزه عقد ته ناوړيا عقد نشو ويلای، ممکن هغه وړيا عقد وي، لکه عاريت

-ناوړيا يقيني او ناوړيا احتمالي عقدونه

ناوړيا يقيني عقدونه همغو ناوړيا عقدونو ته ويل کېږي او ناوړيا احتمالي عقدونه هغه دي، چې باوجود ددې نه چې اساساً ناوړيا عقدونه دي، اما بيا هم يو له طرفينو څخه په دې فکر کې وي، چې د مقابل جانب نه عوض لاسته راوړي او که نه يې راوړي، چې دا عوض په کومه اندازه او مقدار سره وي، ياني دقيق معلومات تر لاسه نه کړي، نو دا موضوع معمولاً له تصادف او احتمال سره مخامخ کېږي، لکه د بيمې عقد.

ددې فرعي تصنيف عملي فايده د نګاه له غبن څخه ده، نو که چېرې په يو عقد کې له مفصلې مطالعې څخه وروسته غبن څرګند شي نو دا د عقد د فسخې سبب ګرځي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان د مدني قانون په دې ارتباط وايي، چې که چېرې په يو عقد کې د شي اصلي قيمت او د شي د خرڅلاو د قيمت تر منځ د ۱۵ فيصده نه زيات شي، نو متضرر شخص کولای شي، چې د عقد د فسخ کولو غوښتنه وکړي

-آني يا فوري او متمادي عقدونه

اني عقدونه هغه عقدونه دي، چې په هغې کې د طرفينو له خوا نه انا او فوراً وجايب اجرا کېږي، لکه پېرل او پلورل په نغدو پيسو سره.

خو متمادي عقدونه هغه دي، چې په کې دواړه يا يو له جانبينو څخه دزمانې په معينو مقاطعو کې د وجيبې په تر سره کولو مکلف ګرځي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: د کرایې عقد، یا د بیعې عقد په قرض سره.

- د معین او غیر معین مدت لرونکي متمادي عقدونه:

د دې فرعي تصنیف فایده دا ده، چې معین مدت لرونکي متمادي عقدونه، مخکې له وخته فسخ کېدای نه شي، په داسې حال کې چې غیر معین مدت لرونکي عقدونه هر وخت نظر د جانبینو د ارادې ښرګندولو ته فسخه کیدلای شي.

- نتیجوي او وسیلوي عقدونه:

نتیجوي عقدونه عبارت له هغه عقدونو څخه دي، چې یو له طرفینو څخه له مقابل جانب سره یو نهایي هدف ته د رسېدلو تعهد کوي، مثلا: د تابلو ترسیمول، د ودانۍ جوړول، د مېز جوړول او داسې نور... او وسیلوي عقدونه هغه دي چې په هغې کې یو معین هدف د تر لاسه کولو نه بلکې هدف ته د رسېدلو لپاره د هرو ممکنو وسایلو د استعمال تعهد کوي، مثلا: د وکالت عقد، د مریض عقد د طبیب سره د تداوی په اړوند.

- تراضي، شکلي او عیني عقدونه:

تراضي عقدونه هغه عقدونه دي، چې په مجرد د طرفینو د ارادو په توافق سره منعقد کېږي او د کومو شکلیاتو او تشریفاتو ایجاب نه کوي، لکه اخیستل او خرڅول.

شکلي عقدونه هغه دي، چې پرته د طرفینو د ارادو د توافق او رضایت څخه د خاصو شکلیاتو او تشریفاتو ایجاب هم کوي، لکه: د ازدواج عقد او داسې نور....

عیني عقدونه هغه عقدونه دي، چې پرته د طرفینو د رضایت او خاصو تشریفاتو د عقد د موضوع تسلیمي هم صورت و نیسي، لکه: د هبې او ودیعت (امانت) عقود او داسې نور.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

-انفرادي او جمعي (اجتماعي) عقدونه:

انفرادي عقدونه هغه عقدونه دي، چې طرفين يې حقيقي يا فزيکي اشخاص تشکيلوي چې معمولاً او يا هم د کوم نماينده او ممثل په اساس د عقد په انعقاد کې برخه اخلي، لکه د ازدواج عقد او داسې نور.

برعکس اجتماعي عقدونه هغه عقدونه دي، چې يو يا دواړه جانبين يې د حقيقي اشخاصو يو ګروپ تشکيلوي، چې د يو معين نماينده پر اساس د عقد په انعقاد کې برخه اخلي، البته آثار او نتايج يې ټولو اعضاوو سره اړيکه پيدا کوي، لکه د دوه سهامي شرکتونو يا د يو حقيقي شخص او يو سهامي شرکت تر منځ منعقد شوی عقد.

-تعاطي او اذعان عقدونه:

تعاطي هغه عقدونه دي، چې د عقد دواړه طرفين په کې د آزاد او مساوي جروبحث له حق څخه برخور داره وي او د هغې په نتيجه کې عقد منعقد شي، لکه: د اخيستلو او خرڅولو عقد.

برعکس اذعان عقدونه هغه دي، چې په هغې کې يو د جانبينو ته دغه د آزاد جروبحث حق حاصل نه وي، بلکې هغه صرف قبول او يا د رد کولو توانمندي ولري، لکه: هغه عقدونه چې د بيمې او يا د حمل نقل مؤسسو سره منعقد کېږي.

-لازم او جايز عقدونه:

لازم عقدونه هغه عقدونه دي، چې پرته د قانون له صراحت څخه هيڅ يو له طرفينو څخه نشي کولای، چې وروسته د عقد له انعقاد څخه، هر وخت چې وغواړي عقد فسخه کړي، لکه: د بيعې عقد او داسې نور، خو د يادونې وړ ده، چې دا هم امکان لري، چې يو يا دواړو جانبينو ته د عقد په متن کې د عقد د فسخ کولو حق ورکړل شوی وي، چې دې ډول عقدونو ته، لازم خيار عقدونه ويل کېږي.

برعکس جايز عقدونه هغه عقدونه دي، چې هر يو له جانبينو څخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر وخت چې وغواړي کولای شي، چې عقد فسخ کړي، لکه د وکالت عقد.

ځينې وخت ددې امکان هم شته، چې يو عقد د يو لوري لپاره لازم عقد او د بل لپاره جايز عقد وي، مثلاً: د رهن عقد، چې دا عقد راهن (رهن ورکوونکي) لپاره لازم عقد دی او نشي کولای، چې د دين له تاديه کولو څخه مخکې خپل مرهونه اموال تر لاسه کړي، اما برخلاف د مرتهن لپاره دا عقد جايز دی، کولای شي، چې نوموړی عقد فسخه کړي او مرهونه اموال راهن ته مسترد کړي.

ج- د عقدونو د تشکيل او صحت شرايط:

ددې لپاره چې په يو عقد باندې حقوقي آثار مرتب شي، بايد د لاندې څلور ګونو شرايطو درلودونکی وي.

۱- *رضايت:* د دوه اشخاصو د ازادو توافق په صريحو الفاظو (کتبي، شفاهي، حرکاتي او اشارات) چې د يو په ايجاب او د بل په قبول سره صورت نيسي، عبارت له رضايت څخه دی، لکه د اخيستلو او خرڅولو عقد چې د صريحو الفاظو په څرګندولو سره صورت نيسي.

پوښتنه: ايا سکوت هم د رضايت د څرګندولو يو وسيله ده يا خير؟

ځواب: له حقوقي نقطې نظره د پرنسيپ په لحاظ سکوت د رضايت مانا نه ورکوي، ځکه دا موضوع د معاملاتو په ساحه کې ځينې مشکلات ايجادوي.

د افغانستان د مدني قانون (۲۵۲) مادې له مخې، سکوت هغه وخت قبول ګڼل کېږي، چې د عاقدينو تر منځ تعاملي سابقه ولري او ايجاب د دې تعامل په اساس صورت نيولی او خالص د مقابل جانب په نفع وي.

اهليت:

له هغه قانوني صلاحيت څخه عبارت دی، چې د هغې پر اساس يو

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص د حق لاسته راوړلو، له هغې څخه ګټه اخیستلو او په هغې کې د تصرف اجراتو وړتیا او توانمندي پیدا کوي او په دوه ډوله دی.

الف- د انتفاع اهلیت: له هغه صلاحیت څخه عبارت دی، چې د هغې پر اساس شخص دیو حق د ترلاسه کولو او له هغې څخه د ګټې اخیستلو توانمندي ترلاسه کوي، د مثال په ډول: یو شخص کور اخلي، نو هغه له کور څخه د ګټې لاسته راوړلو اهلیت لري، چې د همدغه انتفاع اهلیت پر اساس نوموړی شخص د کور مالک ګرځي، د پرنسیپ په لحاظ ټول حقوقي شخصیت لرونکي اشخاص د ژوندي تولد کېدو د ورځې نه تر مرګ پورې، د انتفاع اهلیت لرونکي پېژندل کېږي، ولې په عمل کې که موږ وګورو، نو استثناً ځینې اشخاص سره له دې چې د حقوقي شخصیت درلودونکي هم وي، خو د انتفاع اهلیت نه لري، چې بهترین مثال یې طفل دی، چې د رشد سن یې نه وي پوره کړی، نو د ازدواج له عقد څخه فاقد الاهلیت دی، په دې مانا چې د ازداج عقد نه په خپله، نه د ولي او نه هم د قیم او وصي په واسطه منعقد کولای شي.

ب- د تصرف او اجرا اهلیت: له هغه صلاحیت څخه عبارت دی، چې د هغې په درلودلو سره شخص په خپل حق کې د معاملاتو د ترسره کولو توانمندي ترلاسه کوي، د مثال په ډول، یو شخص کور واخیست د انتفاع اهلیت تر څنګ د تصرف او اجرا اهلیت هم لري، په دې مانا، چې کولای شي چاته یې په کرایه ورکړي او یا یې خرڅ کړي

۳- د عقد موضوع

د عقد موضوع په حقیت کې د وجیبې له موضوع څخه عبارت ده او د وجیبې موضوع به د یو شي ورکول، د یو عمل اجرا یا ور څخه امتناع کول وي

که چېرې د عقد موضوع یانې د وجیبې موضوع د یو عین (شي) ورکول وي، نو دا شرایط باید ولري

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

- شی باید موجود وي
- شی باید د تجارت له حیثه د تملیک قابلیت درلودونکی وي
- شی باید د کمیت او کیفیت په لحاظ معلوم او مشخص وي

خو که چېرته د عقد موضوع د یو عمل کول یا ورڅخه امتناع کول وي، نو باید د لاندې شرایطو درلودونکی وي
- د عمل اجرا' یا ورڅخه امتناع کول ممکن وي
- د عمل اجرا' یا ورڅخه امتناع مشروع وي

۴- د عقد سبب

د عقد علت عبارت له هغه دلایلو څخه دي، چې د عقد طرفین د عقد انعقاد ته هڅوي، یا په بل عبارت د عقد سبب د شخصي او خصوصي امر څخه عبارت دي، چې په هر عقد کې مختلف او جدا ګانه اشکال ځانته غوره کوي، مثلاً: د کور د اخیستلو په عقد کې ممکن اهداف د اخیستونکي مختلف وي. لکه او سېدل، په کرایه ورکول، یا یو چا ته هبه ورکول

دویم مبحث - حقوقي حوادث

دا چې د عندي حقوقو منابع په دوه ډوله دي، چې د هغې له جملې څخه مو د حقوقي اعمالو په اړوند په تېر څپرکي کې د موضوع له اړونده مهمو مطالبو څخه یادونه وکړه، نو دا څپرکی مو د عندي حقوقو دویمې منبع یانې د حقوقي حوادثو اړونده مفاهیمو لپاره ځانګړی کړی دی، چې په لاندې ډول ترې د څو مباحثو په ضمن کې یادونه کوو.

لومړی مطلب- د حقوقي حوادثو پېژندنه:

حقوقي حوادث عبارت له هغو واقعاتو څخه دي، چې پرته د شخص د ارادې د څرګندولو او یا قصد له موجودیت څخه د حقوقي نتایجو (د

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

حق یا وجیبې د ایجاد، انتقال، تغییر او سقوط) باعث ګرځي، د مثال په ډول د متوفی دیون او دیونو انتقال وارثینو ته

نوټ: هېره دې نه وي چې په حقوقي اعمالو کې د قصد او ارادې موجودیت ضرورت او په حقوقي حوادثو کې عدم ضرورت دوا ړو تر منځ د بیلتون نښه ده، د مثال په ډول، وصیت نامه چې موږ یې د یو حقوقي عمل په حیث پېژندلای شو، ځکه چې دلته حقوقي نتیجه چې عبارت ده د موصی د وصیت کړای شوي اموالو او دارایی انتقال د موصی له د قصد او ارادې په بنیاد صورت نیسي او پرته د قصد او ارادې له څرګندولو څخه د نوموړي حقوقي نتیجې انتقال ممکن نه دی، اما برخلاف د دې د شخص د وفات په صورت کې د متوفی د یون او د دیونو انتقال د هغې وارثینو ته د یوې حقوقي حادثې په حیث پېژندلی شو، نه د یو حقوقي عمل په حیث، ځکه د دې حادثې حقوقي اثار او نتایج چې عبارت دي د موروث شخص د حقوقو او مکلفیت (وجایب) انتقال د هغې وارثینو ته د موروث شخص او وارثینو په قصد او ارادې سره صورت نه نیسي، بلکې پرته د هغې نه پرې نوموړي آثار منتج کېږي

دویم مطلب- د حقوقي حوادثو ډولونه

د حقوقي حوادثو ډولونه موږ له دوه زاویو څخه تر مطالعې لاندې نیسو:

لومړی جز- په عمومي لحاظ

د حقوقي حوادثو ډولونه ډېر زیات دي، خو په عمومي لحاظ په لاندې څلورو برخو باندې وېشل شوي دي

۱- هغه حقوقي حوادث چې د انسان په ژوند پورې ارتباط پیدا کوي، لکه تولد، فوت او...

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- هغه حقوقي حوادث چې له وقايعو څخه سر منشاء اخلي، لکه قهريه قواوې او داسې نور.

۳- هغه حقوقي حوادث چې د قانون په اجراء پورې مربوط وي، لکه مرور زمان او داسې نور.

۴- هغه حقوقي حوادث چې د انسان له روش او رفتار څخه سرمنشاء اخلي، لکه جرم او...

د انسان له روش او رفتار څخه نشات کړای شوي حقوقي حوادث معمولاً، په دوو حالاتو کې د وجايبو د ايجاد باعث ګرځي، يا دا چې د دغې حادثې د وقوع په صورت کې به د يو شخص په دارايي کې پرته له استحاق څخه زيادت صورت موندلی وي، چې په دې صورت کې د هغه شخص چې پرته له استحاق څخه يې په دارايي کې زيادت رامنځته شوی دی دا وجيبه لري، چې بايد هغه بېرته مسترد کړي، چې دا ډول حقوقي حوادث د نفع مولد يا غېر مستحق عنای په نوم ياديږي، يا ممکن د بعضې حقوقي حوادثو په وقوع سره د پورتني حالت په خلاف يو شخص متضرر کېږي، نو په دې صورت کې متضرر لپاره حق ايجاديږي، چې د مقابل جانب (د ضرر د وقوع عامل) نه د خسارې د جبران تقاضا وکړي او د ضرر عامل لپاره وجيبه ايجاديږي چې متضرر ته د خسارې جبران تاديه کړي

دويم جز- په خصوصي لحاظ:

د افغانستان د مدني قانون له حکم سره سم حقوقي حادثه د داسې فعل له تصرف نه عبارت ده، چې د شخص په اختيار يا د هغه له اختيار پرته منځته راځي او قانون پر هغه ټاکلي اثار مرتب کړي وي

د پورتني تعريف په بنياد حقوقي حوادث پر دوه ډوله دي، چې په لاندې توګه يې د بحث لاندې نيسو.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی-غیر اختیاري حقوقي حوادث

عبارت له هغو حوادثو څخه دي، چې په طبیعي ډول یا د انسان د ارادې له مداخلې پرته منځته راځي، لکه توپانونه، زلزلې، مرور زمان او داسې نور.

غیر اختیاري حقوقي حوادث د عندي حقوقو منابع تشکیلوي او د حق د ایجاد او انقضا باعث ګرځي، د بېلګې په توګه که مستاجر (اجاره اخیستونکی) و نه شي کولای چې د طبیعي حوادثو له امله له هغې ځمکې څخه چې په اجاره یې نیولې استفاده وکړي، نو د مؤجر (اجاره ورکوونکي) حق نه ساقطېږي او د مستاجر په مقابل کې هېڅ ډول مسوولیت نه لري او همدا راز د دې حادثې مسوولیت هم موجر ته نه راجع کېږي، یا په همدې ډول مرور زمان د یو حق د اسقاط سبب ګرځي، مثلاً که یو ملکیت د چا له لاسه ووځي او دغه شخص چې ملکیت یې له لاسه وتلی دی، د هغه مودې په دننه کې چې قانون یې ټاکي په هغه اعتراض ونه کړي نو د هغې مودې له تېرېدو وروسته د حق د خاوند د عوه نه اورېدل کېږي

دویم-اختیاري حقوقي حوادث

له هغو حقوقي حوادثو څخه عبارت دي، چې د انسان په ارادې سره منځته راځي، اختیاري حقوقي حوادث ممکن په دوه طریقو سره څرګند شي، چې هغه عبارت دي له مضر فعل او ګټور فعل څخه

الف-اختیار حقوقي حوادث د مضره فعل په اساس:

مضر فعل، عبارت له هغه فعل څخه دی، چې یو شخص د هغه په اجرا کولو سره بل شخص له ځاني یا مالي اړخه متضرر کړي او په دوه ډوله دی، یو هغه مضره فعل دی، چې ځان ترې متضرر کېږي، چې دا د خسارې د جبران سبب ګرځي، د بېلګې په توګه که یو شخص بل شخص

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ووژني، یا یې زخمي کړي او یا هغه ته د ضرر نور ډولونه ورسوي، نو هغه ته د واردې شوې خسارې په جبران مکلف دی او همدارنګه څوک د زخمي کېدا یا بل هر مضر فعل په سبب د چا د قتل یا مرګ موجب وګرځي، نو د هغو اشخاصو د نفقې په تعویض مکلف دی، چې د هغوي نفقه د مړه شوي شخص پر غاړه وه او له هغې څخه د قتل یا مرګ په سبب محروم شو، البته د تعویض د عوه د مرور زمان له تېرېدو وروسته نه اورېدل کېږي.

او دویم هغه فعل دی چې مال ترې متضرر کېږي، هغه مضره فعل چې مال ترې متضرر کېږي، هم د اجباري تاوان سبب ګرځي او په لاندې ډولونو وېشل شوی دی.

۱-/تلاف: د مدني قانون د ۷۵۸-۷۷۱ مادو له احکامو سره سم هغه شخص چې د بل چا مال تلف کړي، د هغه د تاوان په ورکولو مکلف دی، که څوک د چا مال تلف کړي، عام له دې چې مال په خپله د مالک په لاس کې وي او یا د هغه د امین په لاس کې په قصد سره وي او که پرته له قصد څخه له خپل فعل څخه د پیدا شوي ضرر په ضمان او که تلف جزیي وي، نو کوم نقصان چې مال ته پیدا شوی په تلفوونکي هماغه ضمان لازمېږي.

۲-غصب: د مدني قانون د (۷۲۵-۷۲۷) مادو له احکامو سره سم غصبوونکی د هغه څه په بېرته ورکولو مکلف دی، چې اخیستی یې دی، که د غصب په اثر ضرر ورسېده غصبوونکی د مال په ورکولو سربېره د تاوان په ورکولو هم مکلف دی، که غصب شوی مال له غصبوونکي سره هلاک شي (له منځه ولاړ شي)، نو د ټول مال ضامن ګڼل کېږي او که غصب شوی مال تغییر وکړي، نو د مال مالک کولای شي، چې د هغه عوض واخلي او یا یې تاوان واخلي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳-تسبیب: د مدني قانون (۷۹۳-۷۹۴) مادو له حکمونو سره سم، کومه جنایي، حادثه چې له حیوان څخه پیدا کېږي، مسوولیت نه لري، مالک هغه وخت د حیوان د ضرر رسولو مسول دی، چې ثابته شي، چې د هغه له خوا د حادثې د واقع کېدو د مخنیوي لپاره لازم احتیاط نه دی شوی، که مالک حیوان ولیدلو چې د بل چا مال ته ضرر رسوي او منع یې نه کړي، یا د خپل حیوان له عیب څخه خبر و او د هغه ساتنه یې و نه کړه ضامن ګڼل کېږي.

ب-اختیاري حقوقي حوادث د ګټور فعل په اساس:

دا ډول حقوقي حوادث د ګټورو افعالو ترسره کولو په اساس رامینځته کېږي، په دې مانا چې یو شخص داسې یو فعل ترسره کوي، چې نوموړی شخص د دې فعل په ترسره کولو سره بل شخص له مالي او ځاني پلوه متضرر نه کړي، د بېلګې په توګه، که څوک یو شی په دې ګمان بل چا ته ورکړي، چې رابانديې واجب دی، یا یې رابانديې حق دی او بیا ثابته شي، چې ورکول یې ورباندې واجب نه و او یا یې وربانديې حق نه و نو کولای شي له هغه نه یې بېرته واخلي.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د عندي حقوقو ډولونه

ددې لپاره چې د عندي حقوقو په ډولونو باندې ښه پوه شو، علماوو عندي حقوق په لومړي قدم کې په درې برخو وېشلي دي، چې له هغې څخه وروسته بيا ځينې نور واړه عنوانونه هم لري، چې د ښه پوهېدو لپاره يې جلا جلا بيانوو.

لومړی مبحث - سياسي حقوق

(سياسي حقوق له هغو اختياراتو، امتيازاتو او صلاحيتونو څخه عبارت دي، چې اشخاصو ته په عمومي قواوو او دولتي ارګانونو کې د ګډون لپاره ورکول شوي وي) د مثال په ډول، د انتخابېدو حق، يا دا چې د ولسواليو او ولاياتي شوراګانو يا د ملي شورا يا جمهوري رياست ته او يا ښارواليو لپاره د ټاکلو او ټاکل کېدو حق، چې نوموړی حق د افغانستان د ۱۳۸۲ هـ ش کال اساسي قانون په (۳۳) ماده کې صراحت لري: ((د افغانستان اتباع د انتخابولو او انتخابېدو حق لري))

يا په بل عبارت: سياسي حق له هغه اختيار او صلاحيت څخه عبارت دی چې يو شخص ته وا ک ورکوي، چې د دولت د عمومي قواو او د هغه په جوړښت کې ګډون وکړي، چې په دې هکله د افغانستان اساسي قانون په ۴ ماده کې داسې صراحت لري (په افغانستان کې ملي حاکميت په ملت پورې اړه لري، چې په مستقيم ډول يې خپله يا د خپلو استازو له لارې عملي کوي)

په هر صورت سياسي حقوق ډېرې برخې لري، لکه: ټول اتباع حق لري چې خپل نظريات او افکار څرګند کړي، ټولنې جوړې کړي، په حکومت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې برخه واخلي، په قوانینو کې د اتباعو حقوق رعایت شي، په قضایي سیستم کې د خلکو تر منځ په مساوي شکل د قانون تطبیق کول او داسې نور.

دویم مبحث - عمومي حقوق

عمومي حق یا حقوق د انسان پر شخصیت او د هغه په جسمي، روحي او نفسي سلامتیا پورې اړوند او یا هم د دولت او افرادو په اړیکو باندې ناظر وي، یا په بل عبارت عمومي (حقوق هغه حقوق دي چې د دولت او افرادو تر منځ اړیکې او مناسبات ترتیب او تنظیموي، لکه د ژوند حق، د ازادۍ حق، د ټولنو د جوړېدو حق او داسې نور حقوق چې د افغانستان د ۱۳۸۲ ه ش کال اساسي قانون په دویم څپرکي کې د اتباعو د حقوقو او وجایبو تر عنوان لاندې، عمومي حقوق د د ولتونو د تجاوز او مصیبتونو پروړاندې، د درېدو او سرکښو ځواکونو د مهارولو یوه وسیله ده.

لکه مخکې چې له دې خبرې ښخه یادونه وشوه چې، د اتباعو عمومي حقوق د افغانستان اساسي قانون په دویم فصل کې د اتباعو د حقوقو او وجایبو تر عنوان لاندې له (۲۲) مادې ښخه تر (۵۹) مادې پورې بیان شوي دي، نو تاسې محترم محصلین دا کورنۍ دنده لرئ چې د اساسي قانون دویم فصل مطالعه کړئ.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم مبحث - خصوصي حقوق

(خصوصي حقوق هغه واک، امتیاز او صلاحیت دی چې هر شخص يې د نورو اشخاصو او یا شیانو پر وړاندې لري، لکه: د مالکیت حق، د شفع حق، د رهن حق، د ازدواج حق او نور.)

د خصوصي حقوقو د ایجاد اسباب عبارت له حقوقي اعمالو او حقوقي حوادثو څخه دي، چې په دې اړه په دریم فصل کې په تفصیل سره بحث شوی دی او په دې ځای کې پرې بحث نه کوو.

لکه څرنګه چې په تعریف کې دې خبرې ته اشاره وشوه چې خصوصي حقوق به یا د یو شخص له صلاحیت او امتیاز څخه عبارت وي، چې د بل شخص په مقابل کې يې لري او یا دا چې د یو شخص صلاحیت او امتیاز دی چې د مال یا جنس په مقابل کې يې لري، چې له همدې وجې خصوصي حقوق په دوه برخو باندې وېشل شوي دي، چې هغه له مالي او غیر مالي حقوقو څخه عبارت دي.

چې په دې ځای کې موږ مالي او غیر مالي حقوق جلا جلا تر مطالعې لاندې نیسو.

لومړی مطلب-غیر مالي حقوق:

(غیر مالي حقوق عبارت له هغو حقوقو څخه دي، چې یو شخص يې د بل شخص په مقابل کې لري) یا په بل عبارت: غیر مالي حقوق له هغه امتیاز او صلاحیت څخه عبارت دي، چې موخه يې د انسان د عاطفي او اخلاقي اړتیاو پوره کول دي، د دغه حق موضوع د اشخاصو غیر مالي اړیکې دي چې د تبادلې ارزښت نه لري او په مستقیم ډول د ارزیابۍ او په پیسو د بدلولو وړ نه دي، د مثال په ډول: د ولایت، حضانت، زوجیت، ابووت، بنووت او داسې نور حقونه

غیر مالي حقوق په مطلق ډول داسې نه دي، چې هېڅ ډول مالي برخه

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

به نه لري، څینې وخت غیر مالي حقوقو کې هم مالي اثار لیدل کېږي، لکه د وراثت په حق کې شخص کولای شي چې د خپل مورث تر مړینې وروسته، دارایي شتمني تر لاسه کړي، په همدې ترتیب د زوجیت اړیکه، زوجې ته د نفقې د ترلاسه کولو وړتیا ورکوي، په هر حال بیا هم موږ نه شو کولای چې غیر مالي حقوق د مال د تحصیل وسیله وګرځوو.

دویم مطلب-مالي حقوق:

(مالي حقوق هغه امتیازات دي، چې د هرهېواد حقوقي قواعد د وګړیو او اشخاصو د مادي اړتیاوو د لرې کولو لپاره هغه په رسمیت پېژني، موخه او هدف له مالي حقوقو څخه د هغو اړیکو تنظیم دی، چې له شیانو څخه د استفادې لارې چارې روښانه کوي او دغه حقوق په پیسو د تبادلې وړ وي، لکه د مالکیت حق د انتفاع حق او نور.

له یاده باید و نه باسو چې کله نا کله داسې هم واقع کېږي، چې څینې حقوق په داسې حال کې چې غیر مالي دي، مالي هم وي، لکه د مؤلف حق، چې دواړه اړخه لري، د ساري په توګه کله چې مؤلف خپل اثر پلورلو او خرڅولو ته وړاندې کوي، مالي حقوق پرې مرتبېږي، خو د هغه معنوي او اخلاقي اړخ یې یوازې په مولف پورې تړلی دی، چې غیر مالي ګڼل کېږي.

مالي حقوق بیا په خپل وار سره په عیني او دیني حقوقو وېشل کېږي

لومړی جز-عیني حقوق: عیني حقوق له هغه مستقیم تسلط څخه عبارت دي چې د عین پر ذات قانون لخوا ورکول کېږي، یا په بل عبارت، عیني حقوق هغه واک دی چې شخص یې نسبت یوه شي ته لري او کولای شي چې هغه په مستقیم ډول او له واسطې پرته اجرا کړي، په دې اساس عیني حق دوه رکنه لري:

هغه کس ددې حق څښتن دی چې یا حقیقي او یا هم حکمي شخصیت

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري، هغه شی چې د حق موضوع واقع شي، عيني حق بيا هم په خپل وار سره په دوو نورو کوچنيو برخو وېشل کېږي، اصلي عيني حقوق او تبعي عيني حقوق چې په لنډه توګه يې څېړو.

الف-اصلي عيني حقوق: اصلي عيني حقوق هغه دي چې شخص ته له شي څخه د استعمال او انتفاع پوره يا نيمګړی اختيار ورکوي، تر ټولو اصلي عيني حق د مالکيت حق دی، چې د هغه پر اساس مالک کولای شي، په خپل ملکيت باندې هر ډول تصرف او انتفاع ولري، اصلي عيني حقوق د افغانستان د مدني قانون په (۴۸۲) ماده کې داسې معرفي کېږي (اصلي عيني حقوق د تصرف او ګټې اخيستلو له حقوقو څخه عبارت دي، چې پر عين مرتبېږي او مختصر دي، چې لاندنيو حقوقو ته شاملېږي)

- د رقبې د ملکيت حق او له عين څخه ګټه اخيستل
- د عين د ګټې اخيستلو د ملکيت حق بې د رقبې له ملکيت څخه
- د ارتفاق حقوق

ب-تبعي عيني حقوق: په دې اساس معين عيني حق تر غوښتنې لاندې راځي او داين ته دا حق ورکوي، چې د مديون لخوا د حق د نه اجرا په صورت کې د وثيقي پرمبناء خپله غوښتنه تر استيضا لاندې راوړي، په دې حالت کې داين پر وثيقي حق لري، چې د هغې پر خلاف پر حق(غوښتنې) پورې اړه لري او د هغې په ورکړې دغه حل له مينځه ځي او په همدې اساس هم دي، چې دې ډول حقوقو ته تبعي عيني حقوق وايي، د افغانستان د مدني قانون له مخې دغه حقوق عيني حقوق شمېرل کېږي.

۱. د رسمي ګروی حق ۲. د حيازي ګروی حق ۳. د اختصاص حق
۴. د امتياز حق ۵. د عين د حبسولو حق

دويم جز- ديني حقوق: ديني حق هغه دی چې شخص يې نسبت نورو ته

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا کوي او د هغه پرنسبت او اساس د حق څښتن ددې صلاحیت پیدا کوي، چې له هغو څخه د یو کار د کولو غوښتنه وکړي، د حق څښتن ته داین د کار د کولو یا اجرا کولو شخص ته مدیون او د دیني حق موضوع ته دین ویل کیږي

د دیني حق موضوع کیدای شي یو له د غو دریو موضوعاتو څخه وي

- د مال انتقال

- د یو کار تر سره کول

- د یو کار نه تر سره کول

معنوي حقوق: تر دې دمه داسې ارزښونه په حقوقو کې رامنځته شوي دي، چې په پیسو باندې تبادله کیږي او په بازار کې تبادله کیږي، ولې نه په بل شخص باندې تحمیلیږي او نه جنس پورې تعلق لري او نه د شخصیت له عناصرو څخه ګڼل کیږي، ددې حق موضوع د انسان د ذهن یو باارزښته ابتکار دی، یا په بل عبارت یو عقلي او عملي فعالیت دی، نو په همدې اساس په مالي او غیر مالي حقوقو پورې تړلی نه دی، خو خپله د مالي حقوقو له خصوصیاتو څخه ګڼل کیږي او په همدې اساس یې معنوي حقوق نومولي دي، لکه د تالیف حق، د احتراع حق، تجارتي حق او صنعتي علایم

په شخصیت پورې مربوط حقوق:

په دې ډلبندۍ کې چې کوم حقوق راځي د هغه موضوع نه مال دی او نه خارجي شخص بلکې شخص په خپل ځان باندې حقوق لري، چې څرنګه ژوند وکړي او څه و نومول شي، همدارنګه د جسماني تمامیت حق، شرافت، شهرت، تصویر او د ژوند شکل له همدې ډول حقوقو څخه ګڼل کیږي، په دې مانا چې دا حق نه یو خارجي شي پورې تړاو لري او نه په بل شخص پورې تړاو لري

پای

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ـ احتشام، محمود. قانون کې تعبیر و تشریح. لاهور: منصور بک.

۲ـ الصیرفي، یاسر احمد. المدخل الدراسة القانون. قاهره: جامعه القاهره، کلیه الحقوق

۳ـ ابراهیمي، سید نصر الله(۱۳۸۳۹ هـ ش)، حقوق بین المللي خصوصي. چاپ اول، انشارات سازمان، و انشارات وزارت فرهنګ و ارشاد اسلامي

۴ـ بدراوي، منعم (۱۳۶۸ هـ ش)، مبادي علوم قانوني. مترجم، محمد اکرم، عبقري، دویم جلد، مرکز تحقیقات علوم اسلامي

۵ـ تایب، برکت الله (۱۳۹۱ هـ ش)، فقهي قواعد.

۶ـ دانش، حفیظ الله حقوقو د مبادي درسونه

۷ـ دانش، حفیظ الله حقوق وجایبه

۸ـ دانش حفیظ الله کریمنولوژي

۹ـ دانش، حفیظ الله د حقوق جزا تاریخ.

۱۰ـ دانش حفیظ الله اصول محاکمات جزایي.

۱۱ـ دانش حفیظ الله(۱۳۸۸ هـ ش)، جزا شناسي. کابل: مطبعه، طباعتي و تبلیعاتي حبیب الله حسیب

۱۲ـ دانش، حفیظ الله(۱۳۸۸ هـ ش)، عمومي حقوق جزا. اول جلد، کابل: مطبعه طباعتي و تبلیعاتي حبیب الله حسیب

۱۳ـ دانش حفیظ الله ۱۳۸۸ ، عمومي حقوق جزا. دویم جلد، کابل: مطبعه، طباعتي و تبلیعاتي، حبیب الله حسیب

۱۴ـ د عدلیې وزارت، رسمي جریده. (۱۳۸۲ هـ ش) ، اساسي قانون پرلپسي ګڼه ۸۱۸.

Scanned by CamScanner

۱۵_ د عدليې وزارت، رسمي جريده .(۱۳۵۵) ،جزا قانون پرلپسې ګڼه ۳۴۷.

۱۶_ د عدليې وزارت، رسمي جريده.(۱۳۵۵ هـ ش)، مدني قانون پرلپسې ګڼه ۳۵۳.

۱۷_ د عدليې وزارت، رسمي جريده(۱۳۳۶ هـ ش) د تجارت اصولنامه

۱۸_ د عدليې وزارت، رسمي جريد.(۱۳۸۸ هـ ش)، د ښځو پر وړاندې د تاو تريخوالي د منع قانون پرلپسې ګڼه ۹۸۹.

۱۹_ سبحاني، ګلاب شاه.(۱۳۹۱ هـ ش)، د حقوقو مبادي ګودر خپرندويه ټولنه

۲۰_ ستانکزی، نصر الله (۱۳۸۷ هـ ش)، سالنګ کتاب خپرونکي

۲۱_ ستانکزی، نصر الله (۱۳۸۷ هـ ش)، مبادي حقوق عدلي او قضايي چارو پروژه.

۲۲_ صناعي، پرويز.(۱۳۸۱ هـ ش)، حقوق و اجتماع. تهران: انشارات طرح نو.

۲۳_ کاتو زيان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش)، فلسفه حقوق اول جلد ، تهران: شرکت سهامي انتشار.

۲۵_ کاتو زيان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش)، فلسفه حقوق دويم جلد ، تهران: شرکت سهامي انتشار.

۲۶_ کاتوزيان، ناصر.(۱۳۸۱ هـ ش) ،فلسفه حقوق دريم جلد ، تهران: شرکت سهامي انتشار.

۲۷_ قاضي سيد ابو الفضل (۱۳۸۳ هـ ش) ،حقوق اساسي و نهاد های سياسي تهران: نشر ميزان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹هـش) ،معاصر حقوقي سیستمونه اول جلد ، مترجم: محمد طاهربورګي، پېښور: ساپي پښتو خپرندویه ټولنه

۲۹_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹هـش)، معاصر حقوقي سیستمونه دویم جلد ، مترجم: محمد طاهر بورګي ، پېښور:ساپي پښتو خپرندویه ټولنه

۳۰_ګراسمان، کونتر او داوید ، رینا.(۱۳۷۹هـش)، معاصر حقوقي سیستمونه درېیم جلد ، مترجم: محمد طاهر بورګي ، پېښور:ساپي پښتو خپرندویه ټولنه

۳۱_لنګردوی، محمد جعفر، جعفري (۱۳۸۰هـش)، مقدمه عمومي علم حقوق. تهران: ګنج دانش.

۳۲_محمد ، محمود ، عبدالرحمن. المدخل الی القانون. قاهره: الناشر، دارالنهقة العربیه

۳۳_نذیر، داد محمد.(۱۳۸۹هـش)، مبادي حقوق لومړی جلد، کابل:انشارات، رسالت.

۳۴_نذیر، داد محمد.(۱۳۸۹هـش)، مبادي حقوق دویم جلد ، کابل:انشارات، رسالت.

۳۵_نصیري، محمد.(۱۳۸۱هـش)، حقوق بین المللي خصوصي.تهران: انشارات اګاه.

Scanned by CamScanner

(c) ketabton.com: The Digital Library

Scanned by CamScanner

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library